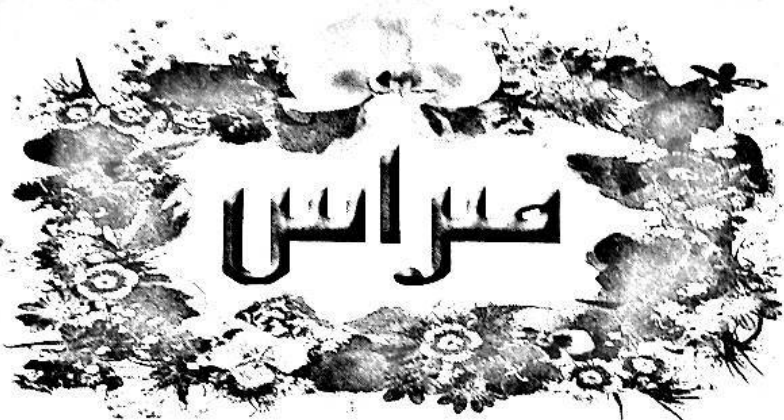

مراس

2005 - يىل 3 - سان

قوش ئايلىق ژۇرنال

گۈزەللىك ئىزدەش: تونۇشۇش ئىزدەش

ئۇيغۇر كىيىم - كېچەك مەدەنىيىتى ۋە ئۇنىڭ 20 - ئەسىردىكى ئۆزگە-
رىشى ھەسەنجان ئابلىز (1)

گەپچىلىك - گەپچىلىك

دادام ئېيتقان ھېكايىلەر ئاسىمجان ئوبۇلقاسىم (10)

ساقايتىش - ساقايتىش

موھاممەد شىپالىق دورىلىرى ... كامال ھېسامىدىنوف (قازاقىستان) (19)

ئالدى بىلەن ئالدى بىلەن

ئۇيغۇر تىلىدىكى «رەك» سۆزىنىڭ سېھىرگەرلىك ئۇقۇمى بىلەن باغلا-
نىشچانلىقى ئىمىنجان ئابدۇرېھىم (32)

گۈلگە - جان ئۆزۈكى

ئەكرەم سېتىۋالدى لەتىپىلىرى (35)
يۇمۇرلار قەيسەر ئابلىكىم (57)

پەننىيەت ئىزدەش: ئىزدەش

ئۇيغۇرلار يۇرتىغا زىيارەت نوشىرۋان يائۇشېف (روسىيە) (38)

شەرقىي گۈللىك پۇرۇشى

بالىلىقتا قالغۇم بار (51)
تەڭرىنىڭ زىيارىتى (62)

(ئومۇمىي 89 - سان)

باش مۇھەررىر:

يۈسۈپ ئىسھاق

جاۋابكار مۇھەررىر:

نۇرئىسا باقى

تارقىتىش بۆلۈمى مۇدىرى:

ئەسكەر مەخسۇت

باشقۇرغۇچى: شىنجاڭ ئۇيغۇر
ئاپتونوم رايونلۇق ئەدەبىيات - سەن-
ئەتچىلەر بىرلەشمىسى.

تۈزگۈچى: «مراس» ژۇرنىلى
تەھرىر بۆلۈمى.

«شىنجاڭ گېزىتى» ئىدارىسى
باسما ئىشلىرى مەركىزىدە بېسىلدى.
ئۈرۈمچى شەھەرلىك پوچتا ئىدا-
رىسىدىن تارقىتىلدى.

جايلاردىكى پوچتا ئىدارىلىرى
مۇستەرى قوبۇل قىلىدۇ.

مەملىكەت بويىچە بىرلىككە كەل-
گەن نومۇرى: CN65 - 1130 / I

خەلقئارالىق نومۇرى: ISSN1004 - 3829

پوچتا ۋاكالىت نومۇرى: 60 - 58

باھاسى: 5.00 يۈەن

مۇشتەرى بولۇڭ

زۇرنىلىمىزغا ھەر قايسى جايدى-
لاردىكى پوچتىخانىلار ۋە تەھرىر
بۆلۈمىمىز ئارقىلىق ھەرقانداق
چاغدا مۇشتەرى بولغىلى بولىدۇ.

ئەسەر ئەۋەتىڭ

ئادىرىشىمىز: ئۈرۈمچى شە-
ھىرى دوستلۇق جەنۇبىي يولى
22-نومۇر. بۆلۈمىمىزگە ئەۋەتىڭ-
گەن ئەسەرلەر قايتۇرۇلمايدۇ.
ئادىرىشىڭىزنى، كىملىك نومۇرىد-
ىڭىزنى ئەسەر كەينىگە قوشۇپ
يېزىشنى ئۇنتۇماڭ.

قەدەم تەشرىپ قىلىڭ

ئورنىمىز: ئۈرۈمچى شەھىرى
دوستلۇق جەنۇبىي يولى 22 -
نومۇر (ئاپتونوم رايونلۇق ئەدە-
بىيات - سەنئەتچىلەر بىرلەشمە-
نىڭ 14 - قەۋىتىدە)

تېلېفون: 4554017 — 0991

پوچتا نومۇرى: 830001

主管: 新疆维吾尔自治区文学艺术界
联合会

主办: 《美拉斯》编辑部 (乌市友好南路
22号文联14层) 电话: 4554017 印刷: 新疆
日报社印务中心 发行: 乌鲁木齐邮局 订阅:
全国各地邮局 国内统一刊号: CN65-1130/I
国外统一刊号: ISSN1004-3829 邮编:
830001 代号: 58-60 定价: 5.00 元

ئازاد بازار - ئازاد بازار

ماركا ئېغى ۋە ئۇيغۇرچە ماركىلار ئابدۇۋەلى ئايۇپ (53)

يىلتىزسىز دىردىخ بىزلىرىمىز

رەۋايەتلەر ئېزىز قاسىم ياغ (59)

بىزنىڭ بىزنىڭ

ئىككى بېخىل (63)

ئىككى تېكىستىدە تىلپ بار

ئېشەكنىڭ دەردى (64)

بۆرە بىلەن قاغىنىڭ دوستلۇقى (67)

ئالا نىيەتلىكنىڭ ئاقىۋىتى ۋاھىتجان غوپۇر (74)

دەريا بويىدا ۋاھىتجان غوپۇر (75)

ئۆز كۆلىنىڭ قەدرىنى بىلمىگەن پاقا (76)

ئىككى پىلەك ۋاھىتجان غوپۇر (77)

دۇنيادا ئۆزىمىز

بالىلىرىمىزنى قۇتقۇزۇۋالايلى (65)

ئادىت - ئېرىمىز

قۇمۇلدىكى مازارلار (68)

تاجىكلاردا توي ئالدىدىكى يۇيۇندۇرۇش ۋە تەرلەندۈرۈش ئادىتى (72)

ئابدۇرەھىم نەۋرۇز (72)

«مىراس» زۇرنىلىنىڭ ۋاكالىتىن سېتىش ئورنى: ئۈرۈمچى شە-

ھىرى غالىبىيەت يولىدىكى قەلبداشلار كىتابخانىسى.

«مىراس» زۇرنىلىنى توپ ۋە پارچە سېتىۋالماقچى بولسىڭىز،

ئەكبەر ئەپەندى بىلەن ئالاقىلىشىڭ!

تېلېفون نومۇرى: 2866182 - 0991

يانفون: 13999185171

مۇقاۋىنىڭ 1 - بېتىدە: جۇڭگو خەلق مەدەنىيەت مىراسلىرىنى

قۇتقۇزۇش قۇرۇلۇشىنىڭ ئوبراز ۋەكىلى - ئادىل ھوشۇر

ئالىم خالىدىن فوتوسى

ئۇيغۇر كىيىم - كىچەك مەدەنىيىتى

ۋە

ئۇنىڭ 20. ئەسىردىكى ئۆزگىرىشى

ھەسەتجان ئابلىز

مەردىكى يۈكسىلىش ئەھۋالىنى چۈشەنگىلى بولىدۇ. مەلۇم كىيىم - كىچەك مەدەنىيىتىنىڭ مەلۇم بىر دەۋردىكى ئۆزگىرىش ئەھۋالى ھەققىدە توختىلىشتىن بۇرۇن، ئۇنىڭ تارىخىي تەسۋىرى ۋە ئۆز ئىچىگە ئالدىغان مەزمۇنلىرى توغرىلىق چۈشەنچە بېرىش تەتقىقات تېمىسىنى تېخىمۇ كەڭلىككە ۋە چوڭقۇرلۇققا ئىگە قىلىدۇ. شۇ مەنىدىن ئۇيغۇر كىيىم - كىچەك مەدەنىيىتىنىڭ 20 - ئەسىردىكى ئۆزگىرىش ئەھۋالى ئالدى بىلەن ئۇنىڭ ئۆز ئىچىگە ئالدىغان مەدەنىيەت مەزمۇنلىرى ۋە تارىخىي تەسۋىرى ھەققىدىكى چۈشەنچىلەرسىز روشەنلىككە ۋە ئېنىقلىققا ئىگە بولمايدۇ.

ئۇيغۇر كىيىم - كىچەك مەدەنىيىتى ئۇزاق تارىخقا ۋە مول مەزمۇنغا ئىگە. ئۇيغۇرلارنىڭ كىيىم - كىچەك مەدەنىيىتى، جەمئىيەتنىڭ ئۇزاق يىللىق تەرەققىيات مۇساپىسى داۋامىدا، ئېھتىياج ۋە ئىمكانىيەتكە ئاساسەن ئۆزگىرىپ، يېڭىلىنىپ، مۇكەممەللىشىپ ھەم رەڭدارلىشىپ كۈچلۈك مىللىي تۈسكە ئىگە بولغان. شۇنداقلا ئادەملەرنىڭ جىنس ئايرىمىسى، ياش قۇرامى، تەبىئىي شارائىتى ۋە تۇرمۇش ئېھتىياجىغا مۇناسىپ ئۆزگىچە ئەنئەنە شەكىللەندۈرگەن. ئۇيغۇر كىيىم - كىچەك مەدەنىيىتى مىللىي مەدەنىيەت ئەنئەنىۋى ئىزچىللىقىنىڭ مۇھىم تارمىقى بولۇپ، ئۇنىڭ

كىيىم - كىچەك ئادەمنىڭ ئەڭ ئاساسلىق زىننىتى، شۇنداقلا گۈزەللىك زوقىنىڭ ئەڭ تىپىك ئىپادىسى بولۇش سۈپىتى بىلەن مىللىي خاسلىقىنىڭ ئەڭ يارقىن نامايەندىسىدۇر. بىر مىللەت تۈركۈمىنىڭ كىيىم - كىچەكنى مەركەز قىلىپ ھەرقايسى تارىخىي دەۋرلەردە شەكىللەندۈرگەن ماددىي ۋە مەنىۋى پائالىيەتلىرىنىڭ يىغىندىسى شۇ مىللەت تۈركۈمىنىڭ ئۆزىگە خاس كىيىم - كىچەك مەدەنىيىتىنى شەكىللەندۈرىدۇ. كىيىم - كىچەك مەدەنىيىتى مەدەنىيەتنىڭ باشقا فورماتىسىلىرىگە ئوخشاشلا بىر خىل ئىجتىمائىي ۋە تارىخىي ھادىسە بولۇپ، ئۇ ھەم ئىنسانلارنىڭ ئۆز ئەمگىكى ئارقىلىق سۈيىپكىتىپ ئىدىيىسىنى ئويىپكىتىپ ئەمەلىيەتكە ئايلاندۇرىدىغان تەبىئەتتىن ھالقىش خاراكتېرىگە ھەم ئىنسانلارنىڭ تۇرمۇش ئەمەلىيىتىدە دائىم گەۋدىلىنىدىغان ئورتاقلىق خاراكتېرىگە ئىگە. كىيىم - كىچەك مەدەنىيىتى يەنە كۆپ مەنبەلىك ئېتنىك ۋارىسچانلىققا، سىمۋول - بەلگە خاراكتېرىگە ۋە تارىخىي ئۆزگىرىشچانلىققا ئىگە بولىدۇ. بىر مىللەت كىيىم - كىچەك مەدەنىيىتىنىڭ تارىخىي ئۆزگىرىش ئەھۋالى ۋە ھەرقايسى دەۋرلەردىكى كىيىم - كىچەكنى مەركەز قىلىپ شەكىللەنگەن فولكلور ھادىسىلىرى ئارقىلىق شۇ مىللەت تۈركۈمىنىڭ ئىجتىمائىي، ئىقتىسادىي ۋە مەنىۋى جەھەتتە

شەكىللىنىشىنى خاسلىققا ئىگە قىلغان مەدەنىيەت ئامىلىدە.
رىنى تۆۋەندىكىدەك ئۈچ تەرەپكە خۇلاسەلەشكە بولىدۇ.
بىرىنچى، تەبىئىي جۇغراپىيىلىك شارائىت: ئىنساننىڭ
مەلۇم بىر خىل كىيىم - كېچەك ماتېرىيالىنى ۋە پاسوننى
تاللىشى ئۇنىڭ ياشىغان جۇغراپىيىۋى شەرت - شارائىتى
بىلەن بىۋاسىتە مۇناسىۋەتلىك. ئىنسانىيەت كىيىم - كېچەك
مەدەنىيىتىدىكى بۇ خىل ئورتاقلىق تەبىئىي يوسۇندا يەنە
ھەرقايسى مىللەت كىيىم - كېچەكلىرىنىڭ خام ماتېرىيالى
ۋە پاسون ئالاھىدىلىكى جەھەتتىكى خاسلىقىنىڭ شەكىل-
لىنىشىگە تۈرتكە بولىدۇ. ئۇيغۇرلارنىڭ تارىختىن بېرى
كىيىم - كېچەك قۇرۇلۇشىغا ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىشى
ۋە شۇ يوسۇندا ئۆزگىچە مەدەنىيەت فورماتىيىسىنى
بارلىققا كەلتۈرۈشى مۇقەررەركى، ئالدى بىلەن ئۇلارنىڭ
ياشىغان تەبىئىي جۇغراپىيىۋى شارائىتىدىن ئايرىپ قاراشقا
بولمايدۇ. چۈنكى، شىنجاڭ ئاسىيا قۇرۇقلۇقىنىڭ ئوتتۇ-
رىسىغا جايلاشقان بولۇپ، دېڭىزدىن يىراق، ھاۋاسى
قۇرغاق، كېچە بىلەن كۈندۈزنىڭ تېمپېراتۇرا پەرقى چوڭ،
ھاۋارايى تېمپېراتۇرىسىنىڭ ئۆزگىرىشى تېز، جۇدۇن، شا-
مال - بوران كۆپ، قىش بىلەن يازنىڭ پەرقى چوڭ بول-
غاچقا، بۇ يەردىكى كىشىلەر قۇرغاقچىلىققا، چۆل - باياۋان
ۋە ھەرخىل ئاپەتلەرگە تاقابىل تۇرۇش ئۈچۈن مۇكەممەل
ۋە يۈرۈشلۈك كىيىم - كېچەك تۈرلىرىنى بارلىققا كەلتۈر-
گەن. ئەگەر تەڭرىتاغ تىزمىلىرىنى پاسىل قىلىپ، شىن-
جاڭنىڭ جۇغراپىيىۋى شارائىتىغا نەزەر سالىدىغان بول-
ساق، تەڭرىتېغىنىڭ شىمالىدىكى يايلاق رايونى ۋە تەڭ-
رىتېغىنىڭ جەنۇبىدىكى بوستانلىق رايونىدىن ئىبارەت
ئىككى تەبىئىي ئېكولوگىيىلىك رايونغا بۆلۈنگەنلىكىنى
ھېس قىلىمىز.

تەڭرىتېغىنىڭ شىمالىي ياۋرو - ئاسىيا چوڭ قۇرۇق-
لۇق كۆۋرۈكىنىڭ يايلاق بۆلۈكىگە توغرا كېلىدۇ. يەر
شارائىتى تەكشى، سۇ - چۆپ مول بولۇپ، قەدىمدىن بې-
رى يايلاق مىللەتلىرىنىڭ سەلتەنىتىگە ھەمراھ بولۇپ
كەلگەن ۋە شۇ ئاساستا خاسلىققا ئىگە يايلاق مەدەنىيىتى-
نىڭ شەكىللىنىشىگە ئاساس بولغان. يايلاق تۇرمۇشىدىكى
تەبىئىي جۇغراپىيىۋى شارائىت ۋە يايلاق مىللەتلىرىنىڭ
ئۆزلۈكىسىز كۆچۈشى بۇ يەردىكى كىشىلەرنىڭ كىيىم -
كېچەك ماتېرىيالى ۋە پاسوننى تاللاشتا ئۇنىڭ سوغۇق ۋە

نەملىكتىن ساقلىنىشى، شامالدىن دالدىلىنىشى شۇنداقلا دا-
لىدىكى تۈنەش، يىراق سەپەردىكى قۇلايلىق بولۇش ئا-
لاھىدىلىكىگە ئەھمىيەت بېرىشىگە سەۋەب بولغان. نەتە-
جىدە يايلاق تۇرمۇشىدىكى ھەرخىل ھايۋانات تېرىلىرىنى
ئاساس قىلغان مول كىيىم - كېچەك خام ماتېرىيالى ئۇ-
لارنىڭ ئالدى بىلەن ئويلىشىدىغان خام ماتېرىيال مەنبە-
سىگە ئايلانغان ھەمدە تارىخىي تەرەققىيات نەتىجىسىدە
خام ماتېرىيال تەييارلاشتىن پىششىقلاپ ئىشلەشكەچە
بولغان سىستېمىلىق كىيىم - كېچەك تەييارلاش ھالقىلىرىد-
ى شەكىللەندۈرگەن. بۇ ئاساستا يايلاق مىللەتلىرىنىڭ
نەسبەتەن ئورتاق بولغان كىيىنىش ئالاھىدىلىكىنى شە-
كىللەندۈرگەن. يەنى ئۇچىسىغا ھايۋانات تېرىسىدىن
ئىشلەنگەن ئۇزۇن تون ياكى چاپان - ئىشتان، بېشىغا
ئۇچلۇق ياكى يۇمىلاق شەكىللىك قالپاق ياكى تۇماق،
پۇتىغا ھەرخىل ھايۋانات تېرىلىرىدىن تەييارلانغان ئاياغ
كىيىملىرىنى كىيىش يايلاق تۇرمۇشىدا ئاساسىي يۈزلىنىشى
ئىكەنلىگەن. چۈنكى يايلاق تۇرمۇشى ئۇلارنىڭ كىيىم -
كېچەك ماتېرىيالى ۋە پاسوننى خالىغانچە ئۆزگەرتىشىگە
يول قويمايتتى. ئەگەر بۇ يەردە تەييارلانغان كىيىم - كې-
چەكلەر يايلاق تۇرمۇشى تەلەپ قىلغان ئەقەللىيىسى، سو-
غۇقتىن مۇداپىئەلىنىش، تەننى ئىسسىق تۇتۇش رولىغا
ئىگە بولمىسا، ھەرقانچە ئېسىل رەختلىك كىيىم - كېچەك
نۇسخىلىرىمۇ يايلاق تۇرمۇشى تەرىپىدىن شاللىۋېتىلىدۇ.
خەنزۇچە تارىخىي ۋەسىقىلەر ۋە شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى
جايلىرىدىن تېپىلغان تاش بالبالار بۇ سۆزلىرىمىزگە دە-
لىل - ئىسپات بولالايدۇ.

تەڭرىتاغنىڭ جەنۇبىي ۋە قاراقۇرۇم تېغىنىڭ شىمال-
دىكى بوستانلىق رايونى مۇنبەت تۇپراق، كەڭ كەتكەن
تۈزلەڭلىك، كۆز يەتكۈسىز قۇملۇق قاتارلىق ئالاھىدىد-
ىلىكلىرى بىلەن يايلاق رايونىدىن ئالاھىدە پەرقلىنىپ تۇ-
رىدۇ. تارىم دەرياسى ئاساسىدا غەربتىن شەرققە قاراپ
بارلىققا كەلگەن قەشقەر، ئاقسۇ، كۇچا، قاراشەھەر بوس-
تانلىقى، تۇرپان، قومۇل، خوتەن، چەرچەن ۋە كىرورەن
بوستانلىقى قاتارلىق تەبىئىي ئېكولوگىيىلىك رايونلاردا
ياشغۇچى كىشىلەرنىڭ كىيىم - كېچەكىدە قىشتا سوغۇقتىن
مۇداپىئەلىنىش، يازدا سالقىن بولۇش ئالاھىدىلىكى ھا-
زىرلانغاندىن باشقا يەنە شامالدىن دالدىلىنىش، قۇمدىن

چىللىق مەلۇم مەنىدىن ئالغاندا ئۇيغۇر كىيىم - كېچەك مەدەنىيىتىنىڭ كۆپ مەنبەلىك ئالاھىدىلىكىنى تېخىمۇ گەۋدىلەندۈرىدۇ. بۇ ئالاھىدىلىكلەرنى تۆۋەندىكىدەك خۇلاسەلەشكە بولىدۇ:

1. ئۆرە بۆككە بولغان ۋارىسچانلىق

ئۆرە بۆك قەدىمكى غەربىي يۇرتتىكى مىللەتلەرنىڭ كىيىم - كېچەكلىرىدە ئىنتايىن مۇھىم ئورۇننى ئىگىلەيدۇ. ئۇنىڭ مەۋجۇت بولۇشى بىر خىل ئالاھىدە مەدەنىيەت فورماتىسىسى سۈپىتىدە يىپەك يولىدىكى قەدىمكى مىللىەتلەرنى بىر - بىرىگە باغلاپ كەلگەن. مەيلى تارىختا قانچىلىك چوڭ سىياسىي ئۆزگىرىش بولسۇن ياكى مىللىەتلەرنىڭ كۆچۈشىگە قانچىلىك دەۋر بۆلگۈچ مۇساپە - لەرنى باسسۇن، غەربىي يۇرتتىكى قەدىمكى مىللەتلەر ئۆرە بۆككە بولغان قىزىقىشىنى ياكى تېخىمۇ كونكرېت ئېيتقاندا ئۆرە بۆككە بولغان ئېتىقادىنى ئىزچىل ساقلاپ كەلگەن. غەربىي يۇرتتا بارلىققا كەلگەن ئۆرە بۆكلىرىنىڭ شەكىلىگە قارىغاندا ئومۇمەن سېلىندىر شەكىللىك، ئىلمەك شەكىللىك، سۇغا شەكىللىك ۋە ئۈستى يۇمىلاق شەكىللىك ئۆرە بۆكلىرىنى كۆرسىتىشكە بولىدۇ. ئۆرە بۆك ھەققىدە كى مۇناسىۋەتلىك تەتقىقات نەتىجىلىرىگە قارىغاندا، ئۆرە بۆكنىڭ مەۋجۇت بولۇشى يالغۇز ئۇنىڭ شەكىلىدىكى غەيرىلىك خاراكتېرىدىن ئەمەس بەلكى تېخىمۇ مۇھىمى، ئۆرە بۆك ئارقىلىق ئىپادىلەنگەن ئۇيغۇرلارنىڭ قەدىمكى ئېتىقاد ئىزنالىرىنىڭ تارىخىي خاتىرىسى ئىكەنلىكىدىن بولماقتا. بىر قىسىم تەتقىقاتچىلار ئۆرە بۆكنىڭ سىمۋوللۇق مەنىسىنى قەدىمكى ئۇيغۇرلارنىڭ قۇياشقا ۋە ئوتقا بولغان ئېتىقاد قاتلىمىنىڭ ئىنكاسى سۈپىتىدە چۈشەنسە، يەنە بىر قىسىم تەتقىقاتچىلار ئۆرە بۆكنىڭ شەكىلىدىكى غەيرىلىكنى شامان ئېتىقادلىرى بىلەن بولۇپمۇ «ھاياتلىق دەرىخى» ھەققىدىكى ئېتىقاد ئىزلىرى بىلەن بىۋاسىتە باغلايدۇ. قەشقەر رايونىدىكى يەكەن ۋە يېڭىسار ئۇيغۇرلىرى ئارد - سىدا كەڭ ئومۇملاشقان «ئۆرە تۇماق» ياكى «پاپاق» دىن ئىبارەت باش كىيىم شەكىللىرى قەدىمكى غەربىي يۇرتتىكى مىللەتلەردە ئومۇملاشقان ئۆرە بۆك كىيىشى ئا - دىتىنىڭ بىۋاسىتە ۋارىسى دېيىشكە بولىدۇ. بۇ ھەقتىكى دەلىل - ئىسپاتلارنى ئارخېئولوگىيىلىك ماتېرىياللار ۋە خەنزۇچە يازما ۋەسىقىلەردىن كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇ.

2. تون، ئۆتۈك ۋە خەنجەر ئېسىشتىكى ئىزچىللىق

تون، ئۆتۈك ۋە خەنجەر ئېسىش ئىزچىللىقىنىڭ مەۋجۇت بولۇشىنى مەلۇم خىل ئېتىقادنىڭ ئىزناسى دېگەندىن كۆرە تېگى - تەكتىدىن ئالغاندا ئوخشاش تەبىئىي شارائىت

مۇداپىئەلىنىش ئېھتىياجىمۇ تەڭ نىسبەتتە ئېتىبارغا ئېلىندى. بۇ رايوندا ياشىغۇچى كىشىلەر دېھقانچىلىق ۋە چار - ۋىچىلىق مەھسۇلاتلىرىدىن كىيىم - كېچەك ماتېرىيالى تەييارلاش ۋە پىششىقلاپ ئىشلەش تېخنىكىسىنى پىششىق ئىگىلەپ، كىيىم - كېچەك پاسونى ۋە ماتېرىيالدا ئىنچە - كىلىك ۋە نەپىسلىك، كۆركەملىك ۋە سىپىتلىق ئۆلچەمدە - رىنى ئۆزگارتىپ بىرلەشتۈرۈشكە ئەھمىيەت بېرىپ كەلگەن. كىيىم - كېچەك مەھسۇلاتلىرىدىكى بۇ خىل يۈزلىنىش قەدىمدىن تارتىپ بىر خىل ئىزچىللىقنى ساقلاپ، ئۇيغۇر ئەنئەنىۋى كىيىم - كېچەكلىرىنىڭ ئاساسىي گەۋدىسىنى شەكىللەندۈرگەن.

ئىككىنچى، كۆپ مەنبەلىك ئېتنىك ئامىل: يىپەك يولى مەيدانغا كەلگەندىن بېرى، نۇرغۇن مىللەتلەر بۇ زېمىندا ياشاپ، ئۆزىگە خاس مەدەنىيەت ئىزلىرىنى قالدۇرۇپ كەلگەن. مەيلى بۇ زېمىندىكى سىياسىي كۈرەشلەر قانچە - لىك ئۆتكۈزۈلسۇن، ياكى مىللەتلەرنىڭ مەدەنىيەت ئال - ماستۇرۇشى قانچىلىك قويۇق ياكى سۇس بولسۇن، ئۇلار ھامان بىر خىل مەدەنىيەت بەلگىسى بىلەن ئۆز ئىزلىرىنى خاتىرىلەپ كەلگەن. ئىنسانىيەت كىيىم - كېچەك تەرەققى - يات تارىخىدىن قارىغاندا، كىيىم - كېچەك ھەم تار مەندە - دىكى مىللىيلىك خاراكتېرىگە، ھەم كەڭ مەنىدىكى ئومۇم - مېلىق خاراكتېرىگە ئىگە بولىدۇ. ئۇ بىر خىل ئىستېمال بۇيۇمى سۈپىتىدە ئۆز مىللەت كىشىلىرى تەرىپىدىن قوبۇل قىلىنىپلا قالماستىن، يەنە بىر خىل مودا فورماتىسىسى سۈپىتىدە باشقا مىللەت كىشىلىرى تەرىپىدىن تېزلىكتە ئېتىراپ قىلىنىدۇ. شۇڭا بىز ئۇيغۇر كىيىم - كېچەك مە - دەنىيىتىنىڭ كۆپ مەنبەلىك ئېتنىك تەركىبلىرى ھەققىدە توختالغاندا، كىيىم - كېچەكنى باغلانما يىپ سۈپىتىدە قە - دىمكى غەربىي يۇرتتىكى مىللەتلەرنىڭ كىيىم - كېچەكلىرى بىلەن بىرلەشتۈرۈپ تەسەۋۋۇر قىلىشقا توغرا كېلىدۇ. ئۇيغۇر مەدەنىيىتى ھەققىدىكى ئارخېئولوگىيىلىك ماتېرى - ياللار ۋە يازما ماتېرىياللارغا قارىغاندا، ئۇيغۇر كىيىم - كېچەكلىرىنىڭ بىر پۈتۈن تارىخىي قىياپىتى قەدىمكى غەربىي يۇرتتىكى مىللەتلەرنىڭ كىيىم - كېچەكلىرى بىلەن بىۋاسىتە مۇناسىۋەتلىك بولۇپلا قالماستىن، يەنە تارىختا ئۇيغۇرلار بىلەن قويۇق مەدەنىيەت ئالاقىسىدە بولۇپ كەلگەن يىپەك يولىدىكى مىللەتلەرنىڭ كىيىم - كېچەكلى - رىگىمۇ باغلىنىشلىق. ئۇيغۇرلارنىڭ ئېتنىك تەركىبى بىلەن بىۋاسىتە مۇناسىۋەتلىك بولغان غەربىي يۇرتتىكى قەدىمىي قەۋملەرنىڭ كىيىم - كېچەكلىرى تارىختىن بېرى بىر خىل مەدەنىيەت ئىزچىللىقىنى ساقلاپ كەلگەن. بۇ خىل ئىز -

ئىككىنچى ئادىتىدە ئوغۇل - قىز ئايرىماستىن، ئۆرۈمە چاچ قويۇش ئەنئەنىسىنىڭ بارلىقى مەلۇم. نۆۋەتتە، شەھەرلىك مىللەتلەرنىڭ ئىچىدە پەقەت ئۇيغۇر خوتۇن - قىزلىرىدىلا بۇ خىل ئۆرۈمە چاچ قويۇش ئەنئەنىسى ئۆزىگە خاس مەدەنىيەت مەنىسىدە دەۋرىمىزگە يېتىپ كەلمەكتە. ئۇيغۇر قىزلىرى ئارىسىدا ئۆرۈمە چاچنىڭ سانى ۋە شەكىللىرى ئارقىلىق شۇ قىزنىڭ نىكاھلىق بولغان ياكى بولمىغانلىرىنى، پەرزەنتلىك بولغان ياكى بولمىغانلىقىنى يوشۇرۇن سىمۋوللۇق مەنىدە ئىپادىلەيدىغان ئەنئەنىنىڭ بولۇشىمۇ بۇ نۇقتىنى تېخىمۇ كۈچلۈك ئىسپاتلايدۇ. ئۈچىنچى، كۆپ مەنبەلىك دىنىي ئېتىقاد ئامىلى: دىنىي ئېتىقاد بىر خىل جەمئىيەت ھادىسىسى بولۇش سۈپىتى بىلەن ئۇنىڭ كىيىم - كېچەك مەدەنىيىتىگە كۆرسەتكەن تەسىرىنى سەل چاغلانغان بولمايدۇ. دىنىي ئېتىقادنىڭ ئۆزگىرىشى مۇقەررەر يوسۇندا بىر مىللەتنىڭ ئەنئەنىۋى كىيىنىش ئادىتىگە ئاز بولمىغان شەكىللى جەھەتتىكى پائىلەسىپ ياكى ئاكتىپ تەسىرلەرنى ئېلىپ كېلىدۇ. ئۇيغۇر كىيىم - كېچەك مەدەنىيىتىنىڭ تارىخىي تەرەققىياتىغا نەزەر سالدىغان بولساق، ئۇيغۇرلار ئۆز تارىخىدا ئېتىقاد قىلغان شامان دىنى، زورۇئاستىر دىنى، مانى دىنى، نىستورىئان

ئىتىتىنىڭ ۋە ئىسلەپچىقىرىش شارائىتىنىڭ تاللىشىدىن بولغان دېيىشكە بولىدۇ. ئەمما دىققەت قىلىشقا ئەرزىيدىغان نۇقتا شۇكى، ئۇيغۇر كىيىم - كېچەك مەدەنىيىتى بىلەن باغلىق نىشقا ئىگە بولغان غەربىي يۇرتتىكى ساك، توخرىي، تۈرك مىللەتلىرىنىڭ كىيىم - كېچەكلىرىدە نەقىش بار ئورۇنلار. نىڭ مەسىلەن، ياقا، بەش، يەك قاتارلىقلاردىكى سىمىيەت رىكلىك ۋە بىردەكلىكنى ئورتاق تەبىئىي شارائىت ئاستا سىدا شەكىللەنگەن نىسبەتەن مۇقىم بولغان ئېستېتىك زوقلىنىشنىڭ ئىپادىسى دېيىشكە بولىدۇ. بىز بۇ نۇقتىنى ئۇيغۇر سەھنە كىيىملىرىدىكى سىمىيەتلىككە ۋە ئۆزچىلىققا ئىگە گۈل نۇسخىلىرىدىن تېخىمۇ ئېنىق كۆرۈۋالالايمىز.

3. ئۆرۈمە چاچقا بولغان ئىشتىياق

غەربىي يۇرتتىكى مىللەتلەرنىڭ كىيىنىش ئادىتىدە ئۆرۈمە چاچ قويۇش بىر خىل مەدەنىيەت ئىزچىللىقى سۈپىتىدە دىققەتمىزنى تارتىدۇ. ئۆرۈمە چاچنىڭ شەكىللىرى ياكى ئىككى ئۆرۈمە، ئۈچ ئۆرۈمە ۋە ياكى كۆپ ئۆرۈمە شەكىللىرى بىلەن نىسبەتەن مۇقىملىققا ئىگە. تارىخىي ماتېرىياللارغا قارىغاندا، ئىسلام دىنى شىنجاڭ رايونىغا تارقىلىشتىن بۇرۇن، غەربىي يۇرتتىكى مىللەتلەر

دەننى، بۇددا دەننى ۋە ئىسلام دەننى قاتارلىق دىنلارنىڭ تەسىرىدە، ئوخشىمىغان تارىخىي دەۋرلەردىكى كىيىم - كېچەك سەنئىتى ۋە كىيىنىش ئادىتىدە ئوخشىمىغان دەننى پەرقلەرنى شەكىللەندۈرگەن. مەسىلەن، شامان دىنىدىكى ئېتىقاد ئىزلىرىنىڭ كىيىم - كېچەك نەقىش نۇسخىلىرىدىكى كى ئېكس ئېتىشى، مانى دىنىدىكى دەننىي فورما ئاق رەڭلىك باش كىيىم ۋە ئاق پەرىجىنىڭ تەسىرى، بۇددا دەننى مۇخلىسلىرىدىكى چاچ چۈشۈرۈش ئادىتى. ئىسلام دىنىدىكى ئاياللارنىڭ چۈمپەردىسى ۋە ئەرلەرنىڭ سەللەسى قاتارلىقلار كىيىم - كېچەكنىڭ دەننىي ئېتىقاد شەكىلىدىكى مۇھىم رولىنى تەكىتلەيدۇ. گەرچە ئۇيغۇرلار ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلغىلى 1000 يىلدىن ئاشقان ۋە بۇ جەرياندا ئىلگىرىكى ئېتىقاد ئىزلىرى سۇسلاپ، بىلگۈسىز دەرىجىدە يوقاپ كەتكەن بولسىمۇ، ئەمما كىيىم - كېچەك سەنئىتى ئارقىلىق خاتىرىلەنگەن ئېتىقاد ئىزلىرى دەۋر سىناقلىرىدىن ئوڭۇشلۇق سىرغىپ ئۆتۈپ، زامانىمىزغىچە يېتىپ كېلەلگەن ھەمدە ئىسلام دەننىي يېپىنچىسى، تۇرمۇش ئېھتىياجى ۋە ئېستېتىك ئۆلچەم شارائىتىدا ئۆزىنى ساقلاش ئىمكانىيىتىگە ئېرىشەلگەن. شۇ مەنىدىن، ئۇيغۇر كىيىم - كېچەك مەدەنىيىتىدە ئېكس ئەتكەن ئېتىقاد ئىزلىرىنى ئېنىقلاش ۋە تەتقىق قىلىش يالغۇز مىللەتشۇناسلىق ئىلمى جەھەتتىنلا ئەمەس، بەلكى يەنە دىنشۇناسلىق ئىلمى جەھەتتىنمۇ زور ئەھمىيەتكە ئىگە.

يىپەك يولىدىكى مىللەتلەرنىڭ تارىختىن بېرى يىپەك سودىسىنى مەركەز قىلىپ شەكىللەندۈرگەن مەدەنىيەت ئالاقىلىرىدە كىيىم - كېچەكنىڭ ئۆزئارا ئۆتۈشۈشچانلىقى ۋە تەسىرچانلىقى مۇقەررەر يۈز بېرىدىغان مەدەنىيەت ھادىسىسى بولۇپ، ئۆز خاراكتېرى جەھەتتىن ئېتىقادىدا مىللەتلەرنىڭ مەدەنىيەت ئالاقىسىنى ئەڭ تىپىك ۋە ئەڭ روشەن ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرىدىغان مەدەنىيەت بەلگىسى ھېسابلىنىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، كىيىم - كېچەك جەمئىيەتنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى ئىنچىكە ئۆزگىرىشلەرنى ئىنتايىن سەزگۈرلۈك بىلەن ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرىدىغانلىقى ئۈچۈن، بىر مىللەت كىيىم - كېچەك مەدەنىيىتىنىڭ باشقا مىللەتلەر تەرىپىدىن قوبۇل قىلىنىشى مەلۇم مەنىدىن مىللىي كىيىم - كېچەك مەدەنىيىتىنىڭ يۈك - سەكلىك بەلگىلىرىدىن بىرى بولۇپ قېلىشىغا سەۋەبچى بولۇپ قالىدۇ. شۇ مەنىدىن ئالغاندا، ئۇيغۇر كىيىم - كېچەك مەدەنىيىتىنىڭ تارىختىكى تەسىر دائىرىسىدىن ئېيتقاندا ئۇ ئۆزىنىڭ مول مەزمۇنلۇق ئالاھىدىلىكلىرى بىلەن تارىختا يالغۇز ئوتتۇرا ئاسىيا مەدەنىيەت جەمىيىتىگى دا.

ئىرىسىدىلا تەسىر كۆرسىتىپ قالماي، يەنە كىيىنىشتىكى ئەپچىللىكى ۋە سىپىتلىقى بىلەن ئوتتۇرا تۈزلەڭلىك مەدەنىيىتىگىمۇ بەلگىلىك دەرىجىدە تەسىر ئىزلىرىنى قالدۇرۇپ ئۆتكەن. خەنزۇچە تارىخىي ماتېرىياللارغا ئاساسلانغاندا، جۇڭگونىڭ كىيىم - كېچەك تارىخىدا ئوتتۇرا تۈزلەڭلىك كىيىم - كېچەك مەدەنىيىتى بىلەن غەربىي يۇرتتىكى مىللەتلەرنىڭ، جۈملىدىن ئۇيغۇر كىيىم - كېچەكلىرىنىڭ ئۆزئارا تەسىر كۆرسىتىشى ئومۇمىي جەھەتتىن گۈللەنگەن ياكى قويۇق مۇناسىۋەت ئورناتقان تۆۋەندىكىدەك ئۈچ باسقۇچنى بېسىپ ئۆتكەن: بىرى، ئېلىمىزنىڭ يېغىلىق دەۋرىدە ياشاپ ئۆتكەن جاۋ بەگلىكىنىڭ خانى ۋۇلىڭ خان مىلادىدىن بۇرۇنقى 302 - يىلى ئۆز ئېلىنى قۇدرەت تاپتۇرۇش مەقسىتىدە ئېلىپ بارغان ھەربىي ئىشلار ئىسلاھاتىدا، ئەسكەرلەرنىڭ غۇزچە (ئۇيغۇرچە) كىيىم كىيىشىنى، ئۆتۈك كىيىشىنى ۋە ئاتلىق ئوقيا ئېتىشىنى يولغا قويغان. ۋۇلىڭ خاننىڭ بۇ تەدبىرى جۇڭگونىڭ كىيىم - كېچەك تارىخىدىكى بىرىنچى قېتىملىق چوڭ كۆلەملىك كىيىم - كېچەك ئىسلاھاتىنى بارلىققا كەلتۈرگەن دېيىشكە بولىدۇ. بۇ قېتىملىق ئىسلاھات دەسلەپكى چاغ - لاردا، گەرچە جاۋ بەگلىكىدىكى كۈنلىق تەرەپتارلىرىنىڭ قاتتىق قارشىلىقىغا ئۇچراپ، كۆپلىگەن قان تۆكۈلۈشلەرنى بارلىققا كەلتۈرگەن بولسىمۇ، ئەمما ئۇيغۇرچە كىيىنىشنىڭ تەسىرىنى توسۇپ قالالمىغان، چۈنكى ۋۇلىڭ خان كىيىم - كېچەك ئىسلاھاتى ئېلىپ بېرىشتىن بۇرۇن، ئوتتۇرا تۈزلەڭلىكتىكى كىشىلەرنىڭ كىيىملىرى، جۈملىدىن ھەربىي كىيىم - كېچەكلەردە، ئۈستى كىيىم ۋە ئاستى كىيىم بىر - لەشكەن شەكىلىدىكى ئۇزۇن تۇتاش چاپان پاسونىدا تەكىلگەن كىيىملەر ئاساسلىق سالماقنى ئىگىلەيتتى. بۇ خىل كىيىنىش ئۇسلۇبى ھەربىي يۈرۈش ۋە ئۇرۇشلاردا كۆپ قۇلايسىزلىقلارنى ئېلىپ كەلگەن ئىدى. ۋۇلىڭ خان ئۆز ئېلىنىڭ ھەربىي يۈرۈشلەردىكى ئۇستۇنلۇكىنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن، قات - قات توسقۇنلۇقلارغا قارشىماي، پۈتۈن بەگلىك ئىچىدە غۇزچە كىيىنىشنى تەشەببۇس قىلغان، شۇنداقلا پۈتۈن ھەربىي قوشۇن ئىچىدە غۇزچە كىيىنىشنى ئەمەلگە ئاشۇرغان. كېيىنچە جاۋ بەگلىكىنىڭ ھەربىي يۈرۈشلەردىكى كۈچىنىڭ كىيىم - كېچەك ئىسلاھاتىدىن كېيىنكى ئۈزلۈكسىز ئېشىپ بېرىشىغا ئەگىشىپ، پۈتۈن مەملىكەت مىقياسىدا، بولۇپمۇ خوتۇن - قىزلار ئارىسىدا غۇزچە كىيىنىشنىڭ بەدەن گۈزەللىكىنى تولۇق نامايان قىلىشتىكى رولىغا بولغان تونۇشى ئۆسۈشكە باشلىغان ھەمدە تېز سۈرئەتتە كەڭ كۆلەملىك ھودا

ئېقىمنى شەكىللەندۈرگەن. بۇ خىل غۇزچە كىيىنىش ئا-
دىتى كېيىنچە غەربىي خەن سۇلالىسىنىڭ باشلىرىدىكى
ئوردا كىيىملىرىنىڭ ئاساسىي ئېقىمىنى شەكىللەندۈرگەن.
كىيىم - كېچەكتىكى بۇ خىل يۈزلىنىش شەرقىي خەن سۇ-
لالىسىنىڭ ئاخىرقى يىللىرىدا يۇقىرى پەللىگە يەتكەن.
ھەتتا شەرقىي خەن سۇلالىسى خانى خەنلىگىدىنلا شاھ
بەزىملىرىدە غۇزچە كىيىنىش ئادەتكە ئايلىنىپ، پايتەخت
لوياڭدىكى كىشىلەردە غۇزچە كىيىنىش شۇ ۋاقىتلاردا تو-
سۇۋالغىلى بولمايدىغان مودا ئېقىمىغا ئايلانغان. ئىككىنچى
قېتىملىق كىيىم - كېچەك مەدەنىيەت ئالاقىسى ۋېي، جىن،
جەنۇبىي ۋە شىمالىي سۇلالىلەر دەۋرىدە بولۇپ، بۇ ۋا-
قتلاردا، غۇزچە كىيىنىش ئۇسلۇبى شاھ ئوردىسىدىن ئاۋام
پۇقرالارغىچە سىڭىپ كىرگەن. كىشىنى جەلپ قىلىدىغان
يېرى شۇكى، بۇ دەۋردە شىمالدىكى يايلاق مىللەتلىرى
قۇرغان شىمالىي سۇلالىلەردىكى يۇقىرى قاتلام ئاقسۆ-
ڭەكلىرى ۋە خان جەمەتىدىكى كىشىلەر غۇزچە كىيىنىش
ئۇسلۇبىنى ئاساس قىلىش بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئوتتۇرا
تۈزلەڭلىكتىكى خانلارنىڭ ئەنئەنىۋى كىيىنىش ئۇسلۇبى-
نىمۇ مودا سۈپىتىدە قوللىنىپ كۆرگەن. ئەمما بۇ خىل
كىيىنىش پەقەت ئىبادەت مۇراسىملىرىدىلا كۆرۈلۈپ،
غۇزچە كىيىنىش يەنىلا ئۆزىنىڭ ئاساسىي ئېقىم يۈزلىنى-
شىنى ساقلاپ كەلگەن. ئۈچىنچى قېتىملىق كىيىم - كېچەك
مەدەنىيەت ئالاقىسى تاڭ سۇلالىسى دەۋرىدە ئېلىپ بې-
رىلغان بولۇپ، بۇ دەۋردە تاڭ سۇلالىسى ئالدىنقى شە-
جالىي سۇلالىلەرنىڭ ئالاھىدىلىكىگە ۋارىسلىق قىلىپ،
يۇمىلاق ياقىلىق تون ۋە ئۆتۈك كىيىش بىلەن خاراكتېر-
لەنگەن غۇزچە كىيىملەرنى ئادەتتىكى تۇرمۇش كىيىمى
قىلىپ كىيىشكە كىيىنىش تۈزۈمىنى شەكىللەندۈرگەن.
شۇنىڭ تۈرتكىسىدە، تاڭ سۇلالىسىنىڭ جېنگۇەن يىللى-
رىدىن كەيىۋەن يىللىرىغىچە (627 - 741) بولغان يۈز
يىلدىن ئارتۇق ۋاقىت ئىچىدە، تاڭ سۇلالىسى پايتەختىنى
مەركەز قىلغان ئاساستا، غۇزچە كىيىنىش جەمئىيەتنىڭ ئو-
مۇميۈزلۈك مودا ئېقىمى ۋە تەلپىگە ئايلانغان. بۇ خىل
يۈزلىنىش بولۇپمۇ قىز - ئاياللار ئارىسىدا توسۇۋالغىلى
بولمايدىغان مودا ئېقىمىنى شەكىللەندۈرۈپ، تاكى تاڭ
سۇلالىسىنىڭ يۈەن خې يىللىرىغىچە (806 - 820) داۋام-
لاشقان. تاڭ سۇلالىسىدىكى شائىر يۈەن جېن بۇ خىل
يۈزلىنىشنى ئۆز شېئىرىدا مۇنداق تەسۋىرلەيدۇ:
بولدى ئۇيغۇرچە ياسانماق قىز - ئاياللار مەشغۇلى،
زور ماھارەت بولدى چالماق سازنى ئۇيغۇرلارسىمان،

.....

ئاتقا ئۇيغۇرچە مىنىش، زىبۇ زىننەت، تىل ئوڭىنىش،
بولدى بەس - بەسلىك ھەۋەس بۇ ئەللىك يىلدىن بۇيان.
شۇنىڭ بىلەن، تاڭ سۇلالىسى ئاخىرقى ھېسابتا ئودا-
تۇرا تۈزلەڭلىكنىڭ ئەنئەنىۋى كىيىم - كېچەك مەدەنىيىتى
بىلەن غۇزچە كىيىم - كېچەك مەدەنىيىتىنىڭ ئوتتۇرا تۈز-
لەڭلىك رايونىدىكى ئۆزئارا يۇغۇرۇلۇپ بىر گەۋدىگە
ئايلىنىشىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشتا كۆرۈنەرلىك تۆھپە قوش-
قان دېيىشكە بولىدۇ.

يۇقىرىقى تەھلىللەرىمىزدىن قارىغاندا، ئۇيغۇر كى-
يىم - كېچەك مەدەنىيىتى ئۆز ئىچىگە ئالدىغان تەتقىقات
تېمىلىرى يالغۇز ئۇنىڭ تارىخىي تەسۋىرى بولۇپ قال-
ماستىن، بەلكى يەنە كىيىم - كېچەك تۈرلىرى، پاسون ئا-
لاھىدىلىكى، خام ماتېرىيال تەييارلاش ۋە پىششىقلاپ
ئىشلەش ئۇسۇلى، رەڭ قۇرۇلمىسى تۈپ نەقىش ئېلىپىتى-
لىرىنىڭ مەدەنىيەت مەنىسى، بەل ئاسقۇ، يان ئاسقۇ، بويۇن
ئاسقۇ، زىبۇزىننەت بۇيۇملىرى، رىسالە ۋە رىسالە ئوقۇش
مۇراسىمى، مۇراسىم كىيىم - كېچەكلىرى، كىيىم - كېچەككە
ئالاقىدار پەرھىزلەر، ئەپسانە - رىۋايەتلەر ۋە تىل ئادەت-
لىرى، كىيىم - كېچەك ئاتالغۇلىرى قاتارلىقلار ھەققىدىكى
تەتقىقات مەزمۇنلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. شۇنداقلا ئۇ
يەنە ئەنئەنىۋى كىيىم - كېچەك مەدەنىيىتىنىڭ ھازىرقى
زامان كىيىم - كېچەكلىرىنىڭ تەسىرىدىكى ئۆزگىرىشى ۋە
ساقلىنىش ھالىتىنىمۇ تەتقىق قىلىدۇ، ئەلۋەتتە.

ئىنسانىيەت مەدەنىيىتى تارىخىدا 20 - ئەسىردەك
بۇنداق كىشىنى ھاياجانغا سالدىغان ۋە ئىنسانىيەت مە-
دەنىيىتىنىڭ تەرەققىياتىغا زور تەسىر كۆرسەتكەن ئەسىر
بولمىسا كېرەك. بۇ ئەسىر ئىنسانىيەتكە يالغۇز ئىككى
قېتىملىق دۇنيا ئۇرۇشىنى ئاتا قىلىپلا قالماستىن، بەلكى
تېخىمۇ مۇھىمى، ئۇ ئىنسانىيەتكە ئىنسان بىلىمىنىڭ چەك-
لىملىكى، شۇنداقلا تەپەككۇر ۋە ئەقلىنىڭ بۈيۈكلۈكى،
تەبىئەت سىرلىرىنىڭ چەكسىزلىكىنى ئىلگىرىكى ھەرقانداق
ۋاقىتتىكىدىن تېخىمۇ ئېنىق ئۇقتۇردى. 20 - ئەسىرنىڭ
چوڭ سەھنىسى دۇنيادىكى مىللەتلەرنى ئىلغار ياكى قالاق
دەپ ئايرىپ ئولتۇرماستىن، بىر ئورتاق مەيداندا ئۇلار-
نىڭ ئۆزئارا دىئالوگ ئېلىپ بېرىشىغا ئىمكانىيەت ياراتتى.
مەدەنىيەتلەر دىئالوگى ۋە مىللەتلەرنىڭ مەدەنىيەت ئال-
ماشتۇرۇشى ئالدى بىلەن ئىستېمال فولكلورىدا ئۆز ئى-
پادىسىنى تاپىدۇ. شۇ مەنىدىن كىيىم - كېچەك مۇقەررەر
ھالدا مەدەنىيەتلەر دىئالوگىدا مىللىي مەدەنىيەتنىڭ «ۋا-
كالىتچىسى» رولىنى ئۆتەيدۇ. مەدەنىيەتلەر دىئالوگىغا
قاتناشقان مىللەتلەر كىيىم - كېچەك ئارقىلىق بىر -

كىيىم - كېچەكلەرنىڭ 20 - ئەسردە، بولۇپمۇ 20 - ئە - سىرنىڭ ئوتتۇرا ۋە ئاخىرقى مەزگىللىرىدە يەر شارىلاش - قان كىيىم - كېچەك مەدەنىيەت ئۈلگىسى بولۇشقا تۈرتكە بولدى. مەلۇم مەنىدىن ئالغاندا، غەرب كىيىم - كېچەكلە - رنى كىيىش ياكى كىيىمەسلىك قىسمەن كىشىلەرنىڭ نەزە - رىدە كىيىنگۈچىنىڭ ھازىرقى زامان ئىدىيىسىگە ئىگە بولغان - بولمىغانلىقى، تېخىمۇ كۈنكېرىت قىلىپ ئېيتقاندا ئۇنىڭ زامانىۋى ئادەم بولغان ياكى بولمىغانلىقىنى ئۆل - چەيدىغان مۇھىم ئۆلچەملەردىن بولۇپ قالدى.

ئۇيغۇر جەمئىيىتى ئوتتۇرا ئەسردىن باشلانغان 500 يىلغا يېقىن بېكىنىمچىلىك ۋە ئۆز - ئۆزىدىن مەستخۇش بولۇش مەزگىللىرىنى بېشىدىن كەچۈرگەندىن كېيىن، مەستخۇش ھالەتتە 20 - ئەسرنىڭ ئىشىكىنى قاقتى. بۇ ئەسردە ئۇيغۇر جەمئىيىتى ئۆزىنىڭ مىللىي كىيىم - كې - چەكلىرى بىلەن غەرب كىيىم - كېچەكلىرى ئوتتۇرىسىدا كى ئۇزاققا سوزۇلغان دىئالوگنى باشلاپلا قالماستىن، بەلكى يەنە جۇڭگودىكى باشقا ئاز سانلىق مىللەتلەرگە ئوخشاشلا ئەنئەنىۋى مىللىي كىيىم - كېچەكلەردىن ھا - زىرقى زامان كىيىملىرىگە ئۆزگىرىشتەك كىيىم - كېچەك ئىنقىلابىنى بېشىدىن كەچۈردى.

بىرىنچى مىللىي مەدەنىيەت ئۇچۇرىنى ئىگىلەپلا قالما - سىم، بەلكى يەنە كىيىم - كېچەك مەدەنىيىتى ۋاسىتىسىدە قارشى تەرەپنىڭ باشقا مەدەنىيەت مەزمۇنلىرىنى قوبۇل قىلىش ياكى قىلماسلىقىنى ئويلىشىدۇ. تۈپ مەنىدىن ئېيت - قاندا، 20 - ئەسردىكى ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ كىيىم - كېچەك ۋاسىتىسى ئارقىلىق ئېلىپ بارغان مەدەنىيەت دد - ئالوگىنى ئەمەلىيەتتە تۆۋەندىكى نۇقتىغا يەنى غەرب كى - يىم - كېچەك مەدەنىيىتى بىلەن مىللىي كىيىم - كېچەك مەدەنىيىتى ئوتتۇرىسىدىكى رەت قىلىش ۋە قوبۇل قى - لىش، تەسىر، تارقىلىش ۋە ئومۇملىشىش قاتارلىق نۇقتى - لارغا يىغىنچاقلاشقا بولىدۇ. غەرب كىيىم - كېچەكلەرنىڭ ھازىرقى زامان تۇرمۇش رىتىمىغا نىسبەتەن ماسلىشىش - چانلىقىنىڭ يۇقىرىلىقى، تۇرمۇشقا قولايلىقى ۋە خىزمەت - تىكى يارىشىملىقى قاتارلىق ئالاھىدىلىكلەر ئۇنىڭ «شىم كاستۇم» دېگەن ئومۇمىي نامىدا مىللىي كىيىم - كېچەك مەدەنىيىتىگە خىرىس ئېلىپ كېلىشى ۋە تەدرىجىي يوسۇندا مىللىي ئەنئەنىۋى كىيىم - كېچەكلەرنىڭ ئورنىنى ئىگىلىشى توسۇۋالغىلى بولمايدىغان خەلقئارالىق ئېقىمغا ئايلاندى. غەرب ھازىرقى زامان مەدەنىيىتىنىڭ ئىلغار تېخنىكىسى، زامانىۋى ئىقتىسادىي قۇرۇلما ۋە تەپەككۈر قېلىپى غەرب

19 - ئەسرنىڭ ئاخىرلىرى 20 - ئەسرنىڭ باشلىرىدا، ئۇيغۇرلار ئارىسىدىن سودا ۋە ئوقۇش مەقسىتى بىلەن چەت دۆلەتلەرگە چىققان بىر قىسىم ئالدىن ئويغانغان كىشىلەر غەرب مەدەنىيىتىنىڭ بىۋاسىتە ئىنكاسى بولغان غەرب كىيىم - كېچەكلىرىنى زامانىۋى ئالڭ نۇقتىسىدىن تۇرۇپ تېزلىكتە قوبۇل قىلدى. غەرب كىيىم - كېچەكلىرىدە ئىپادىلەنگەن فىزىئولوگىيىلىك گۈزەللىك ۋە ئالاھىدە گەۋدىلىنىدىغان فىگۇرا گۈزەللىكى يات ئەللەردە يۈرگەن ئۇيغۇر زىيالىي ۋە تىجارەتچىلىرى ئارىسىدا غەرب كىيىم - كېچەكلىرىنى كىيىش قىزغىنلىقىنى شەكىللەندۈردى ھەمدە بۇنى زامانىۋى مەدەنىيەت سۈپىتىدە ئۆز يۇرتلىرىدىكى كىشىلەرگە ئۇقتۇرۇشقا تىرىشتى. ئۇلار ئۈستىگە شىم - كاستۇم، غەربچە شىلەپە ۋە پاراقىراپ تۇرغان شىبىلەتلەرنى كىيىپ، ئۆز يۇرتلىرىغا قايتقىنىدا، ئەتراپتىكى كىشىلەرنىڭ ھەيرانلىقى، ئەجەپلىنىش ھەتتا ھاك - تاڭ قېلىش ۋە ھېيىقىش، چەتكە قېقىش، سوغۇق مۇئامىلىگە ئۇچراش قىسمەتلىرىگە دۇچ كەلدى. غەرب كىيىم - كېچەكلىرى بىلەن بولغان بۇخىل مەدەنىيەت دە - ئالوگى 30 - يىللاردا شىنجاڭ رايونىدا ئەۋج ئالغان «جەددىتىزىم» ھەرىكىتىدە تېخىمۇ ئەۋجىگە چىقتى. كونا ئىدىيىلەر ئاسارىتىدىن قۇتۇلۇش، غەرب ھازىرقى زامان مەدەنىيىتىدىن ئۆگىنىش ۋە مىللەتنى مەھكۇملۇق ئاسا - رىتىدىن قۇتۇلدۇرۇشنى ئاساسىي مەقسەت قىلغان بۇ قە - تىملىق مەدەنىيەت ئويغىنىش ھەرىكىتى ئالدى بىلەن غەرب كىيىم - كېچەكلىرى ئۇسلۇبىدا كىيىنىشنى تەشەببۇس قىلىش بىلەن باشلاندى. ھەتتا كېيىنكى تەرەققىيات نەتىجىسىدە غەرب كىيىم - كېچەكلىرى بىلەن كىيىنىش ياكى كىيىنمەسلىك زامانىۋىلىق ياكى قالاقلىقنى ئۆلچەيدىغان مۇھىم ئۆلچەملەرنىڭ بىرى بولۇپ قالغانىدى. ئۇيغۇر جەمئىيىتىدىكى غەرب كىيىم - كېچەكلىرىنى كىيىش مۇھىم بەلگىلەردىن بىرى قىلىنغان بۇ قەتئىيلىك مەدەنىي ئويغىنىش تاكى ئازادلىقتىن كېيىنكى 60 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىسىغا قەدەر داۋاملاشتى. بۇ جەرياندا زىيالىيلار قاتلىمى ئىلغار كۈچ سۈپىتىدە غەرب كىيىم - كېچەكلىرىنىڭ ئۇل - گىسى ۋە تەشۋىقاتچىسى بولۇپ كەلدى. ھەتتا بۇ ۋەزى - يەت جۇڭگو جەمئىيىتىنىڭ «قىزىل رەڭلىك ئوتلىق دەۋرلىرى، شۇنداقلا كىشىلەرنىڭ ئاق، سېرىق ۋە كۆك رەڭدە بىر تۇتاش كىيىنىشى» مودا بولغان مەدەنىيەت زور ئىنقىلابىدەمۇ ئۆز ئىزچىللىقىنى ساقلاپ كەلدى. گەرچە بىر مەزگىل سىياسىي مۇھىت سەۋەبىدىن غەربچە كىيىنىش «كاپىتالىزمنىڭ بەلگىسى» سۈپىتىدە چەتكە قېقىلغان

بولسىمۇ، ئەمما ئىسلاھات، ئىشكىنى ئېچىۋەتكەندىن كې - يىن ئۇيغۇر زىيالىيلىرى ۋە ئوقۇمۇشلۇق كىشىلەر ئارىسىدا يەنىلا ئۆزىنىڭ مودا ئىزچىللىقىنى ساقلاپ كەلدى. ئىسلاھات، ئىشكىنى ئېچىۋەتكەندىن بېرى، ھازىرقى زامان ئۇچۇر ۋاسىتىسىنىڭ ئۇچقانداك تەرەققىي قىلىشى، ھازىرقى زامان سانائەت مەھسۇلاتلىرىنىڭ كۆپلەپ كىرى - شى ئۇيغۇرلارنىڭ ئەنئەنىۋى ئېڭىدا زور سىلكىنىش ۋە تەۋرىنىش پەيدا قىلدى. بولۇپمۇ 90 - يىللاردىن بېرى تېخىمۇ گەۋدىلەنگەن يەر شارلىشىش ۋەزىيىتى ۋە ئىقتىسادنىڭ بىر گەۋدىلىشىشى ئۇيغۇرلارنىڭ، بولۇپمۇ شە - ھەر مۇھىتىدا ياشاۋاتقان مىللىي تۈركۈمنىڭ سىرتقى مە - دەنىيەت بىلەن ئۇچرىشىشى ۋە قوبۇل قىلىشىنى تارىخ - تىكى ھەرقانداق ۋاقىتتىكىدىن تېخىمۇ تېزلىكتە ھەمدە بۇ خىل يۈزلىنىش ئۇيغۇر ئەنئەنىۋى كىيىم - كېچەكلىرىنىڭ ھازىرقى زاماندىكى ئۆزگىرىش ھالىتىنى رەسمىي يوسۇندا شەكىللەندۈردى. ئەنئەنىۋى كىيىم - كېچەكلىرىنىڭ ئۆزگە - رىش يۈزلىنىشىدىن قارىغاندا، شىمالىي شىنجاڭ رايونىنىڭ ئىقتىسادىي تەرەققىياتى ۋە تەرەققىي قىلىش پۇرسىتى جەنۇبىي شىنجاڭ رايونىنىڭكىگە سېلىشتۇرغاندا كۆپ ئىلگىرى، شۇ سەۋەبلىك ئەنئەنىۋى كىيىم - كېچەكلىرىنىڭ ئۆزگىرىشىمۇ تەڭ نىسبەتتە جەنۇبىي شىنجاڭ ئۇيغۇرلار - رىغا قارىغاندا تېز بولدى. شىمالىي شىنجاڭ ئۇيغۇرلار - دىكى بۇ خىل تېز ئۆزگىرىشنىڭ رېئال سەۋەبىدىن تاش - قىرى يەنە ئەلۋەتتە ئۇنىڭ تارىخىي ئاساسى بولۇپمۇ شە - مالىي شىنجاڭ رايونىنىڭ 20 - ئەسرنىڭ باشلىرىدىن باشلاپلا سىرتقى مەدەنىيەت بىلەن ئۇچرىشىشتىكى كۆز - نەكلىك رولىدىن ئايرىپ قاراشقا بولمايدۇ، ئەلۋەتتە. جە - نۇبىي شىنجاڭ رايونىدا ياشىغۇچى ئۇيغۇرلار بىر پۈتۈن مىللەت ئاھالىسىنىڭ 80 % نى ئىگىلىگەنلىكى ھەمدە ھازىرقى زامان ئالاقىلىشىش ۋاسىتىلىرى ۋە قاتناش ئە - لمىلەرنىڭ بىر قەدەر قالاق بولۇشى سەۋەبلىك، ئەنئە - نىۋى كىيىم - كېچەكلىرىنىڭ غەرب كىيىم - كېچەك مەدە - نىيىتىنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىشىمۇ شەھەردىكىلەرگە سېلىش - تۇرغاندا نىسبەتەن ئاجىزراق بولدى ھەمدە ئومۇمىي جەھەتتىن ئالغاندا، بۇ رايوندىكى ئۇيغۇرلار نىسبەتەن ياخشى نىسبەتتە ئۇيغۇر ئەنئەنىۋى كىيىم - كېچەكلىرىنىڭ ساقلىغۇچىسى ۋە داۋاملاشتۇرغۇچىسى بولۇپ كەلدى. ئەمما ئويىچىكىتە جەھەتتىن كۆزەتكىنىمىزدە، ئۇيغۇر ئە - نئەنىۋى كىيىم - كېچەكلىرىنىڭ ھازىرقى زامان كىيىم - كېچەكلىرىگە ئورۇن بوشىتىشى توسۇۋالغىلى بولمايدىغان ئېقىمغا ئايلاندى. ئۇيغۇرلار ئارىسىدا ھەرخىل ئەنئەنىۋى

باش كىيىملەرنى كىيىش قىسمەن جەھەتتىكى (ئوتتۇرا ياشلىقلار ۋە ياشانغانلار) ئومۇمىيلىقىنى ساقلاپ قالغاندىن تاشقىرى، باشقا ئەنئەنىۋى كىيىم - كېچەك تۈرلىرى مەسلەن، چاپان - ئىستان، چاچ ئۆرۈش ئادىتى ۋە ئاياغ كىيىم تۈرلىرى ئالاھىدە ئېھتىياج سەۋەبىدىنلا بولمىسا ئاساسەن كىشىلەر تەرىپىدىن كىيىلمەيدىغان بولدى. كەشلىرى كۆپىنچە تەييار ۋە باھاسى ئەرزان كىيىم - كېچەك. لەرنى سېتىۋېلىپ كىيىشكە يۈزلەندى.

ئۇيغۇر كىيىم - كېچەك مەدەنىيىتىنىڭ ھازىرقى زاماندىكى ئۆزگىرىشىنى ئومۇمىي جەھەتتىن ئالغاندا، تۆۋەندىكىدەك بىر نەچچە نۇقتىلارغا يىغىنچاقلاپ كۆرسەتكەن بولىدۇ:

كىيىم - كېچەك ماتېرىيالى ۋە رەڭگىگە بولغان تاللاش دائىرىسىنىڭ كېڭىيىشى تەييار كىيىم مەھسۇلاتلىرى ۋە مودا كىيىملەرنىڭ كۆپىيىشى شۇنداقلا كىيىم پاسونىنىڭ غەربلىشىشكە قاراپ يۈزلىنىشى، ئۇيغۇر ئەنئەنىۋى جەمئىيىتىدە بىر يۈرۈش كىيىم - كېچەكنىڭ پۈتۈپ چەكشى ئۈچۈن كۆپلىگەن ئىش تەرتىپى ۋە كەسپ ئەھلىلىرىنىڭ (مەسلەن، ئاياغ كىيىمى ئۈچۈن ئېيتقاندا كۆنچى، بويلاقچى، موزدوز قاتارلىق كەسپ ئەھلىلىرىنىڭ تەرتىپلىك ئىش جەريانى) ئورتاق تىرىشىشى ئاساسىدا ۋۇجۇدقا كېلىدۇ. شۇ مەنىدىن، ئەنئەنىۋى كىيىم - كېچەك تۈرلىرىگە بولغان تەلەپنىڭ ئېشىپ بېرىشى بىلەن كىشىلەرنىڭ تاللاش دائىرىسىنىڭ چەكلىمىگە ئۇچرىشى مۇقەررەر يۈزىدىكى تەمىنلەش تەلەپكە يېتىشەلمەسلىك ۋەزىيىتىنى شەكىللەندۈرىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئەنئەنىۋى كىيىم - كېچەك ئۇستىلىرىنىڭ جەمئىيەتتىكى ئورنى ۋە ئۆز كەسپىنىڭ ئېتىبارىمۇ شۇ نىسبەتتە يۈكەربالايدۇ. ئەمما ھازىرقى زامان تەييار ۋە ئەرزان كىيىم - كېچەك مەھسۇلاتلىرىنىڭ كۆپىيىشى بىلەن كىشىلەرنىڭ تاللاش دائىرىسى تېخىمۇ كېڭىيىپ، بۇرۇنقىدەك كۆپ ۋاقىت ۋە زېھىن تەلەپ قىلىدىغان ئەنئەنىۋى كىيىم - كېچەك تۈرلىرىگە بولغان تەلەپمۇ تۆۋەنلەپ بارىدۇ. ئىقتىسادنىڭ بىر گەۋدىلىشىشى ۋە يەر شارلىشىشى ئەنئەنىۋى كىيىم - كېچەكلەرنىڭ زامانىۋى كىيىم - كېچەكلەرگە ئورۇن بوشتىش سۈرئىتىنى تېخىمۇ تېزلىتىدۇ ۋە مۇقەررەر يۈزىدىن ئەنئەنىۋى كىيىم - كېچەكلەرگە زامانىۋى كىيىم - كېچەك ئامىللىرىنى ئۆزىگە سىغدۇرۇش تەلپىنى ئوتتۇرىغا قويىدۇ.

دۇنيادىكى ھەرقايسى مىللەتلەر تارىختىن بېرى ئۆزلىرىنىڭ مۇراسىم كىيىملىرىگە ئىنتايىن ئېتىبار بېرىپ

كەلگەن. چۈنكى ئىنسان ۋە ئۇنىڭ ئۆمۈر مۇراسىملىرى قەدىمدىن بۇيان ئىجتىمائىي تۇرمۇشنىڭ يادرولق مەزمۇنلىرى سۈپىتىدە تەكىتلىنىپ، مۇراسىم كىيىملىرىنىڭ ئۆمۈر مۇراسىملىرىدىكى گەۋدىلىك رولىمۇ شۇ نىسبەتتە مۇھىم ئورۇنغا قويۇلۇپ كەلدى. مۇراسىم كىيىملىرىنىڭ مۇۋاپىق ئۆلچەمدە تىكىلىشى ۋە بىرلىككە كېلىشى ئۆمۈر مۇراسىملىرىنىڭ مۇراسىم تۈسىنى تېخىمۇ قويۇقلاشتۇردى. شۇنداقلا مۇراسىمغا قاتناشقۇچىنىڭ روھىي ھالىتىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرىشتىكى ئەڭ ئۈنۈملۈك ۋاسىتىلەرنىڭ بىرى ھېسابلىنىدۇ. ئۇيغۇرلار ئارىسىدىكى ئەنئەنىۋى مۇراسىم كىيىملىرى شەھەرلەردىن سىرت كەڭ يېزىلاردا تاكى 20 - ئەسىرنىڭ 80 - يىللىرىغىچە ئۆزىنىڭ بىر قەدەر نىسپىي تۇراقلاشقان كىيىلىش ھالىتىنى ساقلاپ كەلدى. ئەمما 90 - يىللارنىڭ بېشىدىن بولۇپمۇ ئوتتۇرا مەزگىللىرىدىن باشلاپ زامانىۋى تەرەققىيات، غەربچە ئالاقىسى خىل نىسپىي تۇراقلاشقان كىيىلىش ھالىتىنىڭ ئورنىغا ئاستا - ئاستا غەربچە كىيىنىش ئۇسلۇبىنى دەسسەتتى. توي - تۆكۈن مۇراسىملىرىدىكى قىز - يىگىتنىڭ توي كىيىملىرى قىزنىڭ ئاق رەڭلىك توي كىيىمى، ئوغۇلنىڭ شىم - كاستۇم كىيىشى شەكىلدە نىسپىي مۇقىملاشتى ۋە كەڭ دائىرىلىك ئومۇمىيلىشىش ۋەزىيىتىنى شەكىللەندۈردى. ئەمما بۇ خىل ئەھۋال ئۆلۈم - يېتىم، خەتنە توي ۋە بۆشۈك توي مۇراسىملىرىدىكى مۇراسىم ئىگىسىنىڭ كىيىنىش ئادەتلىرىدە يەنىلا نىسبەتەن مۇقىم ھالدا ئەنئەنىۋىلىك ئامىللىرىنى ئۆزىدە كۆپلەپ ساقلاپ كەلدى. مەسلەن، قارىلىق باغلاش ئادەتلىرى، مېيىتنىڭ كىيىمسىز ھالدا كېپەنلىككە ئورۇلىشى، قارىلىق سۇندۇرۇش ئادەتلىرى، بۆشۈك توي ۋە خەتنە توي مۇراسىملىرىدىكى ئەنئەنىۋىلىككىگە ئىگە بالىنى كىيىندۈرۈش، چاچ قويۇش ئادەتلىرى ۋە باشقىلار ئەنئەنىۋى كىيىنىش ئادەتلىرىمىزنىڭ نىسپىي مۇقىم ئامىللىرى سۈپىتىدە ساقلىنىپ قالدى.

پايدىلانغان ماتېرىياللار:

① شېن سۇغۇپىن: «جۇڭگو كىيىم - كېچەك تارىخى»، شەنشى پېداگوگىكا ئۇنىۋېرسىتېتى نەشرىياتى، 2004 - يىل 5 - ئاي نەشرى.

② دۈەن مېي: «جۇڭگودىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ كىيىم - كېچەكلىرى» مىللەتلەر نەشرىياتى 1 - ئاي.

③ جېن گوخۇا: «جۇڭگو ئۆرپ - ئادەت تارىخى» شاڭخەي ئەدەبىيات - سەنئەت نەشرىياتى، 2001 - يىل 11 - ئاي نەشرى. ئاپتور: شىنجاڭ پېداگوگىكا ئۇنىۋېرسىتېتى فىلولوگىيە ئىنىستىتۇتىنىڭ ئوقۇتقۇچىسى، فولكلور پەنلەر دوكتورى.

مۇھەررىرى: مۇختار نۇردى

دادام ئېيتقان ھېكايىلەر

دادام ئېيتقان ھېكايىلەر

ئىلاۋە:

يەتتە سۇغا، يەتتە سۇدىن ئىلىغا ئۆتۈپ سودا قىلىدىغان كارۋان ھارۋىلىرىنىڭ ئايىقى ئۈزۈلمەيدىغان ئاۋات جاي ئىدى.

باھاۋۇدۇن ئائىلىسى خۇنخايغا كۆچۈپ چىققاندىن كېيىن ئىمىنجان جۇجىڭگۇ ئىسىملىك خەنزۇ سودىگەرنىڭ ئات باقارى بولىدۇ. 1916 - يىلىغىچە بولغان تۆت يىل جەريانىدا ئىمىنجان جۇجىڭگۇدىن خەنزۇ تىل - يېزىقىنى، جۇجىڭگۇنىڭ رۇس ئايالى ناتاشادىن رۇس تىل - يېزىقىنى پىششىق ئىگىلەيدۇ ۋە ئەدەبىيات، مەدەنىيەت، تارىخ ئىلىملىرىدىن باشقا رۇسچە، خەنزۇچە، ئەرەبچە، پارىسچە، قازاقچە، ئورتا ئەسىر ئۇيغۇر تىلى بولۇپ، ئون نەچچە تىلنىڭ ئۈستىسى بولۇپ قالىدۇ (بەزىلەرنىڭ ئېيتىشىچە 24 خىل تىل - يېزىقىنى بىلەرمىش). ئەمدىلا 19 ياشقا كىرگەن ئىمىنجان باھاۋۇدۇن 1916 - يىلى جەمئىيەتتىكى

«ئىلى تارىخى» ناملىق ئەسەرنىڭ مۇئەللىپى ئىمىنجان باھاۋۇدۇن تارىخ ئىلىدىكى ھەممە ئىلىم ئىگىلىرىگە ناتونۇش بولمىسا كېرەك. ئاۋام ئارىسىدىمۇ «ئىمىنجان تارىخ» دەپ نامى ھۆرمەت بىلەن تىلغا ئېلىنىدىغان بۇ كىشى 1897 - يىلى غۇلجا شەھىرىنىڭ سۇ دەريازا مەھەللىسىدە دۇنياغا كەلگەن. 1903 - يىلىدىن 1908 - يىلىغىچە تائالىيە مەكتەپتە مەشھۇر ئۆلىما ئابدۇمۇتائالىي خەلىپىم قولىدا، كېيىن ئىلىدىكى «خانقا مەكتەپ»، «ناغرىچى مەكتەپ»لەردە ئوقۇغان.

ئىمىنجان باھاۋۇدۇن 1912 - يىلى 6 - ئايدا غۇلجا شەھىرىدىكى سەككىز ئۆيلۈكلەر قاتارىدا دادىسى باھاۋۇدۇن مۇھىتىدىن بىلەن بىرگە چاپچال خۇنخاي يېزىسىغا بېرىپ ماكانلىشىدۇ. خۇنخاي شۇ مەزگىللەردە ئىلىدىن

ئىلغار پىكىرلىك كىشىلەرنىڭ قوللىشى ۋە يار - يۆلەكتە بولۇشنى قولغا كەلتۈرۈپ، ئۆز خىراجىتى بىلەن خۇنخاي مازىرىدىكى تۇنجى پەننىي مەكتەپ «ئاقارتىش مەكتىپى»نى ئاچىدۇ ۋە ئوقۇتقۇچىلىق قىلىدۇ.

ئىمىنجان باھاۋۇدۇن خۇنخايىدا ياشىغان نەچچە ئون يىل ئىچىدە خەلق ئارىسىدىن نۇرغۇنلىغان ماقال - تەمسىل، چۆچەك - رىئايەتلەرنى تەپسىلىي يىغىپ، خاتىرىلەگەن. بۇ ئەسەرلەرنىڭ بىر قىسمى (يەنى 313 پارچە ما - قال - تەمسىل) 1949 - يىلى ئىلىدىكى «ئىتتىپاق» ژۇرنىلىنىڭ ئۈچىنچى سانىدا، 1957 - يىلى «ئىنچىڭ ئەدەبىيات - سەنئىتى» (ھازىرقى «نارىم») ژۇرنىلىنىڭ 10 - ، 11 - ، 12 - سانلىرىدا ۋە 1958 - يىللىق 1 - ، 2 - سانلىرىدا ئۇلاپ ئېلان قىلىنغان ۋە بۇ ھەقتە يېزىلغان كىرىش سۆزىگە: «ئىمىنجان ئاكا 3000 دىن ئارتۇق ئۇيغۇر خەلق ماقالى - تەمسىللىرىنى توپلىغان بولسىمۇ، لېكىن ھايات ۋاقتىدا ئۇنى مەتبۇئات ئارقىلىق خەلققە تەقدىم قىلىش پۇرسىتىگە ئىگە بولالمىدى» دەپ قەيت قىلىنغان. تېخىمۇ ئەپسۇسلىنارلىقى ئىمىنجان باھاۋۇدۇن تارىخنىڭ قىممەتلىك ئەسەرلىرىنى قەدىرلەپ ساقلاپ كەلگەن ئابدۇشۈكۈر ئىمىنجان باھاۋۇدۇن تارىخ ئاكا مەدەنىيەت ئىنقىلابى مەزگىلىدىكى (1967 - يىلىدىكى) ئەنسىزچىلىك تۈپەيلى غۇلجا شەھەر ئالتىشۇئار مەھەللىسىدىكى قورۇغا كۆمۈپ قويغان ئۇششۇ ئەل ئېغىز ئەدەبىياتى توپلامى چىرىپ كەتكەنلىكى تۈپەيلى ئەۋلادلار قولغا ساق - سالامەت يېتىپ كېلەلمىدى. نۆۋەتتە ئابدۇشۈكۈر ئىمىنجان باھاۋۇدۇن ئاكا ئەينى چاغدا دادىسى ئىمىنجان باھاۋۇدۇن تارىخنىڭ جۇڭگۇغا ئات باقارلىق قىلغان مەزگىللەردە ماناقىلار (ئەينى چاغدا كېچىسى ئات بېقىپ كېلىشىنى «ماناق» دەيتتى)دىن ئاڭلىۋالغان ھېكايىلىرى ۋە ئېرىندە مەي خاتىرىلىگەنلىرىدىن يادىدا قالغانلىرىنى ئوقۇرمەنلەرگە سۈندۈق.

— تەييارلىغۇچىدىن

ساقلىدىن ئايرىلغان ئىمام

ئەينى يىللاردا سىرتقا چىقىپ ئىلىم تەھسىل قىلىش ناھايىتى ئاز كىشىلەرگە نېسىپ بولاتتى. بىر تالپ بۇخاراغا چىقىپ ئوقۇش بەختىگە مۇيەسسەر بوپتۇ. ئەمما ئۇ ئىككى يىل ئوقۇغاندىن كېيىن ئۇستازغا: — تەقسىر ئۇستاز، مەن ئوقۇپ كامالەتكە يەتتىم، ئۇ

لىمىم توشتى، ماڭا دۇئا بەرسىلە، — دەپتۇ. موللام:

— سەن تېخى ئىلىمدە مۇقامغا يەتمىدىڭ. يەنە ئۈچ يىل ئوقۇشۇڭ كېرەك، — دەپتۇ. لېكىن تالپ گەپكە كىر - مەي موللامدىن دۇئا ئېلىپ يۇرتىغا قاراپ يولغا چىقىپتۇ. ئۇ كېتىۋېتىپ كىچىك بىر مەھەللىگە چۈشۈپتۇ. بۇ مەھەللىدىكىلەر بىر مەسچىتتە ناماز ئوقۇيدىكەن. نامازدىن كېيىن ھېلىقى تالپ ئۇلارنىڭ ئاپئاق سا - قاللىق ئىمامىدىن:

— تەقسىر، سىلنىڭ ئىمام بولغانلىقىرىغا نەچچە يىل بولدى؟ — دەپ سوراپتۇ. — ئىنشائاللا قىرىق يىل بولدى، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ ئىمام.

ھېلىقى تالپ ئەپسۇسلانغان ھالدا: — ۋاي ئېست، قىرىق يىلدىن بېرى قىلغان ئىبادەتلىرى بىكارغا كېتىپتۇ، — دېيىشىگە ھەممە جامائەت ئۆكتە قويۇپ كېتىشىپتۇ. ئەسلىدە ئىمامنىڭ تىلى ئازراق كەمتۈك ئىكەن. شۇڭا نا - ھاز سۇرىلىرىنى ئاز - تولا چالا ئوقۇپ قويغانىكەن.

«بىزنىڭ ئىمامىمىزنى قارىلايدىغان نېمە ھەقىقەت بار؟» دېيىشكەن جامائەت ھېلىقى تالپنى ئۇر - ئۇر قىلىپ كەلگەن يېرىگە ھەيدىۋېتىپتۇ. تالپ ھوشنى تېپىپ: — دەرۋەقە، ئۇستازىم مېنى «سەن تېخى كىتابنىڭ مۇ - قاۋىسىنى كۆردۈڭ، مۇقامغا يەتكىنىڭ يوق» دېگەندى. راست چالا ئىكەنمەن، دەپ ئۇستازنىڭ يېنىغا بېرىپ يەنە ئۈچ يىل ئىلىم تەھسىل قىپتۇ. ئوقۇشنى تولۇق تاماملاپ يەنە ھېلىقى يۇرتقا بېرىپ جامائەتنىڭ نامىزىغا داخىل بوپتۇ. نامازدىن كېيىن تالپ ئىمامدىن:

— ھۆرمەتلىك ئاخۇنۇم، ئىمامەتچىلىك قىلىۋاتقانلىقلىرىغا نەچچە يىل بولدى؟ — دەپ سوراپتۇ. ئىمام: — ئىنشائاللا خۇدا خالىسا 43 يىل بولدى، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ. تالپ:

— يا ئاللا، بىزنىڭ بۇخارادا 40 يىلدىن ئاشقان ئىمامنىڭ بىر تال مويى تەۋەررۈك، — دەپ ئىمامنىڭ بىر تال مويىنى تارتقانىكەن. ئىككى يۈزدەك جامائەت بىر - دەمنىڭ ئىچىدە ئىمامنىڭ ساقلىنى يۇڭداپ كۇسا قىلىپ قويۇپتۇ. ساقلىدىن ئايرىلغان ئىمام سەللە بىلەن يۈز - كۆزىنى ئورنۇپتۇ ۋە:

— ھۆرمەتلىك مېھمان، سىلنىڭ خېلى بىلىملىرى بار ئوخشايدۇ. مەشەلىك بولۇپ قالسىلا، ئىمامەتچىلىك

سىلگە قالدى. مەن قۇشناچىنىڭ قېشىغا چىقاي، دەپ
ھېلىقى تالپقا مەسچىتنى بوشىتىپ بېرىپتۇ.

بۆلگۈچىگە ئاز بولدى، ئاز بولسىمۇ غاز بولدى
تاك ئاتقۇچە نان دەپ يىغلىغىلى تۇرغان ئىككى بالا
ئانىسىنىڭ ھالىنى قويمىغانىدى. دادىسى بالىلىرىنى بەز-
لەپ:

— ئارزۇلۇق بالىلىرىم، ئازراق تەخىر قىلىپ تۇرۇڭ-
لار، مەن سىلەرگە ھازىر بىر نەرسە تېپىپ پىشۇرۇپ بې-
رىمەن. دەپتۇ ۋە ئايالغا ھال ئېيتىپتۇ:

— ئانىسى، بىزدە بار - يوقى بىر تاللا غاز بار، ئۇنى
سويۇپ يېسەك بىر ۋاخ تاماققا ئاران يېتىدۇ. شۇڭا
«تاشقا چاچ، بەختىڭنى ئالادىن تىلە» دەپتىكەن. يەنە
بايلارنىڭ ئالدىغا يالۋۇرۇپ بارغۇچە، مۇشۇ غازنى ئاپ-
رىپ يۇرتىمىزنىڭ ھاكىمىغا تارتۇق قىلسام قانداق؟ بەلكى
مەردلىكى تۇتۇپ كېتىپ بىر مۇنچە ئىنئام بېرىۋەتسە ئە-
جەب ئەمەس.

دادا بالىلارنىڭ ئانىسىدىن رازىلىق ئېلىپ، غازنى
قولتۇقىغا قىستۇرغىنىچە ھاكىمنىڭ ھويلىسىدا تەق بوپتۇ.

— ئەسسالامۇئەلەيكۇم ھاكىم دادا ياخشىمۇ سىز؟
— ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام قەيسەر يىگىت، بۇياققا قە-
دىمىڭ يېتىپ قاپتىغۇ؟

— ھاكىم دادا، ئىككى بالام ۋە ئانىسى بىلەن تۆت-
مىزنىڭ ئارىسىدا بالامدەك بېقىلىۋاتقان بار - يوقى بىر
تاللا غېزىم بار ئىدى. بىز يېسەكمۇ يەپ تۈگىتىۋېتىمىز-
كەن. ئۇنىڭدىن كۆرە ھاكىم ئاتىمىزنىڭ يۇرت ئىچىدە
ھۆرمىتى چوڭ، ئېغىز تەگسۇن دەپ نەپسىمىزدىن كېچىپ
كەلدۇق...

— ئەي يىگىت، سېنىڭ مەرد، قەيسەر ئىكەنلىكىڭنى
بىلىمەن. شۇڭا بۇ غېزىڭنى سويۇپ بىز ئىككى ئوغۇل،
ئىككى قىز، ئايالىم ئاتىمىزگە رازى بولغىدەك تەقسىم
قىلىپ بەر، تەقسىماتىڭ ھەممىمىزنىڭ كۆڭلىگە ياقسا،
ساڭا بېرىدىغان مۇكاپاتىم بار...

يىگىت ھاكىمنىڭ تەكلىپى بويىچە پىچاقنى قولغا ئې-
لىپ «بىسىمىلا ھەررەھمانۇرەھىم» دەپ غازنىڭ بېشىنى
كېسىپ ھاكىمغا:

— ھاكىم ئاتا، سىز يالغۇز خەلقنىڭ خىزمىتىنى قىلىپ
چارچىدىڭىز، يۇرت ئاتىسىغا ئەلۋەتتە غازنىڭ بېشى مۇ-
ۋاپىق. دەپتۇ. ئاندىن غازنىڭ بويىنى ھاكىمنىڭ ئايالىغا
سۇنۇپ.

— ھۆرمەتلىك ئاغىچا ئانا، سىز ئۆيىڭىزنىڭ ئىشىنى قىلىپ
چىق چارچىدىڭىز. سىزنىڭ بويىڭىزدا ئائىلىنىڭ ئېغىر
يۈكى بار، ئەلۋەتتە غازنىڭ بويىنى سىزگىلا مەنسۇپ،
دەپتۇ

— مانا بۇ غازنىڭ قانتى، دەپتۇ يىگىت ھاكىمنىڭ
قىزلىرىغا قاراپ، سىلەردەك ئۇچۇرۇم بولۇش ئالدىدا
تۇرغان قۇشلارغا مانا مۇشۇنداق قاناتلار تولىمۇ مۇۋا-
پىق.

— مانا بۇ غازنىڭ پۇتى، دەپتۇ يىگىت ھاكىمنىڭ
ئوغۇللىرىغا قاراپ يەنە، بۇ پەقەتلا سىلەردەك يىگىت-
لەرگە مەنسۇپ، چۈنكى سىلەرنىڭ بۇنىڭدىن كېيىن با-
سىدىغان ھايات مۇسابىھىلەر ناھايىتى مۇشكۈل ۋە شە-
رەپلىك. ئاندىن يىگىت قالغان قىسمىنى ھاكىمغا كۆرسىتىپ
تۇرۇپ:

— ھاكىم ئاتا، بۆلگۈچىگە ئاز بولدى، ئاز بولسىمۇ
غاز بولدى. دەپتۇ. يىگىتنىڭ ئادىل تەقسىماتىدىن مە-
نۇن بولغان ھاكىم ئۇنى نۇرغۇن ئىنئاملار بىلەن تارتۇق-
لاپتۇ.

ناھايەت، بۇ يىگىتنىڭ بىر قوشنىسى بولۇپ، ئۇ ھەم
باي، ھەم بېخىل ئىكەن. ئۇ يەنە كىشىنىڭ تاپقىنىنى كۆ-
رەلمەيدىغان، ئۆزىدە بارىنى يېيەلمەيدىغان، ئىچى تار،
بېخىق ئىكەن. بېخىل باي يىگىتنىڭ شۇنچە كۆپ نەر-
سىلەرگە ئېرىشكىنىگە قاراپ ئولتۇرالمىدى قاپتۇ.

— ئەي قوشنا، سېنىڭ بىر تاللا غېزىڭ بار ئىدى.
شۇنچە كۆپ نەرسىلەرگە قانداق ئېرىشتىڭ؟ دەپ سو-
راپتۇ باي بىركۈنى.

— راست شۇنداق، بىر غېزىم بار ئىدى، دەپتۇ يە-
نىگىت جاۋابىن، مەن ئۇنى ھاكىم دادامغا سوۋغا قىلدىم.
ھاكىم دادام بىر تال غېزىم ئۈچۈن بىر مۇنچە سوۋغىلارنى
ئىنئام قىلدى. «ھە، بىر تال غاز ئۈچۈن شۇنچە كۆپ
ئىنئام بەرسە، مەنمۇ ئۆيىدىكى بەش غېزىمنى ھاكىمغا
سوۋغا قىلمايمەنمۇ؟» دەپ ئويلىغان باي بەش غېزىنى
كۆتۈرۈپ ھاكىمنىڭ ئالدىدا پەيدا بوپتۇ.

ھاكىم بايغىمۇ ئىلگىرىكى قائىدىسى بويىچە «قانداق
تەقسىم قىلسەن؟» دەپ پىچاقنى تۇتقۇزۇپتۇ. باي پە-
چاقنى تۇتۇپ تېغىرقاپ تۇرۇپ قاپتۇ.

— ماڭ، قوشناڭنى باشلاپ كەل، دەپتۇ ھاكىم.
يىگىت غازلارنى يۇقىرىقى قائىدىسى بويىچە سويۇپ
ئالدى بىلەن بەش غازنىڭ بېشىنى ھاكىمغا، ئاندىن

قۇشناچىم ۋە ئوغۇل - قىزلارغا بويۇن، پۇت - قوللىرىنى تەقسىم قىلىپ، بەش غازدىن لوق گۆشنى ئۆزىگە تەقە - سىملەپتۇ. ھاكىم يىگىتتىن ئىلگىرىكىدە كلا رازى بولۇپ كاتتا ئىنئام بېرىپتۇ. باينى بولسا ھويلىسىدىن قوغلاپ چىقىرىپتۇ.

تۇغلۇق تۆمۈرخاننىڭ ئوغرىلىق قىلىشى

بىر كۈنى كېچىسى تۇغلۇق تۆمۈرخان پۇقراچە ياسە - نىپ، ئۆزى يالغۇز شەھەرنى ئايلاڭغىلى چىقىپتۇ. شەھەر - نىڭ پىنھان كوچىلىرىدا ئايلىنىپ يۈرگەن پادىشاھ بىر ئۆينىڭ يورۇق تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ ئەجەبلىنىپ دېرىزە يېنىغا كەلسە، بىر نەچچە يىلەن پەس ئاۋازدا شۇبىرلىشە - ۋاتقانىكەن. تۇغلۇق تۆمۈرخان تازا زەن سېلىپ تىڭشسا، بۇ ئالتە ئوغرى خان ئوردىسىدىكى خەزىنىنى قايسى ئۇ - سۇل بىلەن ئوغرىلاش ھەققىدە مەسلىھەتلىشىۋاتقانىكەن. تۇغلۇق تۆمۈرخان تاپ بېسىپلا ئۆيگە كىرىپتۇ. چۆچۈپ كەتكەن ئوغرىلار:

— سەن كىم؟ بۇ كېچىدە ئۆيىمىزگە نېمە دەپ كىر - دىڭ؟ — دېيىشىپتۇ ۋە تۇغلۇق تۆمۈرخاننى چەمبەرچاس باغلاپ قىيىن - قىستاققا ئاپتۇ. تۇغما چېچەن ۋە باتۇر تۇغلۇق تۆمۈرخان تەمكىنلىك بىلەن ئۇلارنى قايىل قە - لىشقا تىرىشىپتۇ.

— بۇرادەرلەر، مەن سىلەرنىڭ ئارقاڭلارغا چۈشكەن پايلاقچى ئەمەس. بەلكى سىلەرنى پەرغانىدىن ئىزدەپ كەلگەن سەرگەردانىمەن. ئۆزۈم يالغۇز ئوقەت قىلىپ يۈ - رۇپ «يالغۇز ئاتنىڭ چېڭى چىقمايدىغان» لىقىنى تونۇپ يەتتىم. سىلەرنىڭ نامىڭلارنى بۇخارادىن تارتىپ ئاڭلاپ كەلگەنلىكىم ئۈچۈن ئۇچۇرۇڭلارنى ئېلىپ يۈرەتتىم. خۇ - دايم بۈگۈن مېنى سىلەرگە ئۇچراشتۇردى. مېنى قاتا - رىڭلارغا ئېلىشىڭلارنى، سىناپ كۆرۈشۈڭلارنى ئۈمىد قە - لىمەن.

— قولۇڭدىن نېمە ئىش كېلىدۇ؟

— ھەرقانداق ئىشقا سالىڭلار يارايەمەن. ئۆزۈم قا - ۋۇل ھەم ئەقلىم بار. مەسلىھەتچىم، ھەمراھىم يوق بول - ماقچا ھېچنەرسىگە ئېرىشەلەيمەن.

— گەپ سۆزۈڭگە قارىغاندا ئىشقا يارايىدىغان يىگىت - تەك كۆرۈنەنمەن، — دەپتۇ ئوغرىلار، — ئۇنداق بولسا ساڭا ۋەزىپە يۈكلەيمىز. ئورۇندالساڭ ئارىمىزغا قوشۇپ ئالە - مىز.

— قېنى ۋەزىپەمنى ئېيتىپ بېرىڭلار.

— ساڭا بىر كىشىنى قوشۇپ بېرىمىز. ئوردىنىڭ ئەھۋالىنى تولۇق تەكشۈرۈپ، ئوردا خەزىنىسىنى قانچە ئادەم ساقلايدۇ، قەيەردىن ئوردىغا كىرىپ، تامنى قەيەر - دىن تېشىمىز، ئۇقۇپ كېلىسەن. ھەمراھىڭ سەندىن بىر نەچچە قەدەملا نېرى ماڭىدۇ... مۇشۇ ئىشنىڭ ھۆددىسى - دىن چىقىپ، تولۇق مەلۇمات ئەپ كېلەلسەڭ، سېنى ئا - رىمىزغا ئالىمىز...

تۇغلۇق تۆمۈرخان ئوغرىلار بۇيرۇغان ۋەزىپىنى ئۇ - لار ئويلىغاندىنمۇ ئويىداق ئورۇنداپتۇ. نەتىجىدە تۇغلۇق تۆمۈرخان ئالتە ئوغرى قاتارىدا خەزىنىگە ئوغرىلىققا چۈشۈپ يەتتىسى يەتتە تۇلۇم ئالتۇننى ئېلىپ چىقىپ، بۆلۈشۈپ تارقىلىپتۇ. تۇغلۇق تۆمۈرخان بىر تۇلۇم ئال - تۇننى كېچىسى ئوردىغا ئورۇنلاشتۇرۇپ قويۇپ خاتىرجەم ئۇيقۇغا كېتىپتۇ. يېرىم كېچە، قاراۋۇللار ئۆرە - تۆپە بو - لۇشۇپ، بارلىق خەزىنىدىن ئايرىلدۇق دەپ شاھقا مەلۇم قىپتۇ. پادىشاھ:

— ئوبدان ئىزدەڭلار، ئادەم ئۆلتۈرۈشكە، خۇن تۆ - كۈشكە رۇخسەت يوق، — دەپ يەنە خاتىرجەم ئۇيقۇغا كېتىپتۇ. ئەتىسى پادىشاھ ئوردىدا كاتتا زىياپەت ئورۇند - لاشتۇرۇپتۇ. زىياپەتكە بارلىق ئەمەلدارلارنى ۋە باشقە - لارغا تونۇش بولمىغان ھېلىقى ئالتە ئوغرىنىمۇ بىرگە چاقىرىپتۇ. تۇغلۇق تۆمۈرخان زىياپەت باشلانغاندىن كې - يىن مۇنداق دەپتۇ:

— ھۆرمەتلىك مۆمىن قېرىنداشلار، ئۆتكەن كېچە ئوردا قاراۋۇللىرىنىڭ سەۋەنلىكى سەۋەبىدىن يەتتە تۇلۇم ئالتۇن ئوغرىلاندى. تېخى ھېچ دېرىكىنى ئالالمىدۇق. لېكىن مەن مەيلى ئەمەلدارلارنى بولسۇن، مەيلى ئوغرى - لارنى بولسۇن ۋە مەيلى قاراۋۇللارنى بولسۇن قەتئىي جازا ھاسىلىقىنى جاكارلايمەن.

پادىشاھنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ سورۇن ئەھلى ئېسەنگە - رەپ قېلىشىپتۇ. شۇ چاغدا پادىشاھ سورۇن ئەھلىنى تې - خىمۇ ھەيران قالدۇرۇپ ھەممە ئىشنى ئاشكارىلاپتۇ:

— ئوغرىنىڭ بىرىنچىسى مەن. ئىسپاتىم ئاخشام ئوغ - رىلىغان بىر تۇلۇم ئالتۇن مانا، ئاخشامقى سەپداشلىرىم سىلەرمۇ مانا ئوخشاش ئالتە تۇلۇم ئالتۇننى خەزىنىگە قايتۇرۇڭلار...

سورۇن ئەھلى تۇغلۇق تۆمۈرخان ئوردىغا يوشۇرۇپ قويغان بىر تۇلۇم ئالتۇننى كۆرۈپ تېخىمۇ ھاك - تاك قايتۇ.

لىشچىسى بويىدا نەقىشلەنگەن زەنجىر نۇقتا، زەنجىرىنى بىرەيلەن تۇتۇپ يېتەكلىگەن ھالدا ھەيۋەت بىلەن كىرىپ كەلدى. پالۋان مەيدانغا چۈشۈش بىلەن بۇقەدەك ھۆركە-رەپ، ئىككى قولى بىلەن يەرنى قاساپ، چاڭ-توزان چىقاردى؛

— كەل، سارت بولساڭ كەل! ماڭا تەڭ كېلەلەيدىغە-نىڭ بولسا مەيدانغا چۈش!

ئۇ ئىنە شۇ ھەيۋىسى بىلەن ئۇيغۇردىن چىققان ئىككى پالۋاننى ھەدىگەندىلا يەر چىشلەتتى، پالۋان بارا-بارا تېخىمۇ ھەددىدىن ئاشقىلى تۇردى. بولۇپمۇ ۋېلىباي ھا-جىمىنىڭ ئالدىغا كېلىۋېلىپ «سارت» دېسە «سارت» دەپ قىلىقسىزلاشتى. ۋېلىباي ھاجىم غەزەپ ۋە نومۇستىن يېرىلغۇدەك بولدى.

— ئەي قېرىنداشلىرىم، يىگىتلىرىم! مۇنۇ قاۋانغا تې-تىغۇدەك يولۋاس يوقمۇ ئارىمىزدا؟ ياكى ئۇنىڭ دېگەن-لىرىنى ئاڭلىمىدىڭلارمۇ؟

ئات باغلايدىغان موما ئۇچىغا قۇشتەك قونۇۋالغان بىر بالا ۋېلىباي ھاجىمىنىڭ ئالدىغا سەكرەپ چۈشتى.

— مانا مەن بار باي ئاتا!

17 ياشلار چامىسىدىكى بالىنى كۆرۈپ ۋېلىباي ھاجىم: — ئاھ، بالام ئاغزىڭدىن ئانا سۈتى تېمىپ تۇرۇپتۇ. بولمايدۇ! قوينىڭ قوزىسى ئىكەنسىنەنمۇ؟ بالىلىق قىلما-دېدى.

— ئۆزۈم قوينىڭ قوزىسىدەك بولغىنىم بىلەن يۈرىكىم قاپلاندىك بار. رۇخسەت قىلىڭ باي ئاتا!

بالا ۋېلىباي ھاجىمىنىڭ ئالدىدا مەيدىسىگە مۇشتلاپ تۇرۇپ ھەممەيلەننى ھاڭ-تاڭ قالدۇردى. ۋېلىباي ھا-جىم بالىنىڭ بېشىنى سىلاپ تۇرۇپ:

— ئوغلۇم، سېنى ئاللاغا تاپشۇردۇم. ئۆزۈڭنى ئاسرا، ئۇنىڭ قولىغا چۈشۈپ قالما جېنىم بالام. غەيرىتىڭگە ئا-پىرىن!— دېدى ۋە ئۆز قولى بىلەن بېلىگە پوتا باغلاپ مەيدانغا قويۇپ بەردى.

— ئەي ئاللا، مەدەت بەرگىن!

كۆپچىلىك ۋېلىبايغا ئەگىشىپ توۋلاشتى.

ئۇچىسىغا ئاق تامبال، ئاق كۆڭلەك كىيىپ، بېلىنى پوتا بىلەن مەھكەم باغلاپ مەيدانغا چۈشكەن شۈمەكنى كۆرگەن موڭغۇل پالۋاننى ئۆزىنى باسالماي قاقاقلاپ كۈ-لۈپ كەتتى. چېلىشىش سىگىنالى چېلىندى. بالا خاماندەك

— مەن سىلەرنىڭ باتۇر، غەيرەتلىك ھەم ئەقىللىق كىشىلەر ئىكەنلىكىڭلارغا قايىل بولدۇم،— دەپتۇ پادىشاھ ھېلىقى ئالتە «مېھمان»غا قاراپ،— سىلەرنى جازالىمىدىم بەلكى خانلىق ئەمەلدارلىرى قىلىپ بەلگىلىدىم. چۈنكى بىرى، سىلەرنىڭ ئامالسىزلىقتىن ئوغرىلىق قىلىۋاتقانلى-قىڭلارنى بايقىدىم. يەنە بىرى دۆلەت خەزىنىسىگە ئوغ-رىلىققا چۈشكەندەك جاسارىتىڭلارغا قايىل بولدۇم. سىلەر ئوغرىلىق قىلىدىڭلار، لېكىن خەلقنى قاقتى-سوقتى قىل-مىدىڭلار، شۇڭا سىلەرگە ئاشلىق، چارۋا، خەزىنە، ئوردا ئىچى، ئوردا سىرتى ۋە ئىچكى ئىشلار ۋەزىرلىكىنى تاپ-شۇردۇم.

ئالتە ئوغرى پادىشاھنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ ئۇنىڭ ئا-يىقىغا يىقىلىپتۇ.

— ھۆرمەتلىك خان ئالىيلىرى، سىلەنىڭ ئالدىلىرىدا كەچۈرگۈسىز جىنايەت ئۆتكۈزدۇق. بىز ئۆلۈمگە لايىق. سىلەنىڭ بۇ مەردلىكلىرى بىزنى ھەيران قالدۇردى...

ئۇلار ئالتە تۈلۈم ئالتۇننى ئوردىغا تاپشۇرۇپتۇ. ئالتە ئوغرى ئوردا ئەمەلدارلىرى قاتارىدا خەلققە ئادىل رەھبەرلىك قىلىپ ياخشى نام-نشان قالدۇرۇپتۇ. ئەلۋەتتە تۇغلۇق تۆمۈرخانىڭمۇ نامى ئالەمگە مەشھۇر بولۇپ، دۆلەتنىڭ بايلىقى ھەمىسەلەپ ئېشىپتۇ. «تۇغ-لۇق تۆمۈرخان زامانىدا قوينىڭ دۈمبىسىدە تورغاي ئۇۋۇلىغان» دېگەن رىۋايەت ئەنە شۇنىڭدىن قالغان-كەن.

تالقان ئوغرىسى

قازاقىستاننىڭ كىگەن ئاۋدانى (ناھىيىسى) دىلمۇك تېغىنىڭ يۇقىرىسىدا بولۇپ، تاغ ئۈستىدىكى چەكسىز كەتكەن تۈزلەڭلىك مۇنبەت يايلاق ئىدى. ئۆز ۋاقتىدا يېرىم كارۇل (يېرىم پادىشاھ) سانلىدىغان ۋېلىباي ھا-جىمىنىڭ ھەرقايسى ئەللەرنى مەپتۇن قىلغان ئۈچ ئايلىق قارقىرا يەرمەنكىسى مانا مۇشۇ جايدا ئۆتكۈزۈلەتتى. بۇ بازاردا سودا-تىجارەتتىن تاشقىرى پالۋانلار چېلىشىش مۇسابىقىسى، ئات بەيگىسى، ئوغلاق تارتىشىش، قارىغا ئېتىشىش قاتارلىق مۇسابىقە پائالىيەتلىرى يەرمەنكىگە كەيپىنى قاينام-تاشقىنلىققا چۆمۈلدۈرەتتى.

1910-يىلى ۋېلىباي ھاجىم تۆردە ئولتۇرۇپ مىڭل-غان جامائەت بىلەن چېلىشىش مۇسابىقىسىنى ھۇزۇرلىنىپ كۆرۈۋاتاتتى. مەيدانغا نارائۇلدىن كەلگەن موڭغۇل چە-

دۇڭلەك مەيداندا تولۇقتەك چۆرگىلەپ موڭغۇل پالۋىنىدە -
نىڭ بېشىنى ئايلاندۇرۇۋەتتى، ئۇ شۇ يوسۇندا ئۆزىنى
بىردەم ئوڭغا بىردەم سولغا ئېتىپ پالۋاننى كالتاۋلاشتۇرۇ -
ۋەتتى ھەمدە تازا پەيتىنى تېپىپ ئۇنىڭغا شۇنداق بىر
چىماق سېلىپ چاپۇتلىۋېدى، پالۋان ئوق تەگكەن قاۋاد -
دەك ھۆركىرەپ ئوڭىدىسىغا يىقىلدى.

كۆپچىلىك قىقاس - چۇقان بىلەن بالىنى بېشىدىن
ئېگىز كۆتۈرۈپ مەيداننى نەچچە ئايلاندۇردى. ۋېلىباي
ھاجىمۇ ھاياجان ئىلكىدە ئورنىدىن لىككىدە تۇرۇپ يە -
گىتتى باغرىغا باستى، بويىغا مىندۇرۇپ مەيداننى نەچچە
ئايلانۋەتتى ۋە:

— ئاللا ساڭا مەدەت بەردى، دەپ توۋلىدى.

يىگىتنىڭ كاتتا غەلىبىسى شەرىپىگە ئويۇن - تاماشىلار
تېخىمۇ ئەۋجىگە چىقتى. باش - كۆزى پاكىز يۇيۇندۇرۇ -
لۇپ، يېڭى كىيىملەر كىيىدۇرۇلگەن بالا پالۋان ۋېلىباي
ھاجىمنىڭ يېنىدا تۆردە ئولتۇرۇپ «ئوتتۇز كۈن ئويۇنى،
قىرىق كۈن توپىنى» دېگەندەك مەشرەپ - باراۋەتلەرگە
داخىل بولدى.

ۋېلىباي ھاجىم بالا پالۋانغا نۇرغۇن سوۋغىلارنى
ئىنئام قىلدى. بالا پالۋان:

— باي ئاتا، بۇ نەرسىلەرنى ئاللاھىمەن، دېدى.

— نېمىشقا ئاللاھىمەن ئوغلۇم، دېدى ۋېلىباي ھا -
جىم.

— قەيەردىن ئوغرىلاپ كەلدىڭ دەپ ئاتام تىللايد -
دۇ، دېدى بالا.

— ھە، راست ئېيتقىنا، ئوغلۇم، ئاتا - ئاناڭ كىم؟
يۇرتۇڭ قەيەر؟ ھېچ بۇ يەرلىك ئەمەستەك قىلسەنغۇ؟

— ئىسىمىم دۇڭان، يۇرتۇم ئۇيغۇر رايونىغا قاراشلىق
غالجات مەھەللىسىدە. ئاتامنىڭ ئىسمى زوردۇن.

ئۇنداقتا ئىمامىڭلارنىڭ ئىسمى ئايۇپمۇ؟
— ھە، شۇنداق.

راستتىنلا ئۆزىمىزنىڭ بالىسى ئىكەنسەنغۇ؟
— شۇنداق.

— ئۇنداقتا يۇرتۇڭدىن بۇ تەرەپكە نېمە سەۋەب بى -
لەن چىقىپ قالدىڭ؟

— باي ئاتا ئېيتسام بولارمۇ؟
— بولىدۇ بالام ئېيتقىن، مەن ئاڭلاپ باقاي...

— بىز تاغ باغرىدا ئۆسكەن يېزا بالىلىرى، دەپ

ھېكايىسىنى باشلىدى دۇڭان، — ئىش تاپالماق بايلارغا
كۈنلۈك، ئايلىق، يىللىق ئىشلەيمىز. قول ئىلكىدە بارلار
ئازدۇر - كۆپتۈر بىنەم تېرىيدۇ. باشقا كەمبەغەل بالىلىرى
يەرنى سىزىپ قاتار ياكى توپلىشىپ ئوشۇق ئوينىيمىز.
كەچكۈز، ئەتىياز ۋاقىتلىرى نان ياققان تونۇر باشلىرىغا
يىغىلىپ چوڭلاردىن ھېكايە - چۆچەك ئاڭلايمىز ياكى
قۇرۇق پاراك سالىمىز. ئەنە شۇنداق كۈنلەرنىڭ بىرىدە
بىر بالا: «ئاغىنىلەر بۈگۈن ئايۇپ ئىمامنىڭ ئايالى
قۇشناچ مومام بىر تۈلۈم قوناقنىڭ تالقىنىنى ئېلىپ چىقتى.
قازناقنىڭ (ئامبارنىڭ) ئىشىكى ئوچۇق ئازراق ئېلىپ
چىقىپ يېمەيمىزمۇ؟» دېۋىدى بىر نەچچىمىز قىزىقىپ
قالدۇق. تالقاننى مېنىڭ ياغلىقىمغا ئالغانىدۇق. ئازراق
تۆكۈلۈپ قاپتۇ. ئايۇپ ئىمام شۇ بويىچە سۈرۈشتۈرۈپ،
بالىلاردىن: «دۇڭاننىڭ ياغلىقىغا سېلىپ ئېلىپ چىققان»
دېگەن گەپنى ئاڭلاپتۇ. شۇنىڭ بىلەن بۇ ئىش ماڭا ئار -
تلىپ قالدى. بامداد نامىزىدىن قايتقاندا ئايۇپ ئىمام
جامائەتنى توختىتىپ:

— مېنىڭ ئىتىم قۇشناچىمنىڭ تالقىنىنى يالاپتۇ ۋە
چىچۇبتىتۇ، دەپتۇ.

بۇ گەپ تولىمۇ ئېغىر كەلگەن ئاتام ئاچچىقى بىلەن
ئۆيگە كىرىپ كېلىپ يوقتىنىمنى قايرىپ ئېچىپ ھاسىسى
بىلەن يانپاش كاسىلىرىمغا تازا سالىدى. جان ئاچچىقىمدا
ئۆمىلەپ قېچىپ تالغا چىقىۋالدىم. شۇ قاقچانچە مۇشۇ
يۇرتلارغا كېلىپ قالدىم.

ۋېلىباي ھاجىم باشلىق جامائەت دۇڭاننىڭ تېخى تو -
لۇق ساقىيىپ يۈتمىگەن يارىلىرىنى كۆرۈپ يۈرەكلىرى
ئېچىشىپ يەنە باشقىدىن قۇچاقلاشتى.

— ئەي، بىرەھىم ئىنسانلار، بىر سىقىم تالقان ئۇچۇن
شۇنچە زالىملىق قىلغان بارمۇ؟ دېيىشىپ يىغا - زار قى -
لىشقانمۇ بولدى.

— ئوغلۇم سەن تېخى ئۆيلەنمىگەنسەن، دەپ سو -
رىدى ۋېلىباي ھاجىم.

— ياق باي ئاتا، دېدى دۇڭان مەيۇس ھالدا، —
مېنىڭمۇ باشقا دوستلىرىمغا ئوخشاش ئۆيلەنگىم، ئۆز ئې -

تىزىمدا قوش ھەيدىگىم، ئاتا - ئانامنى بايلارنىڭ ئىشىكى
ئالدىدا كۈنلۈكچىلىك قىلىشتىن خالاس قىلغۇم بار ئىدى.

پېشانىمىزگە مەدكارچىلىقنى پۈتۈپتىكەن خۇدايىم...
— بولدى بالام، چۈشەندىم، دېدى ۋېلىباي ھا -

«دوست بولۇپ قالايلى» دەپ كۆڭۈل ئىزھار قىلىشىپ قايتىشىپتۇ. ئەسلىي موڭغۇللارنىڭ قائىدىسىدە يېڭىلىگەن موڭغۇل پالۋانى ئارقىدىن يەڭگۈچىنىڭ ئۆيىگە كىشى ئەۋەتىپ، «ئامىر سەخىن بەنىيۇ» دەپ سالاملىشىپ، قولىدىن قان چىقىرىپ دوست بولۇش ئىكەن.

ئەلەقسە، كۈنلەرنىڭ بىر كۈنى ھېلىقى موڭغۇل پالۋانىنىڭ دادىسى سېرىم ئامبالنىڭ ۋاپات بولغانلىقى خەۋرى دۇكاننىڭ يۇرتىغا كەپتۇ. يىگىتلەردىن بىر نەچچە يىلەن دۇكان پالۋانى ئالدىغا سېلىپ ئامبالنىڭ نەزىرىدىن سىڭە قاتنىشىش ئۈچۈن يولغا چىقتى.

موڭغۇللار دېمەك قازاقلارنىڭ قائىدىسىگە ئوخشاش قازا بولغان ئۆيىگە يىراقتىن ئات يورغىلىتىپ كېلىپ، ھازا ئىچى ئادىتى بار ئىدى. بۇ يىگىتلەرمۇ دۇكان پالۋانى ئالدىغا چىقىرىپ قويۇپ ئارقىدىن قىزىقچى نەجمىدىن ئاكا قاتارلىقلار ھازا ئېچىپ كەپتۇ.

دۇكان پالۋانى كۆرگەن موڭغۇللار «بىزنىڭ ناھى، (بىزنىڭ دوستىمىز) ئاتىمىز ئۈچۈن يىراقتىن يىغلاپ كەلدى»، دەپ مەمنۇن بولۇشۇپ ئۇلارنى كاتتا زىياپەتلەر بىلەن كۈتۈۋاپتۇ. ھەر بىر ھازىدارنى بىردىن ئات، بىردىن قاسقىر (بۆرە) جۇۋا بىلەن تارتۇقلاپتۇ. شۇنىڭدىن بۇيان دۇكان پالۋان تالغان ئوغرىسى ئەمەس دۇكان باي، دۇكان پالۋان دەپ ئاتالغانىكەن.

لوقمان ھېكمەت ھەققىدە ھېكايىلەر

1. لوقمان ھېكمەتنىڭ مىڭ يىل ياشىغانلىقى ھەققىدە

ئەل ئارىسىدا «مىڭ يىل ياشىغان لوقمان، ئۆلۈمگە ھىيلىلەر قىلغان، نېچكۈك دۇنياغا بەل باغلاپ، تېنىگە تاپەتلىرى دەرمەن» دېگەن تەمسىل بار.

لوقمان ھېكمەت مىڭ ياشقا كىرگەن ئەمەس، بەلكى ئۆمرىنى مىڭ يىل ياشىغاندەك مەنىلىك ئۆتكۈزگەن. ئۇ بۇ ھاياتىنى مۇنداق باھالىغانىكەن.

بىرىنچى، ئۇ بالا - چاقا، قوۋم - قېرىنداشلىرى بىلەن ئۆتكۈزگەن ئۆمرىنى 300 يىل دەپ باھالىغان؛ ئىككىنچى، ئەل - ئاغىيە، يارۇ - بۇرادەرلىرى بىلەن ئۆتكۈزگەن ئۆمرىنى 300 يىل دەپ باھالىغان؛ ئۈچىنچى، قۇدا - بالىلىرى بىلەن ئۆتكۈزگەن ئۆمرىنى 300 يىل دەپ باھالىغان؛ تۆتىنچى، دۈشمەنلىرى بىلەن ئۆتكۈزگەن ئۆمرىنى 20 يىل دەپ باھالىغان؛ بەشىنچى، دۇنيالىقتا ئۆتكۈزگەن

جىم - ئەمدى سەنمۇ باينىڭ بالىلىرىدەك ياشايسەن. ۋېلىباي ھاجىم دۇكانغا بىر تويۇلۇق مال، نىكۇلاينىڭ ئارغىماق سوقىسى بىلەن ئىككى ئات، دۇكاننىڭ ئاتىسىغا مىنىش ئۈچۈن بىر ئات، ئانىسىغا سېغىن كالا قاتارلىق سوۋغىلار بېرىپ تارتۇقلاپتۇ ۋە ئايۇپ ئىمامغا قارىتىپ مۇنداق مەكتۇپ ئەۋەتتۇ:

«ھۆرمەتلىك ئايۇپ ئىمام جانابلىرىغا. مەلۇم بولدى، سۇنكى، بىر سىقىم تالغان ئۈچۈن ئاتىسىدىن ئۆلگۈدەك تاياق يەپ، يۇرتىنى تاشلاپ چىققان زوردۇن ئوغلى دۇكان قارقىرا يەرمەنكە بازىرىدا نارانغۇنىڭ موڭغۇل پالۋانى بىلەن چېلىشقا چۈشۈپ، ئۇنى يېڭىپ بىزگە شان - شەرەپ كەلتۈردى. شۇڭا مەنكى ۋېلىباي ھاجىم ئۇنى كاتتا مۇكاپاتلار بىلەن يۇرتىغا قايتۇردۇم. سەملىرىدە بولدى، سۇنكى بۇنىڭدىن كېيىن دۇكان ۋە ئاتا - ئانىسىغا يېقىندىن يار - يۆلەكتە بولسىز. يۇرتقا بۇ ئىشلارنى مەلۇم قىلىپ كاتتا مەرىكە بېرىپ، دۇكاننىڭ ئىناۋىتىنى تىكلەيدىسىز؛ ئىككىنچىدىن، دۇكاننى ئۆيىگە ساق - سالام يەتەكلىۈش ئۈچۈن ئۇنىڭغا ئىككى قوراللىق سالداتنى قوشتۇم. ئۇلار يېتىپ بېرىشى بىلەن ماڭا قارىتىپ مەكتۇپ يېزىڭ، ئۇلارنىڭ ئامان - ئېسىم بارغانلىقى، دۇكاننى ئېيتقىنىدەك كۈتۈۋالدىغانلىقىڭىزنى ئىسپاتلاڭ، دەپ بىرىنچى دەرىجىلىك ئالماس مۆھۈرىمنى باستىم.

ۋېلىباي ھاجىم 1910 - يىل 8 - ئاينىڭ 15 - كۈنى دۇكان يۇرتىغا ساق - سالامەت بارغاندىن كېيىن بىر قانچە يىل كۆڭۈللۈك دېھقانچىلىق قىلىپ بەختلىك تۇرمۇش كەچۈرۈپتۇ. بىر يىلى ياز. ئورما - خامان ئېلىش ۋاقتىدا بىر دانە بوز ئات، بىر دانە قارا ئات يېتىلىگەن ئۈچ موڭغۇل پالۋانى دۇكان پالۋانىنىڭ خامنىغا كېلىپ: — دۇكان پالۋانىنىڭ ئۆيى نەدە؟ — دەپ سورىغانىكەن.

دۇكان ئاتنى تۇلۇقتىن چىقىرىپ، بىر قولى بىلەن تۇلۇقنى كۆتۈرۈپ:

— ئەنە، ئاۋۇ، — دەپ ئۆيى تەرەپنى كۆرسىتىپتۇ. بۇنى كۆرگەن موڭغۇل پالۋانلىرى «ئوھۇي بۇ يۇرتتىكىلەرنىڭ ھەممىسى پالۋان ئىكەن» دېيىشىپ ئىككى ئات ۋە يېنىدىكى يامبۇلىرىنى دۇكانغا سۇنۇپ

ئەينى ئۆمرى 80 يىل بولۇپ، بۇ ياشلار قوشۇلۇپ 1000 يىل ياشىغان لوقمان بولغان.

خوش، ئەمدى لوقمان ھېكمىنىڭ ئۆلۈمگە «ھىيلە-لەر» قىلغانلىقىغا كەلسەك، ئۆلۈم ئۈچ تۈرلۈك بولىدۇ. بىرى، ئەجلى مۇتلەق. يەنى كىشى ئەجلى توشقاندا كەن، مەيلى ئاغرىق - سىلاق بولسۇن، مەيلى ساق بولسۇن جان تەسلىم قىلىدۇ. «ئاسان ئاغرىق - ئاسان ئۆلۈم بەر» دەپ تىلەيدۇ. بالا - چاقىلىرىغا چىرايلىق نەسەت قىلىپ، ئۆلۈمنى كۈتۈۋالىدۇ. مانا بۇ ھەقىقىي ئۆلۈم؛ ئىككىنچىسى، ئەجلى مۇئەللىق. بۇ شەيتاننىڭ ۋەسۋەسىگە بەرداشلىق بېرەلمىگەنلەرنىڭ ئۆلۈمدۇر. ئۇلار نا-شۈكۈرلۈك قىلىدۇ. ئازراق ئىشلارغا سەۋر - تاقەت قىلالمايدۇ. ئۆزىگە زۇلۇم قىلىپ تۈرلۈك ھارام خاھىشلار بىلەن ئۆلۈۋالىدۇ. بۇ ئەجلى مۇئەللىقتۇر؛ ئۈچىنچىسى، بىئەجەل ئۆلۈم، تاغۇ - تاشلاردىن غۇلاپ، ياغاچ، تام، ئۆڭكۈر - تاش بېسىۋېلىپ ۋە تۈرلۈك پەۋقۇلئاددە سەۋەبلەر بىلەن ئۆلۈش بىئەجەل ئۆلۈمدۇر.

لوقمان ھېكمى ئاجايىپ پاراستى ۋە مول ئىلمىگە تايىنىپ تۈرلۈك خەتەرلەرگە تەۋەككۈل قىلغان. خۇدا بەندىلىرىگە ئاتا قىلغان ئەقىلىنى ئىشلىتىپ ئۆلۈمگە «ھىيلە-لەر» قىلغان. مىسالەن:

2. لوقمان ھېكمىنىڭ «قۇربانلىق» قىلىشى

يۇنان پادىشاھىنىڭ گېلىگە ئۇستىخان تۇرۇپ قېلىپ، يۇتۇۋېتىشكە ياكى چىقىرىشقا ئىلاج بولماپتۇ. دەۋاگەر-لەرمۇ دەۋا قىلالماپتۇ.

— لوقمان ھېكمىنى چاقىرايلى! — دەپتۇ ئارىدىن بىر ئەقىلدار.

— ئۇنى چاقىرىشقا بولمايدۇ، — دەپتۇ ئەمەلدارلاردىن بىرى.

— نېمىشقا؟

— چۈنكى خان ئالىيلىرى ئۇنى زىندانغا تاشلىغان.

— ئۇنى زىنداندىن ئازاد قىلىڭلار، — دەپ ئىشارەت قىپتۇ پادىشاھ.

بىر ئاش پىشىمدىن كېيىن نەۋكەرلەر قۇرۇق قول يېنىپ كەپتۇ.

— ئالىيلىرىغا مەلۇم بولسۇنكى، لوقمان ھېكمى زىنداندا زەي تارتىپ ماڭالماس بولۇپ قاپتۇ.

ئوردا ئەمەلدارلىرى غەمگە يېتىپتۇ.

ئارىدىن بىرەيلەن دەرھال گېسنى تېپىپ:

— ئۇنى قانداق قىلساڭ ماڭالايدىكەن؟ — دېگەندەكەن. نەۋكەرلەر ھودۇققان ھالدا:

— سەككىز ياشلىق قىزىدىن 16نى ئەۋەتسۇن دەي. — دېيىشىپتۇ.

ناھايەت، لوقمان ھېكمى قىزلارنى تۆت تەرىپىگە تۆتتىن تاغدۇرغانىكەن. پۇت - قولغا جان كىرىپ ماڭا. لايدىغان بوپتۇ.

— لوقمان ھېكمى، مېنىڭ گېلىگە ئۇستىخان تۇرۇپ قالدى. بۇنىڭغا قانداق ئىلاج قىلىمىز، — دەپتۇ پادىشاھ لوقمان ھېكمىنى ئوردىغا قوبۇل قىلغاندىن كېيىن.

— ئەگەر بىر قوشۇق قېنىمدىن كەچسە ئېيتايلىكى، — دەپتۇ لوقمان ھېكمى پادىشاھتىن ئىجازەت ئېلىپ، يالغۇز ئوغۇللىرىنىڭ قېنى لازىم. ياق دېسە ئۆزلىرىنىڭ جېنى لازىم.

پادىشاھ: «بالام ئۆلسە يەنە بىر بالا تاپقىلى بولىدۇ. ئەگەر مەن ئۆلسەم ئەمەلدارلىرىم كىچىككەنە تەخت ۋاردى. سىدىن ھوقۇق تالىشىپ دۆلەت خانۇ - ۋەيران بولىدۇ. ئۇنىڭدىن كۆرە جان - جىگەر ئوغلۇمدىن كېچەي» دېگەن خىيالغا كەپتۇ. لوقمان ھېكمى:

— خان ئالىيلىرى، مەن ھازىر ئوغلۇللىرىنى ھۇجرىدىن لىرىنىڭ ئۆگزىسىگە ئېلىپ چىقىمەن. تۈڭلۈكتە بوغۇزلايدىمەن. ئۆزلىرى تۈڭلۈككە ئاغزىلىرىنى قارىتىپ ئېچىپ ياتىلا. بالىدىن تامىغان قان دەردلىرىگە داۋا بولىدۇ — دەپتۇ ۋە تەخت ۋارىسى (شاھنىڭ ئوغلىنى) نى يېتىلەپ ئۆگزىگە ئېلىپ چىقىپتۇ. بىر چاغدا قارىسا راستىنلا ئۆز ئوغلىنىڭ جان جەھلى بىلەن «ۋايىجان! خان ئاتا!» دەپ توۋلىغان ئاۋازى ئاڭلىنىپتۇ. تۈڭلۈكتىن ئېقىپ چۈشۈۋاتقان قانى كۆرۈش بىلەن رەھىمسىز پادىشاھنىڭمۇ باغرى شامدەك ئېرىپ، ئىچى زەرداپ بولۇپ «ۋاي، بالامەي!» دەپ ئۆكۈزدەك ھۆركىرىگەنىكەن، گېلىگە تۇرۇپ قالغان سۆ-گەك قاڭقىپ چىقىپ كېتىدۇ.

بىر چاغلاردا پادىشاھ ھوشىغا كەلگۈدەك بولسا باش ئۈستىدە قۇربانلىق قىلىنغان ئوغلى ھايات تۇرغىدەك.

— بۇ نېمە ئىش؟ — دەپتۇ پادىشاھ ئېسەنگرەپ. — خان ئاتا، — دەپتۇ شاھزادە خۇشال - خۇرام

كەلگەنكەن، قورقۇپ جېنى چىققىدەك بولغان قىغىر-
بويۇن دەرھال بويىنى قارشى تەرەپكە ئېلىپ قېچىپتۇ ۋە
ئاغرىق ئازابىدىن ھوشىدىن كېتىپتۇ.

قىغىر بويۇن ھوشىغا كەلگۈدەك بولسا قىغىر بو-
يۇنى ئاللىقاچان ئەسلىگە كېلىپ ساقىيىپ قالغانىكەن.

تەرىقەت ۋە شەرىئەت

بىر دېھقان ئۆكۈزگە مىنىپ ئېتىزغا مېڭىپتۇ. ئۆكۈز
بىر ئورەككە چۈشۈۋېلىپ زادىلا چىققىلى ئۇنىماپتۇ.

دېھقان ئىش ۋاقتىنىڭ ئۆتۈپ كېتىۋاتقىنىغا جىلە بو-
لۇپ:

— خەپ - خەپ! ھەي، ئۆكۈز، ئەگەر سېنى مۇشۇ
ئورەكتىن چىقىرىۋالسام ھەرگىز ئۇستۇڭدىن چۈشمەيمەن.
چۈشىدىغان بولسام ئۆزۈم كاپىر، خوتۇنۇم ئالاق بول-
سۇن - دەپ ساپتۇ.

ئۆكۈز بىر ئاماللار بىلەن ئورەكتىن چىقىپتۇ. ھالبۇكى،
ئۆكۈزنىڭ ئۈستىگە چىقىۋالغان نادان دېھقان دېگەن قىل-
مىشلىرىغا پۇشايمان قىلىپ شەرىئەتمۇ شەرىئەت بېرىپ بۇ
ئىشقا پەتۋا سورايتۇ. شەرىئەتنىڭ موللىلىرى بولسا:

— بۇنىڭ ئۈچۈن پۇل تۆلەيسىز، توۋا - ئىستىغپار
ئوقۇيسىز. 100 دەررە يەيسىز، — دېيىشىپتۇ. دېھقان بۇ-
نىڭغا قايىل بولماي بىر ھەپتە ئۆكۈز ئۈستىگە ئولتۇرۇپ
قۇيرۇق يانپاشلىرى يېغىر بولۇپ كېتىپتۇ. دېھقاننىڭ ھا-
لىغا ئېچىنغان بىر موللام:

— ئەي، قوزام بەك ئاۋارە بولۇپ كەتتىڭىز... شەرد-
ئەتتە تېپىلمىغان پەتۋا تەرىقەتتە تېپىلىپ قالار، ئەڭ
ياخشىسى تەرىقەت موللىسىنىڭ ئالدىغا بېرىپ بېقىڭ، —
دەپ يولغا ساپتۇ.

تەرىقەت موللىسى:

— كېلىڭ، قوزام كېلىڭ، نېمە بولدىڭىز؟ — دەپتۇ.
دېھقان بولغان ئەھۋاللارنى بايان قىپتۇ. تەرىقەت مولل-
سى:

— بۇنىڭ ئىشى ئاسان، — دەپتۇ. — دە، بىر تاشنى كۆ-
تۈرۈپ كېلىپ، مۇنۇ تاشقا چۈشۈڭ، تاشتىن يەرگە چۈ-
شۈڭ، چۈنكى سىز ئۆكۈزدىن يەرگە ئەمەس تاشتىن يەرگە
چۈشتىڭىز. ئەمدى ھېچ گۇناھ بولمايدۇ — دەپتۇ.

سۆزلەپ بەرگۈچى: ئابدۇشۈكۈر ئىمىنجان باھاۋۇدىن تارىخ
تەييارلىغۇچى: ئاسىمجان ئوبۇلقاسىم («ئىلى دەرياسى»
زۇرنىلىدىن)

مۇھەررىرى: مۇختار تۇردى

ھالدا، تېۋىپ دادام ئۆگزىگە بىر ئۆچكىنى ئېلىپ چىقتى.
تۇڭلۇككە ئەكېلىپ بوغۇزلىدى. مەن تېۋىپ دادامنىڭ ئۆ-
گەتكىنى بويىچە ئۆچكىگە ئەگىشىپ ۋارقىراپ يىغلىدىم.

يۇنان پادىشاھى لوقمان ھېكمىنىڭ ئەقىل - پاراس-
تىگە قايىل بوپتۇ ۋە ئىلگىرى ئۇنىڭغا زىيانكەشلىك قىل-
غانلىرىغا توۋا قىلىپ كەچۈرۈم سورايتۇ.

3. يامانغا داغ

لوقمان ھېكمىنىڭ كۈيۈغلى، ھېكمىنىڭ شاگىرتى
بولۇپ، نۇرغۇن كېسەللەرگە شىپا تاپقۇزغانىكەن.

نەھايەت، بىر كۈنى مېڭىسى ئاغرىيدىغان كىشى ئۇنىڭ
قېشىغا كېسەل كۆرسىتىپ كەپتۇ. كېسەلنىڭ بېشىنى ئوي-
راتسىيە قىلىشقا توغرا كەپتۇ. ئايان بوپتۇكى، كېسەلنىڭ
مېڭىسىنى ئۇزۇن پۇتلۇق زىيانداش قۇرت چىرمىۋالغان-
كەن. قۇرتنى موچىن بىلەن ئالاي دېسە، مېڭە قوزغىلىپ
كېتىپ كېسەل ئۆلىدۇ. ئالاي دېسە، كېسەلنى ئويپىراتسىيە
قىلىپ بولغان. شاگىرت تېۋىپنىڭ بېشى قاتتىق قېتىپتۇ. بۇ
ئەھۋالنى كۆرگەن لوقمان ھېكم:

— يامانغا داغ — دەپ قويۇپ كېتىپتۇ.

بۇ گەپ بىلەن ئەقلىنى تاپقان شاگىرت تېۋىپ دەر-
ھال بىگىزنى قىزىتىپ ھېلىقى زىيانداشنىڭ دۈمبىسىگە
تەگكۈزگەنىكەن. قۇرت مېڭىنى قاماللاپ تۇرغان پۇتل-
رىنى قويۇپ بېرىپتۇ. تېۋىپ دەرھال موچىن بىلەن زد-
يانداشنى ئېلىپ تاشلاپ كېسەلنى قۇتقۇزۇۋاپتۇ.
«يامانغا داغ» دېگەن تەمسىل ئەنە شۇنىڭدىن قال-
غانىكەن.

قىغىر بويۇن

بويىنى قىغىر بولۇپ قالغان كىشى لوقمان ھېكمىنىڭ
ئالدىغا ھال ئېيتىپ كەپتۇ. لوقمان ھېكم:
— تۆمۈرنى قىزىتىپ داغلايمەن، — دەپتۇ.

قىغىر بويۇن بۇنىڭدىن قاتتىق ئازابلىنىدىغانلىقىنى
بىلىپ يەتكەن بولسىمۇ، ئامالسىز ماقۇل بوپتۇ. لوقمان
ھېكم قىغىر بويۇننى ئات تاقىلايدىغان دارغا چەمبەر-
چاس باغلاپتۇ. ئاندىن بىر ئۇزۇن لومنى راسا قىزىتىپ
قىغىر بويۇننىڭ ئالدىغا كەپتۇ. قىغىر بويۇن لوقمان
ھېكمىنىڭ قولىدىكى لاۋۇلداپ تۇرغان چوغدەك لومنى
كۆرۈپ «ۋاي، داد بولدى داۋالانمايمەن» دەپ ۋارقىراپ
كېتىپتۇ. لېكىن لوقمان ھېكم «ئەمدى ئورنىغا كەلمەي-
دۇ» دەپ يىراقتىن قىغىر بويۇنغا قارىتىپ يۈگۈرۈپ

مومامنىڭ شىپالىق دورلىرى*

كامال ھىسامىدىنوف (قازاقستان)

سۇيىدۇكىنىڭ ئاجايىپ شىپالىق خۇسۇسىيىتىنى خىلمۇ خىل ئاغرىقلاردا سىناپ كۆرۈشكە توغرا كەلدى. بۇنىڭغا مېنى ھايات مەجبۇر قىلدى. ئالدىنغا نىجات تىلەپ كەلگەن ئادەمنى قانداق قوغلاپ چىقىرسەن؟ تۇغۇلغان يۇرتۇم تۈگمەنگە بارغانىدىم. كۈن چۈشتىن ئېگىلىپ قالغان مەزگىل ئىدى. دېرىزىدىن شۇنداقلا قا- رسام، ئارقا تەرەپكە ئادەملەر ئويۇر - توپۇر كېتىشۋې- تىپتۇ.

— ئاپا، نېمە گەپ؟ — دەپ سورىدىم. — تۇغۇنىڭنىڭ ئوغلى بىر پۇتنى ئىشىتىۋاپتۇ. چونجىغا دوختۇرغا ئاپارسا، ئاغرىقخانىغا ئالماپتۇ. يۇرت- داشلار شۇ بالىنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئېلىش ئۈچۈن كېتىپ بارغاندۇ تاينىلىق.

— دېمەك، ئاغرىقخانىغا ئالمىغان بولسا، ئاغرىقى خېلى بار ئىكەندە؟ — دېدىم مەن. — ئۇنداق بولسا، مەنمۇ باراي.

دۈشەنبە كۈنى ئا. كىرىپ كەپتۇ. — كامال ئاكا، رەھمەت سىزگە، — دەيدۇ ئۇ كۈ- لۈپ، — ئىششىق تامامەن قايتتى. — ئۈچ كۈن ئۇدا قىلىدىغىمۇ؟ — شەنبە كۈنى ئىششىق تامامەن قايتقاندىن كېيىن يەكشەنبە كۈنى توختاتتىم. — ئەتىگەي، يەكشەنبە كۈنى داۋانى توختاتقىنىڭ بولماپتۇ. — دە، ئۈچ كۈن ئۇدا كومپرىس قىلىنىڭدا جەي- نىڭدىكى جىمىكى زەخمىلەر تۈگەپ كېتەتتى. سېنىڭ ئۈنچىلىك ئالدىراپ كېتىدىغىنىڭ خىيالىمغا كەلمەپتۇ. ئۆتكەن ئىشقا سالاۋات. شۇنىڭدىن بۇيان تۆت - بەش يىل ئۆتۈپ كەتتى. ئا. بارغان - تۇرغان يېرىدە مېنىڭ ھەقىقىي تېۋىپلىقىمنى ماختاپ يۈرگۈدەكمەش.

* بېشى ئۆتكەن ساندا

تۇغقىنىمىنىڭ 14 - 15 ياشلاردىكى ئوغلى خ. راسكلا - دۇشكىدا ئوڭدىسىغا يېتىپتۇ. راست، ئوڭ پۇتىنىڭ ئۆزلۈ - كى تا ھوشۇقىغىچە ئىشىشىپ كېتىپتۇ. شۇنى كۆرۈپ تۇرۇپ دوختۇرلارنىڭ بىمارنى ئاغرىقخانىغا ئالغىنىغا ئەجەب - لەندىم. ئۆيدەلىق ئولتۇرغان ئاياللار ئىچىمنى پۇشۇر - دى.

— ئىمكانىيەت بولسا ئۆيىنى بوشاتساڭلار، دېدىم ئاياللارغا سىپايلىق بىلەن، بالىنىڭ پۇتىنى داۋالاپ كۆرسەك.

خ. مېنىڭ «ئاغىنىلىرىڭ بىلەن پۇتبول ئويناۋېتىپ پۇتۇڭنى قايرىۋالدىڭمۇ، تەنتەربىيە دەرسىدە يۇڭۇرۇپ كېتىپ بېرىپ پۇتلىشىپ يىقىلغانىدىڭ، يە ۋېلىسىپىتتىن يىقىلدىڭمۇ؟» دېگەن سوئاللىرىغا پەقەت ياق دەپ جا - ۋاب بېرىش بىلەن چەكلەندى. ھەقىقىي ۋەقەنى ئېيتقۇسى كەلمەيتتى. ئۇ يوشۇرغىنى بىلەن پۇتىنى يە قايرىۋالغان ياكى سەكرەيمەن دەپ ئاغرىتىۋالغان. بولمىسا ياپىياش بالىنىڭ پۇتى مۇنداق بىكاردىن بىكار ئىشىشىپ كېتەمدۇ؟ قانداق قىلسا شۇنداق قىلسۇن، بۇنىڭ پۇتىدىكى ئىششىق پەقەت ئۆز سۈيىدۈكى بىلەن قايتىدۇ، دېگەن قارارغا كەل - دىم.

— بۇنىڭ ئالدىغا داس قويۇپ، كونا كۆڭلەكتىن بىرنى بېرىڭ، دېدىم خ. نىڭ ئانىسىغا، — بۇ ئۆيگە ھېچكىم كىرمىسۇن. ئەگەر بايقىدەكلا قالايىمقانچىلىق بولسا، كې - لىن ئىككىمىزنىڭ ئۇرۇشۇپ قېلىشىمىز مۇمكىن. مەن ئەتە ئەتىگەن سائەت توققۇزلاردا كىرىمەن، شۇڭغىچە كۈم - رېسىنى توختاتىمىسۇن.

ئەتىگەنلىكى سائەت توققۇزدىن بەش مىنۇت ئۆتكەندە - دە كىرىسەم خ. ئانىسىغا «مەن تالاغا چىقاتتىم» دەپ جېدەل قىلىۋېتىپتۇ. مېنى كۆرۈپ جىم بولدى. «مانا چوڭ داداڭنىڭ ئۆزى كىردى، ئېيتە ئەمدى دەردىڭنى. تالاغا چىقامسەن، تاغاغا چىقامسەن ئۆزى رۇخسەت بەرسۇن. بىز سېنىڭ ئەمەس، مۇشۇ ئادەمنىڭ گېپىنى قۇلاققا ئالمىز»، دەپ كېلىن ئۆز ۋەزىپىسىنى ئادا قىلغانلىقىنى چۈشەندۈر - گەندەك بولدى.

ئەتە مەن كىرگىچە بەش قېتىم كومپىرېس قىلىسەن دەپ، ھەممىنى چۈشەندۈرۈپ ئېيتقان. پۇتىنىڭ ئىششىقى، راست خېلىلا يېنىپتۇ. لېكىن كۈتكەن نەتىجە مەن ئويلىغان

دەرىجىدە ئەمەس. شۇڭا خ. دىن:

— نەچچە قېتىم كومپىرېس قىلدىڭ؟ — دەپ سورىدىم. — ئۆزىڭىز ئېيتقانداك بەش قېتىم، — دېدى خ. بى - شنى كۆتۈرمەي.

— بالام، ئاتاڭ بىلەن ئاپاڭنى ئالدىڭىنىڭ بىلەن بۇ ئىشتا مېنى ئالدىيالىمىسەن، دېدىم، — خۇددى مېنىڭ ئىشىمنى قىلىۋاتقانداك دەۋاتقىنىڭنى قارا. ئاران ئۈچ قې - تىملا كومپىرېس قىپسەن. مېنى ئالدىماقچى بولغىنىڭ ئۇ - چۈن بۈگۈن ئۆيىدىن چىقماي كومپىرېسنى داۋاملاشتۇرد - سەن، ئۇقتۇڭمۇ؟

ئۇ بېشىنى ئىرغىتتى.

ئەتىسى ئەتىگەن مېنىڭ ئالدىمغا ئۆزى كىرىپتۇ. ئا - تا - ئانىسىنىڭ يوليورۇقمۇ، ئۆزىنىڭ ئەقلى شۇنچىلىكىمۇ بىلىمدىم، رەھمەت ئېيتتى. ئەۋزىلى ئۇنىڭ پۇتىنى ئايىماي يەر دەسسەپ كۈچىغا چىقىشى بولدى. ئىككى - ئۈچ كۈن ئىچىدىلا ئۇنى كۈچىدا ئاغىنىلىرى بىلەن كۆرۈپ قولۇم - قوشنىلارمۇ ھەيران قېلىشتى.

— تۈنۈگۈن ئۆيدە بىر نەرسە ياساۋېتىپ قولۇمنى بولقا بىلەن شۇنداق ئۇرۇۋالدىمكى، كۆزلىرىمدىن ئوت چىقىپ كەتتى، — دەپ كىرىپ كەلدى ش. ئىسىملىك خا - دىم، — ئاغرىق تېخىچىلا بېسىلمايۋاتىدۇ. قولۇم سەينۈگە بولۇپ قالمىسا بولاتتىغۇ.

— ھېچ نەرسە بولمايدۇ، — دەپ مەسلىھەت بەردىم ئۇنىڭغا، — ھازىر ئۇتتۇر ھاجەتخانىغا كىر - دە، ئۆزۈڭگە ئۆزۈڭ دورا قىل، يىرگىنىدىغان نېمىسى بار، ئۆيۈڭگە بارغاندا سوپۇنداپ يۇيۇۋېتەرسەن. بىراق، بىر ئاگاھلا - دۇرۇپ قويىدىغان نەرسە، دورىدىن كېيىن قولۇڭ بىر - ئىككى مىنۇت تازىمۇ قاتتىق ئاغرىيدۇ. قولۇڭ سەينۈگىمۇ بولمايدۇ. تىرىنىڭمۇ چىقمايدۇ.

ش. ئەتىسى ئەتىگەن تېخى ئىشقا كىرىشمەي تۇرۇپ ئالدىمغا كىردى.

— ۋاي ئاكا، رەھمەت، مۇشۇنداق ئاددىي نەرسىدىنمۇ خەۋىرىمىز يوق ئىكەندە، توۋا! راست، سىز دېگەندەك دورىدىن كېيىن شۇنچىلىك ئېچىشىپ ئاغرىدىكى، كۆزلە - رىمدىن ياش چىقىپ كەتتى.

مېنىڭ ئالدىمغا مۇنداق دەردىگە داۋا ئىزدىگۈچىلەر كۆپ كېلىدۇ. بۇ يەردە ئۇلارنىڭ قايسىبىرىنى ساناي. مەن

شىڭزىنى ئۈچ كۈندە بىر يۈيۈك، بىراق، يەنە جېكىمەنە. كى، ئۆزىڭزىنى ئاۋايلاڭ. پەقەت شۇنداق قىلغاندىلا سىزنىڭ بۇ ئاغرىقتىن قۇتۇلۇپ كېتىشىڭىز مۇمكىن. ن. مېنىڭ مەسلىھەتىم بىلەن ئون كۈن قەيەر قىلماي داۋالانىدىغان بولدى.

ن. ئوتپۇسىڭىزنىڭ ئاخىرقى كۈنلىرى قايتىپ كەپتۇ. دە، بىزنىڭ ئۆيگە كىرىپتۇ. ئومۇمەن ھازىر سالامەتلىك. نىڭ ياخشىلىقى، يۇلۇن ۋە باش ئاغرىقىنىڭ ساقايغانلىقىنى سۆزلەپ بەردى.

— كۆمۈرپىنى نەچچە كۈن توختاتماي قىلدىڭىز؟
— سىز تاپشۇرغاندەك ئون كۈنگە چىدىمىدىم. — دېدى.
دى ئۇ راستىنى ئېيتىپ، — ئالتە كۈن ئاران چىدىدىم، يا. مان سېسىق بولىدىكەنمۇ؟

— مەن سىزگە ئىپار پۇرايدىغان دورىنى نەدىن تېپىپ بېرىشىم مۇمكىن؟ ئۇنداق چىدىماسلىق قىلىدىغان ئادەم مېنىڭ ۋاقتىمنى ئالماستىڭىز بولاتتى. ئون كۈن دېگەن بىر داۋالاش كۇرسى. ئۇنى ئۆزىڭىزمۇ ياخشى بىلىسىز — دەپ ئورنۇمدىن تۇرۇپ كەتتىم.

ئارىدىن ئىككى يىل ئۆتۈپ ن:
— بېشىم يەنە ئاز — ئازدىن ئاغرىيدىغان قىلىق چىقىرىۋاتىدۇ. ھېلىقى دورىدىن يەنە پايدىلانسام نېمە دەيدىسىز؟ — دەپ كىرىپ كەپتۇ.

— ئىختىيار ئۆزىڭىزدە، — دېدىم سوغۇق قانلىق بىلەن. بىمار ن. ئۇ دورىنى يەنە ئىشلەتتىمۇ، يە ئىشلەتمەيدىمۇ ئېيتالمايمەن. ئامما ھازىر سالامەتلىكى ياخشى، گۈلدەك ياسىنىپ يۈرىدۇ. ئاغرىپ ئۆيدە يېتىپتۇدەك، دېگەن گەپنىمۇ ئاڭلىمىدىم. ئىلاھىم ھېچكىمنىڭ جېنى قاقشىمىسۇن! ھەممىگە ئامانلىق تىلەيمەن.

گېمۇرروپ، مۇشۇ كۈنلەردە بۇ ئاغرىقنىڭ دەردىنى تارتماي يۈرگەن ئادەم ئازمىكىن دەپ ئويلايمەن. چوڭلاردىمۇ، ياشلاردىمۇ، ئەرلەردىمۇ، ئاياللاردىمۇ بار بۇ كاساپەت، ئۇنىڭ پەيدا بولۇش سەۋەبى نېمە؟ ئۇ تەرەپلىرى ھېچكىمنى قىزىقتۇرمىسا كېرەك، بىر سۆز بىلەن ئېيتقاندا، ئۇنىڭ سەۋەبلىرى ناھايىتى نۇرغۇن. يەنە كىملىك، ھەركىمدە ھەرقانداق، شۇڭا بىردىن ئۇنى قانداق داۋالاش كېرەك؟ بۇ سوئالغا جاۋاب بېرىپ كۆرەي. بىر كۈنى يالغۇز ئولتۇرسام يا. ئىسىملىك بىر يىگىت

پەقەت ئاساسلىق دېگەنلىرىمىزلا مىسال تەرىقىسىدە ئېلىپ يېزىۋاتىمەن. بىز ئادەم بالىسىغۇ، شۇڭا تۇرمۇشتا ئۈچ-دېمىدىغان ئىشلار يوق. ئېيتقانلىرىم بىرىگە بولمىسىمۇ، بىرىنىڭ دەردىگە داۋا بولۇشىدا شۈبھە يوق. ئۇنىڭغا ئىشەنچىم كامىل. كۈنلەردىن بىر كۈنى ن ئىسىملىك قىزىنىڭ ئەتراپىدىكى، ئۆزىنى ھەمىشە پاكىز تۇتۇپ، زامانىۋى يۈرۈشنى ئىزدەيدىغان بىر ئايال كىرىپ كەلدى.
— دوختۇرلار ئۆز ۋاقتىدا ئۈزۈل — كېسىل داۋالانمە. سالڭ، يە بىر قولۇڭ تۇتماس، بىر پۇتۇڭ باسما، كۆ-زۇڭنىڭ ئەلەس بولۇپ قېلىشى ياكى سۆزلەپ كۈچىغا چىقىپ كېتىشىڭ مۇمكىن دەيدۇ. مېنى توغرا چۈشىنىشە. ئىزنى سورايمەن، ئۇنداق ھالنى خالىمايمەن. ئۇنىڭدىن ئۆلگىنىم ئەۋزەل.

— ئاغرىقنىڭ ئېتى قانداق ئىكەن؟
— ئاراخونىدەت.
— مۇنداق ئاغرىقنى ئاڭلىماپتىكەنمەن.... مېنىڭگىنمۇ بار. ئاراخونىدەت! بىلىمىدىم. لۇغەتكە قاراپ ئاۋۋال ئۇ. نىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى بىلەيلى.

— بېشىمنىڭ كەينى، يۇلۇننىڭ ئۈستى ئاغرىيدۇ. باش ئاغرىقى بېسىمراق. كۆڭلۈم ئېلىشىدۇ. بەزىدە كۆزلىرىم تورلىشىپ، ھېچنەرسىنى ئاقىرالمىي قالىمەن. توغرا، لۇغەتتىمۇ خۇددى شۇنداق دەپ تەكىتلەنگەن. مېنىڭ ئىككىسىنىڭ ئوخشاشلىقى كۆپ. ئۇنىڭدىمۇ يۇلۇن ۋە باش ئاغرىيدۇ. شۇنداق تۇرۇپ بۇ خېنىمنى ئاغرىقخانىغا ياتقۇزمىغىنىغا ئەجەپلەندىم. ئاغرىقنى ئېيتىش بىر باشقا، داۋالاش تامامەن باشقا نەرسە.

— ئىشلەۋاتامسىز؟ — دەپ سورىدىم ن. دىن.
— ئىشلەۋاتىمەن. نېمە بولدى؟
— ئوتپۇسىڭىزغا چىقىپ سەھرادىكى بىرەر ئوغللىڭىزنىڭ ئۆيىگە كەتسىڭىز — دېدىم مەن.

— دەم ئېلىشقىمۇ تېخى چىقمىغان. خالىسام ئەتە بولامىمۇ چىقىشىم مۇمكىن.

— ئۇنداق بولسا، ئوتپۇسىڭىزغا چىقىڭ. ھەممىنى تاشلاپ يۈرتىڭىزغا يېتىڭ. ئون كۈن، كۈنىگە قانچە بولسا مەيلى، ياش ئوغۇل بالىنىڭ ئالدى تەرىتى بىلەن گەجگە. ئىزىگە كۆمۈرپىسى قىلىڭ. ئەمما ئېھتىيات قىلىدىغان نەرسە، سۆزىڭىزگە ئۇرۇنۇپ قالماڭ. شامالدا تالغا چىقماڭ. بې.

كېرىپ كەلدى:

«ئاكى، سىزگە بىر ئىش بىلەن كېلىۋېدىم، — دېدى ئۇ، — ئەگەر سىز ساقلاشنى بىلىشىڭىز ئېيتىمەن، بولمىسا لام دېمەي چىقىپ كېتىمەن، — دەپ شەرت قويدى. بىر تۇرۇپ ئۇنىڭغا خاپا بولدىم، بىر تۇرۇپ «بارى شۇدۇر، بۇنىڭ» دەپ ئۆزۈمنى باسىم. ئەگەر ئادەملەرنىڭ ھەم-مىسلا مۇناسىۋەت مەدەنىيىتىنى بىلگەندە، بۇ جاھان نېمە بولۇپ كېتەتتى؟

— ئۇكا، مەنمۇ ئۆزۈمنى ئەر چاغلان يۈرگەن خۇ-خەنزىلەردىن، ئۇ نېمىدېگەنلىك؟ بۇ قورساققا نېمىلەر يوق؟ — دەپ ماختىنىپ قورسىقىغا ئاللىقىنىم بىلەن شاپ-لاقداپ ئۇرۇپ قويدۇم، — ئېيتساڭمۇ، ئېيتساڭمۇ ئۆ-زۈڭ بىل. مەن سېنىڭ ئالدىڭغا ھال ئېيتىپ كىرگەنم يوق.

— ئاكى، خاپا بولماڭ، سىزدىن نېمىسىنى يوشۇراي، گېمۇرروي بولۇپ قېلىۋېدىم، — دېدى ئۇ.

مەن ئۇنىڭدىن «مېنىڭدىن ۋەدە ئالماقچى بولغىنىڭغا قارىغاندا، بۇ خېلى ئىنچىكە ئاغرىققا داخىل بولغان ئوخ-شايدۇ» دەپ ئويلىۋېدىم، ئەمما، ئۇ نەدىكى بىر گېمۇر-روينىڭ گېپى بىلەن مېنىڭ قىزىقىشىمنى يوقاتتى.

— بۇ كاساپەتتىن قۇتۇلۇشنىڭ بىر ئىلاجى بارمۇ، دەپ مەسلىھەتلەشكىلى كىرىۋېدىم، — دېدى يا، — دوخ-تۇرغا باراي دەپ نەچچە تەمشەلدىم. بىراق بۇ كاساپەت ئوپېراتسىيىدىن كېيىن يەنە ئۆسەرمەشقۇ.

گېمۇرروينىڭ ئوپېراتسىيىدىن كېيىن كېچىكمەي قايتىدىن ئۇنىڭدىن ئاللىقىنى مەنمۇ تالاي كىشىلەردىن ئالغان. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ يا. نىڭ گېپىنى قۇۋۋەتلەپ، بېشىمنى لىگىشتىم.

— مەن بىلىدىغان بىر ئاسان يولى بار، ئەگەر خال-سالىڭ... — دېدىم سەل سۈكۈتتىن كېيىن.

— داۋا بولسا، — دېدى يا.

— ئۇ ئۆزۈڭنىڭ سۈيىدۈكىڭ.

— راستمۇ؟

— راست بولمايچۇ! ئاغرىق مەسلىسىدە چاقچاققا ئورۇن يوق. سەن يېزىدا تۇرۇۋاتقان ئادەم. بىزگە ئوخ-شاش شارائىتى يوق. شۇنداق بولسىمۇ ھاجەتخانىغا كۆ-رۈشكەن بىر قاچا ئەكىرىپ قوي. — دە، ھەر كىرگەندە

يۇيغىن. ئايىما، كۈنىگە نەچچە قېتىم كىرسەڭ، شۇنچە يۇيغىن. ھازىر كۈن ئىسسىق، سالىق تارتقاندا توختىتار-سەن.

— ئاسانلا ئىشكەنغۇ.

— بىراق، بەرداشلىق كېرەك.

— بۇ، دېگىنىڭىزغۇ توغرا.

ئىش بىلەن بولۇپ يا. غا بەرگەن مەسلىھەتم يادىم-دىن كۆتۈرۈلۈپ كېتىپتۇ. يالغۇز ئولتۇرغان بىر كۈنى ئۇ ئاستا كۈلۈپ كىرىپ كەلدى.

— خەپ ئاكى، سەل كېيىنرەك تۇتۇش قىلىپ قاپتە-مەندە! — دېدى ئۇ سالام. — سائەتتىن كېيىن ئۆكۈنۈپ، —

ئالدىڭىزغا نېمىشقا بۇرۇنراق كىرىدىم دېسەم، ئۆزۈمگە

ئۆزۈم خاپا بولمەن. مۇبادا ئىلگىرىرەك مەسلىھەت سو-

رغىنىمدا بۇ كاساپەتتىن بالدۇرلا تامامەن قۇتۇلۇپ كې-

تەتتىمكەن.

«ئالدىرىغاننىڭ ھوشۇقى تايىدۇ»، تاقەت قىلساڭ،

يەنە ياز كېلىدۇ.

يەنە ياز كەلدى. يا. گېمۇررويدىن قۇتۇلدى. ئەمما،

مېنىڭ ئالدىمغا گېمۇررويدىن قۇتۇلۇش يولىنى سوراپ

كەلگۈچىلەرنىڭ ئايىقى ئۇزۇلگەنى يوق. كېيىنكى يىللىرى

ئۇ كېسەلدىن ئوندىن ئوشۇقراق ئادەم قۇتۇلدى. بىراق،

ئۇنىڭدىن يىرگىنىپ قولىنى «بۇلغاشنى» خالىمىغانلار

تېخىچىلا گېمۇرروينىڭ جاپاسىنى تارتىپ يۈرىدۇ.

يەنە بىر مىسال، ياركەنتكە كاماندېروپكىغا بارغاند-

ىم. قەرەللىك كۈن ئاياغلىشىپ ئۆيگە قايتىشقا تەييارل-

ىۋاتىمەن. شۇ ئارىدا ئاغىنىم تۇرداخۇن مەشرەپوۋىنىڭ

بازار تەرەپتە ئىشى چىقىپ قالدى. بىللە بېرىپ كەلمەكچى

بولدۇق. ئىشكىتىن شۇنداقلا چىقساق، شامال چىقۇپتېپتۇ.

بىز بازارغا يېتىپ بارغۇچە ئۇ ئوبدانلا كۈچىيىپ، بورانغا

ئايلىندى. مەن ياركەنتتە نۇرغۇن قېتىم بولغان، لېكىن

مۇنچىلىك قاتتىق بوراننى كۆرمىگەن.

ماڭىزىغا كىرىپ خېلى كۈتتۇق، بىراق بوراننىڭ توخ-

تايدىغان تۈرى يوق ئىدى. كوچىغا ئىلاجىسىز چىقتۇق.

دەرەخلەرنىڭ ئۇچى غاراسلاپ سۇنۇپ چۈشۈۋاتىدۇ. ئۈستى

قەلەي بىلەن يېپىلغان ئۆيلەر غاراسلاۋاتىدۇ. بوران كوچىغا

تاشلانغان قەغەز، گېزىتلەرنى، ئومۇمەن ئەخلەتنى سۈپۈ-

رۇپ كۈن پېتىشقا. — ئۆسەككە ئۇچۇرۇتۇپ كېتىۋاتىدۇ. بىر

ئۆي چېدىردىكى قەلەينى يۇلۇپ داراڭلاتسا، شىغىرلانغان ئۆيلەر چېدىرغا دەھشەت سالاتتى. ئۆيلەرنىڭمۇ، دەرەخ-لەرنىڭمۇ دالدىسىدا تۇرۇش خەتەرلىك ئىدى. تۇرداخۇن ئىككىمىز كۈچىنىڭ ئوتتۇرىسىغا چىقىپ، ئۆيگە يۈگۈرۈپ كېلىۋاتىمىز. ئۆيگە ئاران دېگەندە يېقىنلاشتۇق. ئىشكىنى شۇنداقلا ئېچىشىمىزغا بىزنى مەرۋانەم قارشى ئالدى. ئۆڭىسىلى يوق.

— قىزىمنىڭ ئۈستىگە دەرەخنىڭ سۇنغان شېخى چۈ-شۈپ كېتىپتۇ — دېدى ئۇ بىردىن.

— ئىشقىلىپ ئامانمۇ؟ — دېدىم ئالدىراش.

— ئامان. بىراق جېنىنى قويدىغان يەر تاپالمايۋاتىدۇ. جىددىي قۇتقۇزۇش چاقىراي دېسەم ھېچ ئۇنىمايدۇ. ئەتە ئىشتىن قالدىغان بولدۇم، دەپ يىغلاۋاتىدۇ.

ئازاد تۇرداخۇنلارنىڭ ئوتتۇرانچى ئوغلى. شۇ مەز-گىللەردە ئۇ يە تۆتىنچى، يە بەشىنچى سىنىپتا ئوقۇۋاتاتتى،

— بولدى، قىزغا ھازىر دورا قىلىمىز، — دېدىم ئۇ.

شەنچىلىك ھالدا ئانىنىڭ كۆڭلىنى ياساپ، سۈيىدۈككە مەر-ۋانەم بەرگەن ياغلىقنى چىلاپ قويدۇم.

— مەرۋانەم سىز ئانىغۇ، مۇنۇ ياغلىقنى سەل سىقىۋې-تىپ، قىزنىڭ شۇ ياغاچ تەگكەن مۇرىسىگە مەھكەم باغلاپ قويۇڭ، — دەپ بانكىغا تۇتقازدىم.

ئەتىگەنلىكى ھويلىدا تاماكا چېكىپ تۇرسام تۇردا-خۇننىڭ شۇ قىزى ئۆيىدىن سومكىسىنى مۇرىسىگە سالغان ھالدا چىقىپ كەلدى.

— ھوي، قىزىم نەگە؟ — دەپ سورىدىم.

— ئىشقا

— مۇرىڭىز قانداق؟

— ياخشى، چوڭ دادا.

— بۈگۈنچە سورىنىپ ئىشتىن قالسىڭىزمۇ، قىزىم. ئاخشامقى دورىنى بۈگۈن يەنە بىر — ئىككى تەكرارلىغە-نىڭلار ياخشى بولاتتى.

— سىزگە رەھمەت، چوڭ دادا. قولۇم ياخشى، ئىشتىن قالماي. دورىنى ئاخشاملىققا چوقۇم تەكرارلايمىز.

— ۋاي بىر جېنىڭىزغا مىڭ جان بەرسۇن، — دېدى

مەن يولغا چىققىلىۋاتقاندا مەرۋانەم، — چوڭ ئاپام سىزنى بىز ئۈچۈنلا تۇغۇپ قويغان ئىكەنغۇ، ئىگەكمى. بىزدىن

قايتىمىسا، خۇدادان قايتار، كۆپ رەھمەت.

بەزىلەرنىڭ ئاغرىقىنى بەجايىكى ئاسماندىن چۈشكەن بىر نەرسىدەك كۆرۈشى مېنى تالاي ئەجەپلەندۈردى.

ھېچقانداق ئاغرىقنىڭ تاشقىرىنىڭ تەسىرىسىز ئۆزى پەيدا بولۇشى مۇمكىن ئەمەس. چۈنكى ھەرقانداق ئاغرىقنىڭ سەۋەبى بار. كۆپچىلىك ئاغرىق پەقەت سوغىدىن، بۈگۈنكى كۈندە نېرۋىدىن بولىدۇ. ئاغرىققا دىئاگنوز قويغاندا، دا-

ۋالىغاندا شۇنى ئەستىن چىقارماسلىق كېرەك. بۇ ھاياتتا ھەر بىر ئادەم ئۆز بېشىدىن نۇرغۇن نەرسىلەرنى كەچۈ-رىدىكەن. كۆپىنچىسى ئۆزۈڭنىڭ مەيلى ئەمەس. مەسىلەن،

ئۆزۈمنىلا ئېيتسام، كەنجى بالىمىزنىڭ سالامەتلىكى سە-ۋەبىدىن، دوختۇرلار ھاۋا ئالماشتۇرۇپ كۆرسەڭلار بو-لامدىكەن، دەپ مەسلىھەت بەردى. «بىر چوڭنىڭ، بىر

كىچىكىنىڭ سۆزىگە كىر» دېگەندەك، دوختۇرلارنىڭ سۆ-زىگە كىرمەسلىككە بولىدى. ئۆيىدىكىلەر قىزنى ئېلىپ چۈنچىغا كەتتى. دە، ئۈچ يىل شۇ يەردە تۇردى. مەن

ھەر ئىككى ھەپتىدە بېرىپ ئۇلارنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئا-لاتتىم.

يەنە پۇت ھەققىدە

بالا — چاقىنى يەنە بىر نۆۋەت يوقلاپ كەلگىنىمدە ئۆيىدىكىلەر:

— مۇنۇ ئۇدۇل قوشنىنىڭ پۇتى ئىشىشىپ ئۆيىدىن

چىقالماي ئولتۇرۇپ قالدى — دېدى.

— نېمە بوپتۇدەك؟

— بىلمەيمەن، ئۇ كىشىنىڭ يۈرىكى ئاغراتتىكەن.

يۈرىكىڭىزنىڭ كېسىلى پۇتىڭىزغا چۈشۈپ كەتكەن ئوخ-شايدۇ، دېسەم كۈلىدۇ.

— ھەر ئىككى پۇتى تەڭلا ئىشىشىپتۇ، ياكى بىرىمۇ؟

— بىرى، پۇتىنىڭ يۈزلۈكى، ھوشۇقى.

— پۇت يۈرەك ئاغرىقىدىمۇ ئىشىشىدۇ. بىراق، سېنىڭ گېپىڭگە قارىغاندا م. نىڭ پۇتى يۈرىكىدىن ئەمەس، باشقا بىر سەۋەبتىن ئىشىشىغان. كىرىپ ھالىنى سوراپ چىقاي —

دەپ ئۇنىڭ ئۆيىگە كىردىم.

م. پۇتىنى كونا ياغلىق بىلەن ئوراپ، دىۋاندا يېتىپتۇ.

مېنى كۆرۈش بىلەن ئورنىدىن تۇردى.

— قارىساڭ ئاداش، مۇنۇ پۇتنىڭ ئەلىمى!

— نېمە بولغان؟

پىرئۇبىدى. ۋىشنىۋىسكى ماز دېگىنىنى بەردى. ئۈچ كۈندىن بېرى سۈركەۋاتىمەن، بىر تىيىنلىق پايدىسى يوق. — ئىككى قېتىم كۇپايە. مەن ئەتىگەن كىرىپ ھالىڭ. دىن خەۋەر ئالىمەن — دەپ چىقىپ كەتتىم.

ئەتىگەنلىكى كىرسەم م. نىڭ ئايالى ھويلىسىنى سۇ. يۇرۇۋېتىپتۇ.

— سىلەرنىڭ ئۆيگە كىرىمەن دەۋاتاتتى، چىقىدىمى؟ — ئۇنداق بولسا، نەگە كېتىدۇ. يىراققىغۇ كەتمىدى. يە باغقا چىقىمىكىن تاڭ — دەپ ئايال باغ تەرەپنى بويلا. دى. — ئەنە دېدىغۇ يىراققا كەتمىدى دەپ، ئۆزۈملىرىگە قاراپ يۈرۈپتۇ — دە.

م. ھاسا تاياق بىلەن كېلىپ، مېنىڭ بىلەن كۆرۈشتى. — ئاداش، ئىششىق تۈنۈگۈنكىگە نىسبەتەن خېلىلا قايتتى، — دېدى ئۇ سالام — سائەتتىن كېيىن، — سېنىڭ بۇ دوراڭنىڭ راستلا جېنى بار ئوخشايدۇ.

— بىكار تالغا چىقىپسەندە، زورۇقتۇرۇپ قويۇشنىڭ مۇمكىنغۇ، بۈگۈنچە ئۆيىدىن چىقماي دورا قىلغىنا!

— زېرىكتىم، ئاداش. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئوغلۇم مەكتەپ. كە كەتتى، چىقىپ سېنىڭ بىلەن بىر دەم پاراڭلىشاي دەپ... ھەر ھالدا مەن ئالمۇتغا قايتىچە م. نىڭ پۇتىدىكى ئىششىق تولۇق دېگۈدەك يېنىپ بولغانىدى. ئاڭلىشىمغا قارىغاندا م. مۇبادا نەۋرىلىرىدىن بىرەرسى سۇرۇلۇپ يە. قىلىپ قالسا ياكى باشقا بىر سەۋەب بىلەن زەخمىلەنسە، دەررۇ سۈيۈكنى دورا قىلىپ يۈرگىدەك. ئۇنىڭدا تۇرغان نېمە بار. ئاساسىي گەپ بالا — چاقا سالامەتلىكىنىڭ ياخشى بولۇشى. شۇنداق ئەمەسمۇ؟

بەزى — بەزىدە قوشنىلارنىڭ ئۆيلىرىگە نۆۋەت بىلەن كىرىپ ئەھۋال سوراش ئادىتىم بار. بۇ ئادىتىم ياخشىمۇ، يامانمۇ بىلمەيمەن. لېكىن ئۇنى ئۆزگەرتىشكە قۇدرىتىم يوق، ئۇنىڭ ئۈستىگە كىرمىسەم ئۇلارمۇ:

— يوقاپ كەتتىڭىزغۇ، كۆرۈنمەيسىزغۇ، — دەپ خاپا بولغاندەك قىلىدۇ. مۇشۇ يېقىندا ب. ئىسىملىك يەنە بىر قوشنىنىڭ ئۆيىگە كىردىم. ھەمىشە سەرەمجان تۇرىدىغان بۇ ئۆي بوسۇغىسىنى ئاتلىشىم بىلەن كۆڭلۈم بىر تۈرلۈك بولۇپ قالدى. ئايال كىشىنىڭ قولى تەگمىگەنلىكى بو. سۇغىدىلا كۆرۈنۈپ تۇراتتى. ب. نىڭ چىرايىنىڭ سۇنۇق. لۇقى، ئەتەك، نېمىشقىمۇ كىرگەندىمەن، دېدىم.

— بىر كېچە ئىچىدىلا ئىششىپ كەتتى...

— ئۆزلۈكىدىن بولىدىغان ئىش يوق، ئاداش، — دې. دىم. — دە مەن ئۆز تەخمىنلىرىمنى ئېيتتىم ۋە شۇ توغرىدا سىدا ئويلاشنى سورىدىم.

ئادەملەر قىزىق، مېنىڭ ئاغرىقىمنى ئۆزۈمدىن سورد. غىچە، دوختۇر بولغاندىن كېيىن ئۆزى تاپىمادۇ، دەپ دوق قىلىدۇ. ئاغرىقنى سوراپ بىلىش تېبابەتنىڭ بىرىنچى شەرتى. چۈنكى سوراڭ جەرياندا ھەممە نەرسە ئېنىقلە. نىدۇ.

— يە پۇتلاشقنىم، يە يىقىلغنىم يادىمدا يوق. كىم بىلىدۇ، تىرىك بەندە بولغاندىكىن، بەلكى... ئايالى، «يۈرىكىڭىزنىڭ ئاغرىقى پۇتىڭىزغا چۈشۈپ كەتكەن ئوخشايدۇ» دەيدۇ. يە شۇنداقمۇ؟

— يۈرەكتىن بولغاندا، پۇتۇڭ پاقالچاقلىرىڭ بىلەن قوشۇلۇپ ئىششىيدۇ. سېنىڭ پۇتۇڭدىكى ئىششىق تامامەن باشقا، سەن ئوبدانراق ئويلا. قىزىمنىڭ مەكتەپتىن كېلە. دىغان ۋاقتى بولدى. مەن كەچتە كىرىمەن، — دېدىم.

م. نىڭ ئۆيىگە كەچكى غىزادىن كېيىن كىردىم. — بۇنىڭدىن خېلى يىل ئىلگىرى سارتوقايدا ئۈچ — تۆتمىز يوغان بىر كۆتەكنى دۈگىلىتىپ كېتىپ باراتتۇق. نېمە سەۋەب بولدى، بىلمەيمەن، كۆتەك كەينىگە ياندى. شۇنداق قانچىمەن دەپ، مۇنۇ پۇتۇمنى قايرىۋالغان — دەپ م. ئۆز تارىخىنى سۆزلەشكە باشلىدى، — ئۇنىڭدىن كېيىن تالاي يىللار ئۆتتى. شۇنىڭ دەردى ئەمدى چىقىشى مۇمكىنمۇ؟

— ھە، مانا سەن تېخى ئۆز — ئۆزىدىنلا ئىششىپ كەتتى دەيسەن، — دېدىم، — ئۇ ۋاقىتتا سەن ياشراق ئىدىڭ. بۈگۈن بولسا يېشىڭ ئەللىك. كۈنلار يېڭىلىنىۋاتىدۇ. شۇندا ئۆلگەن كىلىكلار ئەمدى ئۆزىنى بىلدۈرۈۋاتىدۇ. ئەمدى مۇنداق قىل: ئاۋۇ تۆتىنچى سىنىپتا ئوقۇ. ۋاتقان ئوغلۇڭنى بىر قاچىغا سىيگۈز — دە، مۇنۇ پۇتۇڭدىكى ياغلىقنى چىلاپ تېڭىۋال. ياتىچە ئىككى قېتىم قىلساڭ، ياخشى بولاتتى. ئەتىگىچە ئۆزۈڭنى خېلىلا ياخشى ھېس قىلسەن.

— ئوڭايلا بىر نەرسىنى دېدىڭىزغۇ، — دەپ كۈلدى م. ئۆز ئادىتىچە، — بولدى، تۆت قېتىم بولسىمۇ قىلىمەن. بۇنى دوختۇرلار بىلمەيدىكەندە، بالىلىرىم شىپاخانىغا ئا.

— سىڭىل كۆرۈنمەيدىغۇ؟ — دېدىم ساھىبخانغا شۇنداق.
ھەلىك قاراپ، چۈنكى بولۇپمۇ ياشلار ئارىسىدا نېرى
ئولتۇر، بېرى ئولتۇر پات — پاتلا يۈز بېرىپ تۇرىدىغان
ئىشقا.

— قاراڭ ئاكا، بۈگۈن ئۈچ كۈن بولدى ئاشقازنى
ئاغرىپ بېشىنى كۆتۈرەلمەي ياتىدۇ — دېدى ب. سولغۇن
قىياپەتتە.

— دوختۇر چاقىرىمىدىڭلارمۇ؟

— چاقىردىم. دورىلارنى يېزىپ بەردى. بىراق كېلە-
نىڭىز ھېچ ئۇنىمايدۇ. كۆڭلى ئاختۇرۇلۇپ، ھېلىدىن ھېلى
كۆپۈك قۇسۇۋاتىدۇ.

— ئەجەب ئىش قىپسىلەردە ئۇكا، يېزىپ بەرگەن
دورنى ئالماي، رېتسىپلىرى قېنى، مەن كۆرەيچۇ.

ب. سېرۋانت ئۈستىدىن ئۈچ پارچە قەغەزنى ئېلىپ
ماڭا بەردى. ئوكۇل، تابلېتكا دورىلار، ئالماگېل، سېۋمۇ-
سېتن، مېتىلراسېن. بەزىلىرىنى بىلىمەن، بەزىلىرىنى ئاڭ-
لاپ كۆرمىگەن ئىكەنمەن. س. غا ئۇلارنىڭ قايسىسى
ياردەم بېرەلەيدىغانلىقىنى بىلمەيمەن.

— كېلىنىڭ مېھمانخانىغا چىققىدەك ئەھۋالى بار-
دۇ؟ — دېدىم ب. نىڭ كۆزلىرىگە تىك قاراپ.

— چىقار، — دەپ غۇدۇڭشىدى ب، — مەن كىرىپ دەپ
كۆرەي.

ب. كۆپ كېچىكمەي ئىچكىرىكى بۆلىمىدىن قىرىقلارغا
ئۆلىشىپ قالغان ئايالى س. نى باشلاپ چىقتى. بىچارە
ئايالنىڭ كۆزلىرى ئولتۇرۇشۇپ، چىرايى بەجايىكى، پات-
لانغان قېرىغىلا ئوخشاپ كېتىپتۇ. كۆرسە ھەر قانداق
ئادەمنىڭ ئىچى ئاغرىيدۇ.

— بۇ دورىلارنى ئىچىپ كۆرگەنمەن، — دېدى س.
مېنىڭ قولۇمدىكى رېتسىپلارغا قاراپ، — ئوكۇلنىمۇ ئال-
غان. بىراق، پايدىسىنى كۆرەلمىدىم. ئورگانىزمىمنى زە-
ھەرلىگەندىن باشقا ھېچ نەرسە بولمايۋاتىدۇ.

س. نىڭ گەپ قىلغىدەك خۇشمۇ، ماغدۇرىمۇ يوق.
ئىلاجىسىزلىقتىن ئالدىغا چىقىپ ئۆزىنى مەجبۇرلاپ
سۆزلەۋاتاتتى.

— بىر دورا بۇيرۇسام ئىچەمسىز كىنتاڭ؟ — دېدىم
ئېھتىياتچانلىق بىلەن.

— كۆكتات دورىمۇ؟

— ياق.

— يەنە قانداق دورا بار كىنتاڭ، — دېدى ئۇ قاشلىرىنى
سۈزۈشتۈرۈپ.

بىردىن ئېيتىشقا ئاغزىم بارماي، تۈكۈرۈكۈمنى يۇتۇپ
سەل تۇرۇپ قالدىم. كېيىن ئاستا يىراقتىن گەگىتىپ ئېيت-
تىم. ئۇنداق بولغىنى تۇغقانلاردىن بىرى يېڭى كىرگەن
كېلىنى بۆرىكىم ئاغرىۋاتىدۇ، دېسە، ئاۋۇ يەردە ئالما-
سىركىسى بار ئىچ دەپتۇ، بۇنى ئاڭلىغان كېلىن ئېگەر -
توقۇمنى قارىغا ئارتىپ، ئاتا - ئانىسىنىڭ ئۆيىگە يامان-
لاپ كېتىپتۇ.

يەنە بىر - بىرىمىزنى چۈشەنمەي، ئەنە شۇنداق كۆ-
ڭۈل ئاغرىقى چىقمىسۇن، دېگەندىم.

— ھېچبولمىغاندا ئەتىگەلىكى ئورنىڭىزدىن تۇرغاندىن
بىر قېتىم، كەچقۇرۇن يېتىش ئالدىدا بىر قېتىم.
— ئاشقازاننىڭ ئاغرىغىنىنى ئاز دەپ تۇمۇ تەگسە كې-
رەك. ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇنىڭدىن خېلى يىل ئىلگىرى ئۆپ-
كەمگە سوغ تېگىۋېتتى. ھەممىسىنى قوزغۇۋەتمەسە.

گېگىگە قارىغاندا س. سۈيۈكۈنى ئىچىشكە تەييار
مېنى خۇشال قىلىشمۇ شۇ. بۇ ئۆز جېنىغا ئېچىنىدىغان،
ھاياتىنى سۆيىدىغان، بىر كۈن بولسىمۇ كۈننىڭ سېرىقىنى
كۆرۈش ئىشتىياقىدىكى ئادەمنىڭ ئىشەنچى ئىدى. ئۇ ماڭا
خۇددى «ئەگەر داۋا بولىدىغانلا ئىش بولسا، ئېلىنىڭ
سۈتىنى ئىچىشكىمۇ تەييار» دەيدىغاندەك كۆرۈنىدى،
شۇنىڭ ئۈچۈن مەن ئەمدى ئىشەنچلىك سۆزلەشكە باش-
لىدىم:

— بىر ئاغىنەم ئۆپكەسىگە سوغ تەگكەندە شۇنىڭ
بىلەن كومپرىس ياساپ، چاپسان ساقىيىپ كەتكەنمەن.
يەنە بىر مىسال، 50 - يىللىرى مۇشۇ ئالەمدە بويى
ئىككى مېتىردىن ئېگىز ۋاسيا دېگەن بىر چېچەن يىگىتى
بار ئىدى. تونۇغانلار شۇ ۋاسيانى سىل كېسەل ئىكەن،
ھازىر ياش ئوغۇل بالىنىڭ ئالدى تەرىپىنى ئىچۈپتۇ
دەيتتى. دېمەك، بۇ سىزگە ھەممە جەھەتتىن باپ دورا
چىقتى. مېنىڭ گېيىمگە كىرىپ بۈگۈندىن باشلاپ، قېرى-
دىشىم، سىزنىڭ ھاياتىڭىزغا قەست قىلىدىغان مەن كىم
شۇنچە؟

— زەھەرلىنىپ قالمايىلا...!

— ياق.

— ئۆزىڭىزنى چىك تۇتۇڭ، ماڭا ئىشىنىڭ.

— نەچچە كۈن ئىچىمە بولار؟

— بۈگۈن ئۇنى كېسىپ ئېيتىشقا ئاجىزەمەن. چۈنكى تا بۈگۈنگىچە بۇ ئىش توغرىسىدا بىرەر كىتابتىمۇ يېزىلمە. ھەن، بېشىدىن ئۆتكۈزگەنلەر يوشۇرۇپ ئېيتقىلى ئۈنمەيدۇ، نومۇس قىلىدىغان ئوخشايدۇ. مېنىڭچە بولغاندا، نەچچە كۈن ئىچىشىڭىزنى ھايات بەلگىلەيدۇ. كۆز قورقۇ، قاق، قول باتۇر، سىز دېگەن ئۇشاق بالىلىق ئانا، سا- لامەت بولۇشىڭىز كېرەك.

س. قاشلىرىنى سۈزۈشتۈرۈپ، بېشىنى ئىرغاتتى.

— قىلىشىڭىز ئەنە، قىلىشىڭىز ئەنە، ماڭا نېمە؟

بۇ ئۆيدە يەنە ئولتۇرۇشنى ئورۇنسىز كۆردۈم — دە، خوشلىشىپ چىقىپ كەتتىم.

ب. نىڭ ئايالىدىن خەۋەر بولمىدى. ھالنى سوراپ قويماي، نېمە قىلىۋاتىدىكەن دەپ، يۈزى قېلىنلىق قېلىپ باردىم. بوسۇغىدىن ئاتلاپ ئۆز كۆزۈمگە ئۆزۈم ئىشەنمەي تۇرۇپ قالدىم. چۈنكى س. نىڭ چىرايى ئۆزگىرىپ، كۆزلىرى كۈلۈپ تۇراتتى.

— سىز بۇيرۇغان دورىنى ئىچىۋاتىمەن، ئاكا. راست، دەسلەپ بىر تۈرلۈك ئوڭايىسىز كۆرۈنۈپتۇ. كېيىن ئۆ- گىنىپ كەتتىم. كەينىدىنلا زاكۇسكىغا سوغۇق سۇ ئىچىۋا- تىمەن.

بىر ئاغىنىنىڭ كۈندە ئەتىگەنلىكى ئورنىدىن تۇرۇپ، كولونكىدىن مۇزدەك سۇ چىقىرىپ ئىچىپ، ئاشقازىنىمى داۋالۋالدىم، دېگەن گېپى يادىغا كېلىپ، س. نىڭ «زا- كۇسكىغا سوغۇق سۇ ئىچىۋاتىمەن» دېگىنىگە قارشىلىق بىلدۈرمىدىم.

— كۈنىگە قانچە قېتىم بولۇۋاتىدۇ؟

— ئىشەنمەسلىكىڭىز مۇمكىن؟ — دەپ س. مىيىقىدا كۈلدى، — سىزدىن نېمىسىنى يوشۇراي، ھەممىسىنى زايە قىلماي ئىچىۋاتىمەن، دېسەم ئاشۇرۇۋەتكەن بولمايمەن. ھازىر ئوبدان ئۆگىنىپ كەتتىم. 20 كۈن ئىچىشكە قارار قىلدىم. كېيىنكىسىنى سىز دېگەندەك ھايات بەلگىلەر بەلكى. تۆمۈمۈ كەتتى. ئۆپكەمدە بىر يەر سانجىغاندەك قىلاتتى، ئۇمۇ بېسىلدى. راست ئىككى كۈن ئىچىمىدىن شۇنداق خەپەرۈك ياندى — دە. قىسقىسى ئاكا، سىزگە بىر لەغمەن قەرز بولۇۋاتىمەن.

— بىر لەغمەن بىلەنلا ئاسان قۇتۇلماقچىمۇسەن؟

دەپ چىقىشىپ كۈلدى ب.

— لەغمەننىڭ چىغى چاغلىق قېرىندىشىم. سالامەتلى-

كىڭىزنىڭ تۈزۈلۈۋاتقانلىقى خۇشاللىق.

شۇنىڭدىن بۇيان ئۈچ يىل ئۆتتى. س. نىڭ چىرايى

باشقىچىلا ياشرىپ كەتتى. دوختۇرغا ماڭغىنىمۇ كۆر-

مەيسەن. ئۆزى ئېيتمايدۇ، لېكىن ئىچىشنى ھېلىغىچە

توختاتىدىغۇ دەيمەن.

مەدەت تىلەپ ئالدىمغا كەلمىگەن تونۇش — بىلىشلەر

قالمىغان بولسا كېرەك. ھ. ئىسىملىك ئوتتۇرىدىن ئېشىپ

قالغان بىر تونۇشۇم كەپتۇ. بۇ ئايالنىڭ گەدىنىگە قە-

چىشقاق چىقىپتۇ. ئۇنىڭغا قەرىقز يىلتىزىدىن ياسالغان

ماي بەردىم. بەختكە قارشى بۇ ماي قىچىشقاقنى قاتۇرغىنى

بىلەن ساقايتالمىدى. يەنە ئەدەپ ئايالنىڭ ئارامىنى بۇز-

دى. بۇنىڭدىن خېلى يىل ئىلگىرى كىمىدۇر بىرىدىن قولغا

چىققان تەمرەتكە شەكىلدىكى قىچىشقاقنى ئايدىڭدا ئول-

تۇرۇپ، ئالدى سۈيدۈك بىلەن يۇسا ناھايىتى پايدا قىل-

دىكەن، دېگەن گەپنى ئاڭلىغانىدىم. بۇ ئايالغا شۇنى ئېي-

تىشقا تەمىشلىپ ئۆزۈمنى تۇتۇۋالدىم. چۈنكى ئايال كىشى

ناھايىتى نازۇك كېلىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇ ئايال ئۆزىنى

سىلاپ — سىياپ يۈرىدىغان، سەللا ئىشتىن بوغۇزى

چۈشۈپ قالدىغان ئادىتى بار.

— سىڭلىم ئۆيۈڭلەردە ھەدىڭىزنىڭ يا سىڭلىڭىزنىڭ

نارەسىدە ئوغلى بارمۇ؟ — دەپ سورىدىم.

— نېمە بولدى؟ — دەپ جەكچىيىپ قارىدى.

— مۇشۇ جاھىل قىچىشقاقنى ئوغۇل بوۋاقنىڭ سۈي-

دۈكىدە بىر — ئىككى قېتىم يۇيۇپ باقامسىزكىن، دېمەكچى

ئىدىم.

ھ. شۇكىدە ئولتۇرۇپ قالدى.

— بۇنىڭ نېمە يامىنى بار، ئاخشىمى بىر — ئىككى

قېتىم يۇيىشىڭىز ئەتىگەنلىكى ئىشقا ئۆزىڭىزنى تۈزەپ

كەلمەمسىز.

ئۇ يە ماقۇل، يە ياق دېمىدى. بىراق، ئارىدىن ھەپتە

ئۆتۈپ ئۆيگە تېلېفون قىپتۇ.

— سىڭلىمنىڭ بوۋاق ئوغلىنىڭ ئالدى تەرىتى بىلەن

ئىككى قېتىم يۇيۇۋىدىم. قىچىشقاقنى تۆكۈۋەتتى. شۇ

چاغدا ئارتۇق گەپ قىلىپ قويغان بولسام كەچۈرۈك، —

دېدى.

— ئۇ ۋاقىتتا ئارتۇقچە گەپمۇ بولمىدى، بىراق يېڭىلىقنى خەۋەر قىلغىنىڭىزغا رەھمەت— دېدىم.

ئالدى سۈيۈك توغرىسىدىكى باپ بەك ئۈزۈرۈپ كەتتى. بىرنى يازسام يەنە بىر پاكىت قېلىۋاتىدۇ. بىزنىڭ ئۇيغۇرلارغا مۇنۇ — مۇنۇ ئاغرىقلارغا سۈيۈكنى ئىشلەتكەن، دەپ ئېيتىمىساڭ، ئۆزلىرى ئىجادىي ئىنتىلىپ ئىشلىگەن، مەي يەنە قانداق ئاغرىقلارغا دورا دەپ سورايدۇ. شۇڭا بەزى مۇھىم دېگەن نەرسىلەرگە تەپسىلىيەرەك توختالماي ئىلاج بولمىدى.

سۈيۈكنىڭ شىمالىق خۇسۇسىيىتى توغرىسىدا گەپ قىلغاندا، ئىختىيارسىز مۇنداق بىر ۋەقەنىمۇ سۆزلەپ بېرىشكە توغرا كېلىدۇ. بىر كۈنى ئۆيگە ر. ئىسىملىك ئوتتۇز بەش ياشلاردىكى بىر تونۇش ئايال كىرىپ كەپتۇ.

— تۆت ياشلىق قىزىمنىڭ قۇلقى ئاقىدۇ، سانجىپ ئاغرىيدۇ— دېدى ئۇ سەل سۈكۈتتىن كېيىن— تۆت كۈن بولدى، نېمە قىلارىمنى بىلمەيمەن، سىزنىڭ ئالدىڭىزغا كىردىم.

— دوختۇرغا بارمىدىڭىزمۇ؟

— بارمامدىغان، جېنىم ئاكا، بالامنىڭ جېنى قاقشاۋاتسا، دورا يېزىپ بەردى، شۇنى تېمىت دەيدۇ. ھاراق بىلەن كومپرىس قىل، دېدى، ھەممىسىنى قىلىۋاتىمەن. ئەمما ھېچبىر كارغا يارىمايۋاتىدۇ. ئەمدىكى ئۈمىد پەقەت سىزدە.

ئىلمىي تېبابەتتىن بىلىمى يوق ئادەمنىڭ، ئۆزىڭىز بىلىسىز، كۆز، قۇلاققا ئوخشاش ئادەمنىڭ نازۇك جايلىرى بىلەن ئوينىشىش مېنىڭچە بولغاندا جىنايەت، تاشقى ئاغرىقلار بولسا، باشقا گەپ.

— ئاقىدۇ دېدىڭىزمۇ؟— دېدىم سەل جىمجىتلىقتىن كېيىن.

— ئاقمامدىغان! ھەممىدىن سانجىشىدىغىنى جېنىم قىزىمنىڭ جېنىدىن ئۆتۈۋاتىدۇ، سانجىغاندا بىچارە قىزنىڭ ئونى چىقىپ كېتىدۇ.

— باش پىيازنى تېرىكىدىن ئۆتكۈزۈپ مېچىپ ئېلىنغان شىرىسىنى تامچىلىتىپ كۆرمىدىڭىزمۇ؟ ئۇمۇ ئاققان قۇلاقنى تازىلايتتى.

— جېنىم ئاكا، بورنى ئىسپىرت قۇيۇپ يۇمران بالە.

نىڭ قۇلقىنىڭ پەردىلىرىنى كۆيدۈرۈپ بولدۇم. ئەمدى ئۇنىڭغا ئاچچىق پىياز شىرىسىنى قۇيىمەن بولماقچى؟ ئانىنىڭ تەشۋىشى — ئەندىشىسىنى ياخشى چۈشىنىمەن. بورنى ئىسپىرتنى نورما بىلەن قۇيىمەن قىزنىڭ قۇلاق پەردىلىرى كۆيۈپ كەتمەيدۇ. ئەگەر ئۇ ئانا ئويلىغاندەك قۇلاق پەردىسىنى كۆيدۈرۈۋېتىدىغان بولسا، ئۇنى نېمىشقا ئىشلەپ چىقىرىدۇ، دوختۇرلار نېمىشقا تەۋسىيە قىلىدۇ؟ بورنى ئىسپىرتمۇ، پىياز شىرىسىمۇ بالا قۇلقىغا سەلبىي تەسىر قىلمايتتى. پىياز شىرىسى ئاغرىقنى باسالاتتى. مۇبادا ئىششىق بولسا چاپسان ئېغىز ئالدىراتتى. قۇلاق تازىلىناتتى. پىياز شىرىسىنى قۇلاققا چېلەكلەپ قۇيىمەن. دىن كېيىن.

لېكىن ر. نىڭ ھازىر ھېچ نەرسىنى چۈشەنگۈسى، ھېچنېمىگە ئىشەنگۈسى كەلمەيتتى. شۇنداق بولسىمۇ، ئۇنى ئۇنىڭغا سىلىقىدا سۆزلەشكە توغرا كېلەتتى.

— بۇ قىزىڭىزدىن چوڭ بالىڭىز باردۇ؟— دېدىم. — بار، ئۈچىنچى سىنىپتا ئوقۇۋاتىدۇ. ئۇنىڭ نېمىسىنى سوراۋاتسىز؟

— مانا شۇ ئوغلىڭىزنى ئىستاكەن قاتارلىق بىر پاكىز قاچىغا توسۇڭ. ئۆيۈڭلاردا دورا تېمىتىدىغان پېپىتكا بار. دۇ؟ پېپىتكا بىلەن ئىسسىق سۈيۈكتىن قىزىڭىزنىڭ ئاغرىقلىرىنى ئايرىۋاتقان قۇلقىغا، ھەر ئىككىسى ئاغرىسا ھەر ئىككىسىگە ئىككى تامچىدىن تېمىتىڭ. دە، پاختا تىقىپ قويۇڭ ۋە ياغلىق تاغدۇرۇپ قويۇڭ.

— بولامدۇ؟

— بولمايدىغان ئىشنى تەكلىپ قىلاتتىمۇ؟ بىزنىڭ ئۆيىدىن چىقىپلا ياتقىچە ئىككى قېتىم تېمىتىڭ. سۈيۈك يېڭى بولسۇن. ئىشەنچىم كامىلىكى، قىزىڭىز ئەتىگەچە ياخشى بولىدۇ. يەنە بىر ئېيتىپ قويدىغان نەرسە، قىز ناھايىتى قاتتىق ئۇخلايدۇ. خاتىرجەم بولۇڭ.

ر. باشقا باھانە — سەۋەبلەرنى ئېيتىپ مېنىڭ بىلەن تاكاللىشىپ ئولتۇرمىدى. ئەتىگەلىكى ئىشقا ماڭاي دەپ تەييارلىنىۋاتسام، تېلېفون جىرىڭلاپ كەتتى. تۇرۇپكىنى ئالسام:

— ئاكا كەچۈرمىسىز، ۋاقىتىڭىزنى ئېلىۋاتىمەن. قىز تېخىچە ئۇخلاۋاتىدۇ— دېدى.

— تۆت كۈن ئۇخلىمىغان بالىنى ئۇخلاتماي نېمە

دەك ئەھۋالى يوق.

— نېمە بولدى؟ — دەپ سورىدىم.

ئۇ تامىقىنى ئىشارە قىلغان ھالدا ئاران «ئاغرىۋاتە. دۇ» دېدى. ئىككى كۈندىن بېرى يە بىر يۇتۇم چاي ئە. چىپ، يە بىر چىشلەم نان يېمىگەن. ھەتتا تۈكۈرۈكنى يۇتۇشنىڭ قانچىلىك ئېغىر كېلىۋاتقانلىقىنى ئاران چۈشەندۈردى. كۆڭلى يېقىن ئۈچۈن مەدەت سوراپ ئالدىغا كەلگەن. لېكىن ئىش ئورنىدا ئۇنىڭغا مېنىڭ نېمە بېرىشىم مۇمكىن؟ ئىمكانىيەتنىڭ بولسا غامزىگۈل، چوشقا ياڭىقى قوۋزىقى ياكى ئېۋكالىپت تېپىپ قاينىتىپ ئىسسىق — ئىسسىق چايقا، دەپ مەسلىھەت بەردىم، ھېچبولمىغاندا قازان قۇرۇمى بىلەن تامىقىنى كۆتەرگۈزگەن دېدىم.

ئەمما، دەل شۇ دەقىقىلەردە مېنىڭ بۇ مەسلىھەتلىرىم ئۇنىڭ ئۈچۈن قۇرۇق گەپ ئىدى. ھازىر ئۇنىڭ ئۈچۈن قۇرۇق گەپتىن كۆرە، جېنىغا چاپسان ئەسقاتىدىغان دورا كېرەك. ئىشنى تاشلاپ ئۇنى ئۆيگە باشلاپ كېتىشكە يەنە بولمايتتى. چۈنكى تەرتىپ دېگەن تەرتىپ. ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇ ئاق قار، كۆك مۇزدا ئۇ مەن ئېيتقان شىپالىق گە. يىھلارنى نەدىن تاپىدۇ؟ شۇ خىل ئىككى تاش ئوتتۇردى. سىدا قېلىپ خىيال چېكىۋاتقاندا يادىغا سۇيىدۈك كەلدى. — سېنىڭ بۇ يەردە ئۆيۈڭمۇ يوق، يامان بوپتۇ، — دېدىم ئۇنىڭغا خەيرىخالىق بىلىدۈرۈپ، — بىر دورا ئېيتسام، كۆڭلۈك تارنامىدىكىنىڭ؟

— ئاكا، نېمە بولسا مەن تەييار! — دېدى ئۇ، — بۇ ئاغرىق جېنىمدىن يامان ئۆتۈپ كېتىپ بارىدۇ. مېنى توغرا چۈشىنىش، قاراڭا، بويۇن — قۇلاقلىرىمغا قوشۇلۇپ ئاغرىۋاتىدۇ. تىلىمنىڭ چۆرىسى خۇددى ھەرنىڭ چىشىغا ئوخشاپ قالدى.

— شۇنىڭ ئۈچۈن ساڭا جىددىي بىر دورا تەكلىپ قىلماقچىمەن. ھازىر ئۆتتۈر چۈشكەن ئۆيۈڭگە باردە، بىر ئىستاكناغا سۇيىدۈكنى ئېلىپ ئاغزىڭنى چايقا، ئىچ، ئەگەر پېيتىكا بولسا، قۇلىقىڭغا ئىككى — ئۈچ تامچە تېمىتۋەتە. سەك تېخىمۇ ياخشى. ئەگەر سۇ ئىچكۈك كەلسە مەيلى، بىراق تاماق يېمە. ئەتىگەنلىكى ئورنۇڭدىن تۇرۇپ يەنە ئىچ — دېدىم.

— ئەگەر دەردىمگە داۋا بولمىسا، — دەپ چىقىپ كەتەتتى. مەن ز. نى شۇنىڭ بىلەنلا قارىسىنى يوقىتىدۇ، دەپ

قىلىسىز، تەگمەك، — دېدىم جىددىي، — ئۇيغۇسى قانغاندا ئۆزىلا تۇرىدۇ. بىراق بۈگۈنمۇ شۇ دورىدىن ئۇنتۇماي ئۈچ — تۆت قېتىم تېمىتىڭ. چۈشەندىڭىزمۇ؟ كەچقۇرۇن ماڭا تېلېفون قىلىشنى ئۇنتۇماڭ.

— چۈشەندىم، ئاكا...

كەچكى غىزادىن كېيىن تېلېفون جىرىڭلاپ كەتتى.

— ئاكا، قايسى كۈنلىرى ۋاقتىڭىز بولار؟ — دېدى ر،

مەن ئۇنى ياخشى چۈشەندىم.

— ھېچ ئاۋارە بولماڭلار، قېرىنداش، — دېدىم سىلە.

قىدا، — سىلەرنىڭ بالاڭلار كىم، مېنىڭ بالام كىم؟ مېنىڭ ئۈچۈن ھەممە بالالارنىڭ خاتىرجەملىكى ئەلا.

— شۇندىمۇ ئاكا، قىزىمغا بىر مىنۇت بولسىمۇ ئارام.

لىق تىلەپ ئالدىڭىزغا كىرگىنىدە، چىرايلىق گېپىڭىز بىلەن يولغا سالىڭىز. مەسلىھىتىڭىزنى ئايىمىغىنىڭىز ئۈچۈن بېشىمىزدا كۆتەرگۈدەك بولۇۋاتىمىز. كىرىپ ھېچ بولمىغاندا قىزىمىزنىڭ خاتىرجەم ئويناۋاتقىنىنى كۆرۈپ چىقىپ كەتسىڭىزمۇ.

— بۇ باشقا گەپ، ھازىر ھەدەڭلار ئىككىيلەن كىردى.

مىز. بىراق، ھېچ نەرسىگە ئاۋارە بولماڭ.

كىرسەك قىز ھەقىقەتەنمۇ خاتىرجەم ئويناۋېتىپتۇ. ئۇنى كۆرۈپ خۇددى لاتارىيىدىن چوڭ نەرسە ئۇتۇۋالغاندەك خۇشال بولدۇم.

— ئۇنتۇماي، داۋالاشنى يەنە ئىككى — ئۈچ كۈن دا.

ۋاملاشتۇرۇڭ — دېدىم خوشلىشىۋېتىپ، قۇلاق ئىچىدە. كى سوغۇق تەگكەن يەرلەرنىڭ ھەممىسى ئۆز ئەسلىگە كەلسۇن.

— دېگىنىڭىزدەك بولىدۇ ئاكا، ھەممىسى ئۆزىمىز

ئۈچۈنمۇ.

ئەرزىمەس دورا بۇيرۇپ، يەنە بىر ئائىلىدە چوڭ ئابىرۇي قازاندىم. خۇدايىمىنىڭ شۇ دەرىجىدە يەتكۈزگەن گە رەھمەت.

بىر كۈنى، تېخى ئىش ئورنۇمدا ئىدىم. بۆلۈمگە 25 — 26 ياشلاردىكى ز. ئىسىملىك بىزنىڭ سابىق خادىمىمىز كىرىپ كەلدى. يۈزى ئىششىغان بولۇپ، كۆزلىرى كىر-تەيگەن، سالاملىشىپ بەرگەن قوللىرىدىن ئوت چىقىپ تۇراتتى. دەل شۇ دەقىقىدە ئۇنىڭ ھارارىتى يۇقىرى بو-لۇپ، بەدىنىنى بۇجىدە تەر بېسىپ تۇراتتى. سۆز قىلغە.

خاتا ئويلاپتىمەن. ئۇ ئىككىنچى كۈنى مىيىقىدا كۈلۈپ كىرىپ كەلدى.

مەن بىردىن ز. نىڭ كۆزلىرىگە، چىرايىغا تىكىلىدىم. سەۋەبى تۈنۈگۈن ئۇنىڭ كۆزلىرى ئولتۇرۇشۇپ، يۈزى ئىشىغاندەك كۆرۈنۈۋېدى. كالىپۇكلىرىنى گەز باغلاپ تۇراتتى. بۈگۈن پەقەت ئۇلارنىڭ يېرىم — يارتىسىلا قاپتۇ. — نېمە قىلىدىك، ئېيتقىنا ئەمدى؟ — دەپ سورىدىم.

— قايلىمەن، — دېدى ئۇ ئادەتتىكىدەك چاڭلىداپ سۆزلەپ ۋە قولۇمنى قاتتىق سىلكىدى، — سۈيۈكلىك دورىلىقى توغرىسىدا ئىلگىرى مەنمۇ ئاڭلىغان. لېكىن ئۇ. نىڭ مۇنچىلىك كۈچلۈك دورىلىقىنى خىيالىمغىمۇ كەلتۈر-مىگەن. تۈنۈگۈن ئۆيگە يەتكىچە كۆزۈم تۆت بولدى. سەۋەبى ئاغزىمدىن قويۇق شۆلگەي ئېقىپ، ئاپتوبۇستا ناھايىتى خىجالەتچىلىكتە قالدىم. پولىغا تۈكۈرۈشنىڭ ئورنى يوق. سىز ئېيتقاندەك، ئۆيگە كىرىپلا بىر ئىستا. كاننى يانچۇقۇمغا ئېلىپ باغقا چىقتىم. تەلىمىگە ئۆيدە ھېچكىم يوق ئىدى. ئازلا يېرىم بىر ئىستاكان چىقتى. پا. كىز پاخىنى چىلاپ قۇلىقىغا تىقتىم. دە، قالغىنىنى كۆ. تۇرۇپ ئېچىۋەتتىم. چاي ئۆتمىگەن گېلىمدىن ئۇ سىلىق ئۆتۈپ كەتتى. ئۆيگە كىردىم. دە، بېشىمنى يۈركەپ يې. تىۋالدىم. ئارىدىن 15 — 20 مىنۇتتەك ۋاقىت ئۆتۈپ ئۆ. زۇمنى تەڭشەپ كۆردۈم. ئۆزۈمدە خېلىلا يېنىكچىلىك سەزدىم. كېيىن ئورنۇمدىن تۇرۇپ، چاي ئېتىپ، بىر ئاپ. قۇرنى ئىچىۋېتىپ ياتتىم. سىز دېگەندەك ئاخشىمى يېتىشى ئالدىدا يەنە تالاغا چىقىپ، يەنە بىر ئىستاكان ئىچىپ كىردىم. ئەتىگەنلىكى ئەتىگەن ئويغىنىپ كەتتىم. دە، يەنە بىر ئىستاكان ئىچىپ كىرىپ ياتتىم. سائەت سەككىز گىچىلا ئۇخلاپتىمەن. ئاندىن ئورنۇمدىن تۇرۇپ كوچىغا چىقىش ئالدىدا، يېرىم ئىستاكاندەك بولىدىغۇ دەيمەن، كۆتۈرۈۋې. تىپ كەينىدىن بىر ئىستاكان سوغۇق سۇ ئىچتىم. ھاراق. تىنمۇ ئاچچىقمۇ نېمە؟

— ئاچچىقىنى نېمە قىلىسەن، ئەھۋالىڭنى ئېيتساڭچۇ؟ — شۇنى ئېيتىۋاتىمەنغۇ، مەسلەھەتلىرىڭگە رەھمەت، ئاكا. كېلىپ كۆك بازارنىڭ ئاشخانىسىغا كىردىم. دە، ئىككى تەخسە لەغمەننى يەپ، بۇ يەرگە كېلىشىم.

— بىراق، ئاچچىق — چۈچۈكتىن ئۆزۈڭنى تارت ما. قۇلمۇ؟ يەنە بىر ئېيتىدىغان نەرسە، ئىشنى شۇنىڭ بىلەنلا

پۇتتى قىلماي ئۆيۈڭگە بارغاندا يەنە داۋاملاشتۇر. ئېغە. زىڭدىكى، قىزىل ئۆڭىگە چىتتىكى سوغۇق تەگكەن يەرلەر. نىڭ بارلىقى ئۆز ئەسلىگە كەلسۇن، ماقۇلمۇ؟ — ئىچىۋەرسەمچۇ؟

— مېنىڭچە بولغاندا، ئۇنىڭ زىيىنى بولمىسا كېرەك. — ئاكا، بىر قىزىقى، قولدا بار نەرسىنىڭ قەدرىنى بىلىمەيدىكەنمىز. دە، سىز ئېيتىمىسىڭىز، يەنە نەچچە كۈن ئازابلىناتتىم؟ ئېيتقانلىرىڭىزنى چوقۇم ئورۇندايىمەن. گې. مورويىدىنمۇ سىزنىڭ مەسلەھەتلىرىڭىز بىلەن خوشلىشىۋېدىم. بۇنىڭ بىلەنمۇ خوشلىشىمەن. سىزگە كۆپتىن كۆپ رەھ. مەت، ئىجادىڭىزنىڭ تېخىمۇ كامال تېپىشىغا تىلەكداشمەن. بۇ باپ پىلاننىدىن خېلىلا ئۆزىراپ كەتتى. بىراق، بىر پاكىتنى ئېيتسام ئىككىنچىسى تېخىمۇ مۇھىمدەك كۆرۈنە. ۋاتىدۇ. مەقسەت بىرىگە بولمىسىمۇ بىرىگە سەۋەب بولۇپ قالار دەپ ئويلىدىم. ئىنسان ھاياتىدا نېمىلەر ئۇچراش. مايدۇ؟

قوشنام ت. قىرىقتىن ئاشقان ئادەم. قايسىدۇر بىر ئاۋتو بازىنىڭ تۆمۈرچىلىك سېخىدا ئىشلەيدۇ. ئىشتىمۇ، ئۆيدىمۇ تىنچمايدۇ، مېھماندوست. ئائىلىسىگە ياخشى غەمخورچى. كۆڭلۈمگە بىر ياقمايدىغان يېرى، يۈرىكى چىلاشقىچە ئىچمىسە، كۆڭلى ئەمەن تاپمايدۇ. نەچچە قېتىم مەسلەھەت بېرىپ كۆردۈم. ۋەدىسى ناھايىتى ياخشى. ئەمما بىر كۈنى ئاخشىمى ئايالى تېلېفون بېرىپتۇ.

— كامالىدىن ئاكا، ئىنىڭىزنىڭ قولى ئاغرىۋاتاتتى. بۈگۈن ئاغرىق كۈچىيىپ كەتتى. سىزنى كىرىپ كۆرۈپ باقمايدىكەن دەيدۇ.

بىر تەرەپتىن قوشنا، ئىككىنچى تەرەپتىن ئۆز ئىنىم. دەك كۆرۈپ يۈرگەن ئادەم. كىرىسەم بولاتتى. لېكىن، ئاغرىپ قالغان كۆڭلى يېقىن كىشىلەرنى كېچىسى تۇرماق، چۈشتىن كېيىن يوقلاش ئادىتىم يوق. ئۇنداق ئادەملەر ھالىدىن پەقەت چۈشكىچە خەۋەر ئالاتتىم. ئىككىنچىدىن، ت نى «ئاغرىقنى باھانە قىلىپ، ئالدىغا بىر بوتۇلكا تىك. لەپ قويۇپ مېنى كۈتۈۋاتىدۇ تاينىلىق» دەپ گۇمانلاند. دىم. شۇنىڭ ئۈچۈن ئايالغا:

— كەچۈرسىز، يېرىم كېچىدە ئاغرىق ئادەمنىڭ ئالدىغا كىرىش ئادىتىم يوق ئىدى. ئەتىگە كىرەي. دەپ قىسقىلا جاۋاب بەردىم. يېڭىلىمەيدىغان ئادەم، پۇتلاشمايدىغان

يەتتى. كەسپىي دوختۇرلارنىڭ بۇ دورىسى بىلەن ت. نىڭ قولى ھەرگىز ياخشى بولمايدۇ. بىرىنچىدىن، كۋارتىسى بىلەن قول ئوبدان كۆيگەن. ئىككىنچىدىن، ت. نىڭ بۇ قولغا راست سوغۇق تەگكەن. ئۇنى ھەممە كۆرۈپ بىلە-ۋاتىدۇ. لېكىن ئۇزاق يىللار بولغا تۇتۇپ ئىشلەيدىغان، ئۆزىنىڭ كونا ماشىنىسىنى ئارا-چوللا رېمونتلاپ زو-رۇققان قولى ھېچكىم چۈشەنمەيۋاتاتتى.

ئاغرىق ئۈستىخاندىن باشلىنىدۇ. بىر نەچچە ئاغرىق بىرلەشمىسىنى پەقەت مۇرەككەپ يەرلىك دورا بىلەنلا دا-ۋالىغىلى بولىدۇ. دۆلەت ئاغرىقخانىسىدا ئىشلەۋاتقان كەسپىي دوختۇرلار ماڭا ئوخشاش ئاددىي بىر تېۋىپنى «بارە، ئىشىڭنى قىل» دېيىشى تۇرغان گەپ. شۇنىڭ ئۈچۈن قوشنامىنىڭ كۆڭلىنى ياساپ قايتىشقا توغرا كەلدى. ئارىدىن ئىككى-ئۈچ كۈن ئۆتۈپ شەنبە كەلدى. ئۆيىدىكىلەر مېنىڭ ئاغرىقخانىغا ئاپىرىدىغان نەرسىلىرىمنى تەييارلاۋاتاتتى. تېلېفون جىرىڭلاپ قالدى، تۇرۇپكىنى ئالسام، ت. نىڭ ئايالى:

— كامالدىن ئاكا، سىزنى ئاۋارە بولۇپ يەنە ئاغرىق-خانىغا بېرىپ يۈرمىسۇن، دەپ تېلېفون قىلىۋاتىمەن،— دېدى ئۇ. — ئىنىڭىز ئاخىم ئۆيگە يېنىپ كەلدى. — چىقىرىۋېتىپتۇمۇ، يە ئۆزى كەپتەمۇ؟ — چىقىرىۋېتىپتۇ.

— رەھمەت، قېرىندىشىم، مەن ھازىر كىرىمەن. — يەمىچە بىرىنچى نۆۋەتتە ت. نىڭ قولىدىكى كۆيۈك ئەكسىنى پەسەيتىش، جاراھەتنى كۆرۈپ سۇ تېمىتىشنى توختىتىش، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۆزۈم يازدا قېرىقز يىلتىزدىن قاينىتىپ ياسىغان مايدىن (بۇ دورا كۆيۈكتە بىر نەچچە قېتىم سىناغان) بىر قۇتا ئېلىپ كىردىم. ت. نىڭ قولىنى كۆرۈپ ئىككى ھەپتىدىن ئوشۇقراق دوختۇرخانىدا يېتىپ داۋالاندى، دېگەنگە ھېچكىمنىڭ ئىشەنگۈسى كەل-مەيتتى. چۈنكى قولىدىكى ئىششىق شۇ پېتى، سۇ خۇددى پىشۇۋاتقان كاۋاپتەك ئېقىپ تۇراتتى.

12- ئاغرىقخانا خادىملىرى ئۇنى تېرە كېسەللىرى ئاغرىقخانىسىغا ئەۋەتىپتۇ، ئۇلار دورا سۈركەپ، ئورۇنسۇر باھانىسى بىلەن ئۆيگە قايتۇرۇپتۇ. ئېلىپ كىرگەن دورانى ئېرىتمەي، يىرگەنمەي، ئۇنىڭ قولىنى يۈزلۈكىدىن تارتىپ تا قولتۇقىغىچە دېگۈدەك مايلىدىم، جاراھەت شەلۋەرەپ، چېپىلداپ ئېقىپ تۇراتتى. جاراھەتنىڭ چۆرىسى خۇددى مۇنچاق تىزىپ قويغاندەك بۆرۈتمىلەر بىلەن قورشالغان.

تۇياق بولماس» راستتىنلا جېنى قاقشاپ چاقىرتقۇزغان ئىكەن؟ يېرىم كېچىدە «جىددىي قۇتقۇزۇش» ئېلىپ كە-تىپتۇ. قوشنا ئالدىدا قۇلايسىز ئەھۋالدا قاپتىمەن. كەمچە-لىكىمنى چۈشەندىم. ئەمما، ئىككى كۈن ئاغرىقخانىغا يە-تەلمىدىم. پەقەت ئۈچىنچى كۈنى ئالمۇتىنىڭ شەھەرلىك 12- ئاغرىقخانىسىنىڭ خىرۇرگىيا بۆلۈمىگە بېرىپ، قوش-نام ھالىدىن خەۋەر ئالدىم. ھەقىقەتەنمۇ قوشنامىنىڭ ھالى خاراب ئىكەن. ئوك قولىنىڭ يۈزلۈكىدىن تارتىپ تا جەيد-نىكىنىڭ ئۈستىگىچە پۈۋلەپ قويغاندەك ئىششىپ كېتىپتۇ. خۇددى كۆيگەندەك قاپقارا. ئۇنىڭ ئۈستىگە چېپىلداپ سۇ چىقىپ تۇراتتى. كونا بىتىنى تېخى يېڭىلا ئېلىۋېتىپ، يە-ئىلاشقا ئۈلگۈرمىگەن ئىكەن. بىرسى چاقىرتىۋاتىدۇ دې-گەندىن كېيىن ھەمىشە ئۆزى سوراپ چىقىپتۇ.

— بۇ قولىڭىزغا نېمە بولغانىدى؟ — دەپ سورىدىم. — تۇرۇپ-تۇرۇپلا ئاغرىپ قالاتتى. مەن ئۇنىڭغا ئانچە پەرۋا قىلىپ كەتمىگەن،— دەپ تارىخنى سۆزلەشكە باشلىدى قوشنام،— كېيىنكى كۈنلىرى يەنە ئاغرىپ بول-مىغاندىن كېيىن كارخانىنىڭ دوختۇرخانىسىغا مۇراجىئەت قىلىۋېدىم، ئۇلار ۋىشنىۋسكىي دېگەن مايىنى ياغلاپ، ئۈستىگە ئۈندەك ئاق دورىنى سېپىپ، ئۆيگە قايتۇرۇۋې-ۋىدى، شۇ كۈنى كېچىسىلا قولۇم ھۈپپىدە ئىششىپ، ئىككى-ئۈچ يېرىمدىن تېشىلدى-دە، سۇ ئېقىشقا باشلە-دى. ئاغرىققا چىدىماي يەنە دوختۇرغا يۈگۈردۈم. دوختۇر كۆرۈپ كۋارتىس قويۇشنى بۇيرۇدى. ئەتىسى ئەھۋالىم تېخىمۇ بەتەر بولدى. قولۇمنىڭ ئاستىغا داس قويۇپ ئولتۇردۇم. سىزگە تېلېفون قىلغاندا جېنىمنى قويدىغان يەر تاپالمايۋاتاتتىم، «جىددىي قۇتقۇزۇش» مۇشۇ يەرگە ئەكىلىپ تاپشۇردى. ئوكۇل سېلىۋاتىدۇ. پرىمۇچكا قىل-ۋاتىدۇ. بىراق پايدىسى كۆرۈنمەيۋاتىدۇ.

— دىئاگنوزنى نېمە دېدى؟ — سوغۇق ئۆتكەن دەيدۇ. تۈنۈگۈن ۋىراج «سىزنى تېرە كېسەللىرى ئاغرىقخانىسىغا ئەۋەتمىزىمىكەن» دەيدۇ. — بوپتۇ، سىز ھازىر مۇتەخەسسسلەرنىڭ قولىدىكى ئادەم، شۇلار ئاخىرىغا چىقارسۇن، ئۇلار ھېچ نەرسە قە-لالىمىسا مەن بار.

ئاغرىقخانىغا ئەتىسى يەنە كېلىپ قوشنامنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئالدىم. بىچارە تاڭنى كىرىپ قاقماي ئاتقۇرغانلى-قىنى ئېيتىپ زارلاندى. بېنت بىلەن تېڭىلغان قولىدىن خۇددى سۈزمە خالتىسىدەك سېرىق سۇ تېمىۋاتىدۇ. كۆزۈم

بۇنىڭدەك ئاغرىقنى ئىلگىرى كۆرمىگەنلىكتىن بىر تۇرۇپ ئۆز دورامغا ئىشەنگۈم كەلمەيتتى. ئىششىققا تەسىر قىلار. مۇ، كۆيۈكنى ياندۇرالايدۇ، دەيمەن. ئوپىراتسىيە قىلماق. چى بولغان جاراھەتنى مېنىڭدەك بىر ئاددىي تېۋىپنىڭ قايتۇرۇشى تەس ئىش.

— جاراھەت ئەمدى كەچ كىرگۈچە ئوچۇق تۇرسۇن، تاغماڭ، دېدىم مايلاپ ئولتۇرغاندا، دورىنى ئاخشام. لىققا يېتىش ئالدىدا يەنە مايلاپ، ماي سىڭدىغۇ، دېگەندە تېگىپ يېتىڭ، ئورۇن. كۆرپىنى بۇلغىمىسۇن، ئەتىگەن كىرىپ كۆرىمەن.

ت. نىڭ قولىدىن تەپچىرەپ ئېقىۋاتقان سۇ خېلىلا ئازىيىپتۇ. جاراھەتنىڭ چەت. چۆرىسى قېتىشقاندا كۆ. رۇندى. يەنە مايلىدىم. ئۈچىنچى كۈنى ئەتىگەن كىرسەم، قوشنام قولىنىڭ پەقەت ئىككى يېرىدىلا كۆز يېشىدەك مۆلدۈرلەپ سۇ چىقىپ تۇرۇپتۇ. قوشنامنىڭ چىرايىغا قان يۇڭۇرگەن. كۆزۈمگە ت. نىڭ قولىدىكى ئىششىقنىڭ خېلىلا چىكىنگەنلىكى چېلىقتى.

— ئۇكا، كۆرۈۋاتىمەن ئاغرىق ئىلگىرىكىگە نىسبەتەن خېلىلا بېسىلدى. كۆيۈكمۇ قايتتى. بىراق، مېنىڭچە بول. قاندا قولىنىڭ زەخمىسى چوڭقۇرىدا، ئۇنى پەقەت مۇنۇ دورا بىلەن يېڭىش تەس. پەمىچە قولىڭىزدا ئۇزاق يىل تۇتقان بولغىنىڭ، سوغۇق تۆمۈرنىڭ زەخمىسى ئېغىرراق. مۇشۇنىڭ بىلەنلا بولدى قىلساق، ئاز كۈن ئۆتمەي قولى. ئىزىنىڭ يەنە ئاغرىشى تۇرغان گەپ.

ت. مېنى نېمە دەرەككەن دېگەندەك قاشلىرىنى سۇ. زۇشتۇرۇپ شۇك ئولتۇرىدۇ. ئايالىنىڭ قۇلقىمۇ دىڭ.

— ئۆزىڭىز بىلىسىز، ھەركىمنىڭ سالامەتلىكى پەقەت ئۆزى ئۈچۈن قىممەت، دەپ ئاستا سۆزۈمنى داۋاملاشتۇردۇم، مېنىڭ تەكلىپىم، ئەمدى ئاۋۇ بەشىنچى سىنىپتا ئوقۇۋاتقان ئوغۇللارنىڭ سۈيۈكلىكى بولۇپ كەتكەندەك بىر قانچىغا يىغىپ، سەل ئىللىتىپ چىت قاتارلىق لاتىدا تېڭىڭ، ھازىرچە كۈنىگە ئىككى قېتىم يېتىدۇ. كۈنىگە ئىككى قې. تىم، ئەتىگەنلىكى ئورنىڭىزدىن تۇرۇپ ۋە چۈشتىن كېيىن بىر قېتىم ئىچىڭىزدىن چۈشكەن ئىلھان سۇنى تولۇق ئ. چىسىز. پەقەت شۇنداق ئىككى تەرەپلىمە دورا قىلغاندىلا بۇ ئاغرىقنى يېڭىشىمىز مۇمكىن. مېنىڭ گېپىمنى ئاڭلاپ ت. نىڭ چىرايى بىر تۈرلۈك بولۇپ كەتتى.

— قانداق؟
— ئىچىش شەرتىمە ئاكا؟

— مەن پەقەت بولىدىغان ئىشنى ئېيتىۋاتىمەن. ئىخ. تىيار ئۆزىڭىزدە. ساقىيىش نىيىتىڭىز بولسا، مېنىڭ تەل. پىمىنى ئورۇندىشىڭىز شەرت.

— بولىدۇ! — دېدى سەل سۈكۈتتىن كېيىن، — كۈنىگە ئىككى قېتىمغۇ؟
— توپتوغرا!

ئەتىسى ئەتىگەن كىرسەم ئەر. ئايال ئىككىسىنىڭ چىرايى ئوچۇق، ئادەتتىكىدەك ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ، ئىللىق قارشى ئېلىشتى. مېنى كۈتۈپ ئولتۇرۇشقانىكەن. ت. نىڭ قولىدىكى ئىششىق سېزىلەرلىك دەرىجىدە قاي. تېپتۇ. ياخشى ئۇخلىغان.

ھەر ھالدا ئىككى ھەپتىدىن ئوشۇقراق ئاغرىغاندا داۋالانىپ ئىلگىرى باقمىغان ئىش. بىر كېچىدە كۆڭۈل. دىكىدەك نەتىجە بېرىپتۇ. ھەر ھالدا بىر ھەپتىدىن كېيىن ت. نىڭ ئىشقا چىقىشىغا بولاتتى.

— ئاخىرقى تەلەپ. دېدىم تىراپىۋىتىغا بېرىش ئۈچۈن تەييارلىنىۋاتقان ت. غا. ئۇ يەنە نېمە، دېگەندەك لايىدە قىلىپ كۆزۈمگە قارىدى.

— بىر يىل ھاراق. شارابتىن ئېرى بولسىز، بولمىسا ئاغرىق يەنە چوقۇم قوزغىلىدۇ. يەنە بىر گەپ، ئوبدانراق بىلىدىغان بىر موللىغا بېرىپ ئوقۇتۇپتەڭ.

— ئاكا، ھەممىسى ئۆزۈم ئۈچۈنغۇ، دېگىنىڭىزنى قە. لىمەن، — دېدى ت جىددىي ئاھاڭدا.

ئاخشى ت. بىزنىڭ ئۆيگە ئىككى پاچكا تاماكا كۆ. تۇرۇپ كىرىپتۇ:

— ئاكا، تىراپىۋىت داۋالانىش ۋاقتىنى يەنە بىر ھەپتە ئۇزارتىپ بەردى. سىز دېگەندەك موللىغا باردىم. كۆر. سىتۇبىدىم. «بۇ يۇمۇر يارىسىغۇ. بىلىدىغان بىرى داۋا. لايتۇ. دە، دېدى. سىزنى ئېيتىم، راست بىلىدىغان ئادەم ئىكەن. مەن ئوقۇپ دەم سېلىپ قويماي، تېگىدىكى زە. خىملەر تېخىمۇ چاپسان ساقايسۇن» دەپ خۇددى سىز ئېيتقانلارنى تەكىرارلىدى.

مەن يەنە بىر مۇسۇلمان بەندىسىگە ساۋابلىق ئىش قىلغىنىم ئۈچۈن خۇشال بولۇپ ت. بەرگەن «قازاقى. تان» سىگارىتىنى ئاچتىم.

1993 - يىلى ئالمۇتىدا نەشر قىلىنغان «شېئالىق يۈز ئون گە. يىاھ» ناملىق كىتابتىن نەشرگە تەييارلاندى.

نەشرگە تەييارلىغۇچى: ئابلىز ئورخۇن

«ھۈھەررىرى: خۇرسەنئاي مەھمۇتىن»

ئۇيغۇر تىلىدىكى «رەك» سۆزىنىڭ سېھىرگەرلىك ئۇقۇمى بىلەن باغلىنىشچانلىقى

ئىمىنجان ئابدۇرېھىم

«خى» دېگەن كىتابتا «شامان دىنى رەڭلەرنىڭ سېھرى كۈچىدىن پايدىلانغان، ئۇنىڭدىكى تۇغ - ئەلەملەر قىزىل، كۆك، ئاق، قارىدىن ئىبارەت تۆت خىل رەڭدە بولۇپ، بۇ تۆت رەڭ شەرق، جەنۇب، غەرب، شىمالدىكى روھلارغا ۋەكىللىك قىلاتتى. پېرىخونلار ئۇزۇن چاچ قويۇپ، ئۇچۇلۇك شەكىلدىكى ئاق ياكى كۆك تۇماق كىيەتتى. پېرىخونلۇق پائالىيەتلىرىنى ئېلىپ بارغاندا ئايالچە كۆڭلەك كىيەتتى» ② دېيىلگەن. ئۇيغۇرلار شامان دىنى ئېتىقادى شارائىتىدا تۈرلۈك سېھىرگەرلىك پائالىيەتلىرى ئىشلەپچىقىرىش، تۇرمۇش ۋە ئۆزىنىڭ روھى بىلەن بىر - لەشتۈرۈلگەنىدى. بۇ ھەقتىكى مەلۇماتلار ئۇيغۇرچە، خەنزۇچە، ئەرەبچە ۋە پارىسچە قەدىمكى ئەسەرلەردە كۆپ ئۇچرايدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە شامان دىنى تەبىئەت كۈچلەرنى بويىسۇندۇرۇپ ۋە ئۇلارغا تەسىر كۆرسىتىشنى مەقسەت قىلغان بىر يۈرۈش سېھىرگەرلىك سىستېمىسىغا ئىگە دىن بولۇپ، ھازىرغىچە ئۇيغۇرلاردا ساقلىنىۋاتقان سېھىرگەرلىك پائالىيەتلىرىنىڭ كۆپ قىسمىنىڭ شامان دىنى ئېتىقادىغا ئالاقىدار ئىكەنلىكىنى بايقايمىز.

ھازىرغىچە بىزگە يېتىپ كەلگەن ئۇيغۇرلارنىڭ رەك تارىخىغا ئائىت مەنبەلەرگە ئاساسلانغاندا، قەدىمكى ئۇيغۇرلاردىكى پېرىخونلار ئۆزلىرىنىڭ دىنىي چۈشەنچىلەرنى ئىپادىلەشتە رەڭنىڭ سېھرىي كۈچىدىن ئۈنۈملۈك پايدىلانغان. مەسىلەن: «ئۇيغۇر خەلق ئەدەبىياتى جەۋھەرلىرى» دېگەن كىتابنىڭ «باخشى، پېرىخونلارنىڭ بايانى» دا «رەمەل كىتاب كۆرۈپ، كېسەلنىڭ ئاكسىغا

«ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئىزاھلىق لۇغەتى» دە رەك سۆزىگە «سېھىر نەرسىنىڭ يۈزىگە بوياش ئۈچۈن ئىشلىتىدىغان ماددا؛ بوياق - نەرسىلەرنى بويادىغان بوياق، سىر؛ تۈس - شەيىلەرنىڭ ئوچۇق - يورۇق، ئاق، قارا، ھەر خىل قىياپەتلىرى؛ رەك - چىراي، رەك - ھىيلە - مكىر» دېگەندەك ئىزاھلار بېرىلگەن. مۇشۇنىڭدىن چىقىپ تۇرۇپتۇكى، ئۇيغۇر تىلىدىكى «رەك» سۆزىنىڭ سىر، رەك، ھىيلە - مكىر، سىرلىق دېگەندەك مەنىلىرى بار.

دېمەك، رەك بىر سىرلىق نەرسە، سىرلىق نەرسە ئا - دەمگە سېھرىي پەيدا قىلىشنىڭ ئاساسى. تۆۋەندە بۇ ھەقتە تارىختىن ئاز - تولا گەپ ئېچىپ باقايلى:

1. رەك ۋە سېھىرگەرلىك

«شىنجاڭدىكى قەدىمكى ئاھالە سىرتىن كەلگەن. دىن تارقىلىشتىن ئىلگىرى يەرلىك دىن ۋە ئىپتىدائىي دىن ئا - ساسىدا پەيدا بولغان شامان دىنىغا ئېتىقاد قىلغان. شىنجاڭدىكى بەزى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئىپتىدائىي دىن ۋە شامان دىنىنىڭ قاراشلىرى ۋە ئادەتلىرى ھازىرغا قەدەر ئوخشاش بولمىغان دەرىجىدە ساقلاپ قېلىنىۋاتىدۇ» ①. ئىپتىدائىي جەمئىيەتتە ئىنسانلارنىڭ تەبىئەت دۇنياسىنى بىلىش، چۈشىنىش ناھايىتى چەكلىك بولغان. لېكىن، تەبىئەت دۇنياسىدا سادىر بولغان «تاساددىپىي توغرا كېلىپ قېلىش» «ئوخشىشىپ قېلىش» لارنى تەبىئەت دۇنياسىدىن ھالقىغان ئىلاھىي كۈچكە باغلاپ چۈشەنەتتى. «شىنجاڭدىكى دىنلارنىڭ ئۆزگىرىش تارىخى»

«سىلىنىڭ ئىنلىرىغا سوغۇقتىن شامال دارىپتۇ، بىر قارا توخۇغا دۇئا ئوقۇتسالا، چارشەنبە ئاخشىمى 14 ئويۇن پېرە ئويناتسالا» دېيىلگەن. بۇ يەردە رەممال «قارا تو-خۇ» دېيىش ئارقىلىق پېرىخونلۇق مەزمۇنىنى تېخىمۇ سېھىرلەشتۈرگەن.

تۇخۇم ئۇيغۇر ئىشقىي سېھىرگەرلىكتە كۆپرەك ئىش-لىتىلگەن دورىلارنىڭ بىرىدۇر، خەلق ئىشەنچلىرىگە ئا-ساسلانغاندا «قارا مېكىيان جۈمە كۈنىدە كاكىلىغان تۇ-خۇمنىڭ سېھىرى قۇۋۋىتى كۈچلۈك بولۇپ...» خەلق ئا-رىسىدىكى «باخشى»، «پېرىخون»، «جىنىكەش»، «ئىسىستقۇچى»، «خادا» دەپ ئاتىلىۋاتقان سېھىرگەرلەر «قارا مېكىيان» دەپ «قارا»لىق تۈسىنى كۈچەيتىپ كىشىلەردە سىرلىق تۇيغۇنى پەيدا قىلىپ سېھىرگەرلىك قىلغان. بۇمۇ ئۇيغۇرلارنىڭ تارىختا «قارا رەڭ»نى ئۇ-لۇغلاش چۈشەنچىلىرىنىڭ ئەكس ئېتىشىدۇر. رەڭگە باغ-لىنىشلىق سېھىرگەرلىكنىڭ ئالامەتلىرىنى ئىزدەپ تېپىش تەس ئەمەس.

«شامانلار مەنىۋى ئىمتىيازلىرىنى ئۇسسۇل - مۇزىكا، شېئىر، قوشاقلارنىڭ سېھىرى كۈچى ئارقىلىق كۆرسىتە-تى.» بۇ ھەقتە «ئوغۇزنامە»دە ... «ئوغۇز خاقان چوڭ چېدىردا (ئوڭ تەرەپكە) قىرىق غۇلاچلىق ئۇزۇن بىر ياغاچنى قاداققۇزدى. ئۇنىڭ ئۇچىغا بىر ئالتۇن توخۇنى باغلىدى (ئاستى)، ئۇنىڭ تۈۋىگە بىر ئاق قوينى باغلىدى، (سول تەرەپكە) قىرىق غۇلاچلىق ئۇزۇن بىر قارا باغلى-دى» دېيىلگەن. بۇ يەردە ئېيتىلىۋاتقان «قارا قوي» «قارا» چۈشەنچىلىرى ئەلۋەتتە بەلگىلىك ئىچكى مەزمۇن بىلەن باغلانغان ۋە قۇرۇلتاينىڭ كەيپىياتىنى سىرلىقلاش-تۇرۇش رولىنى ئوينىغان. مانا بۇنىڭ ئۆزى بىر رەڭ سېھىرگەرلىكىدىن ئىبارەت. «ئىپتىدائىي دەۋرلەردە گۈ-زەللىك ئېلېمېنتلىرى دىنىي سېھىرگەرلىك ئېلېمېنتلىرى بىلەن قوشۇلۇپ مۇراسىملارنىڭ پىسخىكىلىق رولىنى كۈ-چەيتكەن»، خۇددى ياپونىيىلىك تەتقىقاتچى چىن يۇفۇ ئېيتقاندا «ئاق ۋە قارا رەڭلەر باقىي ئالەمنىڭ ۋە ئۆ-لۈمنىڭ سىمۋولى بولۇش بىلەن بىللە چەكسىز سېھىرگەر-لىك خاراكتېرىگە ئىگە» يۇقىرىقى مىساللاردىن ئېنىق

كۆرۈۋالالايمىزكى، رەڭ-ئۇيغۇرلارنىڭ ئەنئەنىۋى ئېھىدا بىر خىل سېھىرى كۈچتىن ئىبارەت.

2. رەڭ ۋە سىرچىلىق

سىرچىلىق كەسپى ئۇيغۇرلار ئۇزاق تارىختىن بۇيان قوللىنىپ كېلىۋاتقان ھۈنەر - كەسپلەرنىڭ بىرى. ئەج-دادلىرىمىز تارىختىن بۇيان سىر ئارقىلىق بېزەشكە تې-گىشلىك بۇيۇملارنى سىرلاپ، كۆركەملەشتۈرۈپ كەلگەن. ئۇيغۇرلاردىكى سىرچىلىق كەسپىنىڭ تارىخى ناھايىتى ئۇزاق دېيىشكە بولىدۇ. مەھمۇد قەشقىرى «تۈركىي تىللار دىۋانى»نىڭ 1 - تومىدا «سىر» «sir» چىنىقلا قاجىنى نەقىشلەپ سىرلايدىغان بىر خىل يېلىملىق بويلاق، سىرلىق ئايلاق (قاچا) دەپ تىلغا ئالغان.

«1980 - يىلى كىرورەندىكى قەدىمكى ئارخېئولوگ-يىلىك تەكشۈرۈشتە قېزىۋېلىنغان سىرلانغان قاچا ياغاچتىن ياسالغان بولۇپ، ئۈستىگە قىزىل، قارا، پوررەڭ قاتارلىق سىرلار بىلەن گۈل - گىياھلارنىڭ شەكلى سىزىلغان. بۇ قاچا سېسىقلىق، پارقىراق بولۇپ، يۇقىرى تېخنىكىلىق ماھارەت كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ.» بۇنىڭدىن كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇكى، ئۇيغۇرلارنىڭ سىرچىلىق ھۈنرى ئۇزاق تا-رىخقا ئىگە. سىرچىلىق ھۈنرى ھەر خىل رەڭلىك سىر ئارقىلىق «ھۈنەر» قىلىدىغان كەسپ بولۇپ، ئۇنىڭ ئىشلىتىدىغان ماتېرىياللىرى سىر «رەڭ» بولغانلىقى ئۇ-چۇن ئۇ باشقا كەسپلەردىن ئۆزىنىڭ ئالاھىدىلىكى بىلەن زور دەرىجىدە پەرقلىنىپ، كىشىلەرگە بىر خىل سىرلىق تۇيغۇ بېرىدۇ.

بىز يۇقىرىدا ئېيتقاندا «سىر» دېگەن بۇ سۆز ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىدا ئىككى خىل مەنىگە ئىگە بولۇپ، بىرى سىرچىلىقتا زىننەتلەشكە ئىشلىتىدىغان رەڭلەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ. يەنە بىرى يوشۇرۇن، ئاجايىپ غەيرىي، ئوقىلى بولمايدىغان قورقۇنچلۇق دېگەندەك مەنىلەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئۇيغۇرلار تىلىدىكى «سېھىر-گەرلىك» دېگەن سۆز بىلەن «سىر» ۋە «سىرلىق» دېگەن سۆزلەرنىڭ مەنى - مەزمۇنلىرى بىر - بىرىگە يېقىن كېلىدۇ، دەپ ئېيتىشقا بولىدۇ. چۈنكى سېھىرگەرلىكنىڭ قىلغان سېھىرگەرلىكى دائىم بىزگە بىر سىر بولۇپ تۇيۇ-

دىغان بولساق، ئۇيغۇر تىلىدىكى رەك، سىر، سىرلىق، سېھىرگەرلىك دېگەن سۆزنىڭ مۇئەييەن ئىچكى باغلىنىش-لىققا ئىگە ئىكەنلىكىمىزنى كۆرۈۋالالايمىز.

ئىزاھات:

① گۇۋۇيۈەن ئاخبارات ئىشخانىسى: «شىنجاڭنىڭ تارىخى ۋە تەرەققىياتى» ناملىق ئاق تاشلىق كىتاب، ئۈرۈمچى كەچلىك گېزىتى، 2003 - يىل 5 - ئاينىڭ 3 - كۈنىدىكى سانى، 2 - بەت.

② لى جىنشىن: «شىنجاڭدىكى دىنلارنىڭ ئۆزگىرىش تارىخى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 2003 - يىل خەنزۇچە نەشرى، 45 - ، 46 - بەتلەر.

③ گونىنارىيەلىك (شۋېتسىيە): «ئۇيغۇر خەلق ئەدەبىياتى جەۋھەرلىرى»، مىللەتلەر نەشرىياتى ئۇيغۇرچە نەشرى 300 - بەت.

④ ئەنۋەر سەمەت غەربىي: «ئۇيغۇرلاردا ئىشقىي سېھىرگەر-لىك» شىنجاڭ پېداگوگىكا ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلمىي ژۇرنىلى (ئىجتىمائىي پەن قىسمى) 2003 - يىل 1 - ئاينىڭ سان، 61 - بەت.

⑤ ئىمىن تۇرسۇن: «قەدىمكى ئۇيغۇرلار مەدەنىيىتى» شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 2000 - يىل نەشرى، 91 - بەت.

⑥ M. D ئۇگرتوۋىچ (سابىق سوۋېت ئىتتىپاقى): «دىن پىسخولوگىيىسى» ئىجتىمائىي پەن ئەسەرلىرى نەشرىياتى، 1989 - يىل خەنزۇچە نەشرى، 158 - بەت.

⑦ جوزكازوئو (ياپونىيە): «رەك تارىخى بايانلىرى» جېجياڭ گۈزەل سەنئەت نەشرىياتى، 1991 - يىلى خەنزۇچە نەشرى، 1 - بەت.

⑧ ۋاڭ بىڭخۇا: «شىنجاڭ تارىخىي مەدەنىيىتى مىراسلىرى»، شىنجاڭ گۈزەل سەنئەت، فوتو سۈرەت نەشرىياتى، 1999 - يىل، خەنزۇچە نەشرى، 70 - بەت.

⑨ خارالد برىئام (گېرمانىيە): «رەكنىڭ سېھىرىي كۈچى» ئەنخۇي خەلق نەشرىياتى، 2003 - يىل خەنزۇچە نەشرى، 214 - بەت.

(ئاپتور: شىنجاڭ سەنئەت ئىنستىتۇتىدا)

مۇھەررىرى: خۇرسەنئاي مەھمۇت

بىلدۈرگۈ

«مىراس» ژۇرنىلىنىڭ 2005 - يىللىق سانلىرىغا ۋاقىتدا مۇشتەرى بولالمىغانلار تەھرىر بۆلۈمىمىز بىلەن بىۋاسىتە ئالاقە-لاشسا بولىدۇ.

تېلېفون نومۇرىمىز: 4554017 — 0991

لىدۇ (ئەلۋەتتە، بۇ يەنىمۇ ئىلگىرىلىگەن ھالدا تەتقىق قىلىشقا تېگىشلىك مەسىلە).

ھازىرقى زامان رەك ئىلمىنىڭ قارىشى بويىچە، ئەگەر بىر تەخسىنىڭ يۈزىنى تەك نىسبەتتىكى يەتتە خىل رەك (قىزىل، كاۋا چېچىكى، سېرىق، يېشىل، چەچرەك، كۆك، سۆسۈن) بىلەن بويلاپ، ئۇنى تېز سۈرئەتتە پىرقىراتساق بۇ تەخسە ئاق بولۇپ كۆرۈنىدۇ. يەنە يۇقىرىقى يەتتە رەك نۇرىنى ئۆزئارا قوشساق ئاق نۇر كېلىپ چىقىدۇ (ئەگەر يۇقىرىقى يەتتە خىل بويلاقنى قوشساق قارا رەك كېلىپ چىقىدۇ). مانا مۇشۇنىڭ ئۆزىمۇ بىر «سېھىرگەرلىك» تىن ئىبارەت. يۇقىرىقى مىساللارغا ئاساسلانغاندا، ئۇيغۇرلار-نىڭ سىرچىلىق ھۈنىرىنىڭ (كەسپىنىڭ) ئەسلىي بىر «رەك سېھىرگەرلىك» ھۈنىرى ئىكەنلىكىگە گۇمان قىلالايمىز. دېمەك، رەك — سېھىرگەرلىك بىلەن زىچ باغلىنىشلىق سىرلىق دۇنيا.

يۇقىرىدىن باشقا ھازىرقى زامان روھىي ئانالىز ئىلمى-نىڭ نەتىجىلىرىدىن قارىغاندا «ھازىرقى ئىنسانلار مېڭىسى پەقەت يوقلۇقتىن بارلىققا كەلگەن ياكى ھېچنەرسە يېزىل-مىغان ئاق قەغەز ئەمەس، بەلكى ئىپتىدائىي ئىنسانلارنىڭ ھۈجەيرە ئىرسىيەتلىرى ئاساسىدا بارلىققا كەلگەن. چوڭ مېڭىمىزنىڭ مەركىزىي قىسمىدا ئىپتىدائىي ئىنسانلارنىڭ خاتىرە ئىزى ساقلانغان بولۇپ، ئۇ بىزنىڭ ھەر خىل قىل-مىشلىرىمىزدا، پىسخىكىلىق ئەكس ئەتتۈرۈشمىزدە، تە-پەككۈر قۇرۇلمىمىزدا سۈرەت ۋە خىيالىمىزدا دائىم ئىپ-ادىلىنىپ تۇرىدۇ. بۇ ئىپتىدائىي تەسىراتلار رەڭنى ئۆز-ئ-چىگە ئالغان بولۇپ، ئىنسانلارنىڭ ھاياتقا، تەبىئەتكە، مە-دەنىيەتكە بولغان ھېس-تۇيغۇلىرى بىلەن دەۋرگە ئەگ-شەپ، رەك بىلەن چىڭ باغلىنىپ كەتكەن بولىدۇ». بىز كۈندىلىك تۇرمۇشىمىزدا بەزى رەڭلەرنى ياخشى كۆرىمىز، بەزى رەڭلەرنى ياخشى كۆرمەيمىز. بۇنىڭ نېمە ئۈچۈن شۇنداقلىقىنى ئاسانلىقچە بىلەلمەيمىز، بۇمۇ بىزگە نىسبە-تەن بىر سىردىن ئىبارەت.

تېخىمۇ ئېنىقراق قىلىپ ئېيتقاندا، شۇنى بىلىش كېرەك-كى، «رەك سېزىنىڭ تېنىمىزدىكى فىزىئولوگىيىلىك، فە-زىكىلىق جەريانلارغا ئاساسەن بىزنىڭ پىسخىكىمىز بىلەن چەمبەرچاس باغلانغان بولىدۇ». رەك ئەنە شۇنداق بىر سىرلىق نەرسىدۇر. دېمەك، يۇقىرىقىلارنى خۇلاسىە قىل-

ئەكرەم سېتىۋالدى لەتسىلىسى

ھۈنەر

مومام قورۇسىدا كېسەك قۇيدۇرۇپتۇ. چۈشتە بىر كورا
ئەتكەن چاي بىلەن ئۈچ چوڭ نان قويسا، كېسەكچى
ھەممىنى يەۋىتىپتۇ. مومام كېسەكچىدىن سورايتۇ:
—بۇرۇن باشقا ھۈنەرمۇ قىلغانمۇ بالام؟
—ھەئە، ناۋايلىق قىلغان.
—ساتقىدەك نان ئاشارمىدى؟
قىسقارارمۇ

سىڭلىم:

—موما مۇنۇ يوپىكىنى يېڭى ئالغانىدىم، يۇيسام
قىسقراپ كېتەرمۇ؟
مۇمام:

—نېمە دېگىنىڭ ھوي بۇ؟ قىسقارغۇدەك يېرى بولسا
قىسقرا.

مودا

مال ساتقۇچى:

—بۇ كىيىم ھازىر مودا بولۇۋاتىدۇ، نەۋرىلىرىگە ئې-
لىۋالسىلا

مومام:

تېلېۋىزور

مومامنىڭ ئۆيىدە كىچىك رەڭسىز تېلېۋىزور بار ئى-
دى. بىز ئۇنى رەڭلىككە ئالماشتۇرماقچى بولدۇق.
—نېمە قىلىسىلەر ئۇنى سېتىپ؟ بىر ئوبدان كۆرۈۋاتى-
مەنغۇ؟—دېدى مومام. بىز چۈشەندۈرۈپ قايىل قىلدۇق.
چوڭ تېلېۋىزورنى ئېلىپ كەلگەندە، كەڭ ئېكرانلىق كىنو
بېرىلىۋاتقانكەن، مومام يەنە كايىپ كەتتى:
—بىر ئوبدان تېلېۋىزورنى سېتىپ چوڭنى ئالسىمىز
دەپ، چوڭ بولغان بىلەن تېگى بىلەن تۆپى بىكار تۇردى-
دىكەنغۇ ئەنە!

نورتاي ھاجىم بولمىسا

تېلېۋىزور كۆرۈپ ئولتۇراتتۇق. ئېكراندا بىر نېگىر
ئۈچ بالىسىنى ھارۋىدا سۆرەپ كېتىپ باراتتى. قارشى
ياقتىن بىر ئاق تەنلىك تاپانچا بىلەن نېگىرنىڭ پېشانى-
سىگە بىر پاي ئوق ئاتتى، نېگىر گۇپلا چۈشتى. شۇئان
مومام كايىپ كەتتى:

—ھوي نېمىدەپ ئېتىۋېتىدۇ بىچارىنى، بالىلىرى يې-
تىم بولۇپ قالسا كىم باقار دېمەي، يا ئۇ يەردە نۇرتاي
ھاجىم بولمىسا!

— بالام مېنىڭ ئۆيۈم بەك يىراق، بارغۇچە مودىدىن قىلارمۇ؟

ئېلان

مومىسى بىلەن نەۋرىسى تېلېۋىزور كۆرۈۋاتقانكەن. نەۋرىسى:

— مەن ئاشۇ ئاياللار قۇۋۋەت تالقىنى ئېلاندىكى قىزنى كۆرسەم، يەنە كۆرسەم دەيمەن جۇمۇ. مومىسى:

— ۋاي جېنىم بالام، مەنمۇ زەرەپشان چاي ئېلاندىكى بوۋايىنى بىر كۈن كۆرمىسەم ئۆلۈپلا كېتىمەن! ئاشخانىدىكى جېدەل

لەڭمەن بىلەن چۆچۈرە گەپ تەڭشەپ سوقۇشۇپ قاپتۇ.

لەڭمەن چۆچۈرىنى تاراسلىتىپ ئۇرۇپ ھىچ ھالىنى قويماپتۇ. بۇ ئەلەمگە چىدىمىغان چۆچۈرە دۆڭكۈۋرۈكتىن يىغلىغان پېتى كونسۇل كوچىسىدىكى سامسغانغا بېرىپ ھالىنى ئېيتىپتۇ. سامسا غەزەپكە كېلىپ، چۆچۈرىنى ئالدىغا سېلىپ مېڭىپتۇ. يولدا ئۇلارغا تەييار چۆپ ئۇچراپ قالغانىكەن، سامسا ئۇنى ئۇرۇپ كېتىپتۇ.

— ئۇكاڭنى ئۇرغان مەن ئەمەس، — دەپتۇ تەييار چۆپ. — خاتا تونۇپ قاپسەن! سامسا تېخىمۇ غەزەپلىنىپ: — مەن سەنلەرنى بىلمەمدىم، چېچىڭنى بۇدرە قىلد. ۋالساڭمۇ تونۇيمەن.

ۋەسىيەت

ھېسامكام ماڭا مۇنداق ۋەسىيەت قىلدى: — ئەگەر مەن ئۆلۈپ كەتسەم مېنى تەكلىماكانغا كۆمۈڭلار.

— نېمىشقا شۇنچە يىراققا كۆممىز؟

— ئەگەر تەكلىماكانغا كۆمسەڭلار 200 يىلدىن كېيىن كولاپ ئېچىپ، چىرايمىغا قاراپ كىرورەننىڭ ئېرى چىقتى، دېمەمدۇ!

يادىكار

ھېسامكامدىن سورىدىم:

— ھېسامكا، ئوغلنىڭىز ماخمۇتقا پۇل ۋە ئۆي - مۇ - لۈكىنى قالدۇرماقچى بولۇپسىز. ئەلۋەتتە، مەنمۇ سىزنىڭ ئاۋازىڭىزنى دوراپ چىقىم، ماڭا نېمە قالدۇراي دەيسىز؟

ھېسامكام:

— ئاۋازىڭىزنىمۇ كەلتۈرۈپسەن، ئەمدى مېڭىشىمنى كەلتۈرۈۋالساڭ، ساڭا يالاڭ پەلتىۋۇم بىلەن قارا سوم - كامنى بېرىۋېتىمەن.

يول سوراڭ

بىر يېزىدا ياشانغان مومايدىن سوراپ قالدىم: — چوڭ ئانا مۇشۇ ئەتراپتا خالىي جاي بارمۇ؟ — نېمىدېدىڭىز بالام؟ مەن بۇ يېزىدا تۇرغىلى 50 يىل بولدى، بۇ يەردە خالتىجان دەپ ئادەم يوق.

تەۋەررۈك ھېجر

ھېسامكام بىر ئىشلەمچى كىڭىزچىگە كىڭىز ئەتتۇ. رۇپتۇ. چۈشتە بوۋىسىدىن تەۋەررۈك قالغان ھېجرىغا ئەۋەتكەن چاي قۇيۇپ بېرىپتۇ. كىڭىزچى چىڭىگە ناننى ئۈستى - ئۈستىلەپ سېلىپ، يەنە چۆرىسىگە نان تىزغىلى تۇرۇپتۇ. بۇنى كۆرگەن ھېسامكام:

— ھەي ئۇكام، نان دېسەڭ، بىر تونۇر نان بار. چاي دېسەڭ، بىر كورا چاي بار. مۇنۇ بوۋامدىن قالغان ھېجر ئىدى، ۋاككىدە يېرىۋەتمە!

خۇدايىم بۇيرۇسا

ھېسامكام مال بازىرىغا ماڭغانىكەن. يولدا ئىمام ئا. خۇنۇم ئۇچراپ قاپتۇ: — ھېسام نەگە؟

— بازارغا قۇربانلىق قوي ئالغىلى.

— خۇدايىم بۇيرۇسا، دەڭ.

— نېمىشقا؟ پۇل يانچۇقتا، قوي بازاردا تۇرسا! —

دەپلا كېتىپ قاپتۇ. بىراق بازاردا پۇلنى ئوغرى ئېلىۋاپتۇ. ھېسامكام سالىپىپ قايىتىپ كېلىۋاتسا، ئىمام ئاخۇنۇم سوراپتۇ.

— ھېسام قۇربانلىق قوي قېنى؟

ھېسامكام:

— خۇدايىم بۇيرۇسا، پۇلۇمنى ئوغرى ئالدى.

ناخشىغا تەبىر

ئۈرۈمچىدە بىر رېستوراندا ئولتۇراتتۇق. سەھنىدە بىر ياش بالا ناخشا ئېيتتى:

بىتاپ ئەمەسمەن ۋە ياكى مەجنۇن

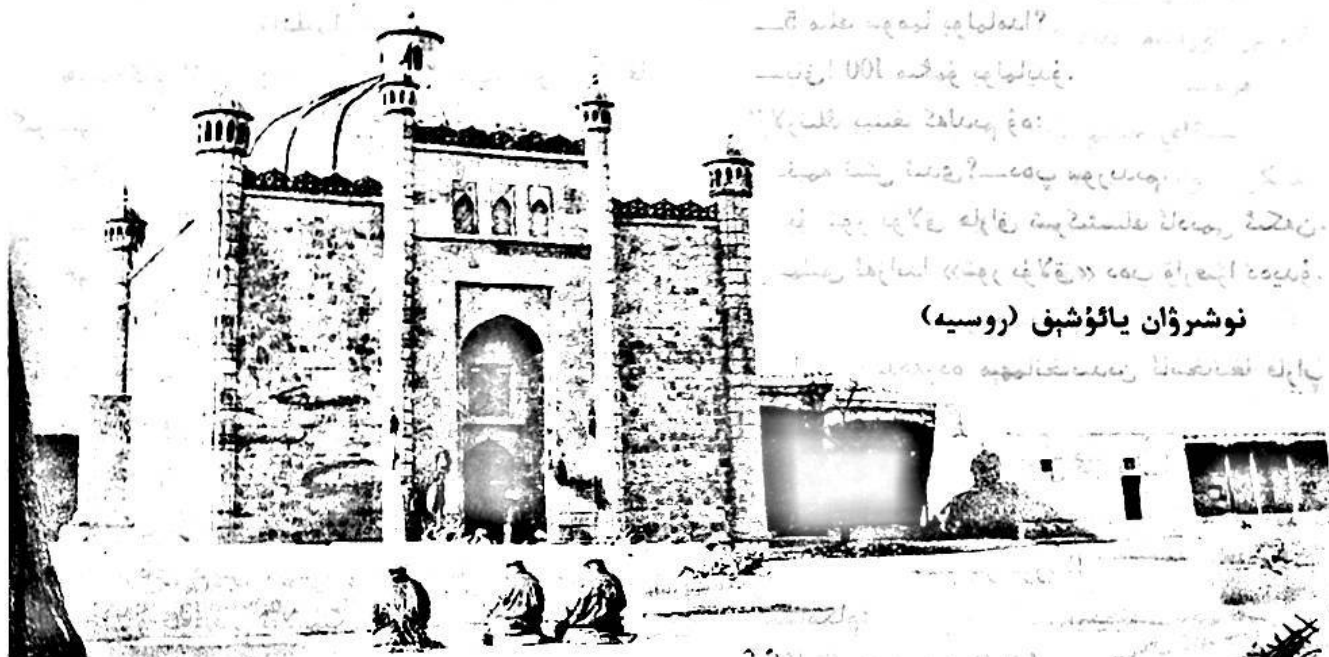
بىدارىمەن ئۇيىقىدىن كېچە بۇ تۈن.

ھېسامكام:

— ئۇ بالا نېمىدەپ ناخشا ئېيتىۋاتىدۇ.
— بىر يېرىم ئاغرىمايدۇ ياكى ئاياللارنى ئويلىماي-
مەن. بىراق، كېچىلەردە ئۇيقۇم كەلمەيدۇ، دەيدۇ.
ھېسامكام:
— ئۇنداق بولسا، ئۇ ئوغرىلىق قىپتۇ.
ئاڭلىماسلىق
ھېسامكام ئايالى بىلەن بازار ئايلىنىپ، بىر دۇكانغا
كىرىپتۇ.
ئايالى:
— ئاۋۇ ياغلىقنى ئالايمىكىن؟
ھېسامكام:
— قانچە سوم ئىكەن؟
ئايالى:
— 50 سوم دەيدۇ.
ھېسامكام:
— سول قۇلقىم سەل ئېغىر، ئاڭلىيالمىدىم.
بىر ئازدىن كېيىن ئايالى ئوڭ تەرەپكە كەپتۇ.
— ئاۋۇ ياغلىقنى ئالايمىكىن.
ھېسامكام:
— قانچىكەن؟
ئايالى:
— 200 سوم دەيدىغۇ.
ھېسامكام:
— بولدى، سول تەرىپىدە تۈرە.
سورۇن گۈلى
ئۈرۈمچىدىكى ئولتۇرۇشتا روزىكامۇ (روزى توخۇ)
بار ئىدى.
روزىكام:
— ھېسامكا بۈگۈنكى سورۇندا ئېچىلارسىز، ھە؟
ھېسامكام:
— خاتىرجەم بول روزى! مۇساجان ئىككىمىز تەش-
تەككە كۆچۈرۈۋالغىدەك ئېچىلىمىز.
روزىكام:
— تەشەككە ئېچىلىپ كېتىسىزكەندە سىڭايان بولۇپ!
ھېسامكام:

— ھوي! سەل سىڭايان بولۇپ كاتتىكىگە قاراپ-
تۇرمىسام سېنى مۈشۈك يەپ كەتمەمدۇ!
ئېلان
قوشنىمىز مەزىن ئىدى. بىر كۈنى يوزۇر بىر ياش
بىلەن بىر ئىشتا پەقەت كېلىشەلمىدى.
— 5 مىڭ سومما بولمامدا؟
— ياق! 100 مىڭمۇ بولمايدۇ.
ئۇلارنىڭ يېنىغا كەلدىم ۋە:
— نېمە ئىش ئىدى؟ — دەپ سورىدىم.
— بۇ شور بۇلاق ھاراق شىركىتىنىڭ ئادىمى ئىكەن.
ھەر قېتىملىق ئەزاندا «شور بۇلاق» دەپ ۋارقىرا دەيدۇ.
بىر چىنە ئاز
ھېسامكام سەھەردە مېھمانخانىدىن ئاشخانىغا قاراپ
ۋارقىراپتۇ:
— خوتۇن! بىر چىنە چاينى ئاز ئەت!
ئايالى:
— نېمىشقا؟ ئاپام بار تۇرسا!
ھېسامكام:
— ئاپاڭ نەپەستىن قاپتۇ!
ئۇرۇنۇپ بېقىش
ساق چېقىدا ھېچكىمگە پايدىسى تەگمىگەن بىر باي
تۇيۇقسىز سەكراتقا چۈشۈپ قاپتۇ. ئىمام يوقلاپ كىرىپ-
تىكەن، باي:
— ئىمام ئاخۇنۇم 100 مىڭ سوم پۇلۇمنى مەسچىتكە
بېرىۋەتسەم جەننەتكە كىرەرمەنمۇ؟ — دەپتۇ.
ئىمام:
— ئەمدى ئۇ دۇنيانىڭ ئىشلىرىغا بىر نېمە دېگىلى
بولمايدۇ، شۇنداق بولسىمۇ بىر ئۇرۇنۇپ باقماملا؟
تاۋۇز پىچىش
ھېسامكام ئۈچ دانە تاۋۇز ئەكەپتۇ. بىرنى پىچقانە-
كەن، ئاپئاق چىقىپتۇ. يەنە بىرنى پىچقانكەن، ئۇمۇ ئاق
چىقىپتۇ.
ھېسامكام ئاچچىقىدا ئايالغا ۋارقىراپتۇ:
— خوتۇن! توكنى ئۆچۈر، ئەڭ ئاخىرقىنى پىچمەن!
مۇھەررىرى: خۇرسەنئاي مەھمۇت

ئۇيغۇرلار يۇرتىغا زىيارەت*

نوشروان يائۇشېق (روسىيە)

ئالتەشەھەر تارىخى

مېنىڭ ئالتەشەھەرگە قىلغان ساياھىتىمنىڭ مەقسىتى ئالتەشەھەر ۋە مەركىزىي ئاسىيا تارىخىغا دائىر كونا ئەسەر ۋە يازمىلارنى كۆرۈش ئۈچۈن ئىدى. بىراق، بۇ توغرىدا بىر نەرسە تاپقىلى بولىدىغاندەك ئەمەس. بەك كۆپ ۋە بەك قىممەتلىك ئەسەرلەر يوقىلىپ كەتكەن. نۇرغۇن تارىخىي كىتابلار ياۋروپا سەيياھلىرىنىڭ قولىغا چۈشۈپ كەتكەن. ھازىر ئالتەشەھەردە پايدىلىق تارىخىي كىتابلار قالمايغان، قالغانلىرىمۇ يالغانلار، خۇراپاتلار بىلەن چىرىمالغان، بۇلاردىن بىر ھەقىقەت تېپىپ مەيدانغا چىقىرىش، توغرا تارىخ يېزىشقا بولىدىغاندەك ئەمەس.

ھازىرمۇ ئالتەشەھەر تارىخىغا دائىر «تارىخىي رەشەدى» دېگەن كىتاب بار دەيدۇ. لېكىن ئۇ كىتابنىڭمۇ قەيەردە ۋە كىمنىڭ قولىدا ئىكەنلىكىنى بىلگۈچى يوق. بارغانلا يېرىمدە شۇ كىتابنى كۆپ ئىزدىدىم، تېپىلسا قەشقەردىن تېپىلىپ قالۇر، دەپ كەلگەنىدىم. يولدا كەلگەچ كۆپ كىشىلەردىن سورىدىم. «بار، تېپىلىپ قالۇر»

دەيدۇ. لېكىن ھېلىغىچە تېپىلمايۋاتىدۇ. «تېپىپ بېرىدەن» دەپ ۋەدە قىلغان كىشىلەرمۇ، ئىشقىلىپ كۆڭۈل قويۇپ ئىزدەيدۇ.

بۈگۈن مېنىڭ يېنىمغا داموللا ئابدۇقادىر ئەپەندى كەلگەنىدى. ئۇنىڭدىنمۇ شۇ توغرىسىدا نۇرغۇن سورىدىم. ئۇ: «ئۇنداق تارىخىي كىتابلار سەل ئىلگىرى ناھايىتى كۆپ ئىدى. ياۋروپا سەيياھلىرى كېلىپ نۇرغۇن كىتابنى ئېلىپ كەتتى. پەقەتلا بىر نۇسخا ساقلانغان كىتابلارنىمۇ بىرەر يۈز سوم بېرىپلا ئېلىۋالدى. «قۇتادغۇبىلىك» ناملىق بەك قىممەتلىك بىر ئەسەر بار ئىدى، ئۇنىمۇ ئىنگىلىز سەيياھلىرى ئېلىپ كەتتى. بۇ كىتاب ساپ ئۇيغۇر تىلىدا يېزىلغان. ئەرەبچە، پارىسچە بىرەر يات سۆز كىرمىگەن» دېدى.

مۇنداق قىممەتلىك ئەسەرنىڭ يوقىلىپ كەتكىنىگە بەك ئېچىندىم. ئۇنى ساتقۇچىغا ئىچ - ئىچىمدىن نەپرەتلىنىدىم. بۇ ئەسەر بەلكىم ئىنگىلىزچە كىتاب بولۇپمۇ چىققاندۇر،

ئېشىشقا باشلىدى. ئاقىۋەتتە، ئالتەشەھەردە خوجىلار ھۆ-
كۈمرانلىق قىلىشقا باشلىدى. مانا سىزگە بىر مىسال:
ھىجرىيە 710 - يىلى ئەتراپىدا سەيد ئەلى خان ھۆ-
كۈمرانلىق قىلىۋاتقان مەزگىلدە سەھەرقەنت تەرەپتىن
مەخدۇم ئەزەم ئىسىملىك بىر كىشى قەشقەرگە ساياھەت
قىلىپ كېلىدۇ. بۇ كىشى سەيدلەردىن، خوجىلاردىن بول-
غانلىقى ئۈچۈن سەيد ئەلى خان ئۇنىڭغا ئىلتىپات قىلىپ
ئىززەت ۋە ھۆرمەت بىلدۈرىدۇ. بۇ سەياھەت ئىززەت -
ھۆرمەت كۆرگەچ قەشقەردىن كېتەلمەي قالىدۇ. ئۆزىمۇ
تەسەۋۋۇپچى بولغاچقا، ئەل ئارىسىدا ئىناۋىتى ئېشىپ شۇ
يەردە ئۆيلىنىدۇ، ئۇنىڭدىن ھەسەن خوجا ۋە كالان خوجى
ئىسىملىك ئىككى ئوغۇل تۇغۇلىدۇ. بۇلارمۇ ئاتىسىغى
ئوخشاش كارامەتچى، پەلسەپە ساھىبى بولۇپ، ئاتىسىنىڭ
يولىنى تۇتىدۇ. ئۇلار تەبىئىيىكى، مىللىي ئۆزلۈكىنىڭ
ھۆسنىنى يوقىتىپ ئەجەم ئۇرۇقىنى چاچىدۇ...

بۇ ئىككى مەخدۇمنىڭ ۋاپاتىدىن كېيىن، نېمە سە-
ۋەبتىندۇر، شاگىرت ۋە ۋارىسلىرى ئارىسىدا ئىختىلاپ
چىقىپ، قانلىق ئۇرۇشلار بولىدۇ. ئاقىۋەتتە «ئاق تاغ»
لىق»، «قارا تاغلىق» دەپ ئىككى گۇرۇھقا بۆلۈنىدۇ
مۇرىتلىرى ۋە قەشقەر ئەھلىمۇ بىرلىرىغا ئەگىشىپ ئىككى
تەرەپ بولىدۇ. شۇ كۈندىن باشلاپ «ئاق تاغلىق»،
«قارا تاغلىق»لار ئوتتۇرىسىدا دۈشمەنلىك ھۆكۈم سۈ-
رىدۇ. بۇ ئىككى گۇرۇھ بىر - بىرىگە قوشۇلماي سۈ-
لەن ئوتتەك دۈشمەنلىشىدۇ. بۇ ئىككى گۇرۇھ ئوتتۇردى-
سىدا پات - پات ئۇرۇشلار بولۇپ تۇرىدۇ. 1070 - يىلى
ئىسمائىل خان زامانىدا مەخدۇم ئەزەم نەسلىدىن ئاپپاق
خوجا دېگەن بىرى پەيدا بولۇپ ئىشانلىق قىلىشقا باش-
لىدى.

مەزكۇر سۈرەت بۇنىڭدىن 100 يىل ئىلگىرى شىنجاڭدىكى
ئۇيغۇرلار ئارىسىدا تارتىلغان

مەزكۇر سۈرەت بۇنىڭدىن 100 يىل ئىلگىرى شىنجاڭدىكى
ئۇيغۇرلار ئارىسىدا تارتىلغان

ئەسلىي نۇسخىسىمۇ بىرەر كىتابخانىدا ساقلىنىۋاتقاندۇر.
لېكىن ئۇنى قانداق تاپسەن ئەمدى؟
ئەگەر ئالتەشەھەردە شۇنداق قىممەتلىك ئەسەرلەر بىر
يەرگە توپلىنىپ، مەخسۇس كىتابخانىلاردا ساقلىنىغان بول-
سا قانچىلىك گۈزەل بىر ئىش بولغان بولاتتى. لېكىن، نە
چارە، ئۇنداق قىممەتلىك ئەسەرلەرنى ساقلاشنى بىلىدىغان
كىشىلەر قالماي، سېتىۋەتكەن، يوقىتىۋەتكەن.
ئۇۋىسى چۈۋۈلغان چۈمۈلىدەك چېچىلىپ كەتكەن،
تىلىنى يوقاتقان ئالتەشەھەر بالىلىرى ئۈچۈن ئۇنداق ئە-
سەرلەرنىڭ قەدىر - قىممىتىنى سۆزلەپ ئولتۇرۇشنىڭ
ئەھمىيىتى يوق. بۇنى بۇرۇنغا ئەمدىگىنە ئۆزلۈك ئېڭى
پۇرىقى كىرىشكە باشلىغان ياش مەكتەپ بالىلىرىمۇ بىل-
مەيدۇ.

ئۆز تارىخىنى سۆيىمگەن، ئۇنى جېنىدەك ئۇلۇغ
كۆرمىگەن خەلق دۇنيادا قانداقسىگە مەۋجۇت بولۇپ
تۇرالىسۇن، ئۆزىنى قانداقمۇ ساقلاپ قالالىسۇن؟!
بۇ يەردە نۇرغۇن كىشىلەر ئۆزلىرىنى ئەرەب نەسلى-
لىك، ئەلى ئەۋلادى قىلىپ كۆرسىتىشكە تىرىشىدۇ. بۇنىڭغا
ئائىت نەسەبنامە، شەجەرەلەرنى ئويدۇرۇپ ئۆز نەسلىنى
چىگىشلەشتۈرىدۇ. «سەيد»، «خوجا» ئىسىملىرىنى
قويۇۋېلىپ شۇنىڭدىن ماختىنىدۇ، پەخىرلىنىدۇ. «خوجە-
لىق» دەرىجىسىنى ئۆز مىللىتىنىڭ دەرىجىسىدىن ئۆستۈن
قويىدۇ. خوجىلار ئالتەشەھەرلىكلەرگە قىز بەرمەيدۇ، ئۇ-
لارغا ئارىلاشمايدۇ.

ئالتەشەھەرلىكلەر ئۆزلىرىنىڭ تۇغىدىن ئايرىلغاندىن
كېيىن، ئۇلاردىكى ئۆزلۈك ئېڭى پەيدىنپەي ئۆچۈشكە
باشلىدى. سەيد ۋە خوجىلارغا بولغان ئىززەت - ھۆرمەت

مەنلىك كۈندىن كۈنگە كۈچەيگەنلىكتىن، توختاۋسىز ئۇ-
رۇشلار تۈپەيلىدىن خەلق ئارىسىدا ئاچلىق، قەھەتچىلىك
ھۆكۈم سۈرىدۇ. ئەخلاق بۇزۇقچىلىقلىرى پەيدا بولۇشقا
باشلايدۇ.

بۇ كېلىشمەسلىكلەر 1125 - يىلىدىن 1281 - يىلىغا قە-
دەر داۋاملىشىدۇ. ئاق تاغلىقلار بىلەن قارا تاغلىقلار ئا-
رىسىدا مۇشۇ كۈندىمۇ دۈشمەنلىك بار. لېكىن ھازىر ئۇ-
چۇق - ئاشكارا سوقۇشالمايدۇ.

كاشغەر

ئالتە شەھەر خەلقى نېمىدىن لەززەتلىنىدۇ؟

دۇنيادا تۈرلۈك - تۈمەن خەلق بار. بۇلارنىڭ ھەر-
قايسىسى ھەر تۈرلۈك نەرسىلەردىن لەززەتلىنىدۇ. بۇنى
«ئىشقى - مۇھەببەت، ئارزۇ - ھەۋەس، سۆيۈش - ئاد-
راقلىق» دەپ ئېيتىشلا مۇمكىن. بۇ ھەقتە پەيلاسوپلارمۇ
ئويلاپ - ئويلاپ باشلىرى قاتقاندىر. بۇ توغرىدا نى-
نى قەلەم ئىگىلىرى يازدى، نەچچە - نەچچە كىتابلار يې-
زىلدى. بۇ ھەقتە نۇرغۇن كىتابلار يېزىلغانلىقىنى بىل-
سەممۇ، لېكىن جىق نەرسە ئۆگىنىپ كېتەلمىدىم. ئەمدى بۇ
ھەقتە يازغۇچىلار «سۆيۈش ۋە ئامراقلىق» نى تۇغما ۋە
تەبىئىي ياكى سۈنئىي دەپ ئايرىمىدۇ؟ بۇنىسى ماڭا نامە-
لۇم، ئەمما ئۆزۈم مۇنداق ئىشلارنى كەسپىي ۋە يۇقۇملۇق
نەرسە بولسا كېرەك دەپ ئويلايمەن.

مېنىڭچە، سۆيۈش ۋە ئامراقلىق تۈرلۈك كىشىلەردە
تۈرلۈك بولىدۇ ۋە ئۇلار تۈرلۈك نەرسىلەردىن لەززەت
ئالىدۇ. بەزىلىرىدە بۇنداق ئېستېتىك زوق بەك تۆۋەن
بولىدۇ. ئەمدى بىز بۇ ئورۇندا مۇنداق ئېستېتىك زوقنىڭ

مەزكۇر سۈرەت بۇنىڭدىن 100 يىل ئىلگىرى شىنجاڭدىكى
ئۇيغۇرلار ئارىسىدا تارتىلغان

لايدۇ. بۇنىڭ ئورنى ۋە ئابروۋى پەۋقۇلئاددە يۇقىرى
بولىدۇ. خەلق بۇ كىشىنى پەيغەمبەر دەرىجىسىدە ئۇلۇغ
كۆرىدۇ. ئۇلارنىڭ ئېتىقادلىرىچە: مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام
مىراجغا چىققاندا يۈزىدىن نۇر يېغىپ تۇرغان بىر كىشىنى
كۆرۈپ ھەيرەتتە قالىدۇ ۋە جەبرائىلدىن «بۇ قايسى
پەيغەمبەر» دەپ سورايدۇ. جەبرائىل «ئەي مۇھەممەد بۇ
پەيغەمبەر ئەمەس، سېنىڭ ئۈممەتلىرىڭدىندۇر. لېكىن
بۇنىڭ دەرىجىسى پەيغەمبەرلەر دەرىجىسىدىن ئۇلۇغ.
چۈنكى بۇ كىشى سېنىڭ ۋاپاتىڭدىن كېيىن ئالتە شەھەر ۋە
چىنغا بېرىپ نەچچە مىليون خەلقنى دىنغا دەۋەت قىلىدۇ»
دەپ جاۋاب بېرىدۇ. ئەنە شۇنىڭدىن كېيىن پەيغەمبەر ھەر
كۈنى بامدات نامىزىدىن كېيىن بارلىق ساھابىلىرى بىلەن
شەرققە قاراپ ئايپاق خوجىغا قاراپ دۇئا قىلىپ تۇرغان
ئىمىش!

شۇنداق قىلىپ ئايپاق خوجىنىڭ مۇرىت ۋە مۇخلىس-
لىرى كۆپىيىشكە باشلاپ، ئاق تاغلىقلارنى پۈتۈنلەي ئۆ-
زىگە قارىتىۋالىدۇ. تەرەپدارلىرى كۆپەيگەندىن كېيىن
ئىسمائىل خاننى تەختتىن چۈشۈرۈپ، ئۆزى تەختكە ئول-
تۇرۇشنى ئويلايدۇ. ئىسمائىل خان ئايپاق خوجىنىڭ بۇ
ئىشنى سېزىپ ئۇنى شەھەردىن قوغلاپ چىقىرىدۇ
(1097).

بۇ ۋەقەدىن كېيىن ئايپاق خوجا ئىلى ۋىلايىتىگە بې-
رىپ غالدان قونتاجى بىلەن كۆرۈشىدۇ. غالدانغا قەشقەرنى
ئىلىغا قوشۇش توغرىسىدا قۇتراتقۇلۇق قىلىدۇ. ئۆزىنىڭ
قەشقەردە مۇرىتلىرىنىڭ كۆپلۈكىنى بىلدۈرۈپ ياردەم قە-
لىدىغانلىقىنى ئېيتىدۇ. بۇ مەسلىھەت غالدانغا ناھايىتى يا-
قىدۇ ھەمدە تېزلىكتە ئۇرۇش تەييارلىقلىرىنى پۈتتۈرۈپ،
ئايپاق خوجا بىلەن قەشقەرنى ئىشغال قىلىشقا ئاتلىنىدۇ.
غالداننىڭ ئەسكەرلىرى ئىسمائىلخاننىڭ ئەسكىرىدىن
كۆپ ئىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئايپاق خوجىنىڭ مۇرىتلىرى
قوشۇلۇش بىلەن ئىسمائىلخان يېڭىلىدۇ. ئىسمائىلخان
ھەرقانچە تىرىشچانلىق كۆرسەتسىمۇ ئامال قىلالمايدۇ،
قەشقەرنى غالدان ئالىدۇ (1099).

غالدان ئايپاق خوجىنى قەشقەرگە ۋالىي قىلىپ، ئىس-
مائىلخاننى ئەسەر ئېلىپ ئىلىغا قايتىپ كېتىدۇ.
ئاق تاغلىقلار بىلەن قارا تاغلىقلار ئارىسىدىكى دۈش-

سايىراپ تۇرغان بۇلبۇللارغا مەپتۇن بولىدۇ.

دۇنيادا بەس - مۇنازىرىدىن ۋە بەجىۋازلىقتىن لەز-زەت ئالغۇچىلارمۇ بار.

سۆيۈش ۋە ئامراقلىقنى تۇغما نەرسە ئەمەس، بەلكى كەسپىي نەرسە دېگەندىم. شۇنداق، ئادەمگە مۇھىتتىكى تەسىرى بەك چوڭ بولىدۇ. ئۇ قانداقتۇر بىر سېھىر بىلەن كىشىلەرنى ئۆزىگە تارتىدۇ، كۆزلىرىنى باغلايدۇ، ئۆزىگە باش ئەگدۈرىدۇ، سەجدە قىلدۇرىدۇ.

مەسىلەن: سىناش ئۈچۈن ناھايىتى ھۇرۇن ۋە ئېرىن-چەك ئادەمدىن بىرنى تېپىپ ياۋروپاغا ياكى ئامېرىكىغا ئاپىرىپ كۆرەيلى. شۇ ھۇرۇن شۇ بېرىش بىلەن ئىختە-يارسىز ھالدا ئوقۇش ۋە ئىشلەشكە مەجبۇر بولامدۇ، يوق؟ خاتالاشتىم، مەجبۇر بولمايدۇ، بەلكى ئاشق بول-دۇ. بۇخارا تەرەپكە بارغۇچىلار خۇراپاتتىن، بەس - مۇ-نازىرىدىن ھەم بەجىۋازلىقتىن ھۇزۇرلىنىدۇ. ئىچەرمەنلەر ئارىسىغا كىرگەن ئادەم ئىچىملىككە ئۆگىنىپ قالىدۇ. بۇ ئىشنى دەسلەپتە زورلىنىپراق باشلىسىمۇ، كېيىنچە بېرىپ ئۆزى كىرىشىپ كېتىدۇ. شۇنىڭ كەيپىنى سۈرىدۇ. ئاقە-ۋەتتە تاشلىيالايدىغان دەرىجىگە بارىدۇ. چۈنكى مۇنداق ئىشلار 10 - 15 كۈندە كىشىگە ئادەت بولۇپ كېتىدۇ - دە، داۋاملىشىپ كېتىۋېرىدۇ.

تەبىئىيىكى، ئەمدى مۇنداق ئىشلاردىن ھۇزۇرلانغۇ-چىلارنى ساناپ تۈگىتىش مۇمكىن ئەمەس.

بۇ مۇھىت ئىچىگە چەتتىن كېلىپ كىرگۈچىلەرمۇ ئې-زىلىپ ئۇن بولۇپ، شۇ يەرنىڭ ھاۋاسىغا قوشۇلۇپ، كۆزىگە كۆرۈنمەس دەرىجىدە بىرلىشىپ كېتىدۇ. مانا شۇنداق قىلىپ، مۇھىت ئاكا ئۆزى ئەيىبلەپ تۇرۇپ يەنە ئۆز ھارۋىسىغا ئولتۇرغۇزۇۋالىدۇ. «كىمىنىڭ ھارۋىسىغا ئولتۇرساڭ شۇنىڭ ناخشىسىنى ئېيت» دەپتىكەن. بۇ ناخشىنى ئېيتمايتتىڭ، لېكىن يەنە ئۆز شارابىنى ئىچكۈ-زۇپ كىشىلەرنى مەست قىلىدۇ، مەست ئادەم ئۆزىنىڭ نېمە قىلغىنىنى بىلمەيدۇ - دە.

دېمەك، ئىنساننىڭ ئارزۇ - ھەۋەسلىرى، ياخشى بول-سۇن، يامان بولسۇن، مۇھىتقا بېقىپ ئۆزگىرىدۇ.

بۇ يەردە يازدىن باشلاپ، كۆزگە قەدەر ھەزرىتى ئاپپاق خوجا مازىرىدا ئويۇن - تاماشا بولىدۇ. بۇنىڭ ئەڭ قىزىق ۋاقىتلىرى ئۈرۈك پىشقان مەزگىل بولۇپ، 15 - 20

مەزكۇر سۈرەت بۇنىڭدىن 100 يىل ئىلگىرى شىنجاڭدىكى ئۇيغۇرلار ئارىسىدا تارتىلغان

ئەڭ كۈچلۈك بولغىنى ھەققىدە توختىلىمىز. بولمىسا، بىر ئادەمنىڭ ئۆزى نۇرغۇن نەرسىلەرنى سۆيىدۇ، دېگەن قارشى پىكىر پەيدا بولۇشى مۇمكىن.

كىشىلەرنىڭ بەزىلىرى ئىلىم ۋە ھۈنەرگە ئاشق كې-لىدۇ، ئۇلارنىڭ ئېسى - يادى شۇنىڭدا بولىدۇ. مۇنداق كىشىلەر پەقەت شۇنى ئويلاش بىلەنلا ئاللىقانداق لەززەت ۋە راھەتكە ئېرىشىدۇ. بۇنىڭ ئۈچۈن جېنى ۋە مېلىنى پىدا قىلىشقا تەييار تۇرىدۇ. يەنى ئىلىم ۋە مائارىپقا بولغان ئىنتىلىشى ئادەتتىن تاشقىرى كۈچلۈك بولىدۇ.

قايسىبىرلىرى مال - دۇنياغا ئاشق بولىدۇ. بايلىقنى ياخشى كۆرىدۇ، سودا قىلىدۇ، تاپقان دۇنياسىنى ئىسراپ قىلمايدۇ. ياخشى ئۆيلەردە تۇرۇشتىن، ئېسىل كىيىملەرنى كىيىشتىن، ياخشى ئاتلارنى مىنىشتىن لەززەتلىنىدۇ.

يەنە بەزىلىرى يېمەك - ئىچمەكنى، پۇل - پۇچەكنى، كىتاب، گېزىت ئوقۇشنى، ئىبادەت قىلىشنى، جەننەتكە كىرىپ ھۆر قىزلارنى قۇچۇشنى ياخشى كۆرىدۇ ھەمدە شۇنداق ئىشلاردىن، شۇنداق ئويلاردىن ھۇزۇرلىنىدۇ. يەنە بەزىلەر پۈتۈنلەي بۇنىڭ ئەكسىچە ئويۇن - تاماشا-نى، ئىسراپچىلىقنى، كەيپ قىلىشنى، خۇراپاتلىقنى، بۇ دۇنيا قىزلىرىنى ياخشى كۆرىدۇ. قايسىبىرلىرى قىمار ئويناشتىن كەيپ سۈرىدۇ. قايسىبىرلىرى چىرايلىق مەنزىرىلەر، تۈر-لۈك گۈل - چېچەكلەر، شىرىلداپ ئېقىپ تۇرغان سۇلار،

51

مەزكۇر سۈرەت بۇنىڭدىن 100 يىل ئىلگىرى شىنجاڭدىكى
ئۇيغۇرلار ئارىسىدا تارتىلغان

سەرت نەزىر - چىراغ، قۇربان ھېيت سەدىقلىرىمۇ چۈ-
شۈپ تۇرىدىكەن.

ئالتە شەھەر خەلقى

ھاۋا تۇپرىقىنىڭ ئېسىللىقى بىلەن يەر يۈزىدە بىرىنچى
ئورۇندا تۇرىدىغان ئىلىم ۋە مەرىپەت نۇرى يەر بىلەن
كۆك ئارىسىنى نۇرغا چۆمۈلدۈرگەن يەرلەر بۈگۈنكى
كۈنلۈكتە ئالتە شەھەر دېيىلىدۇ.

پەلەك ھەرزامان گۈلدەك بىر خىل ھالەتتە تۇرمايدۇ،
ئايلىنىپ تۇرىدۇ، شۇنىڭ بىلەن بىرگە مىللەتلەرنىڭ
بەخت - سائادەت يۇلتۇزلىرىمۇ ئۆزگىرىپ تۇرىدۇ. بىر
مىللەتنىڭ ئۆسۈپ يېتىلىشىنى ئوتتۇز كۈنلۈك ئايغا ئوخ-
شىتىش مۇمكىن. ئۇ دەسلەپتە ئورداقتەك ئىنچىكە ۋە
ئەگىمەچ بولۇپ كۆرۈنىدۇ. كېيىن ئاستا - ئاستا تولۇپ،
چىرايلىق پارلايدۇ. كېيىن يەنە كىچىكلەشكە باشلايدۇ،
يېرىمى قالىدۇ، ئاخىرىدا ئىنچىكەرەپ كۆزدىن غايىب بو-
لىدۇ، كېيىن يەنە پەيدا بولىدۇ.

زامان ئۆتەر، «ئەسلىھى سابىت ۋە فەرئەھ قىسسەما»
دېگەندەك بىرلىك ياغىچىنىڭ يىلتىزغا قۇرت چۈشىدۇ.
ياز كېتىپ كۈز كېلىدۇ. رەھىمسىز كۈز بورىنى بۇ ياغاچنى
يىقىتىپ يەر بىلەن يەكسان قىلىدۇ. شورلۇق مىللەت
«موللا جالال» ئېيتقاندا 73 توپقا ئايرىلىدۇ. پارچە-
لىنىپ كىچىكلەيدۇ، ئاجىزلىشىدۇ، روھى سۈنىدۇ، تېنىدە
كۈچ قالمايدۇ.

بۇ توپ يەنە بىر مۇنچىگە پارچىلىنىدۇ، نەتىجىدە ھەر
بىرى ئوتتۇرىسىدا ئىختىلاپ ۋە باشباشاقلىق باش

كۈنلۈك يەردىن ھېسابسىز كۆپ ئادەم كېلىدۇ. بۇ يەردە
بىزنىڭ سابان تويىغا ئوخشاش قىزىقارلىق ئويۇنلارمۇ
يوق. ئويۇن پەقەت قىمارۋازلىق ۋە ئەخلاقىي بۇزۇقچە-
لىقلاردىن ئىبارەت بولىدۇ. بۇ يەردە ئويۇن تازا قىزىغاندا
يۈزىمىزغا يېقىن ئادەم توپلىشىدۇ. بۇنىڭ يۈزىدە قىرىق
پىرسەنتى خوتۇن - قىزلاردۇر. بۇ يەرگە كەلگەن خوتۇن-
تۇن - قىزلارنىڭ ھەممىسى بىرلا ئۆمىد بىلەن - تىلەك
تىلەش ئۈچۈن كېلىدۇ، تىلەكلىرى ئۆزلىرىگە ئەر تىلەش،
ئەر تېپىۋېلىشتىن ئىبارەت خالاس. مەلۇمكى، بىرىنچى
خۇدا، ئىككىنچى ئايىپاق خوجا ئۇلارنى مۇراد - مەقسەت-
لىرىگە يەتكۈزىدۇ.

بۇ يازغانلىرىم پەلسەپىدىن بىر پارچىدۇر. بەس، بۇ-
نىڭغا ئارتۇقچە سۆزنىڭ لازىمى يوق ئىدى. شۇنداق
بولسىمۇ، ماۋزۇ ئېتىبارى بىلەن بىر - ئىككى جۈملە قو-
شۇمچە قىلىشنى لايىق تاپتىم.

بۇ يەردىكى ئادەملەرنىڭ ئېيتىشلىرىغا قارىغاندا،
مۇنداق ئويۇن - تاماشىلار ئايىپاق خوجىنىڭ ئۆزى تىرىك
ۋاقتىدىمۇ بولغانىكەن. ئۇ كىشىلەرنى مۇنداق ئىشلاردىن
توسىمىغانىكەن. ئايىپاق خوجىنىڭ ئۆلۈمىدىن كېيىنمۇ بۇ
ھەقتە گەپ قىلغۇچى چىقمىغان. قازىلار، مۇپتىلار، مۇ-
دەررىسلەر، روھانىيلار ھېلىھەم بۇ ھەقتە ھېچنەم دېمەي-
دۇ. پەقەت كۆزى ئوچۇق بىر نەچچە تەرىققىيپەرۋەر كى-
شىلار بۇ ئىشلارنى تۈگىتىش ياكى ئىسلاھ قىلىش توغرى-
سىدا ھۆكۈمەتكە مۇراجىئەت قىلغان. ھۆكۈمەت خەلقنى ئۇ
ئىشلاردىن قايتۇرۇشقا تىرىشقان. لېكىن خەلقنىڭ كۆپىنە-
چىسى ئاڭسىز بولغانلىقتىن، بۇ ئىشقا ھۆكۈمەتنىڭمۇ كۈچى
يەتمىگەن. شۇڭا، تاۋاپ، زىيارەت، سەيلە - تاماشا ئىلگى-
رىكىدەك داۋاملىشىۋەرگەن ھەم ھەمىشە داۋاملىشىپ
تۇرماقتا.

ئەمدى ئايىپاق خوجىنىڭ ۋەقە يەرلىرىگە كەلسەك،
ھېسابسىز كۆپ. بۇنى خەلق مۆلچەرلەپمۇ بولالمايدۇ.
پالانى يەردىن پالانى يەرگىچە بولغان باغ ۋە زېمىننىڭ
ھەممىسى ئايىپاق خوجا مازىرىنىڭ ۋەقە يەرلىرى، دېيى-
شىدۇ. مىڭلارچە شەيخلىرى بار. شەيخلەر ئۇ يەرلەرنى
ھوسۇلنىڭ ئوندىن بىرىنى ئېلىش شەرتى بىلەن تېرىقچە-
لارغا بېرىدۇ. شەيخلىرى بەك باي، دەيدۇ. بۇنىڭدىن

كۆتۈرىدۇ.

مانا مۇشۇنداق بۆلۈنمىچىلىك تۈپەيلىدىن ئالتە شەھەر خەلقى تىزگىنىنى يوقىتىپ، يوقسۇللۇق پاتقىقىغا پېتىپ ئىگىلىكى روناق تاپمايتتى.

شۇ سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن ئالتە شەھەردە پات - پات ئىسيانلار چىقىپ تۇردى، بۇلارنى ئاسانراق چۈشىنىش ئۈچۈن تارىخقا نەزەر تاشلايلى:

ھىجرىيە 8 - ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا چاغاتاي ئەۋ - لادىلىرىدىن تۇغلۇق تۆمۈر موغۇلىستاندا چوڭ ۋە كۈچ - لۈك بىر دۆلەت قۇرۇپ ئالتە شەھەرنى ئۆز ھۆكۈمرانلىقى ئاستىغا ئالدى. تۇغلۇق تۆمۈرخان مەملىكىتىنىڭ بەخت - سائادىتى ئۈچۈن تىرىشچان، خەلق ۋە ئاھالىنىڭ ئىقتى - سادىنىڭ كۆتۈرۈلۈشىگە ياردەم بەرگۈچى زات بولغانلىقى ئۈچۈن ئالتە شەھەر خەلقى ئۇنىڭ زامانىدىمۇ بەختىيار ياشىدى. تۇغلۇق تۆمۈرخان ھىجرىيە 760 - يىلى دادىسى چىڭگىزنىڭ سادىق ئەمىرلىرىدىن تۆلەكنى قەشقەرگە ۋالىي قىلىپ تەيىنلەپ بەش يىلدىن كېيىن 765 - يىلى ۋاپات بولدى.

شۇنىڭدىن كېيىن ئالتە شەھەر ھۆكۈمىتى پۈتۈنلەي تۆلەك ئەۋلادلىرىنىڭ ئىدارىسى ئاستىدا قالدى. بۇلارنىڭ ھۆكۈمرانلىقى بىر يېرىم ئەسىر داۋاملاشتى. ئالتە شەھەر خەلقىنىڭ تۇرمۇشى بۇ ئەسىرلەردە پارلاق ئۆتتى. ئۇنىڭ - دىن كېيىن ئەمىر تۆمۈر كۆراگان پەيدا بولدى. بۇ چاغدا ئالتە شەھەر تۇغلۇق تۆمۈر نەسلىدىن قەمەرىدىن خاننىڭ باشقۇرۇشىدا ئىدى. ئەمىر تۆمۈر ھىجرىيە 770 - يىلى بەلىخ ۋە ھىرات شەھەرلىرىنى بويسۇندۇرغاندىن كېيىن،

مەزكۇر سۈرەت بۇنىڭدىن 100 يىل ئىلگىرى شىنجاڭدىكى ئۇيغۇرلار ئارىسىدا تارتىلغان

بەلىخ شاھى ھۈسەيىنگە قارشى ئىتتىپاق تۈزۈش ئۈچۈن قەمەرىدىن ئەلچى ئەۋەتتى، قەمەرىدىنمۇ تۆمۈرنىڭ بۇ تەكلىپىنى قوبۇل قىلدى. بىر مەزگىل ئۆتكەندىن كېيىن تۆمۈر قەمەرىدىننىڭ قىزىنى سوراپ ئەلچى ئەۋەتتى ۋە ئۇنى نىكاھقا ئالدى. ئۇ قەمەرىدىننىڭ قىزىنى ئېلىش بىلەنلا قالماي، كېيىن يەنە قەمەرىدىننىڭ ئۆزىنى ۋە مەملىكىتىنىمۇ ئۆز ھۆكۈمرانلىقى ئاستىغا ئالدى. ئىككى ئوتتۇرىدا نۇرغۇن قان تۆكۈلدى. نۇرغۇن شەھەرلەر ۋەيران بولدى. مىڭلارچە كىشى ئۆز يۇرتلىرىدىن ئايرىپ لىپ تاغۇ تاشلار ئارىسىغا تارقالدى.

دېمەك، ئالتە شەھەر خەلقى ئۈستىگە بالايقازا قوۋۇقمۇ ئەنە شۇنىڭدىن باشلاپ ئېچىلدى. تۆمۈردىن كېيىن خوجىلار ھۆكۈمرانلىق قىلىشقا باشلىدى.

ھىجرىيە 8 - ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرىدا بۇخارا ۋە مەركىزىي ئاسىيادىن خىزىر خوجا دېگەن كىشى قەشقەرگە كېلىپ ئون يىل ھۆكۈمرانلىق قىلدى. ھىجرىيە 802 - يىلى ۋاپات بولدى. ئۇنىڭ ئۆلۈمىدىن كېيىن ئوغۇللىرى شەمى جاھان، شىرمۇھەممەد، شىرئەللىلەر ئوتتۇرىسىدا بۆلۈنۈش بولدى. ئۆزئارا ئۇرۇشلاردىن كېيىن ھۆكۈمەت شىرمۇھەممەدكە تەگدى. شىرمۇھەممەد قان - قېرىنداش - لىرى بىلەن ئەپ ئۆتمىگەنلىكى ئۈچۈن ئەلنى ياخشى باشقۇرالمىدى. ئۇنىڭ ئەكسىچە ئۇنىڭ زامانىدا قەشقەر ئىلگىرىكى شۆھرىتىنى يوقاتتى. ھۆكۈمەت تىنچ بولمى - غاچقا، خەلقمۇ راھەت كۈن كەچۈرەلمىدى.

ھىجرىيە 810 - يىلى تۇغلۇق تۆمۈر ئەۋلادلىرىدىن سەيىد ئەلخان (بىننى مۇھەممەدشاھ) تەختكە چىقتى. سەيىد ئەلخان مەملىكەتنىڭ تەرەققىياتى ئۈچۈن كۈچ چىقارغان زات ئىدى. 30 يىل تەختتە ئولتۇرۇپ، 842 - يىلى ۋاپات بولدى. سەيىد ئەلخان دەۋرىدە بۇخارادىن مەخدۇم ئەزەمنىڭ كېلىشى ۋە ئۇنىڭ ۋارىسلىرى ئارىسىدا سۈركىلىش چىقىش (بۇ ئىختىلاپ تەرىقەت توغرىسىدىكى زىددىيەتتىن باشلاندى) بىلەن مەملىكەت ۋە خەلققە قان - چىلىك زىيان يەتكەنلىكى ھەققىدە ئىلگىرىكى ماقالىلەردە «شۇرا» يازغانىدىم. شۇڭا، تەكرارلاشنى لايىق كۆر - دىم. بۇ يەردە شۇنىلا تەكرارلايمەنكى، ئاق تاغلىق ۋە

مەزكۇر سۈرەت بۇنىڭدىن 100 يىل ئىلگىرى شىنجاڭدىكى ئۇيغۇرلار ئارىسىدا تارتىلغان

ئىلخان ھەرقانچە پىداكارلىق كۆرسەتكەن بولسىمۇ، تەڭ كېلەلمەي يېڭىلىپ قالدى.

غالدان قەشقەرنى ئالغاندىن كېيىن ھىجرىيە 1099 - يىلى ئاپپاق خوجىنى قەشقەرگە ۋالىي قىلىپ، ئىسمائىل خاننى بارچە تەئەللۇقاتى بىلەن ئەسىر ئېلىپ ئۆزى بىلەن بىرگە ئىلىغا ئېلىپ كەتتى.

ئىسمائىلخان 29 يىل خان بولدى.

مانا شۇ يىلدىن كېيىن ئالتەشەھەر خەلقى ئۆزلىرىنىڭ ماددىي ۋە مەنىۋى كۈچلىرىنى يوقىتىشقا باشلىدى.

ئالتەشەھەر خەلقى

ھىجرىيە 1125 - يىلى دانىيال خوجا (قارا تاغلىق) قەشقەرگە، ئەخمەت خوجا (ئاق تاغلىق) ياركەنتكە ئايدى. رىم - ئايرىم پادىشاھ بولدى. بۆلۈنگەندىن كېيىن ئۇلارنىڭ ئاجىزلىشىشى ھەممىگە بەلگىلىك. شۇڭا، بەش يىلدىن كېيىن قەشقەرمۇ، ياركەنتمۇ غالداننىڭ قولىغا كىرىپ كەتتى.

بەش - ئالتە يىل ئۆتكەندىن كېيىن جۇڭغار خانلىرىدىن غالدان سېرىن قەشقەر، ئاقسۇ، ياركەنت ۋە خوتەن شەھەرلىرىنى مەزكۇر دانىيال خوجىنىڭ تۆت ئوغلىغا تەقسىم قىلىپ، تۆت ئوغۇل تۆت شەھەردە ئۆز ئالدىغا ھۆكۈمرانلىق قىلىشقا باشلىدى. بۇ ئىش جۇڭغارلارنىڭ سىياسىي غەزەزلىرىگە بەك ئۇيغۇن ئىدى. جۇڭغارلارغا قارشى ھەرىكەتلىرىگە قويۇلغان بىردىنبىر تۈزاق ئىدى.

شۇنىڭدىن كېيىن ئاق تاغلىقلار بىلەن قارا تاغلىقلار

قارا تاغلىقلارنىڭ زىددىيىتى ماددىي جەھەتتىنلا ئەمەس، مەنىۋى جەھەتتىنمۇ بەك زىيانلىق ئىدى.

سەيد ئەلخاننىڭ ئورنىغا سانسىز مىرزا چىقتى. سانسىز مىرزانىڭ ۋاپاتىدىن كېيىن ھەيدەر مىرزا خان بولدى. سانسىز مىرزدىن ئابابەكرى، ئۆمەر دەپ ئىككى كىچىك ئوغۇل قالغانىدى. بۇ بالىلار ئۆسۈپ بالا - غەتكە يەتكەندىن كېيىن ھەيدەر مىرزدىن ھاكىمىيەتنى تەلەپ قىلغانىدى، بەرمىدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇلارنىڭ ئارىسىدا قانلىق ئۇرۇشلار بولۇپ، ئاخىرىدا موغۇل خانلىرىدىن يۇنۇس خاننىڭ ياردىمى بىلەن ئابابەكرى يەڭدى. ئابابەكرى 44 يىل شانۇ شەۋكەت بىلەن ھۆكۈم سۈردى. لېكىن ھىجرىيە 937 - يىلى موغۇل خانلىرىدىن سۇلتان سەئىد تەرىپىدىن يېڭىلىپ تېبەت تاغلىرىغا قاچتى.

سۇلتان سەئىدخاندىن كېيىن ئورنىغا ئوغلى ئابدۇرې - شىت ئولتۇرۇپ، 32 يىل ھۆكۈمرانلىق قىلدى. ئابدۇرې - شىتخان ئوچۇق پىكىرلىك سىياسىي ئىدى. ئافغانىستان خانلىرى بىلەن ئىتتىپاق تۈزۈپ تىنچلىقنى ئەمەلگە ئاشۇردى. خەلق ياخشى كۈن كۆرۈشكە باشلىدى. ئالتەشەھەر ئاھالىلىرى بۇ ۋاقىتلاردا ئاساسەن راھەت ۋە پاراغەتتە ياشىدى.

ھىجرىيە 1070 - يىلى چاغاتاي نەسلىدىن ئىسمائىلخان قەشقەردە ھۆكۈمرانلىق قىلىشقا باشلىدى. ئىسمائىلخان ئىلىم - مەدەنىيەتكە ئامراق كىشى ئىدى. شۇڭا ئۇنىڭ زامانىدا ئەل ھەر جەھەتتىن تەرەققىي قىلىۋاتاتتى. بىراق، شۇ ۋاقىتتا مەخدۇم ئەزەم نەسلىدىن ۋە ئاق تاغلىقلارنىڭ باشلىقى ئاپپاق خوجا قۇتراپ ئىسمائىلخاننى ئاغدۇرۇش قەستىگە چۈشتى. ئىسمائىلخان ئاپپاق خوجىنىڭ بۇ ھەرىكەتلىرىدىن خەۋەر تېپىپ، ئاپپاق خوجىنىڭ ئىسيان قىلىشىدىن قورقۇپ، ئۇنى شەھەردىن قوغلاپ چىقاردى. ئاپپاق خوجا ئىلى تەرەپكە بېرىپ غالدان قونتاجىنى ئىسمائىلخانغا قارشى يۈرۈش قىلىشقا كۈشكۈرتتى ھەمدە ئۆزىنىڭمۇ ياردەم قىلىدىغانلىقى، قەشقەردە تەرەپدارلىرىنىڭ كۆپلۈكىنى بىلدۈردى.

غالدانمۇ بىر يىل ھەربىي تەييارلىق قىلىپ ئاپپاق خوجا بىلەن بىرلىكتە قەشقەرگە يۈرۈش قىلدى. ئىسمائىلخان

بىلەن ھۆكۈمەت ئارىسىدا نارازىلىق پەيدا بولۇپ، قوز-غىلاڭ چىقىش ئېھتىمالى بار ئىدى. دېمەك، ئەمەلدارلار-نىڭ مۇنداق مۇئامىلىلىرىدىن خەلق توپىدى، جانلىرى سىقىلدى. شۇڭا يەردىن، كۆكتىن قوغدىغۇچى ۋە ياردەم-چى كۈتمەكتە ئىدى.

قېرىنداشلىرى بولغان ئالتەشەھەر مۇسۇلمانلىرىنىڭ ھالىنىڭ قانچىلىك دەرىجىدە مۇشكۈل ۋە بىچارە ئىكەنلىكى پەرغانىگە كۆچۈپ كەتكەن سالىھ خوجىغا ئاڭلىنىدۇ. سالىھ خوجا قېرىنداشلىرىنى زۇلۇمدىن قۇتۇلدۇرۇش ئىسمى بىلەن 30 يىل ھەربىي تەييارلىق قىلىدۇ. مۇھاجىرلار بىلەن قىرغىزلارنى بىرلەشتۈرىدۇ ۋە پەرغانىدىن پىئائىيلارنى تەييارلايدۇ. شۇنداق قىلىپ ناھايىتى كۈچلۈك بىر قوشۇن تەشكىللەيدۇ. بىراق مەقسىتىگە يەتمەي تۇرۇپ ئەجەل يېتىپ ۋاپات بولىدۇ.

ئۇنىڭ جاھانگىر خوجا ئىسىملىك ئوغلى ئاتىسى باشلىغان ئىشنى باشقا چىقىرىشقا تىرىشىدۇ.

چىڭ سۇلالىسى ئەمەلدارلىرى سالىھ خوجىنىڭ بولۇپ سۇن ياكى ئۇنىڭ ئوغلىنىڭ ھەرىكىتى بولسۇن، ھەممىدىن خەۋەردار ئىدى. شۇنىڭغا قارشى جىددىي ھازىرلىق قىلىشقا كىرىشتى. بۇ چاغدا قەشقەردە چىڭ سۇلالىسىنىڭ 500 - 600 دىن ئارتۇق ئەسكىرى بار ئىدى.

ھىجرىيە 1240 - يىلى جاھانگىر خوجا بارى - يوق ئەسكىرى بىلەن (لېكىن چىڭ ئەسكەرلىرىگە سېلىشتۇرغاندا بەك ئاز ئىدى)، قىلىچ، نەيزە، ئوقيا ۋە تاياق - توقماقلىرىنى ① كۆتۈرۈپ قەشقەرگە كەلدى ۋە قەشقەرنى ناھايىتى ئاسانلا ئالدى، ئەسكىرى ھەدەپ كۆپەيمەكتە ئىدى، چۈنكى خەلق كۆپتىن بېرى شۇنى كۈتمەكتە ئىدى. خەلق جاھانگىر خوجىنىڭ ياركەنت، خوتەن شەھەر-لىرىنىمۇ ئالغانلىقىنى ئېيتىشىدۇ.

بۇ خەۋەر ئۇزاق ئۆتمەي بېيجىڭدىكى ئىمپېراتور داۋگۇاڭغا يەتتى. ئىمپېراتور 100 مىڭ كىشىدىن تەركىب تاپقان ئاتلىق قوشۇننى تەييارلاپ قەشقەرگە ماڭدۇردى. بۇ قوشۇن ئالتەشەھەرنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى ئاقسۇ شەھەر-رىدە ② توختاپ تۇرۇش قىلىشقا تەييارلاندى.

81 مىڭ كىشىنى قەشقەرگە، قالغانلىرىنى ياركەنت ۋە خوتەن تەرەپلەرگە ئەۋەتىشكە قارار قىلدى.

جاھانگىر خوجا قەشقەرنى ئېلىپ سەككىز - توققۇز

ئوتتۇرىسىدا قاتتىق ئۇرۇشلار باشلىنىشى تۈپەيلىدىن چاغاتاي ۋە ئالتەشەھەر ھۆكۈمىتى زەئىپ ۋە پەرىشان ھالەتكە چۈشۈپ قالدى. بۇمۇ ئۇزاققا بارمىدى. بۇ يەر ھىجرىيە 1172 - يىلى چىڭ سۇلالىسىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتتى. چىڭ سۇلالىسىنىڭ جۇڭغارلار ۋە ئالتەشەھەرلىكلەر ئۈستىدىن غەلبە قىلىشى ۋە ئۇلارنى بويسۇندۇرۇش چيەنلۇڭ زامانىدا ئىشقا ئاشتى. چيەنلۇڭ ناھايىتى تەد-بىرلىك ۋە ئاقىل كىشى ئىدى. 68 يىل خان بولۇپ، ھە-جرىيە 1211 - يىلى ۋاپات بولدى.

مانجۇلار باشتا باشقۇرۇلغۇچى مىللەتلەر بىلەن چە-رايلىق مۇئامىلىدە بولۇپ، ئۇلارنىڭ مايىللىقى ۋە سادا-قىتىنى تارتىشقا تىرىشتى. لېكىن كېيىنچە بېرىپ ھۆكۈم-رانلىقىنى چىڭگىتتۇرغاندىن كېيىن ئاستا - ئاستا زۇلۇمنى كۈچەيتىشكە باشلىدى. دەسلەپتە قارشىلىق كۆرسەتكەن-لەرنىڭ مال - مۈلكىنى مۇسادىرە قىلىپ، ئۆزلىرىنى تۈر-مىگە تاشلىدى. نۇرغۇن ئادەمنى دارغا ئاستى، چاپتى. پۇقراغا بىرگە بىر باج - سېلىق ئارتتى. شەھەر - قەلئە-لەرنى ياساتتى.

جەبىر - زۇلۇم بەك ھەددىدىن ئېشىپ كەتكەچكە ئالتەشەھەرلىكلەرنىڭ نۇرغۇنى پەرغانىگە قاچتى.

پادىشاھنىڭ بۇنىڭدىن خەۋىرى بارمۇ - يوقمۇ؟ ئە-مەلدارلارنىڭ بۇ ئىشلىرى پۇقرادىن كۆرە ئۆزلىرى ئۇ-چۇن، ھۆكۈمەت ئۈچۈن تەھدىت ئىدى. چۈنكى ئاھالە

مەزكۇر سۈرەت بۇنىڭدىن 100 يىل ئىلگىرى شىنجاڭدىكى ئۇيغۇرلار ئارىسىدا تارتىلغان

مەزكۇر سۈرەت بۇنىڭدىن 100 يىل ئىلگىرى شىنجاڭدىكى ئۇيغۇرلار ئارىسىدا تارتىلغان

ئاي ئۆتكەندى. كۈتمىگەن يەردىن مۇنچىۋالا كۆپ ئەس-
كەرنىڭ كېلىشى جاھانگىر خوجا تەرەپدارلىرىنى تەش-
ۋىشكە سالدى. بۇ چاغدا جاھانگىر خوجىنىڭ ئەسكىرىمۇ
50 مىڭغا يەتكەندى. بىر نەچچە كۈن دەھشەتلىك ئۇ-
رۇش بولۇپ چىڭ ئەسكەرلىرى غەلبە قىلدى.
جاھانگىر خوجا بىر يىل يۇرت سوراپ ئاخىرىدا ئە-
سىرگە ئېلىندى.

جاھانگىر خوجىنىڭ ئاخىرقى كۈنلىرى

جاھانگىر خوجا شىددەتلىك ئۇرۇشتىن كېيىن قولغا
ئېلىنىپ بېيجىڭغا ئېلىپ كېتىلدى. ئاقسۇغىچە يايلاق ماڭ-
دۇردى. تۆمۈر قەپەسىگە سېلىنىپ ئەلگە سازايى قىلىنغان-
دىن كېيىن بېيجىڭغا ئېلىپ كېتىلدى. تاكى بېيجىڭغىچە
تۆمۈر قەپەسى ئىچىدە باردى. داۋگۇاڭ خان جاھانگىر
خوجىنى ئالدىغا كەلتۈرۈشكە يارلىق قىلدى. خان ئۇنىڭ
مۇسۇلمانلارنى باشلاپ چىڭ ھۆكۈمىتىگە قارشى قوزغ-
لاڭ كۆتۈرۈش سەۋەبىنى سورىماقچى ئىدى. ئۇمۇ ئالتە-
شەھەر خەلقىنىڭ چىڭ ئەمەلدارلىرى تەرىپىدىن قاتتىق
ئېزىلگەنلىكى، خورلانغانلىقىنى ئېيتماقچى ئىدى. بۇنى
تۇيۇپ قالغان ۋەكىللەر ئۇنىڭغا تىلىنى تۇتىدىغان دورا
ئىچكىزۈپ ئاندىن خان ھۇزۇرىغا كەلتۈردى. خان بىر
نەچچە سوئال سورىدى، لېكىن جاھانگىر خوجا تىلىسىز
ئىدى. بىر ئېغىزمۇ گەپ قىلالمايتتى. شۇڭا سوئاللارنىڭ
ھەممىسى جاۋابسىز قالدى. خان جاھانگىرنى چېپىشقا
بۇيرۇق قىلدى، چېپىلدى.

ھىجرىيە 1233 - يىلى قوقانلىق يۈسۈپ خوجا، تاش-
كەنتلىك ھەققۇلى مېڭىشىلار قەشقەرگە كېلىپ چىڭ ئە-
مەلدارلىرى بىلەن كۆرۈشتى.

① بۇ زاماندىكى ئۇرۇشلار كۆسەي، چوماق، قىلىچ،
نەيزە، ئوقيا، مىلتىق قاتارلىقلار بىلەن بولاتتى. خەلق
ئەسكەر، ئەسكەر خەلقنى ئىبارەت ئىدى.

② ئاقسۇ ئالتەشەھرىنىڭ قاق ئوتتۇرىسىدا، غۇلجا،
قەشقەر، ياركەنت ۋە خوتەن شەھەرلىرىنىڭ ھەربىرىگە بۇ
يەردىن ئاتلىق 12 كۈندە بارغىلى بولىدۇ.

مانجۇلار خوجىلاردىن بەك ئەنسىرىگەچكە قوقان
خانى مۇھەممەد ئەلى بىلەن كېلىشىم تۈزۈشكە مەجبۇر
بولدى. مۇھەممەد ئەلىخان ئىقتىسادىي مەنپەئەتنى كۆز-
لەپ، 1247 - يىلى بۇ كېلىشىمنى تەستىقلىدى. بۇ كېل-

شىمىدە مۇھەممەد ئەلىگە پايدىلىق ماددىلار كۆپ ئىدى.
بولۇپمۇ تىجارەت خۇسۇسىدىكى ئىمتىيازىلاردىن قوقان
خانى كۆپ پايدا ئالغانىدى.

مەزكۇر كېلىشىم بويىچە مۇھەممەد ئەلىخان ئالتەشە-
ھەرنى خوجىلار ھۇجۇمىدىن ساقلاپ تۇردى. شۇڭا
1247 - يىلىدىن 1272 - يىلىغىچە مەملىكەت تىنچ تۇردى.
بىراق، كېيىن قوقان ئەسكىرىي باشلىقلىرىدىن مۇھە-
مەدخان قوزغىلىپ مانجۇلار بىلەن سوقۇشتى.

ئاندىن كېيىن 1272 - يىلى قەشقەرگە ۋەلىخان تۆرە
كەلدى. ۋەلىخان تۆرە قەشقەرنى ئۆز ھۆكۈمرانلىقىغا ئال-
دى. لېكىن ۋەلىخان تۆرىنىڭ جەبىر - زۇلۇمى مانجۇ-
لارنىڭكىدىنمۇ ئېشىپ كەتتى.

ھىجرىيە 1281 - يىلى ياقۇپ بەگ كەلدى. ياقۇپ
بەگ پۈتكۈل ئالتەشەھەرنى قولغا ئالدى. 14 يىل خانلىق
قىلىپ كورلىدا ئۆلتۈرۈلدى.

ياقۇپ بەگنىڭ ئالتەشەھەرنى ئۆز ھۆكۈمرانلىقى
ئاستىغا ئېلىشى، بىر تەرەپتىن قارىماققا خەلقنىڭ ئارزۇ-
سىدەك قىلىشمۇ، لېكىن نېمە سەۋەبتىندۇر، ئالتەشەھەر-
لىكلەر ياقۇپ بەگنى ياقىتۇرمىدى.

ئالتەشەھەرلىكلەرنىڭ ھازىرقى ھالىرىمۇ 1172 -
1211 - يىللاردىكىگە ئوخشاش بىچارە، پۈتكۈل ئىشى
تەرتىپسىز ۋە قائىدىسىزدۇر.

زامان ئۆزگەرگەن بولسىمۇ، لېكىن ئالتەشەھەر خەل-
قىنىڭ تۇرمۇشلىرى پەقەت ئۆزگەرمىدى. ھېلىمۇ ئىلگ-
رىكى پېتىچە تۇرماقتا، ھېچبولمىغاندا باشلانغۇچ ئىپتىدا-
ئى مەكتەپلەرنى بولسىمۇ يولغا قويغان بولسا بولاتتى.

ئىزاھ

«شۇرا» نىڭ 1915 - يىللىق 23 - سانىدا قەشقەرلىك داموللا ئابدۇقادىر جانابلىرىنىڭ «بايانى ھەققەت» ماۋزۇلۇق بىر پارچە ماقالىسى بېسىلغانىدى. قەشقەردەك ئەڭ قاراڭغۇ بىر بۇلۇڭدىن شۇنداق ئاڭلىق ۋە كۈچلۈك بىر ئالىمنىڭ چىقىپ ئۇيغۇرچە مەتبۇئات ئارقىلىق ھەقىقەت ھاللارنى بايان قىلىشى مېنى بەك سۆيۈندۈردى. بۇ ھەقتە بۇنىڭدىن كېيىنمۇ داۋاملىق قەلەم تەۋرىتىپ تۇرۇشنى تەلەپمەن.

ئەمما «بايانى ھەققەت» كە ئازراق ئىزاھ بېرىپ ئۆتۈش پايدىسىز بولمىسا كېرەك.

مۆھتەرم مۇدەررىس داموللا ئابدۇقادىر ئەپەندىنىڭ بايانىغا قارىغاندا: نەزەر خوجا جانابلىرى — قەشقەردە مۇسابايوپلاردەك تەرەققىيپەرۋەر بايلار ۋە ئابدۇقادىر داموللىدەك ئوچۇق پىكىرلىك ئالىملارنىڭ بارلىقىنى ئېتىبارغا ئېلىپ «قەشقەر تەرەققىي قىلدى» دەپ ئويلايدۇ. يۇ، كەينىدىنلا بۇ پىكىرنىڭ خاتالىقىنى يەنى قەشقەرنىڭ تەرەققىي قىلالمايغانلىقىنى چۈشىنىپ بەكمۇ ھەيران قالغان (نەزەر خوجا ئەپەندىنىڭ ماقالىسى چىققان «شۇرا» نى كۆرەلمىدىم) لىقىنى يازغان.

داموللا ئابدۇقادىر جانابلىرى بولسا نەزەر خوجىغا جاۋاب تەرىقىسىدە قەشقەرنىڭ تەرەققىي قىلالمايۋاتقانلىقىغا مۇنداق سەۋەب كۆرسىتىدۇ: «تەرەققىي قىلىش ۋە مەدەنىيەتلىك بولۇش ئۈچۈن ھەقىقەتنى چۈشەنگەن بۈيۈك يولباشچىلار ياكى مەدەنىيەتلىك قوشنىلار بولۇشى كېرەك. بۇ ئىش ئۇلارنىڭ تەسىرلىرى نەتىجىسىدە ئەمەلگە ئېشىشى تەبىئىيىدۇر. لېكىن بىزدە ئۇنداق رەھ-

مەزكۇر سۈرەت بۇنىڭدىن 100 يىل ئىلگىرى شىنجاڭدىكى ئۇيغۇرلار ئارىسىدا تارتىلغان

بەرلەر يوق. قوشنىلىرىمىزمۇ پۈتۈنلەي تەرەققىي تاپمىغان خەلقلەردىن ئىبارەت. پۈتۈن ئەتراپىمىز جاھالەت بىلەن ئورالغان. پەقەت غەرب تەرەپتىنلا يول ئوچۇق بولۇپ، بىزگە شۇ يولدىنلا بۇخارايى شېرىپ مەدەنىيەتتىلا كەلدى» دەپ تەئەسسۇپ ئارىلاش قارشىلىق كۆرسىتىدۇ.

ئاندىن كېيىن سۆزنى يەنە قەشقەرگە بۇراپ، ھېلىقى ئىنچىكە، لېكىن بەك مەنىلىك قارشىلىقنى يېشىپ: بۇ خارادىن قەشقەرگە كەلگەن مەدەنىيەتنىڭ شەمىيە دەرىسلىرى، ئىلمىي مەبەھەسلەر، ئەقائىد شەرھلىرىدەك مېڭىنى چىرىتىدىغان نەرسىلەردىن ئىبارەت ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈرۈپ ئەسكەرتىدۇ. دېمەك، قەشقەرنىڭ ھەر تەرىپىنىڭ جاھالەت بىلەن قورشالغانلىقىنى بىلدۈرۈپ ئۆزىنى ئاقالايدۇ.

شۇ سەۋەبتىن تەرتىپلىك مەكتەپ ئېچىپ ئوقۇتقۇچىلىق قىلىشقا باشلىغاندا ئاڭسىز موللار تەرەپتىن ھاقارەتكە ئۇچرىغانلىقى، شۇڭا مەكتەپنى تاقاپ، بۇخارا ئۇسۇلىدا كۈنچە دەرس ئۆتۈشكە مەجبۇر بولغانلىقى، شۇنىڭدىن كېيىنلا ئىززەت - ھۆرمەتنىڭ جايىغا چۈشكەنلىكىنى بايان قىلىدۇ.

مېنىڭچە داموللا ئابدۇقادىر ئەپەندىنىڭ بۇ سەۋەبى بۈگۈنكى كۈندە چىن مەنىدىكى سەۋەب بولالمايدۇ. چۈنكى ھازىر قەشقەردە مەكتەپكە قارشى تۇرغۇچىلار ئازايدى. ئۇلار ئەمدى پۈتۈنلەي ئېتىباردىن قالدى. ئەمدى بۇخارا سەپسەتلىرى بىلەن ۋاقىتنى ھارام قىلدىغان زامان كەتتى. شۇڭا قەشقەرنىڭ مۇدەررىس ۋە مەدرىسلەردىن كۆرە تېخىمۇ تەرتىپلىك مەكتەپ ۋە كۈچلۈك ئوقۇتقۇچىلارغا كۆپرەك ئېھتىياجى چۈشۈۋاتقانلىقىنى ئويلاپ، داموللا ئابدۇقادىر ئەپەندىنىڭ مەكتەپنى تىرىلدۈرۈپ يېڭىدىن ئوقۇتقۇچىلىق قىلىشقا باشلىشىنى ئۈمىد قىلىمەن. مەن شۇنى كۈتىمەن.

باشقىلارغا قىز بېرىش مەسىلىسىگە كەلسەك، ئۇنى مۇنداق پەردە ئاستىغا يوشۇرۇشقا تىرىشماي، پۈتۈنلەي يوقىتىشقا تىرىشىش كېرەك. بىراق، بەچىۋازلىق خەۋەرلىرىنى بەك ئىشەنچلىك سانالغان كىشىلەردىن ئاڭلاپ يازغانىدىم، ئېنىقلىغىنىمىز توغرا چىققان بولسا

مەزكۇر سۈرەت بۇنىڭدىن 100 يىل ئىلگىرى شىنجاڭدىكى ئۇيغۇرلار ئارىسىدا تارتىلغان

كىشىنىڭ قەبرىسىگىمۇ ئوخشىمايدۇ. قىلغان ئىشى بىلەن ئۇنىڭدىن بەك تۆۋەن تۇرىدىغان ئايپاق خوجا، مۇرات بەخش ئاتا، قۇتبۇللاھ خوجا، قەمبەر ۋەلى... دېگەندەكلەر چوڭ ۋە كۆركەم گۈمبەزلەردە يېتىپ، بۇ قەبرىنىڭ مۇنداق خارابە ھالەتتە يېتىشى كۆزۈمگە سىغىمىدى. قەبرىنىڭ ئويلىغىنىمىدەك چىقماي قالغىنىدىن كۆڭلۈم قېلىپ تۇرغاندا ئۈچ شەيخنىڭ بىرىدىنلا ئورنىدىن تۇرۇپ سەدىقە تىلىشى تېخىمۇ كەيپىمنى ئۇچۇرۇۋەتتى. ئاچچىقىم بىلەن ئۇلارغا قاراپ:

— سۇلتان سۇتۇقنىڭ تارىخ — تەزكىرىلىرى بارمۇ؟
دەپ سورىدىم. شەيخمۇ كۆزىنى ئالايىتىپ:
— يوقالغان، دېدى.

ھەي! ئەخمەقلەر! چىرىپ توپىغا ئايلىنغان قەبرىنى ساقلاپ ئولتۇرغىچە ئۇنىڭ قىممەتلىك ئەسەرلىرىنى، تارىخ ۋە تەزكىرىسىنى ساقلىغان بولساڭلارچۇ كاشكى، ئال مانا ساڭا سەدىقە! بىر تىيىنمۇ بەرمىدىم.

ئىلگىرى بۇ قەبرىنىڭ چوڭ ۋە كۆركەم گۈمبىزى بولغان. بۇ گۈمبەز 1903 — يىلىدىكى قاتتىق يەر تەۋرەشتە بۇزۇلغان، شۇنىڭدىن كېيىن قايتا ئوڭشالمىغان. بۇ يەردە ئەرەبچە، پارىسچە تارىخىي شېئىرلار يېزىلغان بەك ھەيۋەتلىك باغانلار بولغانىكەن. شۇ قىممەتلىك سەنئەت بۇيۇملىرى تېخى 1913 — يىلىلا ئاشخاباتتىن كەلگەن بىر ئەرەمنىڭ 60 سومغا سېتىلغان. كونا ۋە قىممەتلىك بىر گىلەممۇ يۈز سومغا بېرىلگەن. ئەرەمەن بۇ نەرسىلەرنى

بۇنىڭ ئۈچۈن چىن كۆڭلۈمدىن رەھمەت ئوقۇيمەن. تەشەككۈر بىلدۈرمىەن.

ئېھتىرام بىلەن: مۇھىبىڭىز نوشىرۋان يائۇشېقى

ئارتۇش تەسىراتى

بۇرۇنقى خانلارنىڭ تارىخلىرىدىن ئاز — تولا مەلۇمات ئېلىش نىيىتى بىلەن بۈگۈن ئارتۇشقا يول ئالدىم. ئارتۇش قەشقەرنىڭ 25 چاقىرىم شەرقىدىكى جاي بولۇپ، باش — ئايىقى يوق قۇم دېڭىزى ئىچىدە ئىككى تاغ ئارىسىغا قىسىلىپ قالغان ئازغىنە مۇنبەت يەردىن ئىبارەت.

ھارۋىغا ئولتۇرۇپ، كۈن چىقىشقا قاراپ بەش — ئالتە سائەت ماڭغاندىن كېيىن يېشىللىق، گۈزەل مەنزىرىلەر، ئېتىزلىقلار ۋە دەرەخلىكلەر كۆرۈنىدۇ. ئەنە شۇ دۈڭلەك كۆلدەك يېشىللىق ئىچىدە ئىسمىمۇ، جىسمىمۇ ئۇلۇغ بولغان سۇلتان سۇتۇق بۇغراخان بوۋىمىز ياتىدۇ. مەنىمۇ ئۇنىڭ مۇقەددەس قەبرىسىنى زىيارەت قىلغىلى كېتىۋاتەمەن.

يۇقىرىدا دېيىلگەن ئازغىنە مۇنبەت يەرلەردىن مەش — ھەد، ئۈستۈن تاغ، تۆت كۆل، ئوڭ ئېرىق، سول ئېرىق، ياقا باغ، ئورتان ساغ، ۋاقۇاق، ئازاق، تېتىر، كۆك ئالا، تاغتۇۋەن، لەڭگەر، باي ئەخمەت، تاجىدىن دېگەندەك 16 — 17 يېزا بار. نوپۇسى تەخمىنەن 7000 — 8000 ئۆي — چۆرىسىدە.

ئەڭ ئاۋۋال بۇغراخان ياتقان مەشھەد يېزىسىغا كەلەيلى. بۇ يېزىدا يۈزلەپ ئۆي بار. دۈشەنبە كۈنى بازار بولىدۇ. بۇ بازاردا ئەرلەرگە قارىغاندا خوتۇن — قىزلار كۆپرەك بولىدۇ. سودىسى قولدا توقۇلغان بۆز سېتىشتۇر. بۇغراخان قەبرىسىنىڭ يېنىدا تىلۋالدى باي سال — دۇرغان بەك كۆركەم بىر مەسچىت بار. مەسچىتنىڭ يېنىدا ھالى خاراب بىر مەدرىسىمۇ بار. بۇ مەدرىسىدە شاگىرتلار ھازىرمۇ ئوقۇپ تۇرىدۇ. مەدرىسىگە كىرىپ مۇدەررىس ھابىل بىلەن كۆرۈشتۈم. ئاز — تولا پاراخلىشىپ كۆرگەن بولساممۇ، لېكىن كۆڭۈلدىكىدەك مەلۇمات ئالالەمدىم. ئۇ يەردىن چىقىپ بۇغراخاننىڭ قەبرىسى بار مەيدانغا كىردىم. تەخمىنەن يۈز سائىتىن تۈپتۈز يەردە ئاددىي بىر قەبرىدىن باشقا ھېچنېمە يوق. گۈمبىزى دېگەندەك نەرسىلىرىمۇ يوق. بۇ قەبرە سۇلتان سۇتۇق بۇغراخاننىڭ ئۇلۇغ بىر

ئاشخاباقتا ئاپىرىپ خېلى كۆپ پايدىسىغا ساتقان.

سۇلتان سۇتۇقنىڭ ۋاقتىدا ياسالغان ئالتۇن چىراغىمۇ يوقالغان.

تۇرمۇشى ئارتۇش خەلقىنىڭ كەسپى تېرىقچىلىق ۋە بۆز توقۇشتۇر. بۇ يەردە مال - چارۋا ئاز بېقىلىدۇ. ئۆي ئىچى ۋە تېشىدىكى ئىشلارنىڭ كۆپىنچىسىنى خوتۇن - قىزلار قىلىدىكەن. ئالتەشەھەردە يېزا تۇرمۇشى بىلەن شەھەر تۇرمۇشى ئوتتۇرىسىدا بەك جىق پەرق بار. شەھەر خەلقى ئومۇمەن بۇزۇقچىلىققا مايىل بولۇپ، قىمارۋازلىق، پاهىشۋازلىق، ھاراقكەشلىك، گادايلىق، دىۋانلىك، ئالدامچىلىق، ئاسىيلىق ۋە خىيانەت، جە - بىر - زۇلۇم ئاستىدا ياشاۋاتقان بولسىمۇ، لېكىن يېزا خەلقى پۈتۈنلەي بۇنىڭ ئەكسىچە. بۇلار ۋىجدانلىق، ئاق كۆڭۈل، توغرا سۆزلۈك كېلىدۇ. بۇلاردا ھىيلە - مكىر، ئاسىيلىق ۋە خىيانەت دېگەندەكلەرمۇ ئاز بولىدۇ. ئىككىنچىدىن: شەھەر خوتۇنلىرى ئىشلىمەي ئەرلەرى تاپقاننى يەپ ياتىدۇ، ھۇرۇن ۋە كېرەكسىز. ئەمما يېزا خوتۇنلىرى بۇنىڭ ئەكسىچە، ئەرلىرىدىن كۆپ ئىشلەيدۇ. كىيىم تىكىدۇ، باغۋەنچىلىك قىلىدۇ، يىپ ئى - گىرىپ بۆز توقۇيدۇ. بازارغا بېرىپ ئەرلەرگە ئوخشاش سودا قىلىپ پۇل تاپىدۇ. بالىلىرىنى باقىدۇ، توپۇغۇزىدۇ، كېيىندۈرىدۇ. يېزا خوتۇنلىرى ئارىسىدا يولدىن چىققان - لىرىمۇ ئاز بولىدۇ. ئىشقىلىپ بۇ خوتۇنلارنىڭ قولىدىن ھەرقانداق ئىش كېلىدۇ. بۇلارنىڭ پەقەت ئوقۇمىغانلا يېرى بار. ئەگەر ئوقۇغان ۋە تەربىيە كۆرگەن بولسا - دى، مەملىكەتنى يالغۇز شۇ يېزا ئاياللىرىلا تەرەققىي

قىلدۇرغان بولاتتى.

لېكىن يېرىنىڭ ئازلىقىدىنمۇ، ئىلىم - تېخنىكا يوق. لۇقتىنىمۇ ئىشقىلىپ ئارتۇش خەلقى ئومۇمەن موھتاجلىقتا ياشايدۇ. تۇرمۇشى بەك بىچارە. ياخشى ئۆيلەردە تۇ - رۇش، ئېسىل كىيىملەرنى كىيىش، نوچى ئاتلارغا مىنىش، مەزىلىك تائاملارنى يېيىش، ئوقۇش - ئوقۇتۇشتەك ساۋادەتلەردىن مەھرۇم قالغان، خار ۋە زەبۇن ھالەتتە ياشايدۇ. تاپاۋىتى ئاز، بىراق تۇرمۇش لازىمەتلىكلىرى خېلى قىممەت، شۇ سەۋەبتىن بولسا كېرەك بۇ يەردە ئانا بالغا، بالا ئانىغا قاراشايدۇ. قىيامەت كۈنىدەك ھەركىم ئۆز ھەلەكچىلىكى بىلەن ئاۋارە.

شۇ سەۋەبلىك نۇرغۇن مەسۇم بالىلار يامان، رەزىل ئىشلارغا مەھكۇم بولۇپ كېتىدۇ. قورساق ئاچ بولغاچقا، مائارىپ بىلەن ئۇچرىشىش قىيىن بولۇۋاتقاندىۇر. بەلكىم «ئاچنىڭ كۆزى ئەكەمەك (نان) تە، توقنىڭ كۆزى ھېكمەتتە».

بۇلارنىڭ ئارىسىدا خېلى چوڭ بايلار بولسىمۇ، لې - كىن ئۇلارمۇ ئۆز پايدىسى ئۈچۈنلا ياشايدۇ. مائارىپ ۋە ياخشى ئىشلارغا بىر تىيىنىمۇ بەرمەيدۇ. ھەتتا ئۆز بالىلىرىنىمۇ تەربىيىلەيدۇ، كەلگۈسى بىلەن كارى يوق. تىرىكلەرگە قارىغاندا ئۆلۈكلەرگە بەكرەك ئەھمىيەت بېرىدۇ. مەكتەپ سېلىش ئورنىغا پىششىق خىشتىن چوڭ ۋە ھەيۋەتلىك گۈمبەزلەرنى ياسىتىدۇ. ئارتۇشتا ئۆتە - تۈزلەپ گۈمبەر بار، ئەمما كۆزگە كۆرۈنگۈدەك بىرمۇ مەكتەپ يوق.

ئارتۇشتا نوپۇس كۆپەيمەيدۇ، بۇ يەردە ئەرلەر ئاز. بۇنىڭ سەۋەبى مۇنداق: ئارتۇش خەلقىنىڭ كۆپىنچىسى سىرتتا تىرىكچىلىك قىلىدۇ. خوتۇن، بالا - چاقىسىنى تاشلاپ كېتىپ ئۆيىگە قايتالمىغانلىرىمۇ كۆپ بولىدۇ. يۇرتتا ئىشقا يارىمايدىغان قېرىلار ھەم خوتۇن - قىز - لارلا قالىدۇ.

ئارتۇش خەلقىنىڭ ئۆسپەسلىكى، ئەرلىرىنىڭ سىرتقا چىقىپ كېتىپ يوقىلىپ كېتىشىنىڭ سەۋەبى يەرنىڭ ئاز - لىقىدىن دەپ قارىلىدۇ. ئومۇمەن ئارتۇشتا مۇنبەت ۋە ھوسۇلدار يەرلەر ھېسابلىقلا.

مەزكۇر سۈرەت بۇنىڭدىن 100 يىل ئىلگىرى شىنجاڭدىكى ئۇيغۇرلار ئارىسىدا تارتىلغان

مەزكۇر سۈرەت بۇنىڭدىن 100 يىل ئىلگىرى شىنجاڭدىكى
ئۇيغۇرلار ئارىسىدا تارتىلغان

ۋەلىلەرنىڭ كارامەتلىرىگە باغلاپ سۆزلەيدۇ. دېمەك،
ئەۋلىيالارنىڭ كارامىتى ئالانىڭ قۇدرىتىدىن ئۈستۈن
قويۇلىدۇ.

كارامەت ۋە خۇراپاتنىڭ بۇنچىۋالا ئۈستۈنلۈكىنى ئىد-
گىلەپ كېتىشنىڭ باش سەۋەبى ئىلمىسىزلىكتۇر. فىزىكا،
خىمىيە ۋە تەبىئەت دەرىسلىرى ئوقۇتۇلمىغانلىقتىن،
تەڭرىنىڭ قۇدرىتى ۋە ھېكمىتى يېتەرلىك چۈشىنىلمەيدۇ
ۋە تونۇلمايدۇ. مانا شۇ سەۋەبتىن خەلق خۇراپاتقا پا-
تەدۇ.

تەڭرىنىڭ قۇدرىتى ۋە ئۇلۇغلىقىنى چۈشىنىش، ئا-
جاپىپ ھېكمەتلىرىنى كۆز بىلەن كۆرۈپ ئۇنىڭغا ئىمان
ئېيتىش—پەقەت ئىلمىي خىمىيە ۋە تەبىئەت دەرىسلىرىنى
ئۆگىنىش بىلەنلا ئەمەلگە ئاشىدۇ. بۇ ھەقتە «قۇرئان
كەرىم» دە بەك كۆپ سۆزلىنىشنىڭ سەۋەبى شۇ بولسا
كېرەك.

مەن بۇ سۆزلەرنى ئالتەشەھەرگە قاراپ سۆزلەيمەن.
يەنى ئەمەلىي ئېھتىياجقا قاراپ يازمەن. قىسقىسى، يەت-
تە - سەككىز ياشلىق پىرىننىڭ بالىسىنىڭ ئىمانى، بىزنىڭ
30 يىللاپ بۇخارا مەدرىسلىرىدە ياتقان مۇسۇلمان با-
لىسىنىڭ ئىمانىغا تەڭ قىلغىلى بولمايدىغان دەرىجىدە
پەرقلەشتۈر.

ئارتۇش

نۇشروۋان يائۇشېق. كاشغەر

«شۇرا» ژۇرنىلىدىن نەشرگە تەييارلىغۇچى: ئابلىز ئورخۇن

مۇھەررىرى: مۇختار مۇھەممەد

ئالتۇن چىراغ

ئارتۇش خەلقىنىڭ ئىپتىتىشلىرىغا قارىغاندا، بۇغراخان
مازىرىدا ئالتۇندىن ياسالغان بىر چىراغ بولغانىكەن. بۇ
چىراغنى بۇغراخاننىڭ ئۆزى ياساتقانىكەن. ئۇنىڭ بىر
خاسىيىتى سۇ بىلەن ياندىكەن. ئۇنىڭغا ماي كېرەك
ئەمەس ئىكەن، قانداقلا سۇ قۇيۇپ قويساڭ يېنىۋېرىد-
ىكەن. سەل ئىلگىرى ئارتۇشلۇق بىر قازى مەزكۇر
چىراغنى قىرغىزلار ئارىسىغا ئېلىپ بارغان. بۇغراخاننىڭ
كارامىتىنى كۆرسىتىپ خېلى جىق پۇل تېپىپ قايتقان.
كېيىن بۇ چىراغ يوقالغان. ئۇنىڭ يوقىلىشىغا شۇ قازى
سەۋەب بولغان دېيىشىدۇ. بۇ مۇبارەك چىراغنىڭ يوق-
لىشى ئارتۇش خەلقىگە بولۇپمۇ شەيخلەرگە بەك زىيان،
ئەلەم بولغان. چۈنكى بۇ چىراغنى مازار شەيخلىرىگە
بەك جىق ماددىي پايدا كېلىپ تۇراتتىكەن. باشقا كىشە-
لەر بولسا بۇغراخاننىڭ كارامىتىنى ئۆز كۆزلىرى بىلەن
كۆرۈپ مەنىۋى لەززەت ئېلىپ تۇراتتىكەن. بۈگۈنكى
كۈنلۈككە ھەركىم بۇ چىراغنى سېغىنىدۇ. ئەمەلىيەتتە
شەيخلەر زىيارەت قىلغۇچىلارغا ئۇنىڭ ھېكايىسىنىلا
سۆزلەپ بېرىدۇ.

بۇ چىراغنىڭ سىرى مۇنداق ئىكەن. ھىلىگەر
شەيخلەر كىشى كۆرمىگەندە پىلتىنى مايغا چىلاپ، سۇ
ئۆتكۈزمەيدىغان نەرسە بىلەن پىلتىنى ئوراپ چىراغقا
سېلىپ ئۈستىگە سۇ قۇيىدىكەن. مۇنداق بولغاندىكىن
تەبىئىي ياندىدۇ - دە، شەيخلەرنىڭ ھىلىسىنى كۆرمىگەن،
سەۋەبىنى بىلمىگەن كىشىلەر ئۇنى بۇغراخاننىڭ كارامە-
تى، دەپ ئويلايدىكەن.

ئىسلام ئالىمىدىكى خۇراپاتلارنى سۆزلەپ، يېزىپ
تۈگىتىش ھەرگىز مۇمكىن ئەمەس. مۇنداق خۇراپاتلار
ھەرقانداق يەردە بار بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ ماكانى
ئالتەشەھەردۇر. قەيەردە بىر بۇلاق بولسا ئۇ قانداقتۇر
بىر ۋەلىنىڭ ئاياغ ئىزىدىن ياكى ھاسسىنىڭ ئىزىدىن
پەيدا بولغان دېيىلىدۇ. قانداقلا بىر يەردە يىغىلىش
بولسا ئۇ يەردە ۋەلىلەرنىڭ كارامەتلىرى سۆزلەنمەي
قالمايدۇ. ئۇلار خۇراپاتلىقتا شۇ قەدەر ئۇچىغا چىققانكى،
ۋەلىلەرنى خۇدا دەرىجىسىگە كۆتۈرىدۇ. تاغ، تاش،
شامال، يامغۇر، قار، بوران دېگەندەكلەرنىڭ ھەممىسىنى

قالغۇم بار

بالىلىقتا

ھەم مېنى پەقەت يات كۆرمەيتتى. بىر ھەپتىگە يەتمىگەن ۋاقىت ئىچىدە مەن ئۇلار بىلەن ئىنتايىن ياخشى دوست-لاردىن بولۇپ قالدىم، شۇنداقلا ھەر بىرىنىڭ ئىسمىنى ئېسىمدە چىڭ تۇتۇۋالدىم.

ۋەتەنپەرۋەرلىك قەبرە سۇيۇرۇش (چوكانتال) باي-رىمى ھەر يىلى پىئونىرلارنىڭ چوقۇم ئېلىپ بېرىشقا تې-گىشلىك بولغان بۇرچى ھەم پىئونىرلارنىڭ بايرىمى، سى-نىپىمىزدا گاۋ فاملىلىك بىر بالا بار ئىدى. ئۇ سىنىپ-مىزدىكى بالىلارنىڭ كاتتىبېشى، شۇنداقلا ئەڭ كەپسىز ئوقۇغۇچىلارنىڭ بىرى ئىدى. ئۇ ھە دېسىلا باشقا ئوقۇ-غۇچىلار بىلەن بىر رەتتە تۇرۇشنى خالىمايتتى.

— گاۋ رەتكە كىرىپ جىم تۇر! — بۇ سۆزنى قانچە قېتىم تەكرارلىغانلىقىمنى بىلمەيمەن، ئامالسىز يۈگۈرۈپ بېرىپ ئۇنىڭ ياقىسىدىن تۇتۇپ، بارلىق كۈچۈم بىلەن تارتىپ ئۇنى رەتكە كىرگۈزدۈم. قولىمنى قويۇۋەتكەندىن كېيىن ئۇنىڭ كۆزىدىن نارازىلىق ۋە ئۈچمەنلىكنىڭ چاق-ناپ تۇرغانلىقىنى كۆردۈم. بۇنى كۆرۈپ ئۆزۈمۈ ئازراق قورقۇپ قالدىم. بۇ تەن جازاسىغا كىرەمدۇ؟ ئۇنى تەپ-كىنىم قاتتىق كەتتىمۇ قانداق؟ ياكى قەلبىگە ئازار بېرىپ قويدۇمۇ قانداق؟ مۇشۇنداق ئەنسىزلىكلەر بىلەن

تۇنجى ئوقۇغۇچىلىرىمىنىڭ ماڭا بۇنچىلىك زور تەسىر قالدۇرۇشنى ئويلاپمۇ باقماپتىكەنمەن. ئۇلار مېنى ئالا-ھىدە قارشى ئالدى ۋە مەن بىلەن ھەيران قالارلىق ئۇ-سۇلدا خوشلاشتى. قىسقىغىنە بىر ئاي ئىچىدە ئارىمىزدا تىل بىلەن ئىپادىلىگۈسىز مېھىر - مۇھەببەت ئورناپ قال-دى. شۇنداقلا بۇ مېنىڭ ئالىي مەكتەپ ھاياتىمغا قايتا ھاياتىي كۈچ بەخش ئەتتى.

تۇنجى قېتىم دەرس مۇنبىرىگە چىقىپ ئوقۇغۇچىل-رىمغا قاراپ تۇرغىنىمدا، دەرسخانا بەك تىمتاسلىققا چۆ-مگەنىدى. پىلىدىرلاپ تۇرغان 64 جۈپ كۆز ماڭا قاراپ تۇراتتى، ئۇلار تونۇشتۇرۇشۇمنى ئاڭلاپ بولغاندىن كېيىن دەرسخانا گۈلدۈر - قاراس ئالقىش سادالىرى ياڭراتتى.

— مۇئەللىم، ئىسمىڭىز نېمىتى؟

— مۇئەللىم چېچىڭىز تەبىئىي بۇدۇرما؟ دادامنىڭمۇ سىزنىڭكىگە ئوخشاش تەبىئىي بۇدرە. مۇئەللىم بىزگە ناخشا ئېيتىپ بېرىڭە! مۇئەللىم ئۆيىڭىز نەدە؟

ئۇلارنىڭ بىرىنچى قېتىم بۇنداق سوئاللارنى سوراي-دىغىنىنى ئويلاپمۇ باقماپتىمەن. ئۇلار بىلەن بولغان مۇ-ناسىۋىتىم شۇنچىلىك سەبىيلەرچە ھەم شۇنداق ئوچۇق - يورۇق ئىدى. ئۇلار ماڭا گۇمانىي نەزەرىدە قارىمايتتى

ۋە تىلىشىپ ئۆيىمىزدىن تاماق ئەكەپ بېرىلى. مەن ئەمدى قانداق جاۋاب بېرىشىمنى بىلمەي قال-
دىم...

مۇمكىن بولسا ئاتىشى تۆت ئوقۇغۇچىنىڭ باغرىغا سىڭىپ كەتكۈم بار.

كېتىدىغان چاغدا قۇلاق تۈۋۈمدە ئۇلارنىڭ سەمىمىي، مۇڭلۇق يىغا ئاۋازى ياڭرايتتى. بېشىمنى كۆتۈرۈپ يىغىغا تولغان چىرايىلارغا بىر - بىرلەپ قارىغىنىمدا كۆڭلى ھەم - مەندىن بەك يېرىم بولغىنى ۋە ھەممىدىن بەك ئازابلانغىنى گاۋ بولدى. بۇ چاغدا ئۆزۈمنى ھەرقانچە قىلىپمۇ تۇتۇ- ۋالالەمدىم. كۆڭۈل قويۇپ تەييارلانغان خوشلىشىش نۇتۇق سۆزۈم پەقەت گاۋدىن ياندۇرۇپ - ياندۇرۇپ كەچۈرۈم سوراش بولدى.

13 ئوقۇغۇچۇم دىققەتسىزلىكىدىن تاشلاپ قويغان ئادىرىشىمنى بىلىۋېلىپ، ئايرىلغان كۈنىنىڭ ئەتىسى ياتىقىمغا ئۆزۈمگە كەپتۇ. مېنى تېخىمۇ ھەيران قالدۇرىدىغىنى، نەدىن بىلىدىكەن ئۆيۈمگە بارىدىغان يولنى بىلىۋاپتۇ ھەم مەن بىلەن بىللە ئۆيۈمگە بارىدىغانلىقىنى ئېيتىشتى. مەن كۈلۈپ تۇرۇپ، «ماقۇل» دەپ ھەر بىرى بىلەن قول باغلاشتىم. پراكتىكىمىزنىڭ ئاخىرلاشقانلىقىمۇ ئىشەنگۈم كەلمە- دى. ئاخىرى ئۇلارمۇ چوڭ بولدى، ئۆزىنى نىقابلاشتى، باشقىلارغا ئېھتىياتچانلىق نەزەرىدە قاراشنى ئۆگەندى. ئەمما ھازىر ئۇلارنىڭ ئۇزۇن كىرىپكىلىرى ئاستىدىكى سادىقلىق يېغىپ تۇرىدىغان كۆزلىرىدىن سەمىمىيلىك، سادىقلىق ۋە ئاق كۆڭۈللۈك كۆرۈنۈپ تۇراتتى.

تۈنۈگۈن ئۇلارنىڭ خېتىنى تاپشۇرۇۋالدىم. خەتكە «مۇئەللىم، ئارمىزدىكى ۋەدىنى ئۇنتۇپ قالماڭ!» دې- گەن گەپلە يېزىلىپتۇ. ئەگەر كىشىلەر ئارىسىدا ئالدامچە- لىقنىڭمۇ بولىدىغانلىقىنى، بارلىق رەزىللىكلەرنىڭ مەنبە- سى ئۆزىمىز ئىكەنلىكىنى بىلمەسەك، ئەگەر بارلىق ۋە- دىلەرگە ئىشەنگىلى بولسا، بارلىق ئارزۇلار ئەمەلگە ئاش- سا، ئەگەر بارلىق گۈزەل نەرسىلەر ھەڭگۈ يوقالماي ساقلىنىپ قالسا، ئۇ چاغدا سىز بالىلارغا قايتا يېقىنلاشمە- سىڭىزمۇ قەلبىڭىز بالىلارغا ئەگىشىپ ياشىرىۋېرىدۇ...

«مىكرو ھېكايىلەردىن تاللانما» ژۇرنىلىنىڭ 2004 - يىللىق 2 - سانىدىن ئېلىندى

تەرجىمە قىلغۇچى: ئەزىزە تۇيغۇن

مۇھەررىرى: ئەسكەر مەخسۇت

مەكتەپكە قايتىپ كېلىپ يېتەكچى ئوقۇتقۇچۇمغا بولغان ئەھۋالنى ئېيتتىم.

— ھېچقىسى يوق، ئەتىسىلا ئوڭشىلىپ قالدۇ، دې- دى ئۇ. ئەتىسى گاۋ مەندىن كەچۈرۈم سورىغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ كۆزىدىن يەنىلا ئىشەنچسىزلىكنى ئېنىق كۆرۈۋالغىلى بولاتتى. بۇنى كۆرۈپ كۆڭلۈم «قارت» لا قىلىپ قالدى، ئۆزۈمنىڭ يېنىكىلىك بىلەن قىلغان قوپاللى- قىمغا قاتتىق ئۆكۈندۈم.

بۇ بالىلارنىڭ ماڭا بەرگەن تۇنجى ساۋىقى ئىدى. بىر قېتىم تەنتەربىيە دەرسىدە مۇئەللىم كەلمىگەنلىكتىن مەن بالىلارنى يېتەكلەپ توپ ئويناتتىم، قىسقىغىنە ئون مىنۇت ئىچىدە بالىلارنىڭ ئارىسىدا ئۇدا ئۈچ قېتىم توقۇنۇش بولدى، مېنىڭ قاتتىق ئاچچىقىم كەلدى، ئاغزىمغا نەدىن كەلگەنلىكىنى بىلمەيدىم:

— ئاناڭنى! يەنە ئۇرۇشتۇڭما؟ — دەپ ساپتىمەن. گەپ ئاخىرلىشىشى بىلەنلا بالىلار بىرلىكتە:

— مۇئەللىم سەت گەپ قىلسا بولمايدۇ! — دېيىشىپ كەتتى. ئوڭايسىزلىقىمىدىن نېمە قىلارمنى بىلمەي قالدىم. قىلالايدىغىنىم پەقەتلا ئوقۇغۇچىلاردىن كەچۈرۈم سوراپ خاتالىقىمنى تونۇش ئىدى. شۇنداق، ئۇ كۈنى، ئەتىگەن بالىلارنىڭ بىرلىكتە قىلغان «سالام مۇئەللىم!» دېگەن سۆزى مەندىكى بارلىق يامان ئىللەتلىرىمنى تۈزىتىشكە سەۋەبچى بولدى. شۇنداقلا ھەر ۋاقىت ئۆزۈمنىڭ بىر ئوقۇتقۇچى، ھەق - ناھەقنىڭ ئۆلچىمى ئىكەنلىكىمنى ئەسكەرتىپ قويدى. ئۇلارنىڭ مېھىر - مۇھەببىتى، چۈ- چۈك تىللىرى، ھەرىكىتى، تەسەۋۋۇرى مېنى سېھىرلەپ ئۆزىگە جەلپ قىلدى، ماڭا كۈندە قۇياشتەك ئىللىقلىق ئاتا قىلغان بالىلارغا بولغان مېھىر - مۇھەببىتىمنى ئاشۇردى. مېنىڭ پات ئارىدا مەكتەپتىن ئايرىلىدىغانلىقىمنى ئاڭلىغاندىن كېيىن ئۇلار پۇرسەت بولسا ئەتراپىمغا يە- غىلاتتى.

— مۇئەللىم كەتمەسلىڭىز بولمامدۇ، داۋاملىق مۇشۇ يەردە بىزگە دەرس ئۆتۈۋەرسىڭىز ياخشى ئەمەسمۇ؟ — ئۇنداقتا كىم ماڭا ماڭاش بېرىدۇ، ماڭاشم بولمىسا جېنىمنى قانداق باقمەن؟ — مەن چاقچاق قىلغان بولۇپ شۇنداق جاۋاب بېرىتتىم.

— بىز پۇل يىغىش قىلىپ ماڭاشىڭىزنى بېرىلى، ئۆ-

ماركا ئېشى ۋە ئۇيغۇرچە ماركىلار

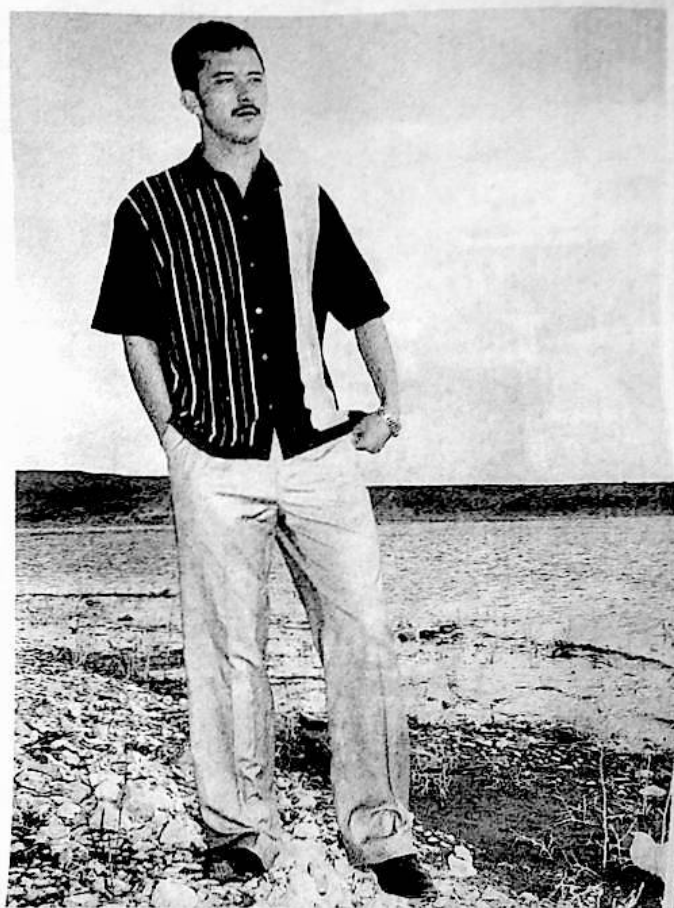
رېپ ماركى قويدىغان سودىگەرلىرىمىز يۆتكەپ ساتار مەھەللىنى يايىمچىلارغا ئايلانغان. ئەينى چاغدىكى شاھ- تاۋارلىرىمىز، خانىئەتلەسلىرىمىز ئەنە شۇ سەۋەبتىن مەنە- سىنى يوقاتقان.

ئىسلاھات بىر مەزگىل ئۇيغۇر سودىسىنى جانلاند- دۇرغان بولسىمۇ، نەچچە ئەسىرلىك تەپەككۇر نامراتلىقى ئۇيغۇر سودىگەرلىرىنى توشۇپ ساتقۇچىلاردىن تاۋار ئىشلەپچىقارغۇچىلارغا ئايلاندۇرالمىدى. رايونلار ئارا باھا پەرقىنى ئىقتىسادىي ئۈنۈمنىڭ مەنبەسى قىلغان بۇ سودا ئىچكى ئۆلكىلەر بىلەن يۇرتىمىز ئارىسىدا قاتناش قۇلاي- سىز، ئۇچۇر راۋان بولمىغان دەسلەپكى ئون نەچچە يىلدا گۈللەنگەن، ئۇيغۇر سودىگەرلىرىنى باي قىلغان، ئۇيغۇر- لاردىن جۇڭگوغا مەشھۇر بايلارمۇ چىققانىدى. ۋەھالەن- دىكى، تاۋار ئىشلەپچىقىرىشنى ئاساس قىلمىغان بۇ خىل ۋاقىتلىق جانلىنىش قاتناشنىڭ راۋانلىشىشى، ئۇچۇرنىڭ تېزلىشىشى بىلەن پەس كويغا چۈشتى. ئىچكىرى ئۆلكە- لەردىكى سودىگەرلەرنىڭ ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ھەر

نام— شەيئىلەرنى بىر- بىرىدىن ئايرىش ئېھتىياجى- دىن بارلىققا كەلگەنگە ئوخشاش، ماركىمۇ تاۋارلارنى بىر- بىرىدىن پەرقلەندۈرۈش زۆرۈرىتىدىن پەيدا بول- گان. ماركى تاۋار ئىشلەپچىقىرىشنىڭ مەھسۇلى. يىپەك يولى سودىسىنى ئاچقان ۋە ئاۋات قىلغان ئۇيغۇر ئەجدادلىرىد- مىزنىڭ تارىختا ئۆزى ئىشلەپ چىقارغان مەھسۇلاتلىرىنى ماركىسىز قويىمىغانلىقى شەكسىز (ئەلۋەتتە ئۇ زامانلاردىكى ماركى ئۇقۇمى ھازىرقىدىن جىق ئاددىي ئىدى). ھازىر ئۇيغۇر تىلىدا قوللىنىلىۋاتقان خانىئەتلەس، شاھتاۋار (شا- تىۋا) قاتارلىق سۆزلەر ئەينى دەۋردىكى ماركى ئېگىنىڭ ساقىندىسى بولۇشى مۇمكىن.

يىپەك يولىنىڭ خارابىلىشىشى (16- ئەسىرلەردە) تاۋار ئىشلەپچىقىرىش ۋە يۆتكەپ سېتىشنى بىر گەۋدە قىلغان ئۇيغۇر سودىسىنى زور تالاپەتكە ئۇچرىتىپ، ئۇيغۇر سو- دىگەرلىرىنى دۇنيانىڭ يېڭى سودا مەركەزلىرىدىن بىخە- ۋەر قويغان. نەتىجىدە خەلقئارا بازاردىن ئايرىلغان داڭلىق مەھسۇلاتلىرىمىز يەرلىك مەھسۇلاتقا، تاۋار ئىشلەپچىقىد-

ساقلىماق قۇلاي بولۇش، ئىستېمالچىلارغا تونۇشلۇق بولۇش قاتارلىق ماركىغا خاس خۇسۇسىيەتلەرنى ھازىرلىغان بولۇپ، تۆۋەندىكىچە تۈرلەرگە بۆلۈش مۇمكىن. بىرىنچى، يېقىملىق سۆزلەردىن تۈزۈلگەنلىرى: ئارمان، دەرمان، دىيانەت، ئىخلاىس، سالامەت، مىزان، مەھلىيا، مەدەت... ئىككىنچى، تارىخىي شەخس ۋە تارىخىي ئاتالغۇلارغا مۇناسىۋەتلىكلىرى: تەۋىپىق، ئىزچىلار، ئوغۇز، كۆكتىكىن، فارابى، مەھمۇدىيە، لوقمان... ئۈچىنچى، تاغ، دەريا، يۇرت ناملىرى بىلەن مۇناسىۋەتلىكلىرى: زەرەپ، شان، تارىم، تۆمەن، كۈنچى، مۇزارت، مىرەن، بۈيۈك تۇران، ئاۋرال، ئاۋات... تۆتىنچى، خەلقىمىز ياقىتۇرىدىغان ئۆسۈملۈك ۋە باشقا نەرسىلەر بىلەن مۇناسىۋەتلىكلىرى: رەيھان، چوغلۇق، يۇلغۇن، ئەنجۈر، كەۋسەر، ئوقيا، ئالماس، زۇلىپقار، ئابىھايات، شەبىنەم، مۇقام، چەۋەنداز... بەشىنچى، ئادەم ئىسىملىرى بىلەن مۇناسىۋەتلىكلىرى: ئىدىرىس، ئامىنە، ئانارگۈل، پاتەمخان، ئادىل، ئالمەخان.... دېمەك ئۇيغۇرچە ماركىلار يۇقىرىقىدەك جەلپكار سۆزلەر بىلەن ئاتىلىپ بەلگىلىك ئىقتىسادىي ئۈنۈم ياراتى ۋە خەلقىمىزنىڭ كۆڭلىگە ياقىتى. مېنىڭچە بۇ ئۇيغۇر سودىسىنىڭ بىرىنچى قەدىمىي ھەم ئۇيغۇرچە ماركىلارنىڭمۇ دەسلەپكى ئۇتۇقى. ئەمدى ئۇيغۇر سودىسىدا ماركىلارنىڭ ئاخىرى بىخ ئۇردى.

قايىسى چوڭ شەھەرلىرىدە كەڭ كۆلەمدە بازار ئېچىشى سەۋەبلىك كىرىزىسقا ياتقان يۆتكەپ سېتىش شەكلىدىكى ئۇيغۇر سودىسى تاۋار ئىشلەپچىقىرىشقا يۈزلەندى. ئۇيغۇر سودىسىدا ماركىلارنىڭ ئاخىرى بىخ ئۇردى.

1993 - يىلىدىن كېيىن باشلانغان ئۇيغۇرلاردىكى ئۆزىنى تونۇش ۋە ئۆز مەدەنىيىتى ھەققىدە قايتا ئويلىنىش ئۇيغۇر سودىسىدا ئۆز ئىپادىسىنى تاپتى. بۇ دەل ئۇيغۇر سودىگەرلىرى ئىشلىگەن تۇنجى چاي «گىلاس»، «زە-رەپشان» ۋە «يۇلغۇن» دۇر. دەسلەپتە ئۇيغۇرلارنىڭ يېمەك - ئىچمەك مەدەنىيىتىنى دېققەت مەركىزى قىلغان يېڭىچە ئۇيغۇر سودىسى ھازىر بۇ ساھەدىن ھالقىپ كەتتى. بىم - كېچەك، گىرىم بۇيۇملىرى، دورا - دەرەمەك قاتارلىق ساھەلەرگە كېڭەيمەكتە. ئۇيغۇرچە ماركىلارمۇ كۈنسېرى كۆپەيمەكتە.

ھازىرقى ئۇيغۇرچە ماركىلار يېقىملىق بولۇش، ئەستە

(哈博)، ئۇيغۇرچە، خەنزۇچە ئىككى خىل ماركا قويۇش (شەبنەم 西尼雅) قاتارلىق ھادىسىلەرمۇ ئۇيغۇرچە ماركىلارنى خەنزۇچە ئىپادىلەشتە كۆرۈلمەكتە. ئۇيغۇرچە تاۋار ماركىلىرىنى ئىنگلىزچە قانداق ئىپادىلەش تېخى ئوتتۇرىغا چىقمىدى. ھازىرچە ئۇيغۇرچىسى قانداق بولسا لاتىنچە شۇنداق يېزىش ئومۇملاشماقتا.

دۇنيادىكى ۋە مەملىكەت ئىچىدىكى داڭلىق ماركا-لاردىن قارىغاندا، ئۇيغۇرچە ماركىلاردا ئەكس ئەتكەن يۇقىرىقى خۇسۇسىيەتلەردىن باشقا يەنە مۇنداق ئالاھىدىلىك بار: بىرىنچى، تاۋار ھەققىدىكى ئەقلىي چۈشەنچە ئەكس ئەتكەن بولۇش، ئىككىنچى، تاۋارنىڭ رولى، كۆ-رۈنۈشى ۋە ئالاھىدىلىكى ھەققىدىكى ھېسسىي ئوبراز گەۋدىلەنگەن بولۇش.

مەسىلەن، دۇنيادىكى داڭلىق كومپيۇتېر مەشغۇلات سىستېمىسىنىڭ ماركىسى Windows قا قارىساق ئۇنىڭدا يۇقىرىقى ئىككى ئالاھىدىلىكنىڭ مۇجەسسەم ئىكەنلىكىنى بايقايمىز. يەنى Windows مەشغۇلات سىستېمىسى Dos ئا-ساسىدا بارلىققا كەلگەن بولۇپ، Windows دېگەن سۆز-نىڭ كېيىنكى بۆلىكى dows دەل Dos بىلەن ئاھاڭداش. بۇ بىزگە تاۋار ھەققىدە ئەقلىي چۈشەنچە بېرىش رولىنى ئوينايدۇ. Windows دېگەن سۆز ئىنگلىزچىدا، «كۆز-نەك» دېگەن سۆزنىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ بۇ بىزگە خۇددى كۆزنىڭ ئارقىلىق ئۆيدىنمۇ كەڭرى دۇنيانى كۆرگىلى بولغاندەك، بۇ يېڭى سىستېما ئارقىلىق تېخىمۇ كۆپ ئىشلارنى قىلغىلى بولىدىكەن، دېگەن مەنىنى ئۆد-رازلىق ئىشارەتلىيدۇ. شۇڭلاشقا ئۇيغۇرچە ماركىلار دۇ-نياۋى داڭلىق ماركىلارغا ئايلىنىمەن دەيدىكەن، ئالدى بىلەن مەملىكەتكە يۈزلىنىش ئۈچۈن خەنزۇچە ئىپادىلە-نىشكە دىققەت قىلىشى، ئاندىن ئىنگلىزچە يېزىلىش ھەق-قىدىمۇ ئىزدىنىشى كېرەك. دۇنياۋى داڭلىق ماركىلارنىڭ قويۇلۇش ئالاھىدىلىكىدىن ئۆلگە ئېلىشى كېرەك.

1. ئاھاڭ تەرجىمىسىنى ئاساس قىلىش كېرەك.

دېنى يەنىمۇ تەرەققىي قىلدۇرىمىز دەيدىكەنمىز، بۇ-تۈن مەملىكەت بازارلىرىغا، شۇنداقلا دۇنيا بازارلىرىغا يۈزلىنىشى كېرەك. بىز بۇلارنى ئويلاشقنىمىزدا كۆز ئال-دىمىزغا ئۇيغۇرچە ئاشۇ يېقىملىق ماركىلارنىڭ خەنزۇچە-سى ۋە لاتىنچىسى كېلىدۇ. ئالدى بىلەن ئۇيغۇرچە ماركا-لارنىڭ خەنزۇچە قانداق ئىپادىلىنىۋاتقانلىقىغا قاراپ با-قايلى.

1. مەنەن تەرجىمە قىلىش. مەسىلەن، يۇلغۇن 红柳، سەردار 统领، ئانا زېمىن 母地، كرورەن قىزى 罗蓝美女، ئۇلتاش 基石....
 2. يېرىم ئاھاڭ، يېرىم مەنەن تەرجىمە قىلىش. مە-سىلەن، ئاق لالە 白莱丽، كۆك بۆرە 蓝博乐....
 3. ئاھاڭ تەرجىمىسى قىلىش. مەسىلەن: ئارمان 阿尔曼، ئەنجۈر 安居尔، لوقمان 罗克曼، مىزان 美赞....
 4. تەقلىدىي ئاھاڭ تەرجىمىسى قىلىش. مەسىلەن: ئىز-چىلار 安其拉، سالامەت 莎拉美، ئەۋرىشم 爱维心.
 5. لاتىنچە يېزىلىشى بىلەن خەنزۇچە ئاھاڭ تەرجى-مىسىنى بىرلەشتۈرۈش. مەسىلەن: AB ئابىھايات 阿雅提.
- يۇقىرىقىلاردىن باشقا يەنە خەنزۇچە ماركا قويۇش

كېلىدۇ ھەم ماركىلارنىڭ ھەر بىر تاۋۇشىنى خەنزۇچە بىر خەت بىلەن يېزىشتىن ساقلاشنى بولىدۇ.

4. لاتىنچە يېزىلىشنى قېلىپلاشتۇرۇش كېرەك. ياپونلارنىڭ دۇنياۋى ماركىلارغا نەزەر سالىق كۆرۈپ، پىنچىسى سوزۇق تاۋۇش بىلەن ئاياغلاشقان، لاتىنچە يېزىلىش ئىنگىلىزچە يېزىش قائىدىسى بويىچە يېزىلغان بولۇپ دىققەت قىلىشقا ئەرزىيدۇ. شۇڭا ئۇيغۇرلار تاۋار ماركىسىنىڭ ئىنگىلىزچە ئىپادىلىنىشى ھەققىدە ئويلاشقاندا ياپونچە ماركىلارنىڭ ئىنگىلىزچە ئىپادىلىنىشىدىن ئۆلگە ئېلىشقا بولىدۇ.

مېنىڭچە ئۇيغۇرچە تاۋار ماركىلىرىنى لاتىنچە يازغاندا 2000 - يىلى ئېلان قىلىنغان ئۇيغۇر كومپيۇتېر يېزىقىدىن پايدىلىنىشقا بولىدۇ. بۇ يېزىق بىرقەدەر ئىلمىي بولۇپ، خەلقئارا تاۋۇش بەلگىسى نەزەرگە ئېلىنغان، ئاممىباب يېزىقتۇر. يۇقىرىقىلاردىن باشقا تاۋارغا ئۇيغۇرچە، خەنزۇچە ئىككى خىل ماركىا قويۇش ياكى ئاۋۋال ئىنگىلىزچە ماركىا قويۇپ ئاندىن ئۇنى ئۇيغۇرچە، خەنزۇچە مۇۋاپىق شەكىلدە ئىپادىلەشنى ئويلىشىپ كۆرۈشكەمۇ بولىدۇ. ماركىنى تىزىمغا ئالدۇرغاندا ئۇيغۇرچە، خەنزۇچە، ئىنگىلىزچە تىزىمىنى تەڭلا تىزىملىتىش تېخىمۇ ئاقىلانلىقتۇر.

يۇقىرىقىلار مېنىڭ ئۇيغۇر سودىسىدىكى ماركىلارنىڭ ئوتتۇرىغا چىقىش سەۋەبلىرى ۋە ئۇنىڭ ئېلىمىز ۋە دۇدا يادا قانداق شەكىلدە ئوتتۇرىغا چىقىشى كېرەكلىكى ھەققىدە خىياللىرىم. ئەلۋەتتە ماركىا ئىقتىسادىي ئۈنۈم ياكى رېتىشتىكى بىر ۋاسىتە. ئۇنىڭ دۇنياغا يۈزلىنىشى كۆپ خىل ئامىللارغا باغلىق. ماركىا ھەر قانچە ئىلمىي، ھەر قانچە دۇنياۋى بولغان بىلەن تاۋار سۈپەتسىز بولسا، ئۇلارنىڭ ھەممىسى نۆلگە تەڭ. لېكىن ئىنساندا بىۋاسىتە تۇيغۇ پەيدا قىلىدىغىنى شەيئىنىڭ ئىسمى ۋە كۆرۈنۈشى بولغاچقا تاۋارنىڭ سۈپىتىدىن باشقا ئۇنىڭ ماركىسى (ئىسمى) مۇ سودا تەكتىكىسىدا ئالاھىدە ئويلىشىدىغان مەسىلىدۇر.

ئۇيغۇرچە تاۋار ماركىلىرىنى خەنزۇچە ئىپادىلىگەندە ئەگەر مەنەن تەرجىمە قىلىنسا ئۇقۇشمايلىق كېلىپ چىقىدۇ. مەسىلەن، «يۇلغۇن» دېگەن ماركىا ئۇيغۇرلارغا شۇنداق يېقىملىق ئاڭلىنىدۇ. لېكىن تەرجىمە قىلىنسا خەنزۇلارغا ئۇنداق ئاڭلىنىمايلىق مۇمكىن. چۈنكى قۇم-لۇقتىكى يۇلغۇندىن قۇملۇق باغرىدا ئەلچىسىدىن بېرى ياشاپ كېلىۋاتقان ئۇيغۇرلارلا ھۇزۇرلىنىلايدۇ.

2. تەقلىدىي ئاھاڭ تەرجىمە قىلىشنى كۈچەيتىش كېرەك.

ئەگەر ئاھاڭ تەرجىمىگىلا تايىنىدىغان بولساق، ماركىا ھەددىدىن زىيادە ئۇزىراپ كېتىشى، يېقىملىق ئاڭلىنىمايلىقى، ئەستە ساقلاش تەس بولۇشى مۇمكىن. شۇڭا ئىلاج قىلىپ خەنزۇ تىلىنىڭ ئالاھىدىلىكىگە ماسلىشىدىغان قىلىپ ئىككى، ئۈچ ياكى تۆت خەتلىك شەكىلدە ئاھاڭ تەرجىمىسى قىلىش كېرەك. مەسىلەن: ئىزچىلار 安其拉، لامەت 莎拉美، ئەۋرىشم 爱维心، چۈنكى خەنزۇ تىلىدا سۆزلەر ئاساسەن ئەڭ كۆپ بولغاندا ئىككى ياكى ئۈچ خەتتىن تەشكىل تاپىدۇ. خەنزۇلارنىڭ ئىسمىمۇ ئاساسەن ئىككى ياكى ئۈچ خەتلىك بولىدۇ. تۆت خەتلىك ئىسىملارمۇ بار، لېكىن كۆپ ئەمەس. شۇڭا ماركىلارنىڭ خەت سانى مۇشۇ دائىرىدە چەكلەنگىنى، ئۇيغۇرچە تاۋارلارنى بىر مۇ بىر ئىپادىلەشكە ئۇرۇنماي، خەنزۇچە ئەڭ چىرايلىق خەتلەر بىلەن ئۇيغۇرچە ئاھاڭغا تەقلىد قىلىپ تۇرۇپ ئىپادىلەنگىنى ياخشى.

3. لاتىنچە ھەرپ بىلەن خەنزۇچە خەتنى قوشۇپ ئاھاڭ تەرجىمە قىلىشنى ئەتراپلىق سىناق قىلىش كېرەك. يېرىم ئاھاڭ يېرىم مەنەن تەرجىمىسىنىمۇ ئويلىشىش كېرەك.

خەنزۇچە بۇنداق ماركىلار خېلى كۆپ. رايونىمىزنى قاپلىغان A. 里 تورلىرى بۇنىڭ تىپىك مىسالى. ئۇيغۇرچە ماركىلار دېمەك AB 阿雅提، 白美丽 دەك ماركىلارنى كۆپەيتىشكە بولىدۇ. بۇ، ماركىلارنىڭ قىسقا بولۇش، ئۆزگىچە بولۇش دېگەن ئالاھىدىلىكلىرىگە ماس

مۇھەررىرى: مۇختار مۇھەممەد

يۈزۈرلار

يوتقان قاتلاش

باشلىق: سەن يوتقىنىڭنى نېمە ئۈچۈن ئۇنىڭدەك چىرايلىق قىلىپ قاتلىيالمىسەن؟
ئەسكەر: دوكلات باشلىق، ئۇ ھەربىيلىككە كىرىشتىن ئىلگىرى ماشىنىنى ئۇيۇتمىسى (دۇفۇ) ياسايتتى. مەن بولسام ھورنان سالاتتىم.

قورقۇش

بىر بىمار راي بولۇپ قالدىمىكىن، دېگەن ئەندىشەدە دوختۇرغا كۆرۈنۈپتۇ. دوختۇر بىمارنى تەكشۈرۈپ كۆرگەندىن كېيىن رېتسىپقا مۇنۇلارنى يېزىپتۇ: «سۆڭەك راي، قان راي، ئۆپكە راي...». بۇنى كۆرگەن بىمار شۇ ھامان ھوشىدىن كېتىپتۇ. دوختۇرلارنىڭ جىددىي قۇتقۇ-زۇشۇدىن كېيىن تەستە ھوشقا كەلگەن بىمار ئۈمىدسىز-لىنىپ دوختۇردىن سورايتۇ:
— دوختۇر مەن زادى قانچە خىل رايغا گىرىپتار بوپتىمەن؟

— نېمىدېگەن ئالدىراغغۇ ئادەمسىز، مەن تېخى يې-زىپ بولمىدىم، — دەپتۇ دوختۇر ھەم رېتسىپ يېزىشنى داۋاملاشتۇرۇپتۇ، — قىزىلئۆڭگەچ راي قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسىنى نەزەردىن ساقىت قىلىشقا بولىدۇ.

ئەگىشىش

ئايال ئېرىنى سىرتقا قاراپ قالدى، دەپ گۇمان قىلىپ، بىر شەخسى رازۇبىدچىكىنى ئېرىنىڭ ئىزىغا چۈشۈشكە يالايتۇ. رازۇبىدچىك قايتىپ كېلىپ ئايالغا دوكلات قىلىپتۇ. — بۈگۈن چۈشتىن كېيىن ئېرىڭىز ھۆسن تۈزەش ئورنىغا، كىيىم — كېچەك ماڭىزىغا، چايخانىغا باردى. — جەزملەشتۈرۈمەنكى، ئۇنىڭ چوقۇم باشقا بىر ئىشى بار.

ئەرز قىلىش

بۇرۇنقى زاماندا بىر دېھقان بازارغا بارماقچى بولۇپ، دەريادىن ئۆتۈش ئۈچۈن كېمىگە چىقىپتۇ. كېمىگە چى-قانلارنىڭ ئىچىدە بىر جۈپ باي ئەر — ئايال بولۇپ، ئايالنىڭ بويىدا يەتتە ئايلىق بولغان ھامىلە بار ئىكەن. كېمە بەك قىستاك بولغاچقا، دېھقان ئېھتىياتسىزلىقتىن ئېسىل زادە خانىمنىڭ پۇتىغا دەسسەپ سېلىپتۇ. بۇنىڭ بىلەن ئېسىل زادە خانىم باشقىلارنىڭ توسۇشىغا پەرۋامۇ قىلماستىن دېھقاننى ئۇرۇپ كېتىپتۇ. كىم بىلسۇن، خانىم دېھقاننى ئۇرغاندا بەك كۈچەپ كەتكەنلىكتىن سەنتۇرۇلۇپ يىقىلىپ چۈشۈپتۇ — دە، بويىدىن ئاجراپ كېتىپتۇ.

بۇنى كۆرگەن ئېرى دېھقاننى سۆرىگىنىچە يامۇلىغا ئېلىپ بېرىپ، ئامبالغا ئەرز قىپتۇ. ئامبال ئەرزنى ئاڭلى-غاندىن كېيىن باينى زىيان تارتقان تەرەپ دەپ ھېساب-لاپتۇ — دە، ھۆكۈم چىقىرىپتۇ.

— سەن بۇ خېنىمنى ئويۇڭگە ئېلىپ كېتىپ ئۇنىڭ ئاش — تامىقى ۋە يېتىپ — قويۇشىدىن خەۋەر ئالسىەن ھەم قايتىدىن ئېغىر بوي بولۇپ يەتتە ئايلىق بولغاندا بېگىمگە قايتۇرۇپ بېرىسەن!

جاۋاب

سۇغا چۈشۈپ كېتىپ ھاياتىدىن ئۈمىد ئۈزگەن بىرى دەريا قىرغىقىدا پەيدا بولغان بىر ئەرنى كۆرۈپ ۋارقىراپ كېتىپتۇ:

— قۇتقۇزۇڭلار! قۇتقۇزۇڭلار! مەن سۇ ئۈزۈشنى بىلمەيتتىم.

بۇنى ئاڭلىغان ئەر پەرۋاسىزلا جاۋاب بېرىپتۇ. — بۇنىڭ كۆرەڭلىگۈدەك نېمىسى بار، مانا مەنمۇ سۇ ئۈزۈشنى بىلمەيمەنغۇ!

— ئۇنداق ئەمەس خانىم، ئۇ سىزنىڭ ئارقىڭىزدىن ئەگىشىپ ماڭدى.

رەسىم سېتىش

بىر خېرىدار رەسىمغا دەپتۇ:
— سىزنىڭ بۇ رەسىمىڭىز قىممەت بولسىمۇ، مەن ئۇنى سېتىۋېلىش قارارىغا كەلدىم.

رەسىم:

— بۇ رەسىم ھەرگىز قىممەت ئەمەس. سىز بىلەمسىز مەن بۇ رەسىم ئۈچۈن ئون يىل ۋاقىت سەرپ قىلدىم. خېرىدار:

— ئون يىل! بۇ مۇمكىن ئەمەس!

رەسىم:

— راستىنلا ئون يىل، مەن ئىككى كۈندە رەسىمنى سىزىپ تۈگەتتىم، قالغان ۋاقىتنىڭ ھەممىسىدە رەسىمنى سېتىش ئۈچۈن خېرىدار كۈتتۈم.
ئۆزىنى قوغداش

گېنېرال جەڭچىگە:

— يىگىت، پۈتكۈل ئۇرۇش جەريانىدا ئىپادەڭ ناھايتى ياخشى بولدى، سەن ئىزچىل يېنىمدا مۇھاپىزەتتە بولدۇڭ، رەھبەت ساڭا! — دېدى.

— ئەر زىيەيدۇ گېنېرال، ئەسكەرلىككە ماڭغان چاغدا ئاپام ماڭا «ئوغلۇم ئۇرۇش بولغان ۋاقىتتا چوقۇم گېنېرالنىڭ يېنىدىن ئايرىلمىغىن، چۈنكى ئۇلار ئۇرۇشتا ناھايتى ئاز يارىلىنىدۇ، ھەتتا ھېچقانداق خەۋپكەمۇ يولۇقمايدۇ» دېگەنىدى.

كىم قالتىس

بىر كۈنى ئۈچ ئوغلۇ بالا مەكتەپتىن ئۆيلىرىگە قايتىپ كېتىۋېتىپ، كىمىنىڭ دادىسىنىڭ ئەڭ قالتىس ئىكەنلىكى ئۈستىدە لاپ ئۇرۇشۇپتۇ:

بىرىنچى بالا:

— مېنىڭ دادام سىلەرنىڭ داداڭلاردىن تېز يۈگۈرەيدۇ. ئۇ ئۈچ ئاتقۇچىنىڭ قولىدىن 90 كىلو مېتىرلىق سۈر-ئەتتە ئېتىلىپ چىققان توپنى مەيدانىنىڭ يەنە بىر بېشىغا يۈگۈرۈپ بېرىپ تۇتۇۋالالايدۇ.

ئىككىنچى بالا:

— ئۇ دېگەن قانچىلىك ئىشتى، مېنىڭ دادام ئوقيانى ئېتىۋەتكەندىن كېيىن، ئوقنىڭ ئارقىسىدىن قوغلاپ تۇتۇۋېلىپ نىشانغا سانجىپ قويايالايدۇ.

ئۈچىنچى بالا:

— سىلەرنىڭ داداڭلارنىڭ سۈرئىتى مېنىڭ دادامنىڭ كىگە يەتمەيدىكەن، مېنىڭ دادام سائەت تۆتتە ئىشتىن چۈشۈپ، سائەت ئۈچ يېرىمدا ئۆيگە كېلىپ بولىدۇ.

نىكاھتىن ئاجرىشىش

— سىلەر نېمە ئۈچۈن نىكاھتىن ئاجراشماقچى؟
— چۈنكى بىزنىڭ قىزىقىشىمىز تۈپتىن ئوخشامايدۇ.

— بۇنى تەپسىلىيەرەك چۈشەندۈرۈپ بېرەلەمسىز؟
— مەن پەقەت ئاياللارغا قىزىقمەن، بىراق ئايالىم ئەرلەرگىلا قىزىقىدۇ.

مۇكاپات ۋە جازا

بىر ئەمەلىي يول باشلىغۇچى ئىشنى يېتىلگىنىچە پىيادىلەر يولىنىڭ دوقمۇشىدا يولدىن ئۆتۈشنى ساقلاپ تۇرۇپتۇ. قىزىل چىراغ يېنىپتۇ، ئىت ئورنىدا تۇرۇۋېرىپتۇ. يېشىل چىراغ يېنىپتۇ، بىراق ئىت ئورنىدا يەنىلا مىدىر-لىماستىن تۇرۇۋېرىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئەمەلىي يولىدىن ئازراق يېمەكلىك چىقىرىپ ئىتقا بېرىپتۇ. بىر چەتتە تۇرۇپ ئۇلارنىڭ ھەرىكىتىنى كۆزىتىپ تۇرغان بىرسى ئەجەبلىنەن گەن ھالدا ئەمەلىي يولىدىن سورايتۇ:

— ئىتتىڭىز ئىشلىمىسىمۇ ئۇنى مۇكاپاتلاۋېرەمسىز؟
— مەن ئۇنىڭ بېشىنىڭ قايسى تەرەپتە ئىكەنلىكىنى بىلىۋېلىپ، ئاندىن ئۇنىڭ ئەدەبىنى بەرمەكچى!

رەسىم

— مەن تۇنۇگۈن رەسىم كۆرگەزمىسىنى كۆردۈم. پەقەت بىردىنبىر كۆرگىلى بولىدىغىنى سىزنىڭ رەسىمىڭىزلا ئىكەن. — بۇرادەر سىزگە كۆپ رەھبەت، باشقا رەسىملار-نىڭ ئەسەرلىرى قانداقراقكەن؟

— باشقىلارنىڭ رەسىملىرىنىڭ ئالدىدا ئادەملەر مىڭ-مىڭ بولغاچقا، كۆرۈش مۇمكىن بولماي قالدى. ئولمىپىك مۇسابىقىسىنى كۆرۈش

بىر تاغلىق ياقا يۇرتتىكى موماي تېخى يېقىندىلا سېتىۋالغان تېلېۋىزوردىن ئولمىپىك تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىنىڭ 100 مېتىرغا يۈگۈرۈش تۈرىنى كۆرگەندىن كېيىن ئەتىسى قوشنىلىرىغا سۆزلەپ بېرىپتۇ.

— يا ئاللا! ئاشامقى تېلېۋىزورنى كۆرۈپ جان-پى-نىم چىقىپلا كەتتى، كۆمۈر كولايدىغان بىر نەچچىسىنى ئاسما مايىكچانلا يۈكۈندۈرۈپ قويۇپتۇ. ئۇلارنى ئېتىۋېر-تەمدىكىن تاڭ! قولغا تاپانچا ئېلىۋالغان بىرسى قارىغا ئالمايلا بىر ئېتىۋېردى، ئوقنى بىرسىگىمۇ تەڭگۈزەلمىدى، ئەيىۋەنناس! شۇنىڭ بىلەن قورقۇپ كەتكەن يىگىتلەر ھېچنېمىگە قارىماستىن جېنىنىڭ بارىچە بەدەر قېچىشتى، ھەممىلا يەردە مىڭ-مىڭ ئادەم تۇرسا، ئۇلار نەگىمۇ قى-چىپ قۇتۇلالسۇن دەيسىلەر! ئۇلارنىڭ ئالدىغا تېخى بىر تال ئارغامچا تارتىپ توسۇپ قويۇپتىكەن، قورقۇپ كەت-كەن يىگىتلەر ھېچنېمىگە قارىماي ئارقانغا ئۆزلىرىنى ئې-تىشتى، تېخى ئۇلارنىڭ ئالدىدا مۆكۈپ ساقلاپ تۇرغان ئادەم بار ئىكەن، ھەممىنىڭ ئالدىدا يۈگۈرگەن بىرسىنى كاپال قىلىپ قۇچاقلاپ تۇتۇۋالدى، كېيىن ئۇلارنى يەنە قانداق قىيىنغانلىقىنى كۆرەلمىدىم...

قەيسەر ئابلىكىم تەرجىمىسى
مۇھەررىرى: خۇرسەنئاي مەمتىمىن

غايىب تۇلپار «شىغا ئايغىر»

كېرىيىنىڭ ئاتچان تاغلىق رايونىدا «شىغا ئايغىر» دەپ ئاتىلىدىغان بىر جاي بولۇپ، ئۇنىڭغا ئانچە ئۇزاق بولمىغان يەردە ئىككى قىيانىڭ ئارىسىدا قالغان بىر يۈ-جۇق بار. قىيانىڭ ئاستىدا پادىچىلار يامغۇر - يېشىنىدىن پاناھلىنىدىغان ئۆڭكۈرلەر بار.

پادىچىلارنىڭ ئېيتىشىچە بۇ يەردىن بەزىدە يېرىم كېچە ۋە سەھەر ۋاقتىدا بىر ئايغىرنىڭ كىشىگەن ئاۋازى كېلىدىكەن. ئەگەر بۇ جايدىن بايتال ئات مىنىپ ئۆتكەندە ھېلىقى ئايغىرنىڭ كىشىگەن ئاۋازى ئاڭلانسا بايتالغا - يېتىن بوغاز بولىدىكەن ۋە بىر شىغا ① رەڭلىك ئارغە - ماق تۇغىدىكەن. غايىب تۇلپاردىن تۇغۇلغان بۇ شىغا ئات تۇلپار سۈپەت، ئۇچقۇر ئات بولىدىكەن،

تاغدىكى پېشقەدەملەر غايىبى تۇلپاردىن تۇغۇلغان ئاتنىڭ رەڭگىگە ئاساسەن بۇ غايىب تۇلپارنى «شىغا ئايغىر» دەپ ئاتىشىدىكەن.

رېۋايەت قىلىنىشىچە، قەدىمكى زاماندىكى ئۇلۇغلار ئىسلام ئاچقىلى كەلگەندە كېرىيە بۇددىستلىرى تەرىپىدىن يېڭىلىپ، ئات بىلەن قېچىپ مۇشۇ يەرگە كەلگەن ۋە ئې - تىنى سېھىر ئارقىلىق غايىب قىلىۋېتىپ ئۆزى ھېلىقى يۈ -

جۇقتىن چىقىپ كەتكەنىكەن.

بويناق تاش

ئاتچان تاغلىق رايونىنىڭ «شۇڭگۇلا» دېگەن كەنتى - نىڭ ئېغىزىدىكى كوچىنىڭ ئۇدۇلىدا «تەككىن چوققا» دەپ ئاتىلىدىغان بىر چوققا بولۇپ، ئۇنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى يان باغرىدا بىر تاش كۆزگە تاشلىنىپ تۇرىدۇ. بۇ تاشنىڭ ئاستىدىكى تاش ئۈستىدىكى تاشتىن ئون ھەسسە كىچىك بولۇپ، خۇددى غايەت زور بىر موڭغۇغا ئوخشاش ھازىرلا چۈشۈپ كېتىدىغاندەك كۆرۈنىدۇ. بۇ تاشنىڭ ئۈستىنىڭ ئايلىنىمى ئۇزۇنلۇقى يېقىنقى يىللارغىچە 20m ئەتراپىدا بولۇپ يېرىمىدىن كۆپرەكى سۇنۇپ شۇ تاشنىڭ تۈۋىدە تۇرۇپ قالغان. قانداق قىلىپ شۇنچە چوڭ بىر تاشنىڭ كىچىككەن بىر تاش ئۈستىدە ئورنىشالغانلىقى ھەقىقەتەن بىر سىر. شۇ يەرلىك مۇسۇلمانلارنىڭ دەلىللىشىچە ئىلگىرى بۇ تاش ئۈستىدە كېچىسى چىراغ ياندىكەن.

ھازىر شۇڭگۇلا كەنتى بۇ تاشنىڭ قېشىغا چىقىدىغان يول ياساپ كۆچەت تەككى ۋە ئەتراپىنى قاشالاپ سايا - ھەتچىلەرنى جەلپ قىلماقتا.

① شىغا - سۇس قىزىل رەڭ.

موللا كېپەك كۆلى

كېرىيە ناھىيىسىنىڭ شىۋول يېزىسىدا «موللا كېپەك كۆلى» دەپ ئاتىلىدىغان بىر چوڭ كۆل بولۇپ، بۇ كۆل يايېشىل قومۇشلار يەلپۈنۈپ تۇرىدىغان، ھەيۋەتلىك قېرى توغراقلار گىرەلىشىپ كەتكەن، كىشىگە تىلسمات تۇيغۇسى بېرىدىغان گۈزەل بىر سەيلىگاھتۇر.

ئەزەلدىنلا يەرلىك كىشىلەر تەرىپىدىن «تېڭى يوق كۆل»، «دەم تارتقۇ كۆلى»، «موللا كېپەك كۆلى» دەپ ئاتىلىپ كېلىۋاتقان بۇ كۆل «داۋزا تۈگمىنى» دەپ ئاتىلىدىغان چوڭ يارلىقنىڭ جەنۇبىدىكى «باشكۆل» ناملىق كۆلدىن باشلىنىپ، بۇلاق سۈيى ۋە يەر ئاستى سىزىندى سۇلىرى قوشۇلۇپ ھاسىل بولغان.

بۇ كۆلنىڭ نامى توغرىلىق خەلق ئارىسىدا مۇنداق گەپلەر بار:

كېرىيىنىڭ شىۋول يېزىسىدا «موللا كېپەك» دەپ ئاتىلىدىغان بىر كىشى ئۆتكەن بولۇپ، بۇ كىشى «تېڭى يوق كۆل»دىن چىڭقى چۈش ۋاقتىدىن كۈن پاتىقچە بولغان ئارىلىقتا ئۇزۇپ ئۆتۈش توغرىسىدا شۇ يۇرتتىكى بىر باي بىلەن ئېگەر جابدۇقلۇق بىر دانە ئاتتىن دو تەكشىپتۇ. ئۇ ۋاقىتلاردا كۆلنىڭ دائىرىسى ھازىرقىدىن خېلىلا چوڭ بولۇپ، كۆلدىن ئۇزۇپ ئۆتۈش ھەقىقەتەن قىيىن ئىكەن، شۇنىڭ بىلەن موللا كېپەك دېگەن كىشى ئېغىزىنى ئاچمىغان چوڭ قاپاقتىن تۆتىنى ئىككى بېقىنىغا ۋە دۈمبىسىگە تېڭىپ كۆلگە چۈشۈپتۇ. بۇ ئەسراغا قىزىق قان نۇرغۇن كىشى شاھىت بولۇپ كۆل قىرغىقىدا قاراپ تۇرۇشپتۇ. موللا كېپەك ئۇزۇپ، قارشى قىرغاققا يېقىن.

لاشقاندا بىردىنلا كۆل سۈيى دولقۇنلاپ چايقىلىپ، ئاتنىڭ يايلىغا ئوخشاش يايلى بار قارا، ئۇزۇن بىر مەخلۇقنىڭ گەۋدىسى كۆرۈنۈپ، موللا كېپەكنى سۇ ئاستىغا سۆرەپ ئەكىرىپ كېتىپتۇ. موللا كېپەك شۇ يوقالغىنىچە غايىب بو-لۇپتۇ. شۇ ۋەقەدىن كېيىن بۇ كۆل «تېڭى يوق كۆل»، «دەم تارتقۇ كۆلى» قاتارلىق ناملار بىلەن ئاتىلىپ، كې-يىنچە «موللا كېپەك كۆلى» دەپ ئاتىلىپتۇ.

«موللا كېپەك كۆلى» بويىدا تۈگمەن ماڭدۇرىدىغان ئىبراھىم ئاخۇن دېگەن كىشىنىڭ ئېيتىشىچە، بىر نەچچە يىل بۇرۇن بىر دانە موزايىنىڭ كۆل لېۋىدە سۇ ئىچىۋات-قاندا، تۇيۇقسىز كۆل سۈيى لەپىيەڭسىپ، بىر يايلى بار، ئۇزۇن مەخلۇقنىڭ ئېتىلىپ چىقىپلا موزايىنى سۆرەپ ئە-كىرىپ كەتكەنلىكىنى، بۇ ۋەقەنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆر-گەنلىكىنى، يەنە بىر كۈنى تۇيۇقسىز كۆل سۈيىنىڭ دول-قۇنلاپ، تۈگمەنگە سۇ كىرىپ كەتكەنلىكىنى، كېچىلىرى كۆلدىن غەلىتە ئاۋاز، غەلىتە ھۆركىرەشلەرنىڭ ئاڭلىنىد-غانلىقىنى سۆزلەپ بەرگەن.

شۇنىڭدىن تاھازىرىغىچە كىشىلەر «بۇ كۆلدە دەم تارتقۇ بار» دەپ قارايدۇ. يېقىندا بۇ كۆلگە ناھىيە تەرد-پىدىن «ئەجدىھا كۆلى» دەپ نام بېرىلدى.

ئېيتىپ بەرگۈچى: مەتتۇرسۇن قاسىم
(خوتەن يېزا ئىگىلىك مەكتىپىدە)
توپلىغۇچى: ئېيزىز قاسىم ياغ (شىنجاڭ مائارىپ
ئىنستىتۇتى مۇزىكا فاكولتېتى 2004 - يىللىق تولۇق
كۇرس مۇزىكا سىنىپى)

مۇھەررىرى: نۇرىسا باقى

ئىتمۇ ئۇخلاپ قالدىكەن

— مەن سىلەرنىڭ قورۇغا تۇيدۇرماي كىرسەم قانداق قىلسەن؟ — دەپتىكەن، ماختانغۇچى:
— قورۇدا نېمە بولسا شۇنى ئېلىپ چىقىپ كەت، — دەپتۇ.

سادىر بىر كۈنى كېچىدە راسا يوغان بىر سېۋەت تو-قۇپ ئىچىگە گۆش تاشلاپتۇ. ئەلىياتقۇ مەزگىلى بولغاندا، سېۋەتنى ئېلىپ، ھېلىقى ماختانچاقنىڭ تېمىنىڭ تۈۋىگە بېرىپتۇ. سېۋەتنى دەرەخنىڭ شېخىغا ئېلىنغان ئارغامچىغا

سادىرنىڭ يۇرتلۇقلىرىدىن بىرىنىڭ بەك يامان بىر ئىتى بار ئىكەن. ئۇ دائىم «مېنىڭ ئىتىم قىل قىمىرلىسا سېزىدىغان، مەيلى كۈندۈزى، مەيلى كېچىسى بولسۇن يات كىشىنى پەقەت ھويلىغا كىرگۈزمەيدۇ، بۇنىڭ خاسىيىتىدىن قورۇدىن يىپ - يىڭىنىمىز مۇ يىتۇپ باقمىدى» دەپ كۆ-رۈنگەنلا كىشىگە داڭلايدىكەن.

بىر كۈنى سادىرغىمۇ ئىتنى ئېغىزى تالغىچە ماختاپ بېرىپتۇ. سادىر ئۇنىڭ ئەخمەقلىقىدىن كۈلۈپ:

زەھەرلىك يىلان چوڭ - كىچىك دەپ ئايرىلماس

باغلاپ، تامدىن ئارتىلدۇرۇپ قورۇنىك ئىچىگە چۈشۈ-
رۇپتۇ. گۆشنىڭ پۇرىقىنى سەزگەن ھېلىقى «يامان» ئىت
كېلىپ، سېۋەتنىڭ ئىچىگە چۈشۈپ، ھەدەپ گۆشنى يېگىلى
باشلاپتۇ. بۇنى بايقىغان سادىر شايىدە ئارقاننى تارتقان
ئىكەن. ئىت سېۋەت بىلەن بىللەلا كۆتۈرۈلۈپتۇ. ئاندىن
ئارغامچىنىڭ ئۈچىنى دەرەخنىڭ تۈۋىگە باغلاپ قويۇپتۇ،
ئىت سېۋەت بىلەن بىللە ئېسىلىپ قاپتۇ.

سادىر قورۇنىك ئىچىگە كىرسە، تازا سېمىز بىر
توپاق كۆشەپ ياتقانكەن. سادىر باشقا نەرسىلەرگە
تەگمەي، يالغۇز توپاقنى يېتەكلەپ ئۆيگە ئاپىرىپ باغ-
لاپ قويۇپتۇ. ئەتىسى كۈچىغا چىقىپ بايقىغۇدەك بولسا،
ھېلىقى ماختانچاق ھەر كىمگە «بۈگۈن كېچە مېنىڭ بىر

توپقىمنى ئوغرى ئېلىپ كېتىپتۇ» دەپ يۈرگۈدەك.
سادىر بۇنى ئاڭلاپ ئاتاينى ئۇنى ئىزدەپ بارغانكەن،
سادىرغىمۇ توپاقنىڭ گېپىنى قىلىپ بېرىپتۇ. سادىر چاد-
دۇرماستىن:

— سېنىڭ يىپ - يىگىنىمۇ ئالدىرمايدىغان خاسىيەت-
لىك ئىتىڭ بار ئىدىغۇ، يەنە قانداق توپقىمنى ئوغرى
ئېلىپ كېتىدۇ؟ — دەپتۇ. ئۇ يەرگە قاراپ تۇرۇپ:
— ئىتمۇ ئوخلاپ قالدىكەن، — دەپتۇ.

— بۇنى ياخشى ئېيتتىڭ، — دەپتۇ سادىر، — ئىت دې-
گەن ئۇخلاپمۇ قالدى، ئالدىنىپمۇ قالدى، توپقىڭ بىزنىڭ
ئۆيدە، بېرىپ ئەكىلىۋال.

ئاق ئۆستەڭ رىۋايىتى ①

ئىلگىرى غۇلجىدىكى دېھقانلار تاغ سۈيى بىلەن تې-
رىقچىلىق قىلىدىكەن. سۇ يېتىشمەگەنلىكتىن پايدىسىز يەر
بۇزۇلۇپ تۇرىدىكەن. بۇنى كۆرگەن دېھقانلارنىڭ ئىچى
پۇشىدىكەن. شۇ يوسۇندا خېلى كۆپ يىللار ئۆتۈپتۇ. بى-
راق، ئۇلار ئارمىنىغا يېتەلمەي يۈرۈپتۇ. كېيىن ئۇلار قاش
دەرياسىدىن توپتوغرا كۈنپېتىشقا قارىتىپ، بوزىرىپ تۇر-
غان يەرنىڭ قاق ئوتتۇرىسىنى بويلىتىپ بىر ئۆستەڭ ئال-
ماقچى بولپتۇ. چورۇق ھېكم دېگەن كىشى بۇ ئۆستەڭنى
قەيەردىن باشلاپ، قەيەرگە ئاپىرىشنى، قانداق چېپىشنى
سىزىپ بېرىپتۇ. دېھقانلار چورۇق ھېكمىنىڭ سىزىقىدىن
قىل نېرى، قىل بېرى كەتمەي ئۆستەڭنى چېپىۋېرىپتۇ.
ئۆستەڭ 1825 - يىلى چېپىلىپ بولپتۇ.

ئۆستەڭ پۈتۈپ، تومنى ئېچىپ سۇ باشلاش ۋاقتى
كەلگەندە، دەريا بويىغا كېلىپ، پەستە كۆۋەجەپ ئېقىۋات-
قان قاش سۈيىنى كۆرگەن بىرى:

— بۇ بىر ئەخمەقلىق، ئويماندىن دۆڭگە سۇ باشلە-
غان نەدە بار؟ نەچچە يىلدىن بېرى قىلغان ئەجرە بىكار
كېتىدىغان بولپتۇ. دە، ئەستايغۇرۇللا، — دەپ ساقىلىنى
سىياپتۇ. گەپنىڭ ئاچچىقلىقىدىن زەردىسى قاينىغان چو-
رۇق ھېكم:

— تەقسىر، سۇ قانچىلىك يەردىن دومىلاپ چۈشسە
شۇنچىلىك يەرگە دومىلاپ بارالايدۇ. بۇنى ئۆز ئۆمرىدە
بىرەر قېتىم غول ئېرىقنى ياقلاپ باقمىغان ئادەم نەدىن
بىلىدۇ، — دەپتۇ. دە، ھېلىقى كىشىگە كۆرسەتمەكچى بو-
لۇپ، ئۆستەڭ چايقانلارنى باشلاپ ئۆستەڭنىڭ ئېغىزىغا

بېرىپ، تومنى ئاچتۇرۇپتۇ. سۇ ئۆستەڭگە چۈشۈپ،
غۇرقىراپ ئېقىپتۇ. ئۆستەڭنىڭ قىرىدا تۇرغان كىشىلەر
قىقاس - چۇقان كۆتۈرۈپتۇ. كىشىلەر: «ئاق - ئۆستەڭم
ئاق»، «ئاق - ئۆستەڭم، ئاق» دەپ ئۆستەڭنىڭ ئىككى
قىرىنى بويلاپ سۇ بىلەن تەڭ توختىماي يۈگۈرۈپتۇ. سۇ
قەرەلىگە يەتكۈچە «ئاق - ئۆستەڭم، ئاق» «ئاق -
ئۆستەڭم، ئاق» دېگەن سادا زادىلا توختىماپتۇ، ئۆ-
تەڭگە باشلانغان ئۇلۇغ سۇ قاش دەرياسىدىن چىقىپ تاكى
سۈيىدۈك - كۈرەگچە راۋان ئېقىپتۇ. بۇنىڭدىن ئۆستەڭ
چايقانلار خۇشال بولپتۇ. «ئۆستەڭگە سۇ چىقمايدۇ» دې-
گۈچى يەرگە قارايتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن كۆپچىلىك «ئەج-
رىمىز زايە كەتمەي ئۆستەڭدە سۇ ئاقتى»، «تېلىكىمىز
ئەمەلگە ئاشتى» دەپ ئۆستەڭگە «ئاق ئۆستەڭ» دېگەن
ئىسىم قويۇپتۇ.

ئىزاھات:

① ئاق ئۆستەڭ - ئاق ئۆستەڭ 1825 - يىلى ئىلىدىكى ئۆي-
غۇرلار تەرىپىدىن چېپىلغان، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 98 كىلومېتىردىن
كۆپرەك بولۇپ، قاش دەرياسىدىن باشلىنىپ، غۇلجا ناھىيە، غۇلجا
شەھىرىنى بېسىپ ئۆتۈپ قورغاس ناھىيىسىنىڭ شەرقىدىكى كۆ-
رەگە قەدەر سوزۇلىدۇ. بۇ جايلارنى سۇ بىلەن تەمىنلەيدۇ. ئاق
ئۆستەڭ كۆلەم جەھەتتىن غەربىي شىمال بويىچە ئەڭ چوڭ ئۆ-
تەڭلەرنىڭ بىرى.

ئېيتىپ بەرگۈچى: تېيىپجان ھادى

توپلىغۇچى: تۇرسۇن زىرىدىن

مۆھەررىرى: ئەسكەر مەخسۇت

تەڭرىنىڭ زىيارىتى

نەتكە قايتقاندىن كېيىن ئۆزى «بىۋاسىتە قول سېلىپ» زېمىندىكى بايلاردىن باجنى كۆپلەپ يىغىش، گۇناھ ئار-تەش، ئۆي كۆچۈرۈش، جەرىمانە قويۇش قاتارلىق بە-دەللەرنى تۆلىتىپ ئائىلە ئىگىلىكىنى ۋەيران قىلىپ ناھ-راتلارغا ئايلاندۇرۇپتۇ. نەتىجىدە، بارلىق بايلار نامرات-لارغا ئايلىنىپتۇ. ئەكسىچە، نامراتلار مۇكاپاتلىنىپ كۆپ بايلىققا ئېرىشىپ بايلارغا ئايلىنىپتۇ.

بىر مەزگىل ئۆتكەندىن كېيىن ئەرەش تەڭرىسى يەنە ئىنسانلار ئارىسىغا چۈشۈپ ھېلىقى يېڭى بايلارنىڭ ئۆ-زىنى قانداق كۈتۈۋالدىغانلىقىنى سىناپ باقمىچى بولۇپتۇ. قارىغۇدەك بولسا ئوخشاشلا يەنە ھېلىقىدەك چوڭ ۋە ھەشەمەتلىك، كىچىك ھەم كونا ئىككى ئۆي كۆزىگە چې-لىقىپتۇ. ئۇ ئۆينىڭ كونسىدا بۇرۇنقى باي، يېڭىسىدا بۇ-رۇنقى نامرات ئولتۇرغانىكەن. ئەرەش تەڭرىسى بۇرۇنقى نامراتنىڭ ھەشەمەتلىك ئۆينىڭ ئىشىكىنى چېكىپتۇ. ئۇ يېڭى باي دېرىزىسىدىن قاراپ ئەرەش تەڭرىسىنىڭ ئاۋارە تۇرۇشىنى كۆرۈپ ئىشىكىنى ئاچماپتۇ ۋە باشقا جايفىغا بېرىپ پاناھلىق ئىزدىشىنى بۇيرۇپتۇ. ئەرەش تەڭرىسى ھېلىقى يېڭى نامراتنىڭ ئىشىكىنى چېكىپتۇ، ئۇ ئىشىكىنى ئې-چىپ ئەرەش تەڭرىسىنى ئۆيىگە باشلاپ ئېسىل نازۇ

بالىلار چۆچەكلىرىدە ئەرەش تەڭرىسى ناھايىتى ئە-قىللىق دەپ تەرىپلىنىدۇ. ئاڭلاشلارغا قارىغاندا، ئەرەش تەڭرىسى ئىنسانلار ئارىسىغا سەيلىگە چۈشۈپ چارچاپ كەتكەنلىكتىن پاناھلىق جاي تېپىپ ھاردۇق ئالماقچى بولىدۇ. ئۇ يول بويىدىكى ئىككى ئۆينى كۆرۈپتۇ. قار-د-غىدەك بولسا، بۇ ئۆينىڭ بىرىسى ھەم چوڭ، ھەم ھەشە-مەتلىك بولۇپ باينىڭ ئۆيىكەن. يەنە بىرى، ھەم كىچىك، ھەم كونا بولۇپ نامراتنىڭ ئۆيىكەن. ئەرەش تەڭرىسى ھېلىقى باينىڭ ئۆيىدە قونۇشنى كۆڭلىگە پۈكۈپ ئۆينىڭ ئىشىكىنى چېكىپتۇ. ھېلىقى باي دېرىزىسىدىن قاراپ ئەرەش تەڭرىسىنىڭ ئاۋارە تۇرۇشىنى كۆرۈپ ئۆيىگە باشقا يەرگە بېرىپ پاناھلىنىشنى بۇيرۇپتۇ. ئەرەش تەڭرىسى ئاخىر ھېلىقى نامراتنىڭ ئىشىكىنى چېكىپتۇ. ئۇ نامرات ئىشىكىنى ئېچىپ ئەرەش تەڭرىسىنى ئۆيىگە باشلاپ ئېسىل نازۇ نېمەتلەر بىلەن مېھمان قىلىپتۇ ھەم كەچتە ياتىدىغان جايىنى ئەرەش تەڭرىسىگە بېرىپ ئۆزى پاخال ئۈستىدە ئۇخلاپتۇ.

بۇ ئىشتىن ئەرەش تەڭرىسى ئۆزىنىڭ ئادىللىق قىلم-غانلىقىنى ھېس قىلىپ ھېلىقى باينى نامراتقا، نامراتنى بايفا ئايلاندۇرۇشنى كۆڭلىگە پۈكۈپتۇ. ئەرەش تەڭرىسى جەن-

لىق سەۋەب بۇلدا ئەمەس، بەلكى ئادەملەرنىڭ ئۆزىدە ئىكەن.

ئەرش تەڭرىسى پەقەت چۆچەكتىلا ئەمەس، مۇشۇ رېئاللىقتىمۇ سىزنىڭ ئىشىڭىزنى چېكىپ قېلىشى مۇمكىن. شۇڭا بىز ئەرش تەڭرىسىنى بىزنى بايىدىن نامراتقا ياكى نامراتتىن بايغا ۋە ياكى باشقا نەرسىگە ئۆزگەرتىۋەتمەيدۇ، دەپ ھۆددە قىلالايمىز. سىزنىڭچىمۇ شۇنداقمۇ؟

شاۋمۇسېن ئىمزالىق بۇ ئەسەر «فېلېتوئىلاردىن ئاللانسا» ژۇرنىلىنىڭ 2003 - يىللىق 4 - سانىدىن ئېلىندى.

تەرجىمە قىلغۇچى: مەخمۇتجان يانتاق

مۇھەررىرى: مۇختار تۇردى

نېمەتلەر بىلەن مېھمان قىپتۇ ۋە ئۆزى ياتىدىغان جايىنى ئەرش تەڭرىسىگە بېرىپ ئۆزى پاخال ئۈستىدە ئۇخلاپتۇ. ئەرش تەڭرىسى قاتتىق ئاچچىقلىنىپتۇ. ئۇ جەننەتكە قايتىپ بارغاندىن كېيىن ئۆزى «يىۋاستە قول سېلىپ» يەنە بۇرۇنقىدەكلا بارلىق بايلارنى نامراتقا، نامراتلارنى بايلارغا ئايلاندۇرۇۋېتىپتۇ. ئۇ يەنە بىر قېتىم ئىنسانلار ئارىسىغا كەلگەندە نەتىجە يەنە بۇرۇنقىدەك بولۇپ چىقتى. ئەرش تەڭرىسى بۇ ئىشنىڭ تېگىگە يېتەلمەي ئۇلۇغ كىچىك تىنىپ: ھەي! مۇشۇ پۇل دېگەن نەرسە - ھە! دەپ خۇرسىنىپتۇ. چۆچەكنى ئوقۇغان بالىلار ئەرش تەڭرىسىنىڭ خۇرسىنىشىغا قايىل بولماپتۇ. ئۇلارچە بولغاندا بار -

ئىككى بېخىل

سۈيۈڭلەر داداڭلارنىڭ گۇناھىنى ئېرىتەلمەيدۇ. داداڭلار بولسا ياشانغان ئادەم، ئۆزۈم ئىسسىتاي، - دەپ ھەدەپ ئوتنى قالد. قىلى تۇرۇپتۇ ۋە سۈنى تازا قاينىتىپ ياتقان باقىنىڭ ئۈستىگە شۇنداق سەپكەن ئىكەن، باقى ئاغرىققا چىدىيالماي «ۋايجان» دەپ ۋارقىراپ ساپتۇ. ساقى دەرھال قەرزىنى بېرىشنى ئېيتىپتۇ. باقى يەنە دەرھال كۆزىنى يۇمۇۋاپتۇ. ئەمما باقىنىڭ پۈتۈن تەرىسىنىڭ بىر قېتى سۈيۈلۈپ كېتىپتۇ. ساقى باقىنىڭ قىلغان ئىشلىرىدىن ناھايىتى ئاچچىقى كېلىپ باقىنى يەرلىككە ئاپىرىپ يات. قۇزۇپتۇ ۋە ئاش - ناننى ئاپىرىۋېلىپ يەپ - ئىچىپ قاراپ ئولتۇرۇپتۇ، ئارىدىن ئۈچ كۈن ئۆتۈپتۇ، باقىنىڭ قورسىقى تازا ئېچىپتۇ ۋە يەرلىكتىن بېشىنى ھەر بىر چىقارغاندا باقى «بۇ - لۇمنى بىرمەمسەن؟!» دېيىشىگە يەنە يېتۋالغۇدەك. شۇنداق قىلىپ، تۆتىنچى كۈنى يۇقىرى يېنىدىن تۇمان قاينىتىپ 15 ئادەملىق ئادەم يېتىپ كەپتۇ. بۇ غەلۋىدىن قورققان باقى يەرلىكتىن قوپۇپ قېچىپتۇ. ساقى بولسا باقىنىڭ كەينىدىن قېچىپتۇ. بۇلارنى كۆرگەن ئاتلىقلار بۇلار ئوغرىلار ئوخشايدۇ، دەپ ئىككىسىنى تۇتۇپ كانىيىنى سىقىپ ئۆلتۈرۈپ قويۇپتۇ.

شۇنداق قىلىپ باقىنىڭ بالىلىرى كېلىپ بۇ ئىككىسىنى دادىسىنىڭ يەرلىكىگە قويۇپتۇ. بالىلارنىڭ ئېيتىشىغا قارىغاندا، تاكى ھازىرغا قەدەر پۇل توغرىسىدا گەپ ئاكاللاشقان ئاۋازلارنى ئاڭلىغاندەك بولارمىش.

ئېيتىپ بەرگۈچى: شەپقەت ئابدۇرېھىم

توبلىغۇچى: ناسىر قادىر

مۇھەررىرى: نۇرئىسا باقى

بۇرۇنقى زاماندا ساقى، باقى دېگەن ئىككى بېخىل كىشى ئۆتكەنىكەن. كۈنلەرنىڭ بىرىدە بۇ ئىككىسى سودا ئىشى بىلەن تونۇشۇپ قاپتۇ. ساقىنىڭ باقىدىن ئالدىغان بىر تەڭگە پۇلى بار ئىكەن، ساقىنىڭ شۇ بىر تەڭگە پۇلى ئۈچۈن زادى ئۇيغۇسى كەلمەپتۇ. باقى ئائىسىلاپلىق قىلىپ بۈگۈن - ئەتە قىلىپ تەڭگىنى ئۈچ - تۆت يىلغا سۈرۈپ كەپتۇ.

باقى بولسا قەستەن مۇتەئەملىك قىلىپ ساقىنىڭ پۇلىنى بەرمەيدىغانلىقىنى قازىنىنى ئېيتىپ ۋە بىر كۈنى بالىلىرىنى چاقىرىپ: بۈگۈن ساقى قەرزىنى سۈيىلەپ كېيىنكىدەك تۇرىدۇ. ئەگەر ساقى كېلىپ ئىشنى قېچىشقا مېنى ئۆلدى، دەپ يۈ - زۈمنى يېيىپ، ۋاي - داد دەپ ئۈنلۈك يىغلاپ ئالدىغا چىقىڭ. لار، ئۇنى ئۇزاق تۇرغۇزماي يولغا سېلىڭلار - دەپتۇ.

راست دېگەندەك ئىككىنچى كۈنى ساقى يېتىپ كېلىپ ئىشنى چىكىپتۇ. باقىنىڭ بالىلىرى دادىسىنىڭ تاپشۇرۇقى بويىچە باقىنىڭ يۈزىنى يېيىپ قويۇپ، ساقىنىڭ ئالدىغا ھازا تۇتۇپ يىغلاپ چىقىپتۇ. ئىشنىڭ تېگىگە يەتكەن ساقى: - بالىلىرىم، داداڭلار مېنىڭ ئىككى دۇنيالىق قەدىناس بۇ - رادىرىم بولىدۇ. رەمەتلىك ھايات چېغىدا مەن بىلەن ئىككى - مىزدىن قايسىمىز ئالەمدىن ئۆتسەك، بىر - بىرىمىزنى يۇيۇپ - تاراپ يەرلىككە قويىلى، دەپ ۋەدە قىلىشقان. قىلغان ۋەدەمىزنى بەجا كەلتۈرمەسەك، ئەلەمدۇللىلا مۇسۇلمان بولماي كېتەيلى دېيىشكەن، - دەپتۇ. دە، بالىلارغا سۇ ئىسسىقلىقىنى بۇيرۇپتۇ. بالىلار دەرھال سۇ ئىسسىقلىقىنى ساقى بولسا، - بۇ

ئىشەكنىڭ

8

مەزەنى

ھا-ھا-ئىھا-ئىھا-ھا...

—ۋايىجان، نېمانچىلا ۋارقىرايسەن؟ ئادەمنىڭ قۇلاق-مېڭە-سىنى يەپ-قوچقار جان ئېشەكنىڭ ھەم ئۇنلۇك، ھەم سوزۇق ئاۋازدا ھاڭرىشىدىن تېرىكىپ شۇنداق دەپتۇ. ئېشەك بىردەم تۇرۇپ كېتىپ: —ۋاي ئۇكا دەرد دېگەن، دەرد دېگەن ئادەمنىڭ ئاۋازىنى ئاشۇنداق يۇقىرىلىتىۋېتىدىكەن. قوچقار جان بۇ سۆزنى ئاڭلاپ ئىچىدە «سەتنىڭ ھالى چوڭ دەپ، تېخى ماۋۇنىڭ نېمە دەردى بولغىيىدى» دەپ ئويلىدى ۋە:

—ئۆزۈڭگە بېقىراق سۆزلەيمسەن ئاكا، ئەتىگەن ئىگىمىز ئورنىدىن تۇرماستا ھاڭرىغىلى تۇرسەن، يۇمىلانمىسام بولمايتتى، دەپ ھويلىنى توپا-چاڭغا كۆمسەن، مەينەتلىكىڭنى بىر دېمەي، تېخى سۇنى كۆرسەڭ ئوتتۇرىسىغا بېرىۋېلىپ ئىزا تارتماي سىيە-سەن، بۇ نېمە قىلىق ئەمدى؟—دېدى. ئېشەك بۇ سۆزلەرنى ئاڭلاپ بېشىنى تۆۋەن سېلىپ بىر ھازا گەپ قىلماي تۇرۇپ كەتتى، ئاندىن، —ئەسلىدە ھېچكىمگە ئېيتىمىغان بىر سىرىم بار ئىدى، ساڭا ئېيتىپ بېرەي. مېنى ئازراق بولسىمۇ چۈشىنىپ قالارسەن، ئاڭلاپ تۇر. مەن ئەسلىدە شۇنداق بىر جانۋار ئىدىمكى، ئۈستۈمدە كەپچىلىگەن بىر جۈپ قانات، يەردە خۇشال ئوينىسام، كۆكتە ئەرگىن پەرۋاز قىلىدىغان، ھەممە جانلىقلار ھۆرمەت ۋە ھەۋەس قىلىدىغان بىر ھايۋان ئىدىم. كىشىلەر مېنى ھاماقەتلەرگە ئوخشاتماستىن ئې-شەك بولۇپ قالغان بولساق دەپ ئارمان قىلىشاتتى. شۇ مەزگىلدە يېقىن دوست بولۇپ ئۆتكەن تاپان بېلىق: ئاداش قاننىڭنى بېرىپ

تۇرساڭ، بىردەم ئوينىۋېلىپ ئېچىقىپ بەرسەم دېدى. قاننىمىنى بېرىپتىمەن. كاساپەت سۇنىڭ تېگىگە بىر كىرىپ كەتكەنچە قايتىپ چىقىمىدى. مېنى ئالداپ، داغدا قويدى. مەن نەچچە يۈز يىل قان-تىمىنى ئېچىقىپ بىرەر دەپ ساقلىدىم. بىراق ئۇ نائەھلىلىكىنى قىلدى. ئەسلىدە مېنىڭ دوستقا بولغان زىيادە سادىق، ۋاپادارلە-قىمىدىن كەتتى. شۇنىڭدىن بېرى قەيەردە سۇ كۆرسەم سىيىدىم، ھەتتا كۆۋرۈك ئۈستىدە ماڭساممۇ ئوتتۇرىسىغا بېرىپ ئاشۇ بېلىق دېگەن ھاراملىقنىڭ بېشىغا بىرنى سىيىۋېتىپ ماڭاي دەپ ماڭغىلى ئۇندە-ماي، ھېچنېمىگە قارىماي سىيىۋېتىپ ئاندىن ماڭدىم. ئەسلىدە ئۆمەلەپلا يۈرۈيدىغان بىر بېلىق مېنى ئالداپ ئاننى تاپقاندىن كې-يىن ئادەم تۈگۈل جۈمۈلىنىڭمۇ مېنى بوزەك قىلغۇسى كېلىدىغان-دەك، بولۇپمۇ ئادەملەر خالىسا ئۇردى، خالىسا تىللىدى، مىندى، ھارۋىغا قاتتى، ساپان سۆرەتتى.

مەنمۇ سەۋر قىلدىم. ئاتتەك يەم خىللىمىدىم، كالدەك كۆپ يەۋالمىدىم. كالا قىلالىمىغان ئىشنى قىلدىم، ئات چىدىيالىمىغان جا-پالارغا چىدىدىم. ئىشقىلىپ، مېنى بەكلا خارلاشتى. مېنىڭ ئاشۇ سادىقلىقىم. ئۇكام قوچقار جان، بۇ دەردلەرگە مەن نېمە دەي، قانداق چىداي-ھا-ھا-ئىھا-ئىھا-ھا...

قوچقار جان ئېشەكنىڭ بۇ دەردلىرىنى ئاڭلاپ نېمە دېيىشىنى بىلەلمەي تۇرۇپ قايتۇ.

تويلىغۇچى: ھىمىت ياسىن (قارىقاش ناھىيە ئۈچى يېزا ئۆ-تۇرا مەكتەپتىن)

مۇھەررىرى: نۇرئىسا باقى

بالىلار بىزنى قۇتقۇزۇۋالايلى

مەكتەپ ۋاشىنگتون شتاتى رېدمون شەھىرىنىڭ سىرتىدىكى قاتمۇقات تاغلارنىڭ ئوتتۇرىسىغا جايلاشقان بولۇپ، سىنىپلارنىڭ ئىچىگە «مەكتەپ—خۇشاللىق دېمەكتۇر»، «ئۆگىنىشتىن ھۇزۇرلىنىڭ»، «ئۆزىڭىز ياخشى كۆرىدىغان ئىشنى قىلىڭ» دېگەنگە ئوخشاش ھېكمەتلەر چاپلانغان، كارىدورغا بەزى بالىلارنىڭ چو-ئايتىلغان سۈرەتلىرى ئېسىلغان بولۇپ، سۈرىتىنىڭ يېنىغا مۇئەللىملەرنىڭ ماختاش سۆزلىرى يېزىلغانىكەن. مەن ئوقۇتقۇچىلارنىڭ قېتىرقىنىپ ئۆگەنگەن ئوقۇغۇچىلارنى تەقدىرلەۋاتقانلىقىنى، ئوقۇغۇچىلارنىڭ نەتىجە كۆرسەتكۈچىنى ئۇچراتىمىدىم. بۇ ئەھۋال ماڭا ئېلىمىزدىكى مەكتەپلەرنى، چاڭچۈن شەھەرلىك 53-ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ 14 ياشلىق ئوقۇغۇچىسى جۇ شياۋشۈنى ئەسلىتىپ قويدى. بۇ چىرايلىق، ئەقىللىق، تىرىشچان، پەزىلەتلىك، ئەلاچى قىز 2003-يىل 3-ئاينىڭ 5-كۈنى سەھەردە تۇيۇقسىزلا بېشى قايناندىك بولۇپ

2003-يىلى كۈزدە ئامېرىكىدىكى سېنتۇېنسون باشلانغۇچ مەكتىپىنىڭ ئوقۇش پۈتتۈرۈش مۇراسىمىنى كۆرۈشكە مۇيەسسەر بولدۇم. ئوقۇش پۈتتۈرىدىغان بالىلار تەييارلىغان نومۇرلىرىنى كۆرسەتتى. ئاتا-ئانىلار تۆۋەندە ئولتۇرۇپ ئۇلارنىڭ نومۇرلىرىنى كۆردى. مەيداندا زادىلا يېڭىلىق يوق ئىدى. ئەمما ماڭا يېڭىلىق بولۇپ تۇيۇلغىنى پەقەتلا سەھنىنىڭ ئىككى تەرىپىگە ئېسىلغان چوڭ رەسىملەر بولدى. ئۇنىڭغا ئاشۇ مەكتەپنىڭ ئوقۇش پۈتتۈرىدىغان بارلىق ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئاتا-ئانىلىرىغا قارىتىلغان:

«ئۆزىنىڭ ئىززەت-ھۆرمىتىنى ساقلاش، ياخشى نام، بۇرچ، ئادالەت، كەڭ قورساقلىق، سەمىمىيەت، باشقىلارغا غەمخورلۇق قىلىش، پۇقرالىق ئېڭى، رەھ-بەرلىك قىلىش ئىقتىدارى—مانا بۇ بىزنىڭ ئوقۇغۇچىلارغا بېرىدىغان بارلىقىمىزدۇر» دېگەن بىلدۈرگۈسى يېزىلغانىدى.

ھەر كۈنى بىر پارچە كلاسسىك شېئىرنى يادقا ئالسا.
لىمەن.

ھەر كۈنى «خەيدىلىك ئالتۇن مېدالى» دىن بىرنى ئىشلەيمەن.

ھەر كۈنى خۇشخەت مەشقى قىلىمەن.

ھەر كۈنى ماتېماتىكا ۋە ئىنگىلىز تىلىدىكى «دەرسخانا يېڭى تەپەككۈرى» نى ئىشلەيمەن.

ھەر ھەپتىدە بىر پارچە ماقالە، ئىنگىلىز تىلىدىمۇ بىر پارچە ماقالە يازىمەن.

شەنبە، يەكشەنبە كۈنلىرى «نشان ئىنگىلىز تەلىمى» نى ئۆزلۈكىدىن ئۆگىنىمەن.

ئېھتىمال شياۋشۇنىڭ ئۆلۈمىنى پۈتۈنلەي «زىيادە چارچاش» ۋە «روھىي بېسىم» تۈپەيلىدىن بولغان دېگىلى بولماسلىقىمۇ مۇمكىن. ئەمما، بۇ تراگېدىيە بەلەن بالىنىڭ ئۆگىنىشى ئوتتۇرىسىدا باغلىنىش بارلىقىنى ئىپادىلەپ بېرەلەيدىغان تولۇق دەلىل - ئىسپات بار.

ئۇنىڭ ئۆزىگە مۇشۇنداق پىلان تۈزۈپ چىقىشقا زادى نېمە سەۋەب بولغان؟ بىز بۇ سوئالغا ئۇنىڭ كۈندىلىك خاتىرىسىدىن ئېنىق جاۋاب تاپالايمىز. ئۇ 2002 - يىلى 9 - ئايدا، تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپكە چىققاندىن كېيىنكى تۇنجى قېتىملىق ئىمتىھاننى بېشىدىن كەچۈرگەن، ئۇ شۇ كۈنى ئەتىگەن سائەت 3:00 تە ئويغىنىپ كېتىپ زادىلا ئۇخلىيالماي كۈندىلىك خاتىرىسىگە: «ئىمتىھاننى قانداقراق بېرەلەيدىغانلىقىمنى بىلمەيمەن، ناھايىتى جىددىيلىشىپ كېتىۋاتىمەن» دەپ يازغان.

ئىمتىھان نەتىجىسى ئېلان قىلىنغان تۇنجى ھەپتىنىڭ يەكشەنبە كۈنى: «گەرچە مەن سىنىپ بويىچە 3 - بولغان بولساممۇ، ئەمما نەتىجەم 1 - ، 2 - بولغانلارنىڭ كىگە قارىغاندا يەنىلا كۆپ ناچار... بىرىنچى بولغان ساۋاقداشلارنى ئۆزۈمگە نشان قىلىمەن. مەن چوقۇم غەيرەت قىلىشىم، تېخىمۇ بەكرەك غەيرەت قىلىشىم كېرەك!» دەپ يازغان.

ئىككى كۈندىن كېيىن ئۇ يەنە: «مۇئەللىم مەكتىپىمىزدىكى ئالدىنقى قاتاردا تۇرىدىغان 400 نەپەر ساۋاقداشنىڭ ئىسمىلىكىنى سىنىپمىزنىڭ تېمىغا چاپلاپ قويدى. سىنىپمىزدىكى 1 - ، 2 - بولغان ساۋاقداشلار

ئايلىنىپ كېتىپ، سەككىز كۈنگىچە ھوشىغا كەلمەي داۋالاش ئۈنۈم بەرمەي ئۆلۈپ كەتكەن.

دوختۇرنىڭ ئۇنىڭغا قويغان: «ئۇزاق مەزگىللىك زىيادە چارچاش ۋە روھىي بېسىم مېڭە قان تومۇرىنى بىنورماللاشتۇرۇپ، مېڭە قان تومۇرى ئارتېرىيىسىنىڭ يېرىلىپ كېتىشىنى كەلتۈرۈپ چىقارغان» دېگەن دىئاگنوزى كىشىنى چۆچۈتىدۇ. دېمەك، ئۇ زىيادە ھېرىپ - چارچاش تۈپەيلىدىن ئۆلگەنىدى. ئۇنىڭ ئاتا - ئانىسى ۋە ساۋاقداشلىرىنىڭ ئەسلىمىسى دوختۇرنىڭ قويغان دىئاگنوزىنىڭ توغرا ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلاپ بېرەلەيدۇ.

شياۋشۇ سەككىز يېشىدا ئوقۇشقا كىرگەن، ھەر كۈنى ئەتىگەن سائەت 4 دىن ئاشقاندا ئورنىدىن تۇرۇپ، كەچ سائەت 10 دىن ئاشقاندا ئاندىن ئۇخلىغان، ئۇ ئۆزىنىڭ ئويغاق ۋاقىتنىڭ ھەممىسىنى دېگۈدەك ئۆگىنىش قىلىشقا سەرپ ئەتكەن. بەلگىلەنگەن دەرسلەرنى ئۆگەنگەندىن باشقا يەنە كېيىنكى مەۋسۇملۇق دەرسلەرنىمۇ ئۆگەنگەن، مۇزىكا، ھۆسنخەت، رەسىم سىزىشىنى مەشىق قىلغان.

«شەھەر كەچلىك گېزىتى» نىڭ خەۋىرىگە قارىغاندا، شياۋشۇ ھەتتا يازلىق تەتىلىدىمۇ ئارام ئالمىغان. ئۇ ئۆلگەندىن كېيىن ئۈچ مۇخبىر ئۇنىڭ ئائىلىسىگە ئەھۋال ئىگىلىگىلى بارغاندا، ئۇنىڭ يېزىق ئۈستىلىنىڭ يېنىغا چاپلانغان بىر پارچە «تەتل پىلانى» نى كۆرگەن، بۇ «تەتل پىلانى» غا مۇنۇلار يېزىلغانىكەن:

ھەر كۈنى ئەتىگەن سائەت 6:30 دا ئورنىدىن تۇرىمەن.

8:00 دىن 11:00 غىچە تاپشۇرۇق ئىشلەيمەن.

چۈشتىن كېيىن سائەت 1:00 دىن 2:00 غىچە «ما - تېماتىكا ئىقتىدار مەشقى» نى ئىشلەيمەن.

سائەت 2:00 دىن 2:30 غىچە تولۇقسىز 1 - يىللىق نىڭ كېيىنكى مەۋسۇملۇق ئىنگىلىز تىلىنى ئالدىن تەكرار قىلىمەن.

سائەت 2:30 دىن 3:00 كىچە «مەشھۇر ئەسەرلەر كۆرسەتمە ئوقۇشلۇقى» نى ئوقۇيمەن.

سائەت 3:00 تىن 4:00 كىچە دەرىستىن سىرتقى كەتابلارنى ئوقۇيمەن.

بۇرۇنقى زاماندا بۆرە بىلەن قاغا دوست ئىكەن

بۇرۇنقى زاماندا بۆرە بىلەن قاغا دوست ئىكەن. بىر كۈنى بۆرە بىر ئېشەك ئوۋ قىلىپ كېلىپتىكەن، قاغا بۇنى كۆرۈپ خۇشاللىقتىن ئاغزى قۇلقىغا يېتىپتۇ ۋە داۋاملىق ياخشى ئوتۇشكە، تاپقاننى تەڭ كۆرۈش توغرىسىدا ئاغزى - ئاغزىغا تەگمەي سۆزلەپ كېتىپتۇ. بۆرە بىلەن قاغا ئېشەكنىڭ گۆشىنى بىر قانچە ۋاقىتلار تازا مەززە قىلىپ يەپ تۇرمۇشنى ئوبدان ئۆتكۈزۈپتۇ. ئارىدىن بىر قانچە ۋاقىت ئۆتۈپتۇ. ئۇزۇق تۈگىشىگە قاغا كېتىپتۇ. بۆرنىڭ قورسىقى تازا ئېچىپتۇ ۋە ئوۋ قىلىدىغان ھالىمۇ قالماپتۇ. ئۇ دەرەخكە شۇنداق قالسا، قاغا بىر نەرسە يەۋاتقىدەك. شۇنىڭ بىلەن بۆرە بۆرنىڭ قاغىنىڭ تازا ھۇزۇرلىنىپ يەۋاتقان تامىقىدىن تامىقى تاقىلداپ كېتىپتۇ ۋە قاغىنى چاقىرىپ: — دوستۇم بۇ يەرگە كەل، نېمە يەۋاتىسەن؟ — دەپتۇ. قاغا قىمىر قىلماپتۇ. بۆرە شۆلگەيلىرىنى ئىچىگە تارتىپ، كىكرەكلىرىنى تاقىلدىتىپ يەنە يالۋۇرۇپ قاغىنى چاقىرىپتۇ:

— جېنىم دوستۇم، ئاپئاق دوستۇم، بۇ يەرگە كەل، يەۋاتقىنىڭ نېمە؟ تەڭ ئوزۇقلىنىلى، قورسىقىم بەك ئېچىپ كەتتى، — دەپتۇ. قاغا پەرۋاسىز ئولتۇرۇپ يە-ۋېرىپتۇ. بۆرە بولسا قاغىنىڭ مۇنداق شەخسىيەتچى، قارا قورساق، بەتئىيەتلىكىدىن قورسىقى كۆيۈپ، كا-يىپ - كايىپ كېتىپ قاپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن ئەل ئاردا-سىدا «بۆرنىڭ تاپقىنى تەڭ ئورتاق، قاغىنىڭ تاپقىنى دەرەخ بېشىدا» دېگەن تەمسىل تارقالغان ئىكەن.

ئېيتىپ بەرگۈچى: پەزۇل سىدىق، ئەر، ئۇيغۇر، 70 ياش، ساۋاتلىق، راھەتباغ يېزا قاراتال كەنتىدىن.

تۈپلىغۇچى: ھەسەن سالى

مۇھەررىرى: نۇرئىسا باقى

ئالدىنقى قاتاردىكى 50 ئوقۇغۇچىنىڭ ئىچىگە كىرەلەپتۇ. مەن بولسام ئاران ئالدىنقى قاتاردىكى 100 ئوقۇغۇچىنىڭ ئىچىگە كىرىپتەمەن. بۇنى كۆرۈپ كۆڭلۈم يېرىم بولدى، مەن چوقۇم ئۇلارغا يېتىشىۋېلىشقا بەل باغلايمەن» دەپ يېزىپتۇ.

بىز ئۇنىڭ ھېلىقى «تەنىل پىلانى»غا ئىنچىكە سەپىلىپ يەنە مەنىسى چوڭقۇر بولغان بەزى ئالامەت-لەرنى بايقىدۇق. يەنى، شياۋشۇ ناھايىتى ئوماق بىر قىزچاقنىڭ رەسىمىنى سىزىپ چىققانىكەن، روشەنكى، بۇ قىزچاق ئۇنىڭ دەل ئۆزى. رەسىمنىڭ ئۈستى تەرىپىگە دانىمۇ دانە قىلىپ «ئۆزۈڭنى يەك»، «ئۇتۇق قازان» دەپ يېزىلغان بولۇپ، قىزچاقنىڭ بىر جۈپ سەبىي كۆزى «مەڭگۈ غەلىبە قىل» دېگەن خەتلەرگە تىكىلگەندەكەن. شياۋشۇنىڭ كۈندىلىك خاتىرىسى ۋە ئاشۇ قەسەم (ۋەدە)لەرنىڭ بىزدە قالدۇرغان تەسىرى ھەرگىزمۇ ئۇنىڭ ئۆلۈمىدىن قېلىشمايتتى.

2003 - يىل 10 - ئاينىڭ 1 - كۈنى ئېلىمىزنىڭ دۆلەت بايرىمى كۈنى، يەنى شياۋشۇنىڭ ئۆلۈپ كەتكىنىگە توپتوغرا ئالتە ئاي 17 كۈن بولغان كۈنى ئامېرىكىنىڭ ۋاشىنگتون شتاتىدىكى سىتېۋېنسۇن باشلانغۇچ مەكتىپىدىن ئۆيۈمگە قايتىپ كەلدىم. يول بويى كالىفانىيە بىزنىڭ مەكتەپلىرىمىز ۋە بىزنىڭ بالىلىرىمىز كىرىۋالدى. مەن ئامېرىكىدىكى بالىلارنىڭ ماددىي جەھەتتىكى تۇرمۇشىغا ئانچە قىزىقىپ كەتمىدىم، بىراق ئۇلارنىڭ مەكتەپنى خۇشال - خۇراملىق دەپ بىلىدىغانلىقىغا، ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئۆزلىرىنىڭ ئىمتىھان نەتىجىسىنىڭ تامغا چاپلىنىشىدىن ئەزەلدىن غەم - ئەندىشە قىلمايدىغانلىقىغا تولىمۇ زوقۇم كەلدى.

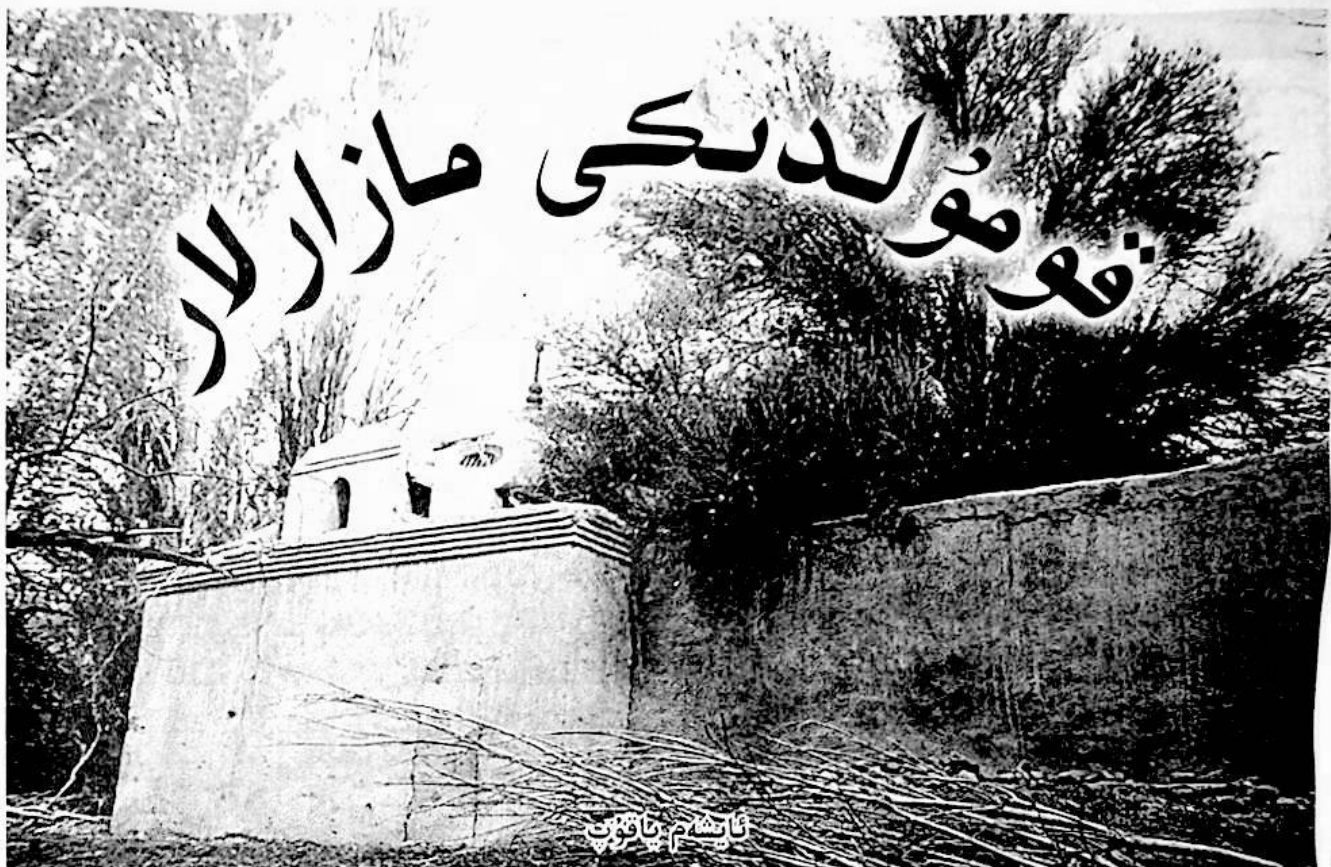
بالىلىرىمىزنى قۇتقۇزۇۋالايلى! ئۇلارنى چۈشەپ قويمايلى! ھېچبولمىغاندا ئۇلارغا چوڭلار تەلپۈنىدىغان مائارىپ نىشانى ۋە مائارىپ مەدەنىيىتى بىلەن بېسىم قىلمايلى!

خەنزۇچە «تاللانغان فېلېتوللار ژۇرنىلى»نىڭ 2004 - يىلى 4 - سانىدىن ئېلىندى.

تەرجىمە قىلغۇچى: مۇختار تۇردى

مۇھەررىرى: نۇرئىسا باقى

قۇمۇلدىكى مازارلار

ئاشىم ياقۇپ

جايلاشقان. كىشىلەر ئۇنى «غوجام مازار» دەپ ئاتايدۇ، «يېشىل گۈمبەز» مۇ دېيىشىدۇ. ئېيتىشلارغا قارىغاندا، تاڭ سۇلالىسىنىڭ جېنگۇەن يىللىرى ئۈچ كىشى دىن تارقىتىش ئۈچۈن جۇڭگوغا كەلگەن. بۇ ئۈچ كىشىنىڭ ئىسمى قەيس، ئۇۋەيس، ۋاقاس ئىكەن. ۋاقاس كېسەل بولۇپ گۇاڭجۇدا قازا تاپقان. ئۇۋەيس بىلەن قەيس چاڭئەنگە يېتىپ كەلگەندە، تاڭ تەيزۇڭ ئۇلارنى قارشى ئالغان. كېيىن قەيس ئۆز دۆلىتىگە قايتماقچى بولغان. ئۇلار گەنسۇنىڭ خېشى دېگەن يېرىدىكى خۇيخۇيۇغا يېتىپ كەلگەندە ئۇۋەيس ۋاپات بولغان. قەيس تاڭ سۇلالىسى جېنگۇەننىڭ 9 - يىلى (635 - يىلى) قۇمۇلنىڭ شىڭشىڭشيا دېگەن يېرىگە كەلگەندە ۋاپات بولغان. ئۇنىڭ جەستى شۇ يەردە ئاددىيلا كۆمۈلۈپ، ئۈستىگە تاش دۆۋىلەپ قويۇلغان. بىر نەچچە يۈز يىل ئۆتكەندىن كېيىن قۇمۇل ۋاڭى ئادەم ئەۋەتىپ شىڭشىڭشياغا قەيس ئۈچۈن بىر گۈمبەز ياساتقان.

مىنگونىڭ 28 - يىلى (1938 - يىلى) شىڭشىڭشيا چا - زىسىنى ساقلاپ تۇرغان قوشۇن گازارما سالماقچى بولۇپ، گۈمبەزنى بۇزۇپ خىشلىرىنى گازارمىغا ئىشلەتكەن. ھە - سەن ئىسىملىك بىر ئۇيغۇر بىلەن ساقچى ئىدارىسىنىڭ

قۇمۇل ئۇزاق تارىخقا ئىگە قەدىمكى يىپەك يولىدىكى مۇھىم شەھەر بولۇپ، نۇرغۇن مىللەتلەر ياشىغان. ئۇلار بۇددا دىنى، داۋجياۋ دىنى، مانى دىنى، شەنجياۋ دىنى، شامان دىنى، خرىستىئان دىنى ۋە ئىسلام دىنلىرىغا ئېتىقاد قىلغان. ئىسلام دىنى 14 - ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرى قۇمۇلغا كىرگەندىن كېيىن ناھايىتى كەڭ تارقىلىپ، تەسىر دائىرىسى كېڭەيگەن. ئەرەبىستان، ئوتتۇرا ئاسىيانىڭ بۇخارا قاتارلىق جايلاردىن ئىسلام دىنىنىڭ تەرغىباتچىلىرى ئارقا - ئارقىدىن قۇمۇلغا كەلگەن. ئۇلارنىڭ بەزىلىرى قۇمۇلدا ۋاپات بولغان. مۇسۇلمانلار ئۇلارنى ئادەتتىكى كىشىلەردىن پەرقلەندۈرۈش ئۈچۈن ئۇلارغا ئاتاپ مەخ - سۇس قەبرە ياسىغان. بۇ قەبرىلەرنى يەرلىك ئۇيغۇرلار «مازار» دەپ ئاتاشقا ئادەتلەنگەن. مۇسۇلمانلار ھېيت - ئايەملەردە بۇ مازارلارنى زىيارەت قىلىپ دۇئا - تىلاۋەت قىلىپ تۇرىدۇ. تۆۋەندە مەن بىر نەچچە مازارنى تونۇش - تۇرۇپ ئۆتىمەن:

قەيس خوجام مازىرى

قەيس خوجامنىڭ ئىسمى قەيس ئەنسارى رەزىيە - لاھۇ ئەنھۇ، ئەرەبىستان مەدىنەلىك، مىللىتى ئەرەب. بۇ مازار قۇمۇلدىكى چاھار باغنىڭ غەربىي جەنۇبىي تەرىپىگە

جامائەتنىڭ ئەڭ ئالدىدا تەزىيەنامىلەرنى كۆتۈرگەن كىشىلەر ماڭغان. ئۇلارنىڭ كەينىدىن 30 دانە قۇرئان ھەم راۋاق (ئۇنىڭ ئىچىدىمۇ قۇرئان بار) ئارتىلغان تۆت ئاق بوز ئات ماڭغان. ئۇنىڭ كەينىدىن تاۋۇت ئېلىپ مېڭىلغان. شۇ كۈنى سىم - سىم يامغۇر ياغقان. ئۇيغۇر، خۇيزۇ ۋە تاغلىق رايونلاردىن ئۆلگۈرۈپ كەلگەن قازاقلاردىن تەشكىل تاپقان 10 مىڭدىن ئارتۇق جامائەت سۇجۇ مەسچىتىدىن چىقىپ، دېڭىشلىك كوچىسى ۋە جېنغەن كوچىلىرىدىن ئۆتۈپ، شەھەر ئىچىگە سۇ قوۋۇق بىلەن كىرىپ، ئوردا قوۋۇقىدىن چىقىپ شىمال تەرەپتىكى قەبرىستانلىققا يېتىپ بارغان. بازاردىكى ئۆي - خۇر، خۇيزۇ سودىگەرلەر كوچىلارغا ئاق پىلاكات ئېسىپ قارىلىق تۇتقان. خەنزۇ سودىگەرلەرمۇ كوچا بويلىرىغا كۈچە يېقىپ تەزىيە بىلدۈرگەن.

قەيس غوجام گۈمبىزىنىڭ ئېگىزلىكى تەخمىنەن 10 مېتىر كېلىدۇ. ئىشىكى جەنۇبقا قارايدۇ. گۈمبەزنىڭ ئاستى تەرىپى چاسا، ئۈستى قوبە شەكىلدە بولۇپ، يېشىل رەڭلىك كاھىش چاپلانغان. گۈمبەزنىڭ ئەتراپىدا پېشايۋان بار، مازارنىڭ چۆرىسى سوقما تام بىلەن قاپلانغان. مازارنىڭ قۇرۇلۇشىنى بىناكارلىق ئۈستىسى ئابدۇلباقى سوپا ھاجى ياساپ پۈتتۈرگەن. تام ئىچىدە ھەرخىل دەل - دەرەخلەر بار. گۈمبەزنىڭ يېنىدا مازارغا قارايدىغان شەيخلەر ئۈچۈن بىر نەچچە ئېغىز ئۆي سېلىنغان.

ئەزىزىم ئاغچام مازارى

ئورنى قومۇل شەھىرى شەھەر ئەتراپى يېزا ئەزىزىم مەھەللىسىدە، ئەسلى ئىسمى بۇۋى رابىيە ئەدۋىيە ۋەلە - يۇللەھ، ئايال، ئەرەب. مازارنىڭ شەرق، غەرب ئىككى تەرىپىدە تۇرغۇزۇلغان ئابىدە تېشى بار، تاشقا ھىجرىيە 1304 - يىلى دەپ ئويۇلغان. ھەر يىلى قۇربان ھېيتنىڭ ھارپا كېچىسى ئۇيغۇر ئاياللار مازارغا كېلىپ زىيارەت قىلىش ئادەتكە ئايلانغان.

سۇلتان سەئىد مازىرى (تۇغلۇق مازار)

ئورنى قومۇل شەھەر ئىچى يېزا خوجامخىدا. ئەسلى ئىسمى سۇلتان سەئىد ئەھمەت بەلىخى، ئافغانىستاننىڭ قەدىمكى پايتەختى بەلىخىدىن. قومۇلغا ھىرەتھۇر بەلىخى، ھىرتاباق بەلىخى ئىسىملىك ئىككى سوپىسى بىلەن

كۆزەتچى ئەمەلدارى ياكى ماۋچۇن قەيسنىڭ جەسەت سۆڭىكىنى تاغ ئارىسىغا ئېلىپ كىرىپ كۆمۈپ قويغان. مىنگونىڭ 34 - يىلى (1945 - يىلى) 3 - ئايدا قومۇل - دىكى مۇسۇلمانلار سەي جىيەنگو، سۇ يېچۇ قاتارلىق كىشىلەرنىڭ تەشەببۇسى بىلەن قەيسنىڭ جەسەتىنى يۆتكەش تەكلىپىنى ئوتتۇرىغا قويغان. بۇ ئىش گومىنداڭ 29 - جىتۇەنجۇنىڭ سىلگى لى تېيجۇن، قومۇل ۋا - لىسى زېڭ يۇڭپۇ ۋە قومۇل ناھىيىسىنىڭ ھاكىمى سەي رۇزۇ قاتارلىقلارنىڭ قوللىشىغا ئېرىشكەن. سەي جىيەنگو بىلەن ماجۇنجىي ئىككىيلەن بۇ ئىشقا كونكرېت مەسئۇل بولغان. ئۈچ ئاي تەييارلىق كۆرۈلۈپ، ھازىرقى ئورۇن تاللاپ چىقىلغان. 6 - ئاينىڭ 29 - كۈنى شەھەر ئىچى - دىكى نامان قازى ئاخۇنۇم ھەر ساھەدىكى مۆتىۋەرلەر ۋە ئاخۇنلاردىن بولۇپ، 21 كىشى باشلاپ ماشىنا بىلەن شىڭشىياغا بېرىپ، 6 - ئاينىڭ 30 - كۈنى جەسەتنى قېزىپ ئالغان. جەسەتنىڭ ئۇزۇنلۇقى تەخمىنەن ئالتە چىدىن ئاشىدىكەن. كۆكرەك قىسمىنىڭ قوۋۇرغىلىرىغا ئەت يېپىشىپ تۇرغان، ساقىلى ساق قالغان. 7 - ئاينىڭ 2 - كۈنى جەسەت سۇجۇ مەسچىتىگە يۆتكەپ كېلىنگەن. 7 - ئاينىڭ 4 - كۈنى تەزىيە مۇراسىمى ئۆتكۈزۈلگەن. شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ رەئىسى ۋۇجۇڭشىن تە - زىيە تېلېگىراممىسى ئەۋەتكەن. لى تېيجۇن سىلنىڭ تەزىيە بىلدۈرگەندىن كېيىن ناماز چۈشۈرۈلگەن، ئاندىن جە - سەت سۆڭىكى سېلىنغان تاۋۇتنى بىر نەچچە چوڭ ئا - خۇن كۆتۈرۈپ مەسچىتتىن ئېلىپ چىققان. تاۋۇتقا كەش - تىلىك يېشىل يوپۇق يېپىلغان، ئۇنىڭ ئوتتۇرىسىغا كە - خاپ سەللە قويۇلغان.

پەنجى نىياز مازار

ئورنى قومۇل شەھەر ئىچى يېزىسىدا. ئەسلىي ئىسمى پەنجى نىياز ئەزىم ئاتا، قومۇللۇق. پەنجى دەپ گەن سۆزىنىڭ مەنىسى بەش دېگەنلىكتۇر. بۇنىڭ مەنىسى بەش نىيازنىڭ قەبرىسى دېگەنلىكتۇر. ئۇلار شەھەر ئىچى، قارسۇ، ئالتۇنلۇق، خوتۇنتام، راھەتباغ قاتارلىق بەش جايغا دەپنە قىلىنغان. قومۇلدا پەنجى نىياز خوتۇنتامدا بولغان ھۆرمەت يۈزىدىن ئۇيغۇرلار ئارىسىدا بەزى ئادەتلەر رەسمىيەت بولۇپ قالغان. بالىسى تۇرمىغان كىشىلەر، يالغۇز ئوغۇل ياكى ئاغرىقچان بالىلارنى ئاتا-ئانىلىرى يوشىكال سېلىپ، نان جۈپلەپ، ئاتىغان سەدىقلىرىنى پەنجى نىياز خوجامىلار ياتقان مازارلارغا ئاپىرىپ شەيخلەرگە دۇئا قىلدۇرۇپ، رەسمىيەت بويىچە بالىسىنىڭ ئىسمىنى نىياز دېگەن ئىسمىغا ئۆزگەرتىدۇ، بالىسىنىڭ بېشىغا كىچىككەنە چاچ قويدۇ. رۇپ قويدۇ. بۇ چاچ ئۆسكەندىن كېيىن ئۇنى ئۆرۈپ قويدۇ. بالىلىرىنىڭ چىن تۆمۈردەك كۈچتۈڭگۈر ئادەم بولۇپ قېلىشىنى ئارزۇ قىلىشىپ سۈپۈرگە نىياز، بو-سۇقنىياز، كۆسۈي نىياز، تۆمۈر نىيازغا ئوخشاش ئىسىملارنى قويدۇرىدۇ.

بالاغەت ياشىغا تولغاندىن كېيىن شۇ مازارغا ئېلىپ بېرىپ رەسمىيەت بويىچە ئۆرۈمە چىچنى ئالىدۇرۇپ تاشلايدۇ.

ساراي مازار

ئورنى شەھەر ئىچى ئورداخىيدا. ئورداخىينىڭ ساراي مازار خانىقاسىدا 1930 - يىلىغا قەدەر ئاسم ئاخۇنۇم،

كەلگەن. بۇ ئىككى سوپى قومۇلدىن ئۆيلىنىپ بالا - چاقىلىق بولۇپ، قومۇلدا ۋاپات بولغان. ئالتۇنلۇقتىكى ياقا زاراتىگاھلىقىنىڭ ئاياغ تەرىپى، ئۇلۇغ يولىنىڭ يۈ-قىرى تەرىپىدىكى سوقما تام ئىچىدە ئىككى دۆڭ بو-لۇپ، كۈن چىقىش تەرەپتىكى دۆۋە بۇ ئىككى سوپىنىڭ قەبرىسىدۇر. بۇلارنىڭ ئەۋلادلىرىدىن ئەللىرى «شاھ»، ئاباللىرى «تەركەن» دېگەن نام بىلەن تۇغلۇق مازار-نىڭ شەيخلىرى بولۇپ كەلگەن. كۈن پېتىش تەرەپتىكى قومۇشلۇق دۆۋە بولسا ھوشۇر قەلەندەرنىڭ قەبرىسى-دۇر. رىۋايەتتە ئېيتىلىشىچە، ئۇ كىشى ئۆلۈشتىن بىر كۈن ئىلگىرى يۇرتىنى ئۆزىنىڭ جىنازا نامىزىغا چىلىنغان ۋە ئەتىسى ئۆلۈپ قالغان. شۇنىڭ بىلەن كىشىلەرنىڭ ھۆرمىتىگە ئېرىشكەن.

ئايلىق مازار

ئورنى شەھەر ئىچىدە. ئەسلىي ئىسمى كۆك تۇغ-لۇق، كۈمۈش كۆزلۈك ئاتا، بۇخارالىق. كۆك تۇغلۇق دېگەن كۆك دەرەخلىك ئىچىدە ياتقانلىقى، كۈمۈش كۆزلۈك دېگەن بۇ مازارنىڭ يېنىدا بۇلاق (قۇدۇق) بولغانلىقى ئۈچۈندۇر. رىۋايەتتە ئېيتىلىشىچە، بۇ كىشى قەبرە خالىمىغان كىشى ئىكەن. بىر قانچە قېتىم قەبرە ياسىغان بولسىمۇ قەبرە توختىمىغان، شۇڭا ھازىرغىچە قەبرىسى يوق، تۇپراق بىلەن ياتىدۇ، دېيىلگەن. ئۇ يەردىكى نەچچە تۈپ دەرەخ بەلگە بولۇپ تۇرغان.

غايىب مازار

ئورنى شەھەر ئىچى يېزا توققۇز ئەجدىدا مەھەللە-سىدە. ئەسلىي ئىسمى ھەزرىتى مەۋلانا خوجا ھەسەن ئاتا، بۇخارالىق. مازارنىڭ يېنىدا توققۇز ئەجدىدا تال بار. چىڭ سۇلالىسى دەۋرىگە كەلگەندە «جىۈلۇڭشۇ» دېگەن نام بىلەن ئاتالغان. 1940 - يىلى شەھەر ئىچى سېپىلىنى بۇزغاندا مازارنىڭ يېنىدىكى سېپىلدىن مەۋلانا خوجا ھەسەن ئاتىنىڭ ھەربىي كىيىمى تېپىلغان. پولاتتىن قۇرۇلغان قۇرما گازا چاپان، ئىشتان (تىزلەپچە) ئاق تاۋارغا كۆك چەشە تىكىپ، ئىچىگە سەدەپكە قېپىدەك ئۇششاق تانكا پولاتنى قۇرما قىلىپ تىزىپ قويغان. بۇلاردىن باشقا پولات قالپاق، ئىلمە ئۆتۈكمۇ تېپىلغان. بۇلار ئاپتونوم رايونلۇق مۇزېيغا تاپشۇرۇپ بېرىلگەن.

ئابدۇرېشىت خەلپە ھاجىلار باشچىلىقىدا زىكرى - سۆھبەتلەر بولۇپ كەلگەن.

لەڭگەر مازار

ئورنى پالۋانئور يېزا لەڭگەر مەھەللىسىدە. لەڭگەر - پارسچە سۆز بولۇپ، كارۋانلار قونۇپ، ئوت يېقىپ ئىز قالدۇرغان جايىنى لەڭگەر دەپ ئاتايدۇ. مازارغا ئىككى ئادەم دەپنە قىلىنغان. بىرىنىڭ ئىسمى قىيامدىن ئاتا، يەنە بىرىنىڭ ئىسمى غىياسىدىن ئاتىدۇر. رىۋايەتلەرگە قارىغاندا، بۇ مازار 280 يىلدىن ئارتۇق تارىخقا ئىگە. مازاردا ئىككى پارچە ئابدە تاش بار. بۇلارنىڭ بىرى پۈتۈن، يەنە بىرى ئىككى پارچە بولۇپ كەتكەن. يەنە بىر رىۋايەتتە مۇنداق دېيىلگەن: بۇ زاتلارنى دۈشمەنلەر قوغلاپ كېلىۋاتقاندا، تۆگىسى ھېرىپ قېلىپ يېتىۋالغان. دۈشمەنلەر يېقىنلىشىپ قالغاندا، بۇ كىشىلەر دۇئا بىلەن تۆگىنى تاشقا ئايلاندۇرۇۋەتكەنكەن. بۇ تۆگىنىڭ ئەسرى ھېلىمۇ شەھەر ئىچى يېزا كۆتە مەھەللىسىدىكى تۆگە تاش باغنىڭ ئوتتۇرىسىدا بار. بۇ زاتلار بۇ يەردىن لەڭگەرگە يۆتكىلىپ ماكانلاشقان.

بوغاز مازار

بۇ مازارنىڭ ئورنى بوغاز يېزىسىدا. ئەسلى ئىسمى سۇلتان بۇرھانىدىن بولۇپ، كۆك توغراقلىق ئىچىدە ياتىدۇ. قانلىق ئۈچۈن كۆك تۇغلۇق ئايۇپ ئاتا دېگەن نام بېرىلگەن. مازارنىڭ يېنىدا مەسچىت بار. ھەر جۈمە كۈنى مۇسۇلمانلار بۇ مازاردىكى مەسچىتكە كېلىپ ناماز ئوقۇيدۇ.

ئەللىك مازار

ئورنى قارا دۆۋە يېزىسىنىڭ ئەللىك مەھەللىسىدە. رىۋايەتتە «ئەللىك» دېگەن نامنىڭ پەيدا بولۇشى توغرىسىدا ئەينى ۋاقىتتا ئىسلام دىنىنىڭ تەرغىباتچىلىرىدىن 50 كىشى يىغىلىپ ھەپتە كۈن زىكرى - سۆھبەت ئۆتە كۈزگەن. شۇنىڭدىن كېيىن بۇ جاي ئەللىك دەپ ئاتىلىشقا باشلىغان، دېيىلگەن.

بۇ مازاردا ياتقان زاتنىڭ ئىسمى سۇلتان ئەزىزۇللا.

يالغۇز تۇيۇن مازار

ئورنى تاشۋېلىق (تاشبالغ) يېزا، خوتۇنتام كەنتىنىڭ يالغۇز تۇيۇن دېگەن بىر تاغنىڭ ئۈستىگە جايلاشقان.

رىۋايەتلەردىن قارىغاندا، مىڭ سۇلالىسى ۋەنلىنىڭ 20 - يىلى (1592 - يىلى) نۇرئاخۇن ئىسىملىك بىر مۇسۇلمان چىڭخەينىڭ شىنىڭ دېگەن يېرىدىن ئەرەبىستانغا ئوقۇشقا بارغان. بەش يىلدىن كېيىن ئوقۇش پۈتتۈرگەن، ئاندىن ئەرەب دىنىي تەشكىلاتى تەرىپىدىن دىن تارقىتىش ئۈچۈن قومۇلغا ئەۋەتىلگەن. نۇرئاخۇن 80 نەچچە پىدا - ئىنى باشلاپ، ئۇزۇن يوللارنى بېسىپ، قومۇلنىڭ قارا دۆۋە دېگەن يېرىگە يېتىپ كەلگەن. چازىنى ساقلاپ ياتقان ئەسكەرلەر بولغاچقا، ئۇلار بۇ يەردىن ئۆتۈشكە كۆزى يەتمەي، شىمال تەرەپنى ئەگىپ، تاشۋېلىقنىڭ خوتۇنتام دېگەن يېرىگە كېلىپ، شۇ يەر ئارقىلىق قو - مۇلغا كىرمەكچى بولغان. ئۇلار خوتۇنتامغا يېتىپ كېلىشكە شۇ جايىنى ساقلاۋاتقان ئەسكەرلەر تۇيۇپ قېلىپ ئۇلار بىلەن سوقۇشقان. سوقۇشتا نۇرئاخۇنلار چېكىنىپ يالغۇز تۇيۇمغا كەلگەندە، ئوقيا تېگىپ نۇرئاخۇن شېھىت بولغان، جەستى شۇ يەردە ئاددىيلا كۆمۈپ قويۇلغان. ئاندىن 200 نەچچە يىل ئۆتكەندىن كېيىن، 7 - ئەۋلاد ۋاڭ بېشىر (1813 - يىلىدىن 1866 - يىلىغىچە ۋاڭ بولغان) ئادەم ئەۋەتىپ، نۇرئاخۇننىڭ جەسەت سۆڭىكىنى تاپقۇزۇپ، ئاشۇ تاغنىڭ ئۈستىدە ئۇنىڭ ئۈچۈن بىر گۈمبەز ياساتقان. تاغقا چىقىدىغان يول تىك، قاتناش قۇلايسىز بولغاچقا، ئۇلار گۈمبەز ياساشقا لازىملىق خىش، كېسەكنى قويغا ئارتىپ تاغقا ئېلىپ چىققان. گۈمبەز كۆك خىش ۋە كېسەك بىلەن ياسالغان. گۈمبەزنىڭ ئاستى تەرىپى چاسا، ئۈستى يۇمىلاق شەكىلدە ياسالغان. گۈمبەزنىڭ چۆرىسىدە قاشا تام بار.

ھەر يىلى روزى ھېيت ۋە قۇربان ھېيت كەلگەندە تاشۋېلىقتىكى مۇسۇلمان دېھقان - چارۋىچىلار بۇ يەرگە ئۇلاغلىق ياكى ھارۋىلىق كېلىپ تىلاۋەت قىلىدۇ.

پايدىلانغان ماتېرىياللار

1. «قومۇل ناھىيىسى تەزكىرىسى» (ئۇيغۇرچە).
2. «قومۇل ۋىلايىتى تەزكىرىسى» (خەنزۇچە).
3. قومۇل ۋىلايىتى «مىللەت، دىن تەزكىرىسى» (خەنزۇچە).
4. قومۇل شەھىرى تارىخ ماتېرىياللىرى 2 - ، 4 - قىسىم.

(ئاپتور قومۇل شەھەرلىك تارىخ - تەزكىرە ئىشخانىسىدىن)

مۇھەررىرى: نۇرئىسا باقى

تاجىكلاردا توي ئادىتى يۇيۇندۇرۇش ۋە تەرلەندۈرۈش ئادىتى

تاپدۇرەھىم ئۆزۈز

توي تەييارلىقىغا كىرىشپ كېتىدۇ. توي باشلىنىشتىن بىر كۈن ئىلگىرى ئىككى تەرەپ تويى بولىدىغان قىز ۋە ئوغۇلنى ئۆز ئۆيلىرىدە يۇيۇدۇ. تەرلەندۈرۈش تەييارلىقلىرىنى ئىشلەيدۇ. توي كۈنى قاق سەھەردە بولغۇسى ئىككى قۇدا ئالدى بىلەن قىز ۋە ئوغۇلنى يۇيۇندۇرىدۇ. دورىلىق ياۋا گۈل بەرگى، ئەنەبەر، مەرۋۇي، ئارتۇچ ياغىچى، ئادراسمان قا- تارلىق خۇش پۇراق ئۆسۈملۈكلەرگە ناۋات قوشۇپ قايدىتىپ، يۇيۇنۇش سۈيى تەييارلىنىدۇ. قىز ھاممىسى، يە- گىت تاغىسىنىڭ ھەمراھلىقىدا قولغا پىچاق تۇتقۇزۇلغان ھالدا ئۆگزىگە ئېلىپ چىقىلىدۇ ھەمدە ئىشلىتىلمىگەن سۈپۈرگە ئۈستىدە ئولتۇرغۇزۇپ ياكى ئۆرە تۇرغۇزۇپ، باش قىسمىدىن ئالدىن تەييارلانغان يۇيۇنۇش سۈيى ئاستا- ئاستا قۇيۇلىدۇ. خۇش پۇراق ھىدلىق، ناۋات سۈيى- تاتلىق، شېرىنلىكىنىڭ، پىچاق- قەيسەرلىك، با- تۇرلۇقنىڭ، يېڭى سۈپۈرگە - پاكىزلىقنىڭ سىمۋولى ھە- سابلىنىدۇ. پاكىز لۇڭگە بىلەن قىز - يىگىتنىڭ بەدەنلىرى

تاجىكلارنىڭ ئۆزگىچە رەڭدار توي ئادەتلىرى، ئۇ- لارنىڭ پىسخىكىلىق ساپاسىنىڭ بىر تۈرلۈك ئىنكاسى بولۇپ، پۈتكۈل تاجىك جەمئىيىتىدە ئومۇملۇققا ۋە خاس- لىققا ئىگە.

تاجىكلارنىڭ توي - تۆكۈن ئادەتلىرى قائىدىلىك ۋە نىسبەتەن مۇرەككەپ بولىدۇ. ئاتا - ئانىلارنىڭ رازىلىقى ۋە قىز - يىگىتلەرنىڭ بىر - بىرىنى ياقتۇرۇشىغا ئاساسەن ئالدى بىلەن «قۇدا چۈشۈش» (ياغلىق چىگىش) رەس- مىيىتى ئۆتۈلىدۇ. بولغۇسى كۈيئوغۇلدىن باشقا ئوغۇل تەرەپنىڭ ئاتا - ئانىسى ھەمدە يېقىن تۇغقانلىرى قىز تە- رەپنىڭ ئۆيىگە بېرىپ «ياغلىق چىگىش» مۇراسىمىغا قاتنىشىدۇ. مۇراسىمدا ئىككى تەرەپ توي ۋاقتى، تويلۇق (قەلن)، سۈت ھەققى (مېھىر ھەققى) قاتارلىقلارنى كې- غىشىپ بولۇپ، بىر - بىرىنى مۇبارەكلەپ ئوغۇل تەرەپ ئېلىپ بارغان قوينى سويۇپ، سۆڭەك نەي، داپ، راۋاپ كۈيلىرى ئىچىدە ئۇسسۇل ئويناپ، ناخشا ياغرىتىپ مې- مان بولۇشىدۇ، مۇراسىمدىن كېيىن ئىككى تەرەپ رەسمىي

قىنىلىقىدىن قەتئىينەزەر، تەرلىنىۋاتقان كېلىن - كۆيۈڭلۇغا ئېسىل تائاملارنى يەتكۈزۈپ بېرىپ، ئۆزئارا مېھرىبانلىق، كۆيۈنۈش ئارزۇسىنى ئىپادىلەيدۇ. تائاملار يېيىلىپ بولغاندىن كېيىن، يەنە باشقا يوتقان، يۈك ئەدىيال، جۇۋا، قاتارلىقلار بىلەن ئۇلارنى «دۈملەپ» قويدۇ. بىر نەچچە ئون مىنۇت ئۆتكەندىن كېيىن قىز - يىگىت راسا تەرلەيدۇ. مانا بۇ «تەرلەندۈرۈش» دەپ ئاتىلىدۇ.

تاجىكلارنىڭ نەزەرىدە تەرلەندۈرۈش قىز - يىگىت - لەردىكى جىسمانىي ۋە روھىي ھالەتنى تەڭشەپ، ئېزىد - لەڭگۈلۈك، چېچىلاڭغۇلۇق، سەزگۈرلۈكنى يوقىتىش، تىت - تىت بولۇش، زېھنىنى يىغالماسلىق، لەقۋالىق قا - تارلىق زەئىپ روھنى بەدەن سىرتىغا چىقىرىپ تاشلايدۇ. يەنە بىر تەرەپتىن ئېيتقاندا، بۇ خىل ئادەت شامان دىنى - نىڭ تاجىكلار جەمئىيىتىدىكى قالدۇق تەسىرى بولۇپ، ئىسسىقلىق ئارقىلىق روھنى ئىللىتىشقا قارىتىلىدۇ، يەنى قىز - يىگىت روھىنى ئىللىتىپ، بىر - بىرىگە مايىل قىلىشنى كۆزدە تۇتىدۇ.

قىز - يىگىت تەرلەندۈرۈلۈۋاتقان مەزگىلدە، ئۇلار - نىڭ سىرتىغا چىقىشى قەتئىي مەنئى قىلىنىدۇ. يەنى ئۇلار ئۆيىدىن تالاغا چىقمايدۇ، سوغۇق سۇدىن پەرھىز قىلىدۇ، سوغۇق سۇ ئىچىش، سوغۇق سۇغا پۇت - قولىنى تەگ - كۈزۈش، يۇيۇنۇش، يەللىك نەرسىلەرنى يېيىشتىن ساقىل - خىدۇ. چۈنكى «سۇ - سوغۇق تەبىئەتلىك بولغاچقا روھنى سوۋۇتىدۇ» دەپ قارايدۇ.

تەرلەندۈرۈلگەندىن كېيىن قىز - يىگىت ئاجايىپ نا - زاكەتلىك، جەلپىكار، ئوچۇق - يورۇق، جەسۇر، ساغلام، كۆتۈرەڭگۈ روھلۇق ھەم جۇشقۇن كۆرۈنىدۇ.

تەرلەندۈرۈلۈپ بولغاندىن كېيىن قىز - يىگىت قايتە - دىن پاكىز يۇيۇندۇرۇلۇپ، باش - كۆزى يۇيۇپ تارىلىپ، قاش - كۆزلىرىگە سۈرمە تارتىلىدۇ، ئاق ئۇن بىلەن كۆزى ئەتراپىغا چەكمەن چېكىلىپ، مۇھەببەت ئايەتلىرى ئوقۇلا - غان چىرايلىق توي كىيىملىرىنى كىيىشىپ، پاكىز ھالدا تا - ھارەت بىلەن نىكاھ مۇراسىمىغا قاتنىشىدۇ.

دېمەك، تاجىكلارنىڭ رەڭدار ھەم خاسلىققا ئىگە توي ئالدىدىكى يۇيۇندۇرۇش ۋە تەرلەندۈرۈش ئادىتى ئىل - مىلىككە ۋە ئىجابىيلىققا ئىگە بولۇپ، ئۆزگىچە تۇرمۇش شەكلى، مەدەنىيەت تىپىنى روياپقا چىقارغان.

مۇھەررىرى: نۇرئىسا باقى

سۈرتۈلىدۇ، بەدەندىكى مويىلار تازىلىنىپ، تىرناقىلار يا - سىلىدۇ. راسا قاينىتىلغان سۈت ھىدى ياكى خۇش ھىدلىق دورىلىق ياۋا ئۆسۈملۈكلەر قاينىتىلغان سۇ ھورىدا قىز - يىگىتنىڭ يۈزى ھوردىلىنىدۇ. بۇ «قىز - يىگىتنىڭ مېھرى ئىسسىق بولسۇن» دېگەننى بىلدۈرىدۇ.

تاجىكلار توي ئالدىدىكى يۇيۇنۇشنى پېشكەللىكلەرنى يوقىتىدۇ، يېڭى ئائىلىگە بەخت - سائادەت ۋە شاد - خۇ - راملىق بەخش ئېتىدۇ، دەپ قارايدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا تا - جىك تېبابىتىدىكى تەجرىبىدىن ئۆتكەن «يۇيۇنۇش سۇ - يى» تەييارلاش رېتسېبى ئارقىلىق جاھىل خاراكتېرلىك بەل - پۇت ئاغرىقىنى داۋالاش، يەرلىك كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش، مىكروب ئۆلتۈرۈش مەقسىتىگە يەتكىلى بولىدۇ.

تاجىكلاردا «ئىسسىق نان، سېرىق ماي، سېمىز گۆش - بىرى ئەقىل، بىرى ھوش» دەيدىغان گەپ بار. تەرلەندۈرۈش دېگەندە ئالدى بىلەن پاكىز يۇيۇندۇرۇلا - غان قىز - يىگىت ئۈچۈن ئۆز ئۆيلىرىدە يېڭى، يۇمشاق يوتقان - كۆرىپلەر تەييارلىنىدۇ. ھەمراھ بولۇۋاتقان ئا - تا - ئانا، تۇغقانلار - تەڭتۇش، قۇرداش، ئورتاقلا ئۆز - لىرى تەييارلىغان سېرىق ماي بۇلىمىقى، قورۇما، شورپا، قاتلىما، كاۋاپ، شىرگىرىچ (سۈتتە پىشۇرۇلغان گۈرۈچ)، خەكس (ئۇن ۋە مايدىنلا تەركىب تاپقان ئاش) قاتارلىق ئوزۇقلۇق قىممىتى مول، ئېنېرگىيىسى يۇقىرى تائاملارنى يېگۈزىدۇ. بولغۇسى ئىككى قۇدا ئارىلىقىنىڭ يىراق - يې -

ئاللا نىسەننىڭ ئاقسۆڭى

ۋاھىتجان غوپۇر

يۇقىرىقىدەك شەيتانى خىيال ئەقلىگە مىنىۋالغان جورە باي قوشنىسىنىڭ ئۆيىگە كىرىپ كېتىۋاتقان يوغان چار يىلاننى كۆرۈپ تۇرۇپمۇ، ئۇنى توسۇش خىيالىدا بولماپتۇ، ئەكسىچە يىلاننىڭ ئۇلارغا ھالاكەت يەتكۈزۈشىنى تىلەپتۇ. چار يىلان سۈرلۈك كۈشۈلدىغىنىچە تۇيغۇنىنىڭ ئا- دەمىز ھويلا - ئايۋان، سارايلرىنى بىر ئايلىنىپ، ئارقا ئىشىكتىن ئۆتۈپ باغقا چىقىپتۇ - دە، باغنىڭ سۈڭۈچى- دىن ئۇدۇل جورە باينىڭ ھويلىسىغا كىرىپ، مېھمانخانا تەرەپكە توختىتىپ قويۇلغان چوڭ خاپانىڭ ئىچىگە كى- رىپ تۇگۇلۇپ يېتىۋاپتۇ.

— ھوي، خوتۇن! — دەپ توۋلاپتۇ جورە باي ئۆيىدىن چىقىپ، — خاپانىڭ ئوڭ تەرەپ ئېغىزىدىكى تاغارنى ئې- لىۋەتكىنە!

— قولۇمنىڭ خېمىردا تۇرغىنىنى كۆرمىدىلىمۇ؟ — دەپتۇ جورە باينىڭ ئايالى خاپا بولۇپ، — يەللىرىگە تاش ئارتىپ قويىمىغاندىكىن ئۆزلىرى ئالسىلا بولمامدۇ؟ — لەنەت سېنىڭ شۇ ئۆزىراپ كېتىۋاتقان تىلىڭغا!...

جورە باي غۇدۇڭشىغىنىچە دالانغا كىرىپ، خاپان ئى- چىگە قولىنى سېلىشقا، قولى چار يىلاننىڭ بەدىنىگە تې- گىپ كېتىپتۇ. چۆچۈپ كەتكەن يىلان بىرلا سىلكىنىپ نەشتەر ئۇرۇپ، جورە باينىڭ قولىنى چېقىۋاپتۇ.

«باشقىلارغا ئۆلۈم تىلىگىچە ئۆزۈڭگە ئۆمۈر تىلە» دېگەن دانالار سۆزى ئاشۇ ۋەقەدىن قالغانىكەن.

بىر مەھەللەدە ئىككى قوشنا ياشايدىكەن، چوڭنىڭ ئىسمى تۇيغۇن بولۇپ، ئىشچان، زېرەك، كەڭ قورساق، ئەقىللىق كىشى ئىكەن، يەنە بىرىنىڭ ئىسمى جورە باي بولۇپ، ھۇرۇن، تېرىككەك، ئىچى تار، تەدبىرسىز بىر تېجىمەل ئىكەن.

تۇيغۇن ئۆزىنىڭ يۇقىرىقىدەك خىسلەتلىرى بىلەن موھتاجلىق ۋە تەمەخورلۇقتىن خالىي خۇشال - خۇرام، پاراۋان تۇرمۇش كەچۈرىدىكەن، قوشنا - قۇلۇملارغا تو- لىمۇ مېھرىبان ھەم كەڭ قول ئىكەن.

جورە باي بولسا ئۆزىدىكى ئاشۇ خىل ناچار ئىللەتلەر سەۋەبىدىن نامرات ھەم غورىگىل ياشايدىكەن. ئۇنىڭ كۈنلىرى تۇيغۇننى قارغاش، ئۇنىڭغا ھەسەت قىلىش بىلەن ئۆتىدىكەن.

مەلۇم بىر كۈنى جورە باي ئايلىنىپ - ئايلىنىپ، تۇي- غۇنلارنىڭ دەرۋازىسى ئالدىغا كېلىپ قاپتۇ، شۇنداق قا- رىسا، يوغان بىر چار يىلان دەرۋازىدىن كىرىپ كېتىۋات- قۇدەك. بۇنى كۆرگەن جورە باينىڭ خۇشلۇقتىن چېچىكى چاي بولۇپ كېتىپتۇ.

— ئەجەبمۇ ئوبدان بولدى، — دەپتۇ جورە باي، — سەن تۇيغۇنباي كىچىككەن ھاللىنىپ قالغىنىڭغا كۆرە- گە، لەپ، تېرەڭگە سىغماي قالغانىدىڭ، ھەتتا مېنى كۆزۈڭگە ئىلىپمۇ قويمايتتىڭ، مانا بۇ چار يىلان سەنلەرنىڭ ئەد- دىنىڭنى بېرىپ، ئۆچۈمنى ئېلىپ بېرىدىغان بولدى...

دەريا بويىدا

شۇرۇپ قويۇلغان، ئۇ يەرگە بارغىنىڭلار پەقەت بىر تال گۆھەرنىلا ئېلىپ، كېمىگە چىقساڭلار، سالامەت بۇ قىرغاققا قايتىپ كېلەلەيسىلەر، مۇبادا نەپىسلىرىنى يامان قىلىپ، ئوشۇق ئېلىۋالساڭلار، قېيىق سۇ ئوتتۇرىسىغا كەلگەندە قاينامغا دۇچ كېلىپ چۆكۈپ كېتىدۇ - دە، جېنىڭلاردىن ئايرىلىپ قالسىلەر، قېنى قايسىڭلار ئالدىن قېيىققا چىقىپ، قارشى قىرغاققا ئۆتسىلەر؟

جابر بىر قارارغا كېلەلمەپتۇ، سابىردىن بۇرۇن بېرىپ گۆھەرلەرگە ئىگە بولۇۋالاي دېسە، سۇرلۇك دولقۇنلىنىپ ئېقىۋاتقان دەريانىڭ ھەيۋىسىدىن ئەيمىنىپتۇ، بارماي دې - سە كۆڭلى ئۇنىماپتۇ...

جاۋاب كۈتۈۋېرىپ تاقىتى تاق بولغان پەرىشتە يەنە خىتاب قىلىپتۇ:

— قېنى، تېزرەك جاۋاب بەرمەيسىلەر؟ قايسىڭلار ئالدىن ئۆتسىلەر؟ جابر ئاخىر سابىرغا قاراپ: — بولدىلا ئاداش سەن ئالدىن بارغىن، دەپتۇ.

سابىر قېيىققا ئولتۇرۇپ، پەرىشتىنىڭ ئۆگەتكىنى بو - يىچە قارشى قىرغاققا ئۆتۈپ، مۇنار پەلەمپىي ئاستىدىكى گۆھەرلەرنى تېپىپتۇ، ۋاللىداپ تۇرغان گۆھەرلەرنى كۆر - گەن سابىر مەمنۇنلۇق بىلەن پەرىشتىنىڭ جېكىلىگىنى بويىچە بىر تال گۆھەرنى ئېلىپ، قېيىققا ئولتۇرۇپ

سابىر ۋە جابر ئىسپىلىك ئىككى ئىشلەمچى ئوقەت قىلىش ئۈچۈن سەپەرگە ئاتلىنىپتۇ. ھەپتىلەپ، ئايلاپ يول يۈرۈپ، دەشت - چۆللەرنى كېزىپ، چوڭ بىر دەريا بويىغا يېتىپ كەلگەندە پۇل - پۇچەكلىرى تۈگەپ، ئوزۇق - تۇلۇكلىرى ئاز قاپتۇ.

— ماۋۇ كېلىشمەسلىكى، — دەپتۇ جابر، — يېنىمىزدا ھېچنېمە قالغانىك ئۈستىگە چوڭ بىر دەريا يولمىزنى توسۇپ تۇرغىنىنى قارىمايدىغان، يا ئارقىغا، يا ئالدىغا يۈرگىلى بولمىسا، نېمىمۇ قىلارمىز ئەمدى؟ سەۋر قىل ئاداش، — دەپتۇ سابىر، — ئۆلمىگەن جاندا ئۈمىد بار، بەلكىم پېشانىمىزغا پۈتۈلگەن بولسا، بۇ مالا - مەتلەردىن قۇتۇلۇپ كېتەرمىز.

دەريا بويلاپ كېلىۋاتقان پەرىشتە بۇ ئىككىلىنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ قاپتۇ ۋە ئاپئاق ساقال بىر بوۋاينىڭ قە - ياپىتىگە كىرىپ، ئۇلارنىڭ ئالدىغا كېلىپ مۇنداق دەپتۇ: — غەم قىلماڭلار يىگىتلەر، گېپىڭلارنى ئاڭلاپ ھا - لىڭلارغا ئېچىنىۋاتىمەن، مېنىڭ مۇنداق بىر ياخشى مەس - لىھەتتىم بار، ئەنە ئاۋۇ يەردە تۇرغان قېيىقنى كۆردۈڭلار - مۇ، ئۇ پەقەت بىرلا ئادەمنى سىغدۇرالايدۇ. بىرسىڭلار ئۇنىڭغا ئولتۇرۇپ، قارشى قىرغاققا ئۆتسەڭلار، ئۇ يەردە بىر مۇنار بار، مۇنارنىڭ ئاستىغا نۇرغۇن گۆھەرلەر يو -

تىنچ - ئامان قايتىپ كەپتۇ.

بۇنى كۆرگەن جابىر شۇ ھامان قېيىققا ئولتۇرۇپ، قارشى قىرغاققا ئۆتۈپتۇ. ئوتقا شەك جۇلالىنىپ، نۇر چىپ-چىۋاتقان گۆھەرلەر ئۇنىڭ كۆزلىرىنى ئالچەكمەن قىلدۇرۇپتۇ:

— ئاتاين كېلىپ، ئاران بىر تال گۆھەرنى ئېلىپ قايتىپ كېتەمدىمەن، — دەپ ئويلاپتۇ ئۇ، — ھېلىقى قېرى ئېھتىمال ئادەم بىلەن يۈك ئارتىپ كەتسە قېيىق دەرياغا چۆكۈپ كېتىدۇ، دەپ ئەنسىرىگەندۇر بەلكىم. مەن ئۇس-تۈمدىكى كىيىملىرىمنى يېشىپ تاشلىۋېتىپ، ئۇنىڭ ئېغىر-لىقىغا تەڭ كەلگۈدەك گۆھەرلەرنى ئېلىپ قايتساممۇ بو-لۇپرىدىغۇ...

پەرىشتىنىڭ قايتا - قايتا ئاگاھلاندۇرغانلىقىنى پە-سەنتىگە ئىلمىغان جابىر كىيىملىرىنى سېلىۋېتىپ، ئۇنىڭ ئېغىرلىقىغا تەڭ گۆھەرلەرنى ھەممىنىڭغا قاچىلاپ، ئارقىسىغا يېنىپتۇ. قېيىق سۇ ئوتتۇرىسىغا كەلگەندە توساتتىن ئاپئاق ھور كۆتۈرۈلۈپ، شىددەتلىك قاينام ھاسىل بولۇپتۇ - دە، ھەش - پەش دېگۈچە جابىر بىلەن قېيىقنى دەم تارتىپ يۈتۈۋېتىپتۇ...

ھاياتنىڭ قانۇنىيىتى شۇنداق: ئامەت بىلەن قانائەتنىڭ ئۆزئارا قوشۇلۇشىدىن ھاسىل بولغان پۇرسەت كىشىگە مۇۋاپىق بايلىق ھەم خۇشاللىق ئاتا قىلسا، ئامەت بىلەن ئاچ كۆزۈڭنىڭ بىرىكىشىدىن تۇغۇلغان قارا نىيەت ئا-دەمنى مەڭگۈلۈك ئازابقا ۋە ھالاكەتكە دۇچار قىلىدۇ.

ئۆز گۈلنىڭ قەدرىنى بىلىمگەن پاقا

ماكاندىكى تۇرمۇشىدىنمۇ ياخشى تۇرمۇش كەچۈرۈشنى ئويلاپ، ئۆردەك بىلەن بىللە كەتمەكچى بوپتۇ. ئەمما ئۇ تولىمۇ مەيۈسلەن-گەن ھالدا ئۆردەككە قاراپ:

— سەن ئۇچالايسەن، ئەپسۇسكى مەن...، مېنى قانداقمۇ ئۇ-زۇڭ بىلەن بىللە ئېلىپ كېتەلەيسەن؟ — دەپتۇ. — خاتىرجەم بول، پاقىجان، مېنىڭ ئاماللىرىم بار، — دەپتۇ ئۆردەك.

ئۆردەك پاقىنى بىر ئاماللار بىلەن دۈمبىسىگە ئولتۇرغۇزۇپ، ئۇچا - ئۇچا ناھايىتى يىراقتىكى بىر دېڭىز بويىغا كەلگەندىن كېيىن چۈشۈرۈپتۇ. ئۆردەك پاقىنى چۈشۈرۈپ قويۇپلا ھېچنەرسىگە قا-رىماي يەنىلا ئۆز ئادىتى بويىچە قايماق قىلدۇرۇپ ئۇچۇپ كېتىپتۇ.

پاقا بۇ يەرگە كېلىپلا ياتىساراپ، تەمىتىرەپ قاپتۇ. دېڭىزغا قا-رىسا، دېڭىز سۈيى دولقۇنلاپ، شاۋقۇن سېلىپ قەھىر - غەزەپ بىلەن ئېقىۋاتقۇدەك، دېڭىزدا ئاجايىپ يوغان يىرتقۇچ بېلىقلار ئۈزۈپ يۈرگۈدەك. ئۇ، سۇغا چۈشەي دېسە، يىرتقۇچلارنىڭ ئۇ-زىنى يەپ كېتىشىدىن قورقۇپتۇ. قۇرۇقلۇقتا يۈرەي دېسە، ھاۋا ئىسسىپ، چاڭغىپ ھېچ ھالى قالمىپتۇ. ئۆز قىلمىشىدىن قاتتىق ئۇ-كۈنگەن پاقا يىغلاپ - قاقشاپ بىر تاشنىڭ تۈپىسىگە چىقىپ ئول-تۇرۇپتۇ. ئۇ، ئۆردەكنىڭ تېزىرەك كېلىپ ئۆزىنى يۇرتىغا ئاپىرىپ قويۇشنى كۈتۈپ، كۈننىڭ ئىسسىقلىقىدا قاق بولۇپ قۇرۇپ قاپتۇ.

ئېيتىپ بەرگۈچى: نامان قارى
تولمىغۇچى: ئايخان ۋايىت

مۇھەررىرى: نۇرىستا باقى

خالىي جايغا جايلاشقان بىر كۆلدە بىر پاقا ياشايدىكەن. بۇ پاقا ئاشۇ كۆلدە ئۆزىگە خان، ئۆزىگە بەگ بولۇپ، خالىغانچە ئويناپ كۈلىدىكەن. ئۇ نېمىنى خالىسا شۇنى يەپ - ئىچىدىكەن. بەزىدە سۇدا ئۈزۈپ ئەرەكنى ياپىراپ ئوينىسا، بەزىدە كۆل ئەتراپىدا ساياھەت قىلىدىكەن. ئۇ، كۆلنىڭ ئەڭ چوڭقۇر يەرلىرىگە بې-رىپ، ئېسىل يېمەكلىكلەرنى تېپىپ چىقالايدىكەن، قىشنىڭ غە-مىنىمۇ ئويدان قىلىۋالىدىكەن. شۇڭا يىل بويى خاتىرجەم، بە-ھۇزۇر كۈن كەچۈرىدىكەن.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە، بۇ كۆلگە سىرتتىن بىر ئۆردەك كېلىپ قو-نۇپتۇ. ئۇ كۆچمەن ئۆردەك بولۇپ، تۇراقلىق ماكانىمۇ يوق ئىكەن. بۇ ئۆردەك ئەپلەپ - سەپلەپ ئارانلا كۈن ئۆتكۈزىدىغان، قىشلىقى ئىسسىق جايلارغا، يازلىقى سالقىن جايلارغا كۆچۈپ، تاپسا يەپ، تاپالمىسا ئاچ يۈرۈپ، باشقىلارنى ئالداپ جان باقىدىكەن. ئۆردەك كۆلدە ئانچە - مۇنچە سۇغا چۆمۈلۈپ ئويناپتۇ ۋە قورسىقىنىمۇ تويغۇزۇپتۇ. ئۇ كۆلدىكى پاقىنىڭ تولىمۇ ياۋاش قە-ياپىتىنى كۆرۈپ:

— ھە، پاقىجان، سەن تولىمۇ كىچىك ھەم سېسىق بىر كۆلدە ياشايدىكەنسەن، مېنىڭ يۇرتۇم بۇنداق ئەمەس، مەن ناھايىتى چوڭ دېڭىز - ئوكيانلاردا ياشايمەن، ئۇ يەرلەردە سەن ئۆمرۈڭدە كۆرۈپ باقمىغان ھەر خىل ئېسىل يېمەكلىكلەر بار. سەن ئەخمەق ياشاشنى زادى بىلمەيدىكەنسەن، ئەگەر خالىساڭ مەن بىلەن ماڭ-غىن، مەن سېنى ئاشۇ مولچىلىق ماكانغا ئېلىپ باراي-مەدەپتۇ.

ئەخمەق پاقا ئۆردەكنىڭ بۇ گەپلىرىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن ئۆز

ۋاسىچان شېئىر

قوغۇن پىلىكى كاۋا پىلىكىگە دەپتۇ:

— بۇرادەر، ئىككىمىز سامان غوللۇق ئۆسۈملۈكلەر ئائىلىسىگە كىرىمىز، ئوخشاش پىلەك تارتىمىز، سېرىق رەڭدە ئوخشاش چېچەكلەيمىز. بىراق، سەن ئىگىمىز يا. ساپ بەرگەن باراڭغا يامىشىپ چىقىۋېلىپ، يوغان — يوغان كاۋىلارنى تەييار قىلسەن، مەن يەر بېغىرلاپ پىلەك تارتىپ، قوغۇنلارنى پىشۇرۇپ ۋايىغا يەتكۈزۈپمەن. يېقىندىن بۇيان سېنىڭ ئېگىز باراڭدا تۇرۇۋالغانلىقىڭنى كۆرۈپ تارلىق قىلغۇم كېلىۋاتىدۇ، مەن سۆرەلمە، پالەچتەك يەر بېغىرلاپ يېتىۋېرىمەنمۇ؟ سەنمۇ ئازراق يول قويغىن، سەن تۇرغان باراڭ تەرەپكە قاراپ پىلەك تارتىپ، چىلگە، قوغۇنلىرىمنى باراڭدا پىشۇرۇپ كۆرەيچۇ.

— جېنىم دوستۇم، — دەپتۇ كاۋا پىلىكى، — مېنىڭ سەندىن قىزغانغىنىم ئەمەس، ئىككىمىز ئوخشاشلا پىلەك بولساقمۇ، مېنىڭ ساپاقلرىم نەچچە كىلوگرام ئېغىرلىقتە. كى كاۋىلارنى مۇئەللەقتە كۆتۈرۈپ تۇرۇش ئىقتىدارىنى ھازىرلىغان، سېنىڭ ساپاقلرىڭ بولسا ئۇنچىۋالا كۆتۈرۈشۈك ئەمەس، شۇڭا مۇنداق بەھگى خىيالىدا بولمىغەنچۇ!

— نېمە؟ سۆزۈڭنى مەنسەتمەيمەن دېگەن، ئىچىڭنىڭ

تارلىقىنى بۇرۇندىن بىلەتتىم، مانا ئەمدى...

— بولدى، بولدى! ئۇنچىۋالا رەنجىپ كەتمە، — دەپتۇ كاۋا پىلىكى، ئەگەر شۇنداق ئويغا كەلگەن بولساڭ، بۇ باراڭلار سەندىن ئايالانسۇن، قېنى، مەرھەمەت!

بۇ سۆزدىن قانائەتلىنمەن قوغۇن پىلىكى شۇنىڭدىن تارتىپ كاۋا ئۇچۇن ياساپ بېرىلگەن باراڭغا يامىشىپ چېچەكلەپتۇ، سويما تاشلاپتۇ، گۈزەل ياز ئايلىرىدا بۇ سويىملار چوڭىيىپ يوغان — يوغان قوغۇنلارغا ئايلىنىپتۇ. يۇ، ئەمما ئاجىز ساپاقلار ئۇلارنى كۆتۈرۈپ تۇرالمايچاقا «پوك — پوك» قىلىپ يەرگە چۈشۈپ، يېرىلىپ كېتىپتۇ.

ئېيتىشلارغا قارىغاندا «ئۆزۈمنى چاغلىماي شىلتىڭ ئېيتىپتەن، پالاسقا يۆگىنىپ ھەپتە يېتىپتەن»، «ئۆز ئەقلى ۋە ئەمەلىي كۈچى بىلەن ھېسابلاشماي تۇرۇپ قەلىمىڭنى قارىغۇلارچە ھەرىكەتتەن بۇشايمايلىق نەتىجە چىقىدۇ» دېگەن تەمسىل ۋە يەكۈنلەر ئاشۇ ۋەقەدىن قالغانىكەن.

ئاپتور: ئاپتونوم رايونلۇق ئەدەبىيات — سەنئەتچىلەر بىرلەشمە مەسئۇلى.

مۇھەررىرى: مۇختار تۇردى

ھۆرمەتلىك ئوقۇرمەنلەر:

تەھرىراتىمىز «مىراس» ژۇرنىلىنىڭ 1998 — يىللىق سانلىرىدىن 2004 — يىللىق سانلىرىغىچە توپلام قىلىپ ئىشلىتىدۇ.

سېتىۋالغۇچىلارنىڭ بىز بىلەن ئالاقىلىشىشنى قىزغىن قارشى ئالىمىز.

ئالاقىلاشقۇچىلار: ئەسكەر مەخسۇت، خۇرسەنئاي مەمتىمىن

تېلېفون: 4554017 (0991)